«جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى»دىكى نەشرى ئەپكار
入选《中国期刊方阵》的刊物
«شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن نەشرى ئەپكار
荣获《新疆期刊奖》的刊物

中国期刊方阵
双效期刊
中华人民共和国新闻出版总署

يېزا ئىجتىمائىي مەدەنىيىتى بويىچە زامانىمىزدىكى يېتۈك تەتقىقاتچى، دولان- مەكىت خەلق سەنئىتىنىڭ قابىل تەشكىللاتچىسى، يازغۇچى مۇتەللىپ سىيىت ئەپەندى

XINJIANG CIVILIZATION • КУЛЬТУРА СИНЬЦЗЯНА

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

新疆文化

4

2004

ISSN 1008-6498

ئەل سۆيگەن شۆھرەتلىك ناخشىچى، قۇمۇل ناخشىلىرىنىڭ كامالەتكە يەتكەن ئىجراچىسى، «قۇمۇل بۇلبۇلى» خەدىسخان ياقۇپ خانىم

● شوئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىباپلىق، ئوقۇشچانلىق ●

بوستاندا

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن، ئويلىساڭچۇ؟

زىيالىيلىق مەقامى ۋە تونى .... ئابدۇلباسىت ئابدۇرەھمان 2

سادا

پەرزەنت تەربىيىسى ۋە بىز .... يۈسۈپجان سەمەت 7

«ئالەم چايخانىسى»دىكى پاراڭلار

مەدەنىيەت ۋە «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى»غا دەسلەپكى ئانالىز ...... تۇرسۇن قادىر 14

چىن ئىنسان ھەققىدە قىسسە

سېكرېتارلىقتىن تېۋىپلىققىچە........(ئوچېرك) .... نۇرمۇھەممەت توختى 21

دېھقان ياشلىرى ئەنجۈمەنى

سۆھبەت ساداقەت بىلەن كۈچىيىدۇ .... ئا. ئەخمىدى قاتارلىقلار 48

ئوقۇرمەنلەردىن سۆز

ئافورىزم ۋە «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىكى «تەپەككۇر مېۋىلىرى» توغرىسىدا دەسلەپكى ئىزدىنىش .... مۇنەۋۋەر ئابلىز 60

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر مېۋىلىرى .... ئەيساجان نىزامىددىن قاتارلىقلار 68

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: رىسالەت مۇھەممەت

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(53-يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال

ئەدەبىي ژۇرنال

2004-يىل 4-سان

(ئومۇمىي 268-سان)

باش مۇھەررىر:

قۇربان مامۇت

(ئالىي مۇھەررىر)

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:

رىسالەت مۇھەممەت

(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

زىيالىيلىق مەقامى ۋە تونى

ئابدۇلباست ئابدۇرەھمان

مەن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ سەھىپىلىرىدە ئېلان قىلىنغان ئالدىنقى قېتىملىق ماقالىلىرىمدە بىزدىكى زىيالىيلىق مەسىلىلىرى ھەققىدە ئاز-تولىدىن گەپ قىستۇرۇپ ئۆتكەنىدىم. زىيالىي دېگەن بۇ سۆزنىڭ سالمىقى ئېغىر، بېرىلىۋاتقان تەبىرلەر كۆپخىل بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە يەنىلا شۇگەپ ھەققىدە سۆزلەپ باش ئاغرىقى تېپىشمۇ مۇۋاپىق ئەمەس ئىدى. لېكىن خەلقىمىزنىڭ ھەقىقىي زىيالىيلارغا نەقەدەر ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكى تۈپەيلى بۇ ھەقتە يەنىلا سۆزلىمەي بولمىدى. زىيالىيلىق مەقامى ئەسلى خەلققە باشپاناھ بولغان، ئىلىم سەمەرىلىرى بىلەن خەلقنى مەنپەئەتلەندۈرگەن، ئۆز مەدەنىيىتى بۇرجىدا سەير ئېتىپ، زامان چەرخىنىڭ چۇلۇۋۇرىغا چىڭ ئېسىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان يۈكسەك شەرەپ ئىدى. لېكىن بىزدە ھازىر مۇشۇ شەرەپكە نائىل بولغۇدەك زىيالىيدىن قانچىسى بار؟ ئارىمىزدا زىيالىيلىق تونىنى كىيىپ، يۈمشاق سالام بىلەن يۈرگەن كىشىلەر كۆرمىڭ. بىزنىڭ جەنۇب قىشلاقلىرىدىكى خەلقىمىزنىڭ ئېغىزىدا كۈندە دېگۈدەك زىكىر قىلىنىپ تۇرۇدىغان بىر ماقال بار: «تەگنەيوغان بىرنان يوق، سەللە يوغان

سەن كىمنىڭ ئوغلىسەن، ئۇپلىساكىچۇ؟

ئىمان يوق». بۇنىڭدىن سۆلەتۋاز، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، سەپسەتىنى جىق سېتىپ ئۆزى ئەمەل قىلمايدىغان قىزىل كۆزلەرنىڭ ئوبرازى گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ. ھازىرقى ئىلىم-ئۆنۈۋان تۆرىگە چىققان مويسىپىتلەر بەلكىم ئاشۇ ئۆنۋاننى ھەقىقىي ئەمەلىي ئىشىغا، ئىقتىدارىغا تايىنىپ ئالغاندۇ. ياكى بەزىلىرى ئىستاژىنى پەش قىلىپ «غەمخورلۇق» يۈزىسىدىن قولىغا كەلتۈرگەندۇ. ۋە ياكى يۇمشاق سالام قىلىپ، ھىجىيىپ، داستىخان راسلاپ، مىڭ تەسلىكتە ئۇ جاي، بۇجايلارغا قاتراپ چىراي سارغايتىپ ئالغاندۇ. ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئىقتىدارىغا تايىنىپ ئالغان ئۆنۋانلىرى بولسۇن ياكى ئارقا ئىشىك بىلەن مېڭىپ كىيگەن تون-پەرىجىسى بولسۇن، ھەر ئىككىلىسىلا ئوخشاش بىر مەقسەتتە، يەنى يۇقىرى تەمىنات ۋە ساختا شۆھرەت ئۈچۈن بولىدۇ. بىزنىڭ جەمئىيەت ئەھۋالىمىز ۋە كۈندە دېگۈدەك روي بېرىپ تۇرۇۋاتقان مەسىلىلىرىمىزدىن قىلچە پەرۋاسىز ۋە بىغەم يۈرۈۋاتقان بۇ نازۇك كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ خەلق ئەتراپىدىن نەقەدەر يىراقلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى قىلچە ھېس قىلماستىن ئۆز كۆمىچىنى پىشۇرۇش ھەلەكچىلىكىدە يۈرۈشمەكتە. زىيالىيلىق تونىنى كىيىۋېلىپ سالاپەت بىلەن ئۆز دائىرىسىدىكى خىزمەتلەرنىڭ ھۆددىسىدىنمۇ تەستىرەك چىقىپ يۈرۈۋاتقان ئاشۇ كىشىلەردىن خەلق نېمىنى كۈتۈۋاتىدۇ؟ بىزدىكى ساختا «زىيالىي» چىلىق ھادىسىسىگە باھا بەرگەن ئابدۇقادىر جالالىدىن

ئەپەندى: «ئۇلار يا ماركسىزمنى تۈزۈك بىلمەيدۇ. يا ئۆز خەلقىنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆرپ-ئادىتىنى تولۇق بىلمەيدۇ. ماركسىنىڭ ئالدىغا بارسا ماركسقا يارىمايدىغان، خەلقىنىڭ ئالدىغا بارسا خەلقىغە تېخى يارىمايدىغان بىر قىسىم زىيالىيلار پارتىيە سىياسىتىنىڭ ئىجرا بولۇشىدىكى توسالغۇلاردۇر»① دېگەنىدى. ھەرقايسى كەسپىي، مەمۇرىي ساھەلەردە تۈرلۈك خىزمەت، ۋەزىپە، ئەمەللەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان زىيالىي قېرىنداشلىرىمىزغا خەلقىمىزنىڭ مەنپەئەتى زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئۇلار ھاكىمىيەت ئەتراپىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرىدىكى كىشىلەر بولۇپ، خەلقىنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەردىكى تۈپ مەنپەئەتلىرىگە ۋەكىللىك قىلغۇچىلاردۇر. ھالبۇكى ئاشۇ قېرىنداشلىرىمىزدا ئابدۇقادىر جالالىدىن ئەپەندى ئېيتقاندەك ئۆز خەلقىنىڭ پسىخىكىسى، مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكلىرى ۋە تارىخىي ئۆرپ-ئادەتلىرىگە ئائىت بىلىمى كەمچىل بولغانلىقتىن ئۆز خەلقىنىڭ خۇسۇسىي پسىخىك ئالاھىدىلىكلىرىنى پارتىيىگە چىنلىق بىلەن يەتكۈزەلمىگەچكە، پارتىيە بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدا بەزى ئۇقۇشماسلىقلارنىڭ يۈز بېرىشىگە سەۋەبچى بوپقالماقتا. پارتىيىنىڭ سىياسىتى كەڭ خەلق ئاممىسىغا تولۇقى بىلەن بۇرمىلانماي يەتكۈزۈلسە، خەلقىنىڭ ئارزۇ-ئارمانلىرى ۋە پىكىر-تەكلىپلىرى پارتىيىگە دادىل يەتكۈزۈلسە، پارتىيە بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدا چۈشىنىش چوڭقۇرلىشىپ، غۇۋا مەسىلىلەر ئايدىڭلىشاتتى-دە يوللار راۋانلىشاتتى. خەلقىنىڭ تۈرلۈك مەنپەئەتلىرى ھەقىقىي كاپالەتكە ئىگە بولاتتى.

تۈرلۈك ئۇنۋانلار ۋە شۇنىڭغا يارىشا تەمىناتلار بىلەن تارتۇقلانغان زىيالىي قېرىنداشلىرىمىز مەركىزىي شەھەر ئۈرۈمچىگە كۆپرەك توپلانغان بولۇپ، ئارىلاشما مەدەنىيەتنىڭ كېسىشمە نۇقتىسى بولغان بۇ شەھەر ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىدەك پائالىيەت قىلىدىغان جايدۇر. تۈرلۈك ئاكادېمىيىلەردە، مەكتەپ، مەتبۇئاتلاردا ۋە نەشرىيات، ئىلىم يۇرتلىرىدا شۇلارنىڭ تىپلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقالىشىمىز مۇمكىن. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە خاس كۆزقاراشلىرى ۋە مەپكۇرە تەرغىباتلىرى بار. ھەممىسى ئۆز پەلسەپىسىنىڭ تۈرتكىسىدە ئۆز ئىشلىرى بىلەن مەشغۇلدۇر. ئۇلار ئىدارە، بۆلۈم، ئىشخانا قاتارلىق دەرىجىمۇدەرىجە تىزىلىپ رەتكە تۇرغۇزۇلغان مەمۇرىيەت ۋە ئىجتىمائىيەت ئاپپاراتلىرىدا ئۆزىگە يارىشا قارار ئالغان بولۇپ، مۇھىم خىزمەتلەر، تەتقىقاتلار بىلەن دائىم ئالدىراش ۋە جىددىيچىلىكتە ئىشلەيدۇ. كۆپىنچىلىرىنىڭ بېشىنىڭ تۈكى چۈشۈپ تاقىرباش بوپقالغان. يەنە بىر قىسىملىرىنىڭ كۆزىنىڭ نۇرى ئاجىزلاپ كۆزەينەك سەپلىۋالغان. بەزىلىرى ئۇزۇن يىل ئورۇندۇقتا مۈكچىيىپ ئولتۇرۇۋېرىپ بېلىدىن، تىزىدىن ياكى ساغرىسىدىن كەتكەن. ناۋادا ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ قالسىڭىز چىرايىدىن تەبەسسۇم يېغىپ تۇرىدۇ. تۇرقىدىكى ئەتەي تېتىكلىك ۋۇجۇدىدىكى قېرىلىقنى بىر ئاز يېپىپ تۇرىدۇ. قول ئېلىشقىنىڭىزدا شۇنداق يۇمشاق قوللارنى سىقىسىزكى، ناۋادا سىز ئاشۇ قول بىلەن بىر كاچات يېگۈدەك بولسىڭىز ھەرگىزمۇ كاچاتنىڭ تەمىنى تېتىماستىن بىر تۇتام پاختىنىڭ تەگكەنلىكىنى ھېس قىلىسىز. شۇ چاغدا سىز دېھقانلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەن ۋاقتىڭىزدىكى قوللىرىڭىزنى ئامبۇردەك قىسىۋاتقان ئارىدەك، شوخىدەك يىرىك قوللارنى ئەسلەپمۇ ئۈلگۈرىسىز. دېھقانلارنىڭ قوللىرى شۇنداق قاتتىق بولغىنى بىلەن دىلى يۇمشاق. ئىچ ئاغرىتىش، كۆيۈنۈش ۋە سەمىمىيلىكتىن ئىبارەت خەلقىمىز خاراكتېرىدىكى ئەسلى ماھىيەت شۇلاردا ساقلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. ۋەھالەنكى ئاشۇ قولى يۇمشاق، كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان، زىيالىيلىق تونىنى ياراشتۇرۇپ كىيىۋالغان بەزى ئىشخانا خادىملىرىنىڭ دىلى قانداق دىل؟

بىزدە ئىلىم ساھىبلىرىنىڭ دېھقانلاردىن ئايرىلىپ قېلىش كرىزىسى ئىنتايىن ئېغىر. تەرەققىي قىلغان ئەل ۋە مىللەتلەرنىڭ ساپاسىنىڭ ئۈستۈن بولۇشىدىكى سىر، ئۇلارنىڭ ئالىم-مۇتەخەسسىسلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىختىرا-كەشپىياتلىرىنى ئالدى بىلەن دېھقانلار ئارىسىدا ئومۇملاشتۇرۇپ بەلگىلىك كۆلەم ھاسىل قىلىدۇ. مەيلى ئىستېمال جەھەتتىن بولسۇن، ياكى ماشىنىلاشتۇرۇش جەھەتتىن بولسۇن دېھقانلار ئۆز ئالىملىرىنىڭ پاتېنت مەھسۇلاتلىرىنى ئەمەلىي قوللىنىش ۋە سىناقتىن ئۆتكۈزۈش جەريانىدا ئۈنۈملۈكلىرىنى تاللاپ، شۇ خىل تېخنىكىدىن پايدىلىنىپ يۇقىرى ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتىدۇ. بۇ خىل ئىقتىسادىي ئۈنۈم شۇ مىللەتنىڭ مىللىي ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىدا ئىنتايىن زور رول ئوينايدۇ. يەنە بىر جەھەتتىن ئەمەلىي قوللىنىشچان تېخنىكىلارنىڭ ئىختىراچىسى بولغان ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئۆز خەلقى ئىچىدە ۋە خەلقئارادا ئورنى ئۆسىدۇ. بۇ ئارقىلىق شۇ مىللەتنىڭ مىللىي ئىگىلىكىدە مۇستەھكەم ئىقتىسادىي مېخانىزم بارلىققا كېلىدۇ.

تەرەققىي قىلغان ۋە قىلىۋاتقان ئەللەرنىڭ دېھقانلىرى بېيىش يولىغا يېتەكلەنگەندە تۈرلۈك شوئار - چاقىرىقلارغا ۋە ئېتىبار بېرىش سىياسەتلىرىگە تايانماستىن ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تېخنىكىۋى ياردىمىگە ۋە يېتەكلىشىگە تايىنىدۇ. خوش، ئۇنداقتا بىزنىڭ ئالىم-زىيالىيلىرىمىزنىڭ دېھقانلارغا ياردىمى تەگدىمۇ؟ خەلق ئۇلارنىڭ ئىلىم سەمەرىلىرىدىن قانچىلىك ئىقتىسادىي نەپكە ئىگە بولدى؟

بىزدىكى دېھقانلار مەسىلىسى پەقەت دېھقانلارنىڭلا مەسىلىسى بولۇپ، سوكال كىيىملىك غەيرىي دېھقانلار بۇ مەسىلىنىڭ سىرتىدىكى كىشىلەردۇر. بىز ھەردائىم دەبدەبە ۋە ئەنئەنە نۇقتىسىدىن قېلىپلاشقان سۆز-ئاتالغۇلار بىلەن دېھقانلارنى قۇتلۇقلايمىز ۋە ئالقىشلايمىز. بىزدىكى

① ئابدۇقادىر جالالىدىن: «ئەسىر ئاخىرىدىكى ئويلار»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1999-يىل 5-، 6-(قوشما) سان؛ «ئابدۇقادىر جالالىدىن ماقالىلىرى» 259-بەت، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000-يىل ئۆكتەبىر نەشرى.

ئادەت خاراكتېرىنى ئالغان بۇ خىل خاھىش خېلى ئۇزۇندىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ. يۇقىرى ئۆرلەيدىغانلار ئۈچۈن پەلەمپەي، ساغىدىغانلار ئۈچۈن ئىنەك بولۇۋاتقان ئاشۇ دېھقانلارغا راستىنلا شان-شەرەپ كېرەكمۇ؟

ماھىيەت جەھەتتىن دېھقانلار كۆپنى كۆرگەن كىشىلەردۇر. بېشىدىن كەچۈرگەن ئىسسىق-سوغۇقلىرى، تەجرىبە-ساۋاقلىرى، يوقاتقانلىرى ۋە ئېرىشكەنلىرى ئۇلارنىڭ مۆتىدىل خاراكتېرىنى يېتىلدۈرگەن بولۇپ، زامان رەپتارىنى تېپتىنچ كۆزىتىشكە ئادەتلەنگەن. سىز بىر زىيالىي بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن دېھقانلار ئارىسىغا كىرىپ ئۇلارنىڭ ھايات تېپىشماقلىرىغا جاۋاب ئىزدەپ باقسىڭىز، ئۇلارنىڭ روھىدىن ئەڭ ساپ ئىنسانچىلىقنى ھېس قىلىسىز، ھەمدە ئۇلارنىڭ زامان زوقۇملىرىغا قويغان دىئاگنوزىنىڭ نەقەدەر دەل ھەم توغرا ئىكەنلىكىنى ئۇلارنىڭ ئاددىي سۆزلەشمىلىرىدىن بىلەلەيسىز. سىز بىر زىيالىي، ئەمما دۇنيانىڭ يۈزلىنىش خاراكتېرىگە توغرا دىئاگنوز قويالمايۋاتىسىز. ئۆزىڭىز ياراتماقچى بولۇۋاتقان دۇنيايىڭىزنى رېئاللىقتىن ھېچ ئىزدەپ تاپالمايۋاتىسىز. سىز بىر ئۆمۈر مەدەنىيەت ئۆگەندىڭىز ئەمما ئۆزىڭىز كىرىپ كېتىۋاتقان ئەشۇ مەدەنىي دۇنيادىن ئۆز سىمايىڭىزنى كۆرەلمەي تەشۋىش - تەئەججۇپلەرگە پاتقان بولسىڭىزمۇ سىزنى دائىما زەرەتلەپ تۇرۇۋاتقان يات ئېنېرگىيە ئامالسىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ. سىزنىڭ تارىخ، پەلسەپە ۋە ئەمەلىي قوللىنىۋاتقان تەبىئىي - ئىجتىمائىي پەنلەردىن بىلىمىڭىز بار. ئەمما ئاشۇ بىلىملىرىڭىزنى خەلقىڭىزگە، بولۇپمۇ دېھقان قېرىنداشلىرىڭىزغا يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت مەپكۇرە ۋە ئېتىقاد يوق. يېقىندا قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى «بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر دوكتورلىرى» سەرلەۋھىلىك بىر كىتاب نەشر قىلغانىدى. مەن كىتابنى تولۇق كۆرۈپ چىقتىم. كىتابتا تەرجىمىھالى تونۇشتۇرۇلغان دوكتور ۋە دوكتورئاشتىلارنىڭ ھەقىقەتەن كاتتا ئىجتىھاتلارنى كۆرسىتىپ، تۈرلۈك قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ قولغا كەلتۈرگەن ئۇتۇق-شەرەپلىرى ئادەمنىڭ يۈرىكىدىن قايىللىقنى قوزغايدۇ. ئۇلارنىڭ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي پەنلەردىن شۇنداقلا يېڭى، ئۆتكۈر پەن-تېخنىكا ئۇتۇقلىرى بويىچە ياقلىغان دىسسېرتاتسىيىلىرى جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك ئالىملارنىڭ بىردەك مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئېرىشىپ، ئىلىم-پەننىڭ يۈكسەك پەللىسىگە چىقىشتەك بۈرچ تۇيغۇسى بىلەن ئىلگىرىلىشى ھەقىقەتەن بارلىق ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ ئۆگىنىش ئۈلگىسى بولۇشقا مۇناسىپ ئېسىل خىسلەت. ئەمما ئەپسۇس، دوكتور بولۇش بولىمەن دەپلا بولۇۋالىدىغان ئىش ئەمەس. ئۇ پۇرسەت خىرىسى، بىلىم خىرىسى، پۇل خىرىسى ئارىسىدا ئېزىلىپ مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ كەتكەندە ئېرىشىدىغان تولىمۇ جاھىل نىشاندۇر. شۇڭلاشقا دوكتورلۇقتىن ئىبارەت بۇ ھاياجانلىق ئۇنۋان بىزگە تولىمۇ ئاز نېسىپ بولۇۋاتىدۇ. ئەڭ مۇھىمى دوكتورلۇققا تولىمۇ مۇناسىپ چىۋەر - زېرەك پەرزەنتلەر پۇلسىزلىق ۋە سالاھىيەتسىزلىك سەۋەبلىك بۇ ئېتى ئۇلۇغ ئۇنۋاننىڭ يىراق سىرتىدا قېلىۋاتىدۇ. خەيرىيەت بۇ بىر تەرەپى؛ يەنە بىر تەرەپى بولسا، بۈگۈنكى ئۇيغۇر دوكتورلىرى بىلەن ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى بىر-بىرىنى چۈشىنىش مەسىلىسى. دېھقانلارنىڭ چۈشەنچىسىدە دوكتور بىلەن دوختۇر ئاتالغۇسى پەرقلەندۈرۈلمەيدۇ. پەرقلەندۈرۈشنىڭمۇ زۆرۈرىيىتى يوقتەك. بىر بولسا دوكتورلار ئارتىستەك ياكى كادىردەك ۋەياكى مۇخبىردەك ئانچە-مۇنچە تېلېۋىزورغا چىقىپ قويىدىغان كىشىلەر دەپ قارىلىدۇ. ئۇلارچە بولغاندا دوكتور، دوختۇر، مۇخبىر، دىكتور، دىرېكتور دېگەنلەر ئۆزلىرى بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق كىشىلەر. ئۇلار بولسىمۇ، بولمىسىمۇ بەربىر ئېشەك ھارۋىسى بىلەن كەتمىنىگە تايىنىپ تىرىكچىلىكىنى قىلىۋېرىدىغان، ئۇزۇندىن بۇيان شۇنداق بوپكەلگەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق بولىدىغاندەك، دوكتور دېگەندەكلەرنىڭ چىقىشى سەۋەبلىك ئېشەك ھارۋىسى ماشىنىغا ئۆزگىرىپ قالمايدىغاندەك چۈشەنچىدە ياشايدۇ. ئەمدى دوكتورلار نەزىرىدىكى دېھقانلارچۇ؟ بەزى دوكتورلارنىڭ چۈشەنچىسىدە دېھقانلار تولىمۇ نادان، كەمبەغەل، مەدەنىيەت سەۋىيىسى تۆۋەن، ئۆز-ئۆزىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى بىلمەيدىغان، ئىچ ئاغرىتىشقا تېگىشلىك كىشىلەر دەپ قارىلىدۇ. دېھقانلار بىلەن دوكتورلار ئارىسىدىكى بۇ خىل يۈزە چۈشەنچىلەر بۇ ئىككى تەبىقە كىشىلىرىنىڭ ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل مەدەنىيەت قۇتۇپىغا سەير قىلىدىغان خاراكتېرىنى بەلگىلەپ قويغان. ئارىمىزدىن چىققان سەرخىللار ۋە بارلىق دوكتورلارنى ئۆزئىچىگە ئالغان زىيالىي قېرىنداشلىرىمىز ئېتنىك گۇرۇپپىمىزدا كەڭ مەدەنىيەت بەلبېغى شەكىللەندۈرگەن. ئەمما ئۇلار قەدىمىي ئەنئەنىلەرنىڭ ھەقىقىي ۋارىسلىرى بولغان دېھقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئورنىنى سەل چاغلاپ، ئۇلارغا بولغان ئېچىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىشلىرىغا مەنپىي پوزىتسىيە تۇتۇپ، ئۆز بىلىملىرىنى ئۇلارغا مەبلەغ قىلىپ سېلىشنىڭ ئالتۇن دەۋرلىرىنى قولدىن بېرىپ قويۇۋاتىدۇ. دوكتورلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان زىيالىي قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئىچىدە بىلىم ۋە ئۇنۋانىنى چەت ئەللەردە ئالغانلارمۇ، ۋەتەندە ئالغانلارمۇ بار؛ چەت ئەللەردە ئوقۇپ ۋەتەنگە قايتقانلارمۇ بار؛ ۋەتەندە ئوقۇپ چەت ئەللەرگە كەتكەنلەرمۇ بار. مەيلى قايەردە بولۇڭ، ئوقۇغان بىلىمىڭىزگە تايىنىپ مەلۇم بىر كەسىپ ياكى خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىشىڭىزمۇ مۇمكىن؛ خۇسۇسەن مەلۇم نەتىجىلەرگە ئېرىشىشىڭىزمۇ مۇمكىن. ئەمما سىز ئويلىنىشقا تېگىشلىك مۇھىم بىر مەسىلە، سىزنىڭ قايەرگە ئەڭ ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىڭىزدە. يېقىندا مەن ھەممىدىن خەۋەردار بىر ئەربابتىن ئاڭلىشىمچە، تەرەققىي قىلغان ۋە قىلىۋاتقان ئەللەردە خىزمەت ئىزدەپ ئىدارىمۇ ئىدارە، شىركەتمۇ شىركەت قاتراپ يۈرگەن دوكتور ۋە دوكتور ئاشتىلار كۆرمىگىمىش. ئويلاپ باقسام بۇ پاراڭمۇ توغرىدەك قىلىدۇ. ئۇ تەرەپلەردە ھەممە ئادەمنىڭ ئۆزىگە يارىشا ئىقتىدارى - قابىلىيىتى

بولغاچقا جەمئىيەتنىڭ ئىختىساسلىقلارغا بولغان ئېھتىياجى تويۇنۇپ قېلىپ، ئىشسىز ئىختىساسلىقلار كۆپرەك بولۇشى مۇمكىن. شۇڭلاشقا ئۇ ئەللەردە بىلىمدە، ئىقتىسادتا ئۇزۇپ چىقىشمۇ بەسى مۈشكۈل. بازارلار ئاللىبۇرۇن ئېچىلىپ كاپىتالمۇ بىر ئىزغا چۈشۈپ بولغان بولغاچقا مۇۋەپپەقىيەت پۇرسىتى بىر پىرسەنتكىمۇ يەتمەسلىكى مۇمكىن. شۇنداق بولغانىكەن، سىز چەت ئەللەردە ئوقۇپ ئىختىساس ئىگىسى بولغان بولسىڭىز دەرھال ۋەتەنگە قايتىڭ. ناۋادا ۋەتەندە ئوقۇپ ياراملىق ئادەم بولغان بولسىڭىز چەت ئەل چۈشىنى كۆپ كۆرمەي ۋەتەندە قېلىپ ئىگىلىك تىكلەڭ. چۈنكى بۇ جايدا تېخى ئېچىلمىغان بازىرىڭىز بار. كۆمۈلۈپ قېلىۋاتقان پارلاق مەدەنىيىتىڭىز بار. مۇھىمى، سىزگە ئەڭ ئېھتىياجلىق خەلقىڭىز بار. مۇشۇلار سىزنىڭ بايلىقىڭىز ۋە بارلىقىڭىز. ئۇلارنىڭ قويىنىغا كىرىپ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولسىڭىز، ئۆگەنگەن تېخنىكىلىرىڭىزنى شۇلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىگە، مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشىغا، تۇرلۇك باقمىچىلىق ئىشلىرىغا، قىسقىسى ۋەتەننى قايتا قۇرۇشقا مەبلەغ قىلىپ سالسىڭىز چوقۇم سىزمۇ باي بولىسىز. ئۇلارمۇ سىزدىن تېخنىكىۋى نەپكە ئېرىشىدۇ. بۇنى نەزەرىيە جەھەتتىن دېيىش ئاسان، ئەمەلدە قىلىش ھەقىقەتەن قىيىن. بىزدە قىلىمەن دېگەن يۈكسەك ئىرادە بولسىلا چوقۇم قىلغىلى بولىدۇ. جۇڭگو ئەزەلدىن ئېتىبار بېرىشكە، غەمخورلۇق قىلىشقا ئادەتلەنگەن دۆلەت. بىز بۇ ئىشنى قىلىشتا يۈكسەك ئىرادىمىزگە، دۆلەتنىڭ ئېتىبار بېرىش سىياسەتلىرىگە ۋە قانۇنىي ھوقۇق-مەنپەئەتلىرىمىزگە تايىنىپ قىلىمىز. سىز چەت ئەللەردە باي بولۇپ مىلياردېرغا ئايلانغان تەقدىردىمۇ سىز ئۇ جايغا بەربىر مۇھاجىر - ئىككىنچى دەرىجىلىك پۇقرا ھېسابلىنىسىز. بايلىقىڭىز ۋە پۇللىرىڭىز ياتلارنىڭ بانكىسىدا ياتلارغا ئوبوروت قىلىنىدۇ. بىر دوللار پۇلنى كۆتۈرۈپ چىقىپ قىزىرىپ پىشقان ئوتقاشتەك گىردىدىن بىرنى پەرىشتىدەك ئۇيغۇر ناۋايدىن سېتىۋالالمايسىز. سېرىق چاچ، كۆك كۆز پرىكازچىك قىزنىڭ قولىدىن ھامبورگ بولكىسىدىن بىرنى سېتىۋېلىپ ئېچىڭىز ئاچچىق بولغان ھالدا قايتىسىز. دېمەك سىزنىڭ پۇلىڭىز ئۆز خەلقىڭىز ئۈچۈن خەجلەنمىدى دېگەن گەپ. ئۆز ۋەتىنىڭىزدە بېيىسىڭىز ناھايىتى يىلتىزلىق بېيىسىز. خەجلىگەن پۇلىڭىز خەلقىڭىزنىڭ يانچۇقىغا كىرىدۇ. بۇجايدا ئۇرۇق-تۇغقانلىرىڭىز، قەۋم-قېرىنداشلىرىڭىز بار. سىز بۇجاينىڭ قانۇنلۇق پۇقراسى. يېنىڭىزدا سالاھىيىتىڭىز ئۇيغۇر تىلىدا پۈتۈلگەن قانۇنلۇق كىملىكىڭىز بار. دېمەك سىز بۇجايدا پادىشاھتەك پۇقرا. بۇجايدا قەدكۆتۈرۈپ خەلقىڭىز ئىشلەپچىقارغان خام مەھسۇلاتلارنى پىششىقلاپ داڭلىق خەلقئارالىق ماركىلارنى بەرپا قىلىپ، دۇنيا بازىرىدا خاس مەھسۇلاتلىرىڭىزغا ئورۇن تېپىپ، خەلقىڭىزنى دوللار خەجلەيدىغان قىلالىسىڭىز خەلق سىزگە زىيالىيلىق تونىنى ھامان ئۆز قولى بىلەن كىيگۈزىدۇ. بۇ دەل بىز دەۋاتقان زىيالىيلىق مەقامىدۇر.

دېھقاندىن زىيالىي چىقامدۇ؟ زىيالىيلىق چوقۇم ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئوقۇشنى ئالدىنقى شەرت قىلامدۇ؟ بۇ ناتايىن. مېنىڭچە، دىپلوم بىلەن ئۇنۋان ئىنساننىڭ كامالىتىنىڭ خاس بەلگىسى بولماسلىقى مۇمكىن. زىيالىيلىقنى مەردلىك ۋە سېخىيلىقتىن، باتۇرلۇق ۋە شىجائەتتىن، تەبىئىي چەكسىزلىك بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن ئىلىم سۆيەرلىكتىن ئىزدەش ئاقىلانىلىقتۇر. زىيالىيلىق يۈكسەك دەرىجىدىكى ئادىمىيلىكنىڭ خاس ئىپادىسىدۇر.

دېھقان ئۈچۈن تەبىئەت ئەڭ سۆيۈملۈك بارلىق. ئۇلار كەڭ تەبىئەتنى پەرۋىش قىلىدۇ. تېرىغان ھەربىر تۈپ مايسىنىڭ يېنىدا پەرۋانە بولۇپ تاكى ئۇنى يىغقانغا قەدەر ئۇنىڭ يېنىغا نەچچە يۈز قېتىم بارىدۇ. تەبىئەتنىڭ ھەربىر مەۋجۇداتى دېھقاننىڭ چەكسىز مېھرى-شەپقىتىدىن ھۇزۇر ئالىدۇ. سىز بىر زىيالىي، ھەربىر لوقما تائامنى ئاغزىڭىزغا ئالغان چېغىڭىزدا دېھقاننى ئەسلەڭ. بولسا ئۇلارنىڭ ئارىسىغا بېرىپ ئېسىل خىسلەتلەردىن تەلىم ئېلىڭ. ئۇلار بىلەن سۆھبەت قۇرۇپ كۆرسىڭىز زىيالىيلىق مەقامىغا يەتكەن تالاي دېھقانلارنى ئۇچرىتىسىز. ئۇلاردىن دۇنيانىڭ يەنە بىر قۇتۇپىنى كۆرىسىز. ئەزىز ئانا تىلىمىزدا، ئەڭ قەدىمىي شېۋىلەردە ئەخلاق ۋە ئادىمىيلىككە دائىر پەلسەپىۋى ھېكمەتلەرگە باي پەند-نەسىھەتلەرنى ئاڭلايسىز. شۇندىلا سىز ئۇنۋان-تەمىنات ھەلەكچىلىكىدە ئۆتكۈزۈۋەتكەن تالاي ئۆمرىڭىزگە ئېچىنىسىز. ئۇلارنىڭ كىيىملىرى، ساقال-بۇرۇتلىرى، ئېسىۋالغان پىچاق-مىسۋاكلىرى، ئوقۇۋاتقان تېرە مۇقاۋىلىق، سېرىق ۋاراقلىق كىتابلىرى سىزگە بىر ئۆمۈر يېزىپ تۈگىتەلمىگۈدەك دىسسېرتاتسىيە ماتېرىيالى بولالايدۇ. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى سىزگە ئاددىي كۆرۈنۈۋاتقان نەرسىلەر سىز قازغانسېرى تۈگىمەيدىغان جاۋاھىر كانىدەك قىممەتلىك ۋە ئەھمىيەتلىك نەرسىلەردۇر.

سىز مەنپىي كۆز بىلەن كۆزىتىۋاتقان ئاشۇ دېھقانلارنىڭ ئىچىدە قولى پۇلغا، قەلبى ھەقىقەتكە تولغان سېخىي ئوغلانلارمۇ بار. نۇرتاي ھاجى ئىسكەندەر، كېرەم ئىمىن، مەرھۇم مامۇتجان داۋۇت، موللا ھاجى سىدىق، ئەسقەر ھاجى ئابدۇللا، ئىبراھىم مۇسا، غېنىھاجى ئىمىن، ئىسمائىل قۇربان قاتارلىق مۆتىۋەرلەر دېھقان قېرىنداشلىرىڭىزلارنىڭ ۋەكىللىرىدۇر. ئۇلار ئۆزىمىزنىڭ مائارىپىغا، يېتىم - يېتىمەلىرىگە، ئەدەبىياتىغا، ئىلىم-ھۈنەرلىرىگە، مىللىي ئىگىلىك ۋە سانائەت تەرەققىياتىغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشۇپ دەۋر مەشئىلىنى كۆتۈرۈۋاتقانلاردۇر. مانا بۇلار دېھقان زىيالىيلاردۇر. بۇلار دىپلوم ۋە ئۇنۋان زىيالىيلىرىغا قارىغاندا تەبىئەتكە يېقىن، ئۆز خەلقى ئىچىگە يىلتىز تارتىۋاتقان ھەقىقىي زىيالىيلىق مەقامىدىكى مۆرۈۋۋەتلىك كىشىلەردۇر.

مەن بۇيەردە يەنە شۇنى ئېيتايكى، دۇنيادا ھەرگىزمۇ يىلتىزسىز دەرەخ بولمايدۇ. ئەلۋەتتە سىزنىڭ يىلتىزىڭىز دېھقانلاردۇر. يىلتىزى چوڭقۇر ۋە مۇستەھكەم دەرەخ كۈنسېرى باراقسانلىشىپ ئېگىز

ئۆسكىنىگە ئوخشاش ،دېھقانلار باي ۋە پاراۋان بولسا سىزنىڭ تېخىمۇ ئېگىزلەپ ئۆسۈشىڭىزگە پايدىلىق . دادىسى باي بولسا ئەلۋەتتە بالىسىنىڭ گېپى كۈچلۈكرەك بولىدۇ . مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا دېھقان سىزنىڭ دادىڭىز ياكى بوۋىڭىز .دېھقاننىڭ نېنى سىزنىڭ نېنىڭىز ، پۇلى سىزنىڭ پۇلىڭىز . سىز دۆلەت سىياسىتىنى ئىجرا قىلىۋاتقان بىر مەمۇر ، شۇنداقلا بىر زىيالىي بولۇش سۈپىتىڭىز بىلەن «ئۈچكە ۋەكىللىك قىلغاندا» دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇشىڭىز كېرەك .چۈنكى« ئۈچكە ۋەكىللىك قىلىش» پرىنسىپىنىڭ جەۋھەر قىسمى دېھقانلار مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىشتۇر . مەركەز دېھقانلارنى بېيىتىش چاقىرىقىنى ئوتتۇرىغا قويغانىكەن ، سىز كەڭ قورساقلىق بىلەن دادىل ئىش كۆرۈپ ، مەۋقەنى ئۆز يېرىڭىز ۋە دېھقانلارغا قارىتىپ ، ھەرخىل ئۇسۇل ۋە يوللار ئارقىلىق ئۇلارنى نەپكە ئىگە قىلىشىڭىز كېرەك . دېھقاننىڭ مېھنىتى تولىمۇ ھالال مېھنەتتۇر .ئاشۇ ھالال مېھنەت ئۈچۈن كەڭ يول ھازىرلاش ۋە تۈرلۈك توسالغۇلارنى ئېچىۋېتىش ھەربىر ئاساسي قاتلام دۆلەت مەمۇرىنىڭ شەرەپلىك مەسئۇلىيىتىدۇر .

ئىنسان ھاياتلىقىنىڭ ئېھتىياجى نۇقتىسىدا تۇرۇپ تەھلىل قىلغاندا غەيرىي كەسىپتىكى ھەرقانداق كىشى دېھقانغا تەڭ بولالماسلىقى مۇمكىن . سىز ئەقلىي ئەمگەك قىلىۋاتقان ئالىم زىيالىي بولۇڭ ياكى مەمۇرىيەت خادىمى بولۇپ ئىشلەڭ ، سىزنىڭ قىلغان ئىشىڭىز دېھقان مېھنىتىدىن كەلگەن بىر لوقما ھالال تائامغا تەڭ ئەمەس .توغرا ، ئەلۋەتتە سىزمۇ رىيازەت چەكتىڭىز ، تالاي غەيرىي جىسمانىي ئەمگەكلەرنى قىلدىڭىز . يېزىق ئۈستىلىدە ، كومپيۇتېرئالدىدا ، تەجرىبىخانىدا تالاي كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدىڭىز .كاللىڭىز ، كومپيۇتېرىڭىز ، قەغەزلىرىڭىز تۈمەنلىگەن راست-يالغان سىفىرلار بىلەن تولۇپ كەتتى . چارچىدىڭىز ،شۇ ئەسنادا قورسىقىڭىزنىڭ ئاچقىنىنى ھېس قىلدىڭىز-دە ، ئاشخانىغا كىرىپ ئىشتىھا بىلەن غىزالاندىڭىز . تەبىئىيكى ، قورساق ئاچقاندا قەلەمنى ، قەغەزنى ، كومپيۇتېرنى ياكى يېزىق ئۈستىلىنى يېگىلى بولمىدى . دېھقاننىڭ مېھنىتىنى يېدىڭىز . ئىنساننىڭ ھاياتلىق ئېھتىياجىدا دېھقان ئىشلەپچىقارغان ئاشۇ بىر بۇردا نان ناھايىتى ئۇلۇغ بىر نېمەتتۇر .

خوش ، ئۇنداقتا ئەڭ ھالقىلىق پەيتتە جانغا ئەسقاتىدىغان ئاشۇ دېھقان نېمە ئۈچۈن قەدىرسىز ھالغا چۈشۈپ قالدى؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ يولى قاشالاندى ؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ دىلى ئازار يېدى؟نېمە ئۈچۈن بىزدە ھەر كۈنى بىر مىلياردتىن ئارتۇق كىشىنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ كېلىۋاتقان دېھقان ئاغرىپ قېلىپ دوختۇرخانىغا كىرسە پۇلى ، ھوقۇقى يوقلۇقى سەۋەبلىك سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچراپ قۇتقۇزۇلۇشقا ئېرىشەلمىدى؟بۇنىڭ جاۋابى پەقەت بىرلا : بۇ ھەرساھە زىيالىيلىرىنىڭ دېھقانلارغا كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكىدىن ئىبارەت ئۈچىغا چىققان تۇزكورلۇقىدىن بولغان . ئەسلى ھەرقانداق ئاممۇۋى سورۇندا دېھقانلارنى ئۆچرەتنىڭ ئالدىغا ئۆتكۈزۈشىمىز كېرەك ئىدى . «سۇ ئىچكەندە قۇدۇق قازغۇچىنى ئۇنتۇپ» قېلىۋاتقان ئاشۇ زىيالىيلار زادى كىمنىڭ پۇشتى ؟«شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى ، زىيالىيلارنىڭ نەسەب يىلتىزىنى سۈرۈشتۈرسەك ئەلۋەتتە دېھقاننىڭ پۇشتى بولۇپ چىقىدۇ . ئۇلار ھېچقاچان مائاشىنىڭ ئۈستىگە ،شەھەرنىڭ كىندىكىگە تۇغۇلغان ئەمەس ،كۆپىنچىسىنى جاپاكەش ،مەزلۇمە ئانىلار بىپايان ئەمما مۇڭلۇق تەكلىماكان - دولان سەھرالىرىدا ،تارىم ۋادىسىدا ،ئىلى بوستانلىقلىرىدا جاپا-مۇشەققەتلىك تەبىئەت قوينىغا تەۋەللۇت قىلغانىدى . ئۇلار ئاشۇ سەھرالاردا پادا بېقىپ ، ئوتۇن تېرىپ چوڭ بولغان ، موللىلاردا ۋە سەھرا مەكتەپلىرىدە ئوقۇپ ساۋاتىنى چىقارغانلار ئىدى . ئۇلار كېيىنچە جاپا-مۇشەققەتكە چىداپ ئاشۇ دېھقان ئاتا-ئانىلىرىنىڭ ياردىمىدە تىرىشىپ ئوقۇپ ھازىرقى زاماندىكى ئۇيغۇر زىيالىيلىرىغا ئايلاندى . شەھەرلەردە ئولتۇراقلاشتى . مۇشۇ زىيالىيلار دىيارىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ، ھەرقايسى ساھەلىرىدە خىزمەتلەر قىلىۋاتىدۇ ، تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ ،كىتابلار يېزىۋاتىدۇ ۋە مەمۇرىي خىزمەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ» («مەدەنىيەت ئۇدۇمچانلىقى ۋە مەتبۇئات كاساتچىلىقى»دېگەن ماقالىدىن . «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2003-يىل 3-سان) .ۋەھالەنكى ، دېھقان پۇشتى بولغان ئاشۇ زىيالىيلاردا نېمە ئۈچۈن دېھقانلارغا بولغان ئوتلۇق مۇھەببەت كەمچىل .كېسىپ ئېيتىش كېرەككى ،بۇ تۇزكورلۇقتۇر .

ئاپتور : يېڭىسار ناھىيە ساغان يېزىسىدا خۇسۇسىي چىش دوختۇرى(M1)

بۇسان 2004 - يىل 20 - ئاپرېلدا تىزىشقا يوللاندى ، 1-ئىيۇلدا باسمىدىن چىقتى . تەھرىرلىگۈچى : قۇربان مامۇت(M1) ، رىسالەت مۇھەممەت (M2) ، بېكىتكۈچى : قۇربان مامۇت

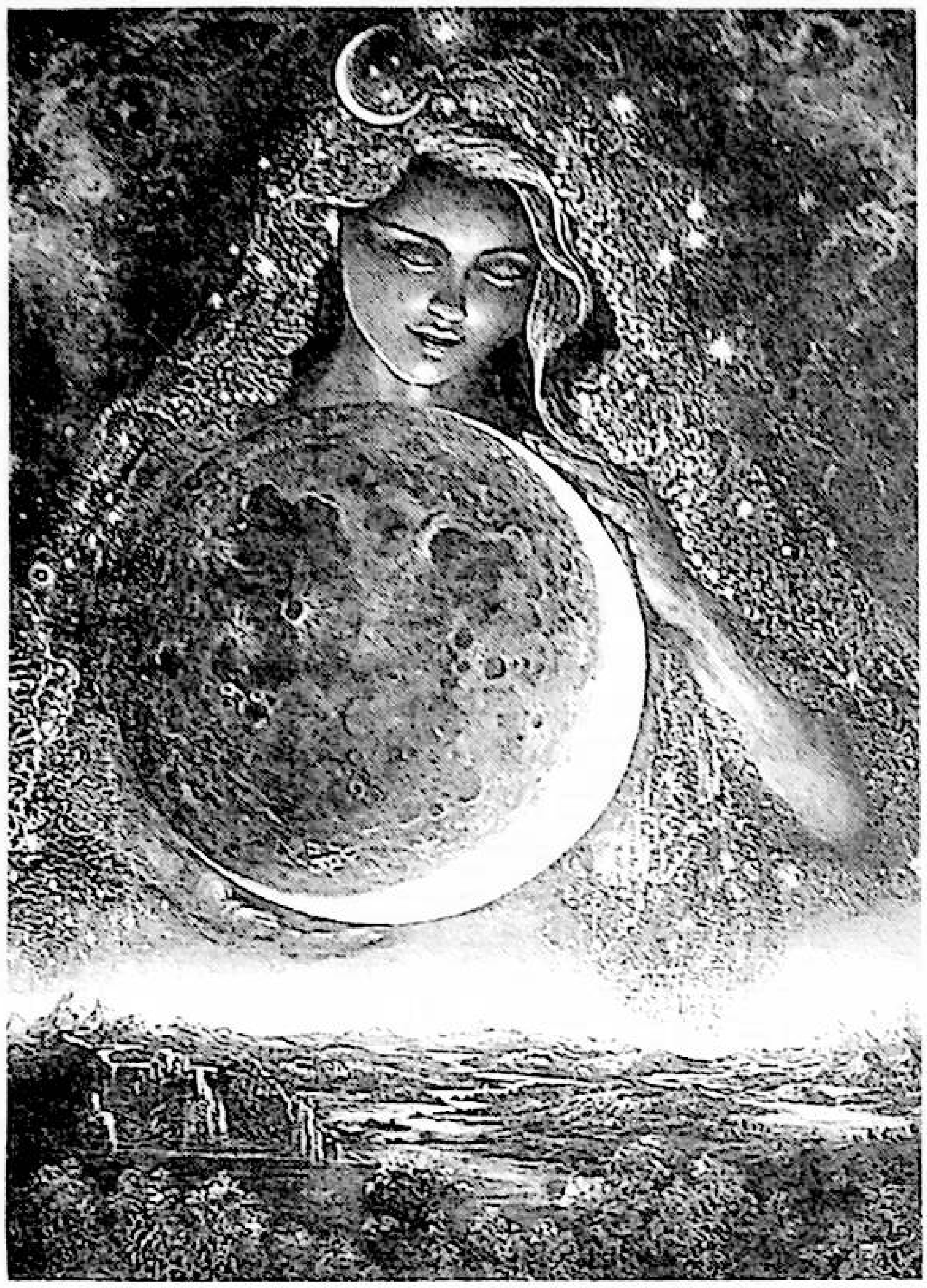

پەرزەنت تەربىيىسى ۋە بىز

— دۇنيا مائارىپ تارىخىدىكى شۆھرەتلىك كىتاب «پەرزەنت تەربىيىلەش دەستۇرى: كارل ۋېتېرنىڭ تالانتلىق پەرزەنت تەربىيىلىشى»دىن تەسىرات

يۈسۈپجان سەمەت

4504تۇغۇلسا ساڭا ئاي كەبى قىز-ئوغۇل،
ئاڭا تەربىيىچى سەن ئۆزۈڭلا بول.
— يۈسۈپ خاس ھاجىپ

قايسىدۇر بىر ژۇرنالدىن لېئوناردوداۋىنچى (Leonardo Davinci) ھەققىدىكى بىر ماقالىنى ئوقۇغانلىقىم ئېسىمدە. ئۇنىڭدا مۇنداق ۋەقەلىك بايان قىلىنىدۇ: داۋىنچى ئۆزىنىڭ «ئەڭ ئاخىرقى كەچلىك غىزا» («The Last Supper») ناملىق مەشھۇر رەسىمىنى سىزىپ كېلىپ، دەل ئىككى مۇھىم پېرسوناژ — ئېيسا (ئەلەيھىسسالام) بىلەن خائىن يەھۇدا (يەھۇدا — ئېيسا ئەلەيھىسسالامنى ئەينى چاغدىكى زالىم ھۆكۈمرانغا ساتقان خائىن) نىڭ پروتوتىپىنى سىزىشتا بىر ئاز ئويلىنىپ قالىدۇ. ئېيسانى سىزىپ چىقىش ئۈچۈن پۈتكۈل گۈزەللىك، پەزىلەت، ئادىمىيلىك ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا مۇجەسسەملەنگەن بىر تىپ تېپىشقا توغرا كېلىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشىلەرنىڭ ئوبرازىنى تەتقىق قىلىشقا كىرىشىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئىزدەپتۇ، ئىزدەپتۇ. ھېچبىر بۇ بۈيۈك پەيغەمبەرنىڭ ئوبرازىغا تەڭداش بىرەر ئوبرازنى تاپالماپتۇ. نىھايەت قارىغۇدەك بولسا،

سادا

كوچىدا بىر پاك، سەبىي، ئوماق بالا ئويناۋاتقانىكەن. ئۇ ئويلاپتۇ: توغرا، دۇنيادا نەدىمۇ سەبىي بالىدىن پاك ئىنسان تېپىلسۇن؟! بۇ بالا ئېيسا ئوبرازىنى يارىتىشقا ئەڭ لايىق! ئۇ، بۇ بالىنى ئۆزى رەسىم سىزىۋاتقان ئىبادەتخانىغا ئەكەپتۇ ۋە ئۇنىڭ پروتوتىپىغا ئاساسەن ئېيسا ئوبرازىنى يارىتىپتۇ (بەلكىم بۇ، چىركاۋلاردىكى رەسىملەر ئېيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەسلى ئوبرازى ئەمەسلىكىگە ئىشارە بولسا كېرەك). بۇنىڭدىن كېيىنمۇ مەسىلە ئاسان بولماپتۇ. چۈنكى ئېيسا ئوبرازى پۈتكىنى بىلەن ئىنسانىيەت خائىنلىرىنىڭ سىمۋولى — يەھۇدانىڭ ئوبرازىنى يارىتىشمۇ ئۇنچە ئاسان ئەمەسكەن. بارچە رەزىللىك، ئىپلاسلىق، خائىنلىق، ناجىنسلىق بىر كىشىنىڭ ۋۇجۇدىغا مۇجەسسەملەنگەن ئوبرازنى تېپىش قانداقمۇ ئاسان بولسۇن؟! داۋىنچى بۇ قېتىم سەل ئاۋارىچىلىققا دۇچ كەپتۇ. شۇ ئوبرازنى ئىزدەپ بىر قانچە يىللار ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئىزدەپ-ئىزدەپ ئاخىر بىر بۇلۇڭدا ئۆز قۇسۇقىغا مىلىنىپ ياتقان بىر بەتبەشىرە هاراقكەشكە كۆزى چۈشۈپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئىنسانىي ئىللەتلەرنىڭ ھەممىسى تېپىلىدىغاندەك. ئۇ بۇ هاراقكەشنى ھېلىقى ئىبادەتخانىغا ئەكەپتۇ. ئەمدى يەھۇدانىڭ ئوبرازىنى سىزىشقا تۇتۇش قىلاي دەپ تۇرغىنىدا، تۇيۇقسىز ھېلىقى هاراقكەش ھەيرانلىق بىلەن ئىغىز ئېچىپتۇ:

— سەن مېنى بىر نەچچە يىل ئاۋۋال بۇ يەرگە رەسىم سىزىش ئۈچۈن ئەكەلگەنىدىڭغۇ؟!

كىشىلىك ھاياتتا بىر كىشىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىككى مۇھىم ئامىل بار. ئۇ بولسىمۇ ئىچكى - سۇبيېكتىپ ئامىل ۋە تاشقى - ئوبيېكتىپ ئامىلدۇر. ئىچكى - سۇبيېكتىپ ئامىل ئالدىنقى مۇھىم ئامىل بولسىمۇ، تاشقى رېئاللىقتىن ئۆز ئوبيېكتىنى تېپىش خاراكتېرى بىلەن مەلۇم ئېلاستىكىلىقتا ئىگە بولىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، تاشقى ئامىل مەلۇم جەھەتتىن ئىنسان سۇبيېكتىنى بەلگىلەپ قويىدۇ. ئىنسان سۇبيېكتى ئۆزىنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپى بىلەن ئىنسان سۇبيېكتچانلىقىنى جۇلالاندۇرىدۇ ياكى خىرەلەشتۈرىدۇ. دېمەك، ئىنساننىڭ ئىچكى دۇنياسىغا سەل قاراپ بولمىغاندەكلا، ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىدىغان تاشقى ھاسىلاتلارغىمۇ يۇكسەك دەرىجىدە دىققەت ئېتىبارىمىزنى بېرىشىمىز كېرەك.

ئالىملارنىڭ بىردەك قارىشىچە، ئادەمنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئۈچ تاشقى مۇھىم ئامىل بار. ئۇ بولسىمۇ ئائىلە، مەكتەپ ۋە جەمئىيەتتۇر. ئەلۋەتتە، بۇلارنىڭ كونكرېت تەسىر كۆرسىتىشى شۇ ئىنساننىڭ قايسى خىل مۇھىتتا كۆپ ياشىغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئومۇمىيەت نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىر كىشىگە ھەقىقىي تەسىر كۆرسىتىدىغىنى مەكتەپ ۋە جەمئىيەت بولماستىن، دەل ئائىلىدۇر. ئۇزۇن مەزگىل بىر خىل مۇھىتتا ياشاش جەريانىدا ئائىلە ئەھلىلىرىنىڭ چىراي-شەكلى، خاراكتېر-مىجەزى، گەپ-سۆزلىرى-نىڭ ئوخشىشىپ كېتىدىغانلىقىنى بايقايمىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇلارنىڭ ماددىيىتىگە ئوخشاش ئېرسىي گېن يوشۇرۇنغان بولىدۇ. بىز ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپلا ئائىلە ئېڭىمىز بەك ئۈستۈن. شۇنىڭ ئۈچۈن پەرزەنت تەربىيىسىدە ئائىلە تەربىيىسى ئەڭ مۇھىمدۇر. ئائىلە تەربىيىسى بالىلار تەربىيىسىدىكى ھەل قىلغۇچ تەربىيە بولۇپ، بۇ ئۇلارنىڭ كېيىنكى ھاياتىنىڭ ئۇتۇقلۇق ياكى مەغلۇبىيەتلىك بولۇشىغا مۇھىم تەسىر كۆرسىتىدۇ. پەرزەنت تەربىيىسىدە ئائىلە تەربىيىسى ئەڭ ئاساسلىق رول ئوينىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ئائىلە تەربىيىسى دەپ ئاتىساقمۇ بولۇۋېرىدۇ.

ئائىلە مەۋجۇدلۇقىنىڭ يىلتىزى بولۇپ، ئۇ بىر كىچىكلىتىلگەن جەمئىيەتتۇر. ھەرقانداق جەمئىيەت ئائىلىدىن ئىبارەت بىر تەشكىلىي ۋۇجۇدتىن تەركىب تاپقان بولىدۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، جەمئىيەت ئائىلىلەر توپىدۇر. شۇنداق بولغىنىكەن، بىر مىللەت ياكى دۆلەتنىڭ گۈللىنىشىگە ئائىلە ۋە ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ساپاسى بەلگىلىك تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن باشقا ئەسلىھەلەرگە كۆڭۈل بۆلگەندەكلا، ئائىلە ۋە ئائىلە تەربىيىسىگە كۆڭۈل بۆلۈشىمۇ ئوخشاشلا مۇھىمدۇر.

ئۇنداقتا بىز ئۇيغۇرلار ئائىلە تەربىيىسىگە قانچىلىك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىمىز؟ ئاتا-ئانىلار ئۆز پەرزەنتلىرىگە قانچىلىك كۆيىنىدۇ؟

ئەتراپىمىغا قاراپ، ئائىلە تەربىيىسىنىڭ راستىنلا چېكىنىش باسقۇچىغا بېرىپ قالغانلىقىنى، ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۆز «يۈرەك پارە»لىرىگە كىيىم-كېچەكلىرىگە كۆڭۈل بۆلگەنچىلىك كۆڭۈل بۆلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم (گەرچە بۇ مەسىلە مەيلى ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، دىققەت ئېتىبارىمىزنى قوزغىشى كېرەك). ئۆز پەرزەنتلىرىگە قارىمىغان ئاشۇ ئاتا-ئانىلارنى قانداقمۇ ئاتا-ئانا دېگىلى

بولسۇن؟! ... بىزدىكى ئاتا-ئانىلار پەرزەنت تەربىيىسىدە ھەل قىلغۇچ پەيتلەرنى تەربىيىسىز ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ، كېيىن پۇشايمان يەيدۇ. بۇ خىل تەتۈرلۈكنىڭ زىيىنىنى كېيىن ھېس قىلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ «ئۇششاق» مەسىلىلەردە كەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى، ئاشۇ «ئەرزىمەس»، «توخۇ تۈكى، پىياز پوستى» ئىشلارنىڭمۇ ھەقىقەتەن مۇھىم ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتىشىدۇ. بەزى ئاتا-ئانىلار مەسىلىنى پەقەت ئۆزىدىن سۈرۈشتە قىلماي، بار مەسئۇلىيەتنى بالىغا ئىتتىرىپ قويۇپ بولدى قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئۆز پەرزەنتلىرى شۇنچىلىك «دۆت» ئىدىكى، ئۇلارنى تەربىيىلەش، گەپ ئاڭلىتىش مۇمكىن ئەمەس! مەن بۇنىڭغا ئىشەنمەيمەن. تېلېۋىزورلاردىن كىشىلەرنىڭ ئىت-مۈشۈك، ئېيىق-مايمۇنلارنى «تەربىيىلەپ» ئاجايىپ «ماھارەتلىك» قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ كېلىۋاتىمىز. ئەجىبا، ئاشۇ ئىنسان بالىلىرى ئاشۇلارنىڭ ئۇندىن بىرىچىلىك تەربىيىلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشسە، راستىنلا تەربىيىلىنەل-مەسمۇ؟! ھەر بىر ئىنساندا باشقىلارنىڭكىگە ئوخشاشلا ئىقتىدار يوشۇرۇنۇپ ياتقان بولىدۇ. ئەمما ئاشۇنى پەرۋىش قىلىدىغان سۇبيېكتىپ ۋە ئوبيېكتىپ ئامىللار بولمىغان - دە، ئۇ كۆمۈلۈپ قالغان، ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالمىغان. ئەتراپىمىزدا بىز دائىم يولۇقۇپ تۇرۇدىغان مانا بۇ خىل ئەھۋاللار راستىنلا كىشىنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇرىدۇ. بىزدە «ھەربىر ئادەم ئاق كۆڭۈل تۇغۇلىدۇ» دېگەن گەپ بار. ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ تەربىيىلەپ چىققان بەزى بالىلىرىمىز ئوغرى-يانچۇقچى، بۇلاڭچى... بولۇپ چىقىدۇ. بۇلاردا ئاتا-ئانىلارنىڭ مەسئۇلىيىتى پەقەتلا يوقمۇ؟! ياق، ئۇلارنىڭ ئەڭ چوڭ مەسئۇلىيىتى بار. مېنىڭچە، بالىلارنىڭ، ئەۋلادلارنىڭ يارامسىز، ئەخلاقسىز بوپقېلىشىغا ئەڭ ئاۋۋال ئاتا-ئانىسى سەۋەبچى بولىدۇ.

بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن بەزى ئاتا-ئانىلار ئۆز بالىلىرىنى بالا باققۇچىغا، يەسلىگە، ئاندىن مەكتەپكە «تاشلاپ» قويىدۇ. ھەتتا ئۆز بالىلىرىنى ئېمىتمەي، كالا سۈتى بېرىپ چوڭ قىلىدۇ. گەرچە، مەلۇم سەۋەبلەر زۆرۈرىيەت (ياشاش ئېھتىياجى) يۈزىسىدىن بولسىمۇ، ئەمما بالىلارغا بوش ۋاقىتلاردا تەلىم-تەربىيە ئېلىپ بارماسلىق ھەرگىزمۇ زۆرۈرىيەت ئەمەس! نۇرغۇنلىغان ئاتا-ئانىلارنىڭ ئويۇن-تاماشا، ئەيش-ئىشرەتكە ۋاقتى يەتسىمۇ، ئۆز پەرزەنتىنى تەربىيىلەشكە «ۋاقتى يەتمەيدۇ». مەن تېخى بىرەر ئاتا-ئانىنىڭ بالىلىرىغا خۇددى لوقمان ھەكىمدەك پەند-نەسىھەت قىلىۋاتقانلىقىنى ئۇچراتمىدىم. بىزدىكى ئاتا-ئانىلار دائىم تەربىيىنى كېچىكتۈرۈپ قىلىدۇ. خاتالىق، مەسىلە يۈز بەرگەندىن كېيىن تۈزىتىدۇ. خاتالىق يۈزبەرگەنىكەن، ئۇنىڭ تۈزىلىش ۋە تۈزەلمەسلىكتىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى بولىدۇ، خۇددى يىپنىڭ ئىككى ئۇچى بولغىنىدەكلا. دېمەكبۇ خىل ئۇسۇلدا ئاتا-ئانىلار تولىمۇ كېچىككەن بولىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە «پەرزەنت تەربىيىسى» ئالىيبۇرۇن باشقىلاردابىر «پەن» سۈپىتىدە تەتقىق قىلىنىماقتا. مەكتەپلەردە مۇھىم بىر دەرسلىك سۈپىتىدە ئۆتۈلمەكتە. ياپونلار پەرزەنت تەربىيىسىنى دۆلەت گۈللىنىشىنىڭ يىلتىزى - نېگىزى دەپ قارىسا، يەھۇدىيلار پەرزەنت تەربىيىسى مىللىي

مەۋجۇدلۇقنىڭ ئاساسى دەپ قارايدۇ (بۇيەردە پەقەت پەرزەنت تەربىيىسىگە كۆڭۈل بۆلۈش مەسىلىسىلا نەزەرگە ئېلىندى. بىزنىڭ ئۇلاردەك تەربىيىلەش تەشەببۇسىمىز يوق). ئەرەبلەر ئاللىبۇرۇن «ئىسلام پەرزەنت تەربىيىلەش دەستۇرى» ناملىق كىتابنى تۈزۈپ، دەرس مۇنبەرلىرىدە لېكسىيە قىلسا، گېرمانلار 1818-يىلى يېزىلغان «پەرزەنت تەربىيىلەش دەستۇرى: كارل ۋىتېرنىڭ تالانتلىق پەرزەنت تەربىيىلىشى» ناملىق كىتابنى بۈگۈنكى كۈندىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلىشمىدى، بەلكى ھازىرمۇ بۇ كىتابقا يۈكسەك ئېتىبار بىلەن قارىماقتا. بىزدە يېقىنقى يىللاردىن بېرى «پەرزەنت تەربىيىسى» توغرىسىدا كىتابلار نەشر قىلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭ قانچىلىك ئەمەلىي ئۈنۈمى بولدى، بۇ ماڭا قاراڭغۇ. شۇندىمۇ، ئەتراپىمىزدا پەرزەنت تەربىيىسى سۇس كەيپىياتتا تۇرماقتا. گاھى پۇرسەت بولمىسا، گاھى تەربىيىلەش روھى بولمايۋاتىدۇ. ئاقىۋەت، بالىلار تەربىيىسىز قېلىپ، بىر توپ يارامسىزلار يېتىشىپ چىقىۋاتىدۇ، خالاس!

ئۇنداقتائائىلە تەربىيىسىدە نېمىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك؟

بىزدە «ئەۋلادلارنى يىلىكىدىن باشلاپ تەربىيىلەش كېرەك» (ئابلىز ئۆمەر ھاجى: «مەن بويلىغان قىرغاقلار»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2003-يىل 1-سان) دېگەن ئۇدۇم تارىختىن بۇيان يادلىنىپ كەلمەكتە. پەرزەنت تەربىيىسىدە تەربىيىنى كىچىكىدىن باشلاپلا ئېلىپ بارماق زۆرۈر. كىچىكىدە ئېلىپ بېرىلغان ھەرقانداق تەربىيە ئالاھىدە ئۈنۈملۈك بولىدۇ. بالىلارغا تەسىر قىلغان ھەربىر شەيئىي ئۇلارغا ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئەلۋەتتە، ئۇلارغا تۇنجى تەسىر قىلىدىغىنىمۇ ئاتا-ئانا بولىدۇ. شۇڭلاشقا ئاتا-ئانىلار بالا تۇغۇلۇشتىن ئاۋۋال ئۆزلىرىدە بەلگىلىك ساپا ھازىرلىشى كېرەك. كىچىك بالىلارنى بىر ۋاراق ئاق قەغەز دەپ تەسەۋۋۇر قىلساق، ئاتا-ئانىلار شۇ قەغەزگە خەت يازغۇچىلاردۇر. بۇنى ئەۋلادلار ئۆمۈر بويى قىبلىنامە قىلىپ ھايات مۇساپىسىنى ئۆلچەيدۇ. كىچىكلىكتە ئېلىپ بېرىلغان ھەربىر تەربىيە، ئۇنىڭغا تەسىر قىلغان ھەربىر ئىش ئەۋلادلارنىڭ كېيىنكى ھاياتىنىڭ خېمىر تۇرۇچى بوپقالىدۇ. بىزدىكى «كىچىكلىكتە ئۆگىنىش تاشقا مۆھۈر باسقاندەك، چوڭ بولغاندا ئۆگىنىش قۇمغا مۆھۈر باسقاندەك» دېگەن تەمسىلمۇ دەل مۇشۇنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، ئەڭ دەسلەپكى پەرزەنت تەربىيىسىگە سەل قاراپ بولماسكى، بۇ خىل تەربىيە بالىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدۇ. «پەرزەنت تەربىيىلەش دەستۇرى» ناملىق كىتابنىڭ مۇئەللىپى ۋىتېر ئەپەندىمۇ تۆۋەندىكىدەك كۆرسىتىدۇ: «مۇۋاپىق دەسلەپكى تەربىيە بالىلارنىڭ قابىلىيىتىنى ئۈستۈرۈشتە كىشى ئىشەنگۈسىز دەرىجىدە رول ئوينايدۇ» (كارل ۋىتېر: «پەرزەنت تەربىيىلەش دەستۇرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 16-بەت).

بىزدە پەرزەنت تەربىيىسىنى دەسلەپكى چاغدىن باشلاپلا ئېلىپ بارىدىغانلار يوق دېيەرلىك. ئاتا-ئانىلار: بالا تۇغۇلغاندىن كېيىنكى ۋەزىپە ئۇنىڭ ساغلاملىقى دەپلا قاراپ، ئۇنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە، ساغلاملىقى، تاماق يېيىشىگە جاننى پىدا قىلىدۇيۇ، تەربىيە قىلىشنىئانچە ئويلاشمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزدە بالدۇر تەربىيىلەش سالامەتلىككە زىيانلىق دېگەن قاراش ھۆكۈم سۈرگەچكە، بالىلارنى يەتتە-سەككىز ياشلاردا تەربىيىلەش ئاساسىي تەربىيە ئۇسۇلى بوپقالغان. بۇ بىر كېچىكىش بولۇپلا قالماستىن، ئاتا-ئانىلار بۇ سەۋەنلىكى تۈپەيلى بالىلارنىڭ ئاجايىپ تالانتى ۋە قابىلىيىتىنى نابۇت قىلىۋېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بالدۇر ئېلىپ بېرىلغان تەربىيە سالامەتلىككە زىيانلىق دېگەن قاراشمۇ پۇت تىرەپ تۇرالمايدۇ. بالىنى قانچىكى بالدۇر تەربىيىلىسە، ئۇنىڭغا قانچىكى بالدۇر تەسىر كۆرسەتسە بۇنىڭ ئۈنۈمى ئەڭ ياخشىدۇر.

مېڭىنى بىر قورۇما ئۇسۇدىغان قاچا دەپ تەسەۋۋۇر قىلساق، ئاتا-ئانىلار دەل قورۇما ئۇسقۇچىلاردۇر.

دەسلەپكى تەربىيىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ھالقىلىرىدىن بىرى دەل تىل تەربىيىسىدۇر. بالىلارنىڭ ئۈچ ياشقىچە بولغان ۋاقتى تىل ئۆگىنىش باسقۇچىدۇر. ئەگەر بۇ مەزگىلدە ئۇنىڭ تىل ئۆگىنىش ئىقتىدارى جارى قىلدۇرۇلمىسا ياكى ئىمكانىيەت بولمىسا ئۇ مەڭگۈ تىل ئۆگىنىش ئىقتىدارىدىن قالىدۇ. خۇددى «تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇش ياخشى» بولغىنىدەك، تەربىيىنىڭمۇ ئۆز باسقۇچلىرى، ئۇسۇللىرى بولىدۇ. ناۋادا بۇنىڭغا ئەھمىيەت بېرىلمەيدىكەن، تەربىيە يەنىلا نەتىجىسىز بوپقالىدۇ. ئاتا-ئانىلار بۇ مەزگىلدە كۆپرەك ئانا تىلنى ئۆگىتىشى، شېۋىدە ئەمەس، ئۆلچەملىك ئەدەبىي تىلدا كۆپرەك سۆزلەپ بېرىشى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تىلىنىڭ چىقىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، سۆزلۈك بايلىقىنى ئاشۇرۇشى كېرەك. خۇددى دەرەخنىڭ يىلتىزى بولغىنىدەك، تەپەككۇرنىڭمۇ يىلتىزى بولىدۇ. بىر كىشىنىڭ تەپەككۇر يىلتىزى شۇ كىشىنىڭ تىل تۇپرىقىغا كۆمۈلگەن بولىدۇ. بىلىشنىڭ - ئىلمىي تەرەققىي قىلىشنىڭ ئاچقۇچى دەل ئۆز تىلىدا پۇختا بولۇش - بولماسلىق بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك. يۇقىرىقى كىتاب مۇئەللىپىمۇ: «بالىلارغا تىل تەربىيىسىنى بالدۇر ئېلىپ بېرىش ئاچقۇچ» (يۇقىرىقى كىتاب - «پەرزەنت تەربىيىلەش دەستۇرى»، 56-بەت) دەپ قارايدۇ. غەززالىينىڭ قارىشىچە بولغاندا: «مەلۇم بىر ئىلىمنى ئۆگىنىپ ۋايىغا يەتكۈزۈۋېتىش كېرەك، چۈنكى ئىلىملەر ئۆز-ئارا ئۆتۈشۈشچانلىققا ئىگە». بوۋا - مومىلىرىمىزنىڭ كىچىك ۋاقىتلىرىمىزدا ئاجايىپ گۈزەل چۆچەك-ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرىشىمۇ نوقۇل تەپەككۇر - تەسەۋۋۇرىمىزنى كېڭەيتىش بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئاجايىپ تىل دەرسىدۇر. مانا بۇ دەرس بىزنىڭ كېيىنكى ھاياتىمىزدىكى نۇتۇق (سۆز) لىرىمىزنىڭ خېمىرتۇرۇچى بوپكەتكەن. بۈگۈنكى سۆزمەنلىكىمىز دەل ئاشۇ چۆچەكلەرنىڭ تەسىر ئىپادىسىدۇر. تىل تەربىيىسىنىڭ ياخشى ئېلىپ بېرىلىشى بالىلارنىڭ تەپەككۇر تەرەققىياتىغىمۇ ئۈنۈملۈك تەسىرلەرنى كۆرسىتىدۇ.

پەرزەنت تەربىيىسىدىكى يەنە بىر مۇھىم ھالقا ئەدەب-ئەخلاق تەربىيىسىدۇر. ئىنسانلار قەدىمدىن تارتىپلا ئاجايىپ بىلىملىك ۋە قابىلىيەت ئىگىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كاتتا ئەخلاق ئىگىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ھۆرمەتلىنىپ كەلگەن. بۇنىڭدىن، ئىنسانلارنىڭ مەنىۋىيەت گۈزەللىكىگە نەقەدەر ئېتىبار بىلەن قارايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئەدەب-ئەخلاق تەربىيىسى، مەلۇم مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئادىمىلىك تەربىيىسىدۇر. بۇ خىل

تەربىيىدە ئاتا-ئانىلار ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق تەسىر كۆرسىتىشى كېرەك. بۇرۇندىن تارتىپلا ئەمەلىيەت ئەڭ ئۈنۈملۈك دەرس بولغان. بۇخىل تەربىيە ئەۋلادلارنىڭ قەلب گۈزەللىكىنى شەكىللەندۈرۈپلا قالماي، ئۇلارغا بەختنىڭ، لەززەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇلار بۇ ئارقىلىق ھەقىقىي بەختنىڭ مەنىۋىيەتتىن ۋە گۈزەل مەنىۋىيەت كونتروللۇقىدىكى ماددىيەتتىن كېلىدىغانلىقىنى چوقۇم ھېس قىلىشىدۇ. ئەتراپىمىزدىكى ئاتا-ئانىلارنىڭ تەربىيىدە سىرتقى قىياپەتكە بەكرەك ئەھمىيەت بېرىپ، بالىلارنىڭ روھىيەت دۇنياسىنى قۇرۇق قالدۇرىدىغانلىقىنى بايقايمىز. بۇ خىل ئاچارچىلىق بالىلارنى خېلى قىيىنىشى مۇمكىن. ئەلۋەتتە، قورساقتا نېمە بولسا ئېغىزغا شۇ چىققىنىدەك، بەزى ئاتا-ئانىلارنىڭ ئەدەب-ئەخلاق ساپاسىنىڭ تۆۋەنلىكى كەلگۈسى ئەۋلادلارغىمۇ بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتمەكتە. «سۇ بېشىدىن لاي» بوپقالماقتا. ئەدەب-ئەخلاق ئىنسانلارغا بىر ئۆمۈر ھەمراھ بولىدىغان ئاجايىپ خىسلەتلىك مەنىۋى قورال بولۇپ، ئۇ پەرزەنت تەربىيىسىنىڭ نېگىزى - ئاساسى بولۇشى كېرەك («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىۋاتقان ئەدەب-ئەخلاق توغرىسىدىكى «ئاتىلار سۆزى» كىشىنى تولىمۇ خۇرسەن قىلىدۇ).

ئەتراپىمىزدىكى نۇرغۇنلىغان ئىللەتلەرنىڭ يىلتىزىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلگەندە، كىشىلىرىمىزدە ئەدەب-ئەخلاق تەربىيىسىنىڭ كەم بولغانلىقىنى ھېس قىلىمىز. بەزى ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنىڭ جېنىنى باقالىغىنىنى مۇھىم دەپ قارىغانلىقى، ئۇلارنى ئەدەبتىن ئىبارەت خىسلەتلىك ئەڭگۈشتەردىن ئايرىۋەتكەن. ئەڭ مۇھىمى، ئۇلار ئۆزلىرى ھەقىقىي ئاتا-ئانا بولالمىغان. ئۇيغۇرلار ئاتا-ئانىلارنى خۇدادىن قالسا ئۇلۇغ بىلىدۇ. بۇ ئۇلۇغلۇق دەل ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلغان-قىلمىغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. مۇشۇ ئېھتىماللىققا ئاساسەن ئائىلە تەربىيىسىمۇ، ئائىلە تەربىيىسىنىڭ ئۈنۈملۈك بولۇشىمۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ھەسسە قوشقانلىق ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر ئەخلاقلىق بالىلارنىڭ ئورنىغا بىر توپ پاك زېمىنغا نىجىس يۈك كىشىلەر توپى پەيدا بولسا، بۇ، ئائىلىگىلا ئاپەت بوپقالماستىن، جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى جەھەتتىكى تەڭپۇڭلۇقىغا بۇزغۇنچىلىق بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تۇنجى قەدەم - ئائىلە تەربىيىسى ئەڭ مۇھىم.

بىزنىڭ تەربىيىلىگەن بالىلىرىمىزنىڭ ئارىسىدا قارىماققا «ئەخلاقلىق» بالىلار بار. ئەمما ئۇلارنىڭ بۇ «ئەخلاقى» ئاتا-ئانىسىنىڭ مۇستەبىتلىكى ئاستىدا، خالاس. ئاتا-ئانىلار پەرزەنت تەربىيىسىدە ئۇلارنىڭ روھىنى ئۇتۇۋېلىشى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزلىرىدە مەلۇم سەۋىيە ھازىرلىشى، ھەرقانداق «ئۇششاق» ھالقىلارنىمۇ تاشلىۋەتمەسلىكى كېرەك. خۇددى بۈگۈنكى دۇنيانىڭ ماھىيىتى ھەزارەت (مەدەنىيەت) لەر كۈرىشى - «روھىيەت تالىشىش كۈرىشى» بولغىنىدەكلا، كەلگۈسى ئەۋلادلارنى تالىشىش - كەلگۈسىنى تالىشىش كۈرىشىدۇر. غەربلىكلەر ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيىۋى ئامىللىرىنى سىڭدۈرۈش ئۈچۈن ھەرخىل ۋاستىلەرنى قوللانماقتا. گەرچە ئەۋلادلىرىمىز ئېيسانىڭ كىملىكىنى، كرېستنىڭ نېمىلىكىنى بىلمىسىمۇ، ئەمما گاھىلىرى بويىنىغا كرېست ئېسىۋالىدۇ، تۇغۇلغان كۈن تورتىغا قاراپ غەربچە ناخشىغا ئىڭشىيدۇ، «روژدېستۋو بوۋاي»غا قاراپ زوقلىنىپ كېتىدۇ. بىر قېتىم جىيەن ئىنىلىرىمنىڭ بىرىنىڭ سىرتمىسىنى ئېتىۋېتىپ، سىرتما تۇتقۇچىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. قاراڭ، سىرتمىنىڭ تۇتقۇچى كرېست شەكىللىك ئىكەن! ئەينى دەۋردىكى ئەھلىسەلىپچىلەرنىڭ بۈگۈنكى ئەۋلادلىرى - 1930-يىللاردا نامرات ئۇيغۇر بالىلىرىغا پۇل بېرىش بەدىلىگە «ئىنجىل» سۈرىلىرىنى يادلاتقان غەربلىكلەر بۈگۈن يەنە نېمىلەرنى قىلىۋاتىدۇ؟ كىچىك ۋاقتىمدا «ئەقىللىق يىشيۇ» ناملىق كارتون فىلىمىنى كۆرۈشكە تولىمۇ ھېرىسمەن ئىدىم. شۇ چاغلاردا ئۆيدىكىلەر چېچىمنى چۈشۈرتىۋەتتى. مەن بارماقلىرىمنى تىلىمغا تەگكۈزۈپ بېشىمغا چەمبەر سىزاتتىم-دە، «تەپەككۇر قىلاتتىم». دوستلىرىمنىڭ قايسىدۇر بىر فىلىمدىن ئۆگەنگەن «كەركەينى ئەرزىبىرەينى، ئى لات، ئى مانات! ئۆزۈڭگە سېغىندىم» (لات، مانات «جاھالەت دەۋرى»دىكى ئەرەبلەرنىڭ مەشھۇر بۇتلىرى) دېگەن گەپلەرنى دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ھەيران بولاتتىم. ھالا بۈگۈنگە كەلگەندە مۇشۇنچىلىك ئىشلارنىڭمۇ پەرزەنت تەربىيىسىدە قانچىلىك رول ئوينايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمەكتىمەن. بەلكىم بۇ خىلدىكى مىساللار ئەتراپىمىزدا كۆپ بولسا كېرەك.

ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنىڭ ئەدەب-ئەخلاقلىق بولۇشىدىن باشقا بىلىملىك، يارامىلىق بولۇپ چىقىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. ئۇنداقتا ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسىنىڭ مۇكەممەللىشىشى، تەپەككۇرىنىڭ پىشىپ يېتىلىشى (ئاق-قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان بولۇشى) ئۈچۈن قانچىلىك رول ئوينىيالىدى؟ مۇشۇ يەردە ھۆرمەتلىك ئاتا-ئانىلار ئۆزلىرىنىڭ بىلىم ساپاسىغا قاراپ چىقىشى كېرەك. مەيلى بالا باققۇچى بولسۇن، مەيلى يەسلىدىكى ياكى مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىلار بولسۇن بالىغا خۇددى ئۆز ئاتا-ئانىسىدەك قارىيالمايدۇ. خۇددى باشقا بىراۋ شىرىنغا پەرھادنىڭ كۆزىدە قارىيالمىغاندەك. مانا بۇنداق شارائىتتا ئاتا-ئانىلار ئۆز بالىلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىققۇدەك بىلىم ئىگىلىمىكى لازىم. تولا ئاتا-ئانىلاردا بىر تەتۈرلۈك باركى، ئۇلار بالىلىرىنىڭ ئوقۇشىغا كۆڭۈل بۆلمەيدۇ، ھېچبولمىغاندا مەكتەپلەرگە بېرىپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن ئەھۋال ئىگىلەپ كۆرمەيدۇ. دەرسلىك كىتابىدىن باشقا بىرەر پارچە كىتاب ئېلىپ بەرمەيدۇ. ناۋادا كىتاب ئوقۇماقچى بولسا: «ماڭ! بېرىپ دەرسلىك كىتابىڭنى ئوقۇ، شۇنى ئوقۇيالىساڭمۇ يوغان ئىش!» دېيىشىدىغانلىرىمۇ بار. بۇ خىل ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنىڭ ھەرقايسى جەھەتتىن ساپاسىنىڭ ئۆسۈشىگە كۆڭۈل بۆلمەيدۇ.

بالىلارنى تەربىيىلەشتە ئۇنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىنى ئۇنىۋېرسال تەربىيىلەش ئۇسۇلىغا قارىتىش كېرەك. بالىلارنى ھەرتەرەپلىمە ئىقتىدار ئىگىسى قىلىپ تەربىيىلىگىنىمىزدە ئۇ ھەقىقىي يارامىلىق بولغان بولىدۇ. ھالبۇكى، بىزنىڭ بەزى ئاتا-ئانىلىرىمىز كىچىك چېغىدا بالا نېمىگە قىزىققاندەك قىلسا، «ۋاي بالام پالانىغا قىزىقىدىكەن، ئۇ چوقۇم شۇ كەسىپ ئەھلى» دەپ قاراپ، شۇ كەسىپ بويىچە تەربىيىلەشنىلا چىڭ تۇتىدۇ. بالىلىرى ئازراق ئىڭشىپ قويسا ناخشىچى قىلىپ تەربىيىلەيدۇ. مەن بۇ خىلدىكى تەربىيە ئۇسۇلىغا قارشى تۇرىمەن. مېنىڭچە، بالىلاردا ھەممىگە قىزىقىش، ئىنتىلىش روھى بولىدۇ. (مەن بۇرۇن

ھەممىگە قىزىقىدىكەنمەن. ھەرقايسى پەنلەرگە ئامراق ئىكەنمەن. رەسىملەرنى قاملاشتۇرۇپ سىزالايتتىم، ھۆسنخەتلەرنى چىرايلىق يازاتتىم...) بالىغا دەسلەپتە نېمە تەسىر قىلغان بولسا شۇنىڭغا قىزىققاندەك قىلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ھەقىقىي تالانتى بىلەن باغلانغان كەسىپ كېيىن ئاشكارىلىنىشى مۇمكىن. ئەگەر بالىلار ھەممىدە تەڭ تەربىيىلەنمىسە، كېيىنكى ھايات پائالىيەتلىرىگە تەسىر يېتىپلا قالماي، تەبىئىي تالانتىمۇ نابۇت قىلىۋېتىلىدۇ. ناۋادا بىرەر ئۆيگە گۈزەل بەدىئىي سۈرەت ئېسىپ قويۇلسا، بالىلار رەسسام بولۇشقا قىزىقىپ قېلىشى مۇمكىن؛ چىرايلىق ھۆسنخەتلەرنى كۆرسە، خەت يازغۇلىرى كېلىشى مۇمكىن؛ ئەگەر توپ ئېلىپ بەرسىڭىز، توپ تېپىشكە قىزىقىشى مۇمكىن (قايسىبىر گېزىتتە ئېيتىلىشىچە، پۇتبول چولپىنى مارادونا بۆشۈكتىكى چېغىدىلا توپ تېپىشكە قىزىقارمىش. يىغلاپ كەتكەن بولسا ئاتا-ئانىسى ئۇنىڭ تۆپە تەرىپىگە توپتىن بىرنى قويۇپ قويسا، تېپىچەكلەپ يىغىدىن توختاپ قالىدىكەن). بالىلار گېزى كەلگەندە سۈيدۈكىدە لاي ئېتىپ ئويناشقىمۇ قىزىقىدۇ. دېمەك، ئۇلارنىڭ دەسلەپكى «قىزىقىشى» بىردىنبىر قىزىقىش ئەمەس. ئەگەر «قىزىقىشى» دەپ قارالغان تەقدىردىمۇ، ئاتا-ئانىلار ئۇلارنىڭ كەلگۈسىگە كۆڭۈل بۆلۈشى، يەنى ئۇلارغا نېمىنىڭ ھەقىقىي ئەسقاتىدىغانلىقىنى بىلىشى ۋە قايىل قىلىش يولى ئارقىلىق بالىلارغا بىلدۈرۈشى كېرەك. ئاتا-ئانىلار ئىشلاردا مۇستەبىت بولۇۋالماسلىقى كېرەك. پەرزەنت تەربىيىسىدە مۇستەبىتلىك ھامان ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ (باشقا ئىشلاردىمۇ شۇنداق). بالىلارغا قايسى خىل ئىلىمنى ئۆگەتمەكچى بولساق، ئۇلارنى شۇ خىل ئىلىم مۇھىتىغا ماھىرلىق بىلەن قىزىقىشىنى قوزغاپ ئەكىرىشىمىز كېرەك.

ئىلگىرىكى زامانلاردا شاھلار پەرزەنتلىرىنى ئىقتىدارلىق قىلىش ئۈچۈن ئۇلارنى رەسىم سىزالايدىغان، خۇشخەت يازالايدىغان (ھەيي، كومپيۇتېر ئارقىلىق يېزىقچىلىق تېخىمۇ گۈزەللەشكەن دەۋردە، كىشىلىرىمىزنىڭ خېتى تېخىمۇ سەتلىشىپ كەتمەكتە)، نەزمە تۈزەلەيدىغان، چەۋەندازلىق قىلالايدىغان... دېگەندەك كۆپ تەرەپلىمە تەربىيىلەيدىكەن. ھازىر بولسا بالىلار كۆزلىرىمگە ئىلگىرىكىلەرگە قارىغاندا يارىماستەك كۆرۈنىدۇ. ئىبراھىم ئەمەت ئەپەندىنىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا: «ئۇيغۇر بالىلىرى بىر ئەۋلادتىن يەنە بىر ئەۋلاد يارامسىز بولۇپ چىقىۋاتاتتى. 1950-، 1960-يىللاردا تۇغۇلغانلار قىلالىغان ئىشنى 1970-يىللاردا تۇغۇلغانلارنىڭ ئويلاشقىمۇ قۇربى يەتمەيتتى. 1980-يىللاردىكىلەرنىڭ بولسا كاللىسى قۇيقۇرۇق ئىدى» (ئىبراھىم ئەمەت: «<شاھرۇھخان ئۆلمىسۇن>دىن تۇغۇلغان ئويلار»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2001-يىل 6-سان 80-بەت).

بىزنىڭ قارىشىمىزدا، بالىلار پەنلەرنى پەقەت كىتابتىنلا ئوقۇشى كېرەك. بۇ خىل ئۇسۇل بالىلارنى «كىتاب موللىسى» قىلىدۇ، خالاس. بالىلار ئەمەلىي ئىشلاردا تېڭىرقاپ قالىدۇ. مەيلى ھەرقانداق ئىشتا بولسۇن ئەمەل - ئەمەلىيەت جانلىق بولىدۇ، ئۈنۈملۈك بولىدۇ. كارل ۋىتېرنىڭ قارىشىچە بولغاندا: «مىڭلاپ كىتاب ئوقۇغاندىن، مىڭ چاقىرىملاپ يول ماڭغان ئەلا» (مەزكۇر كىتاب، 169-بەت). بەلكىم دېھقانلىرىمىزنىڭ ئېتىز بېشىدىكى، خامانلاردىكى، ئەمگەك ئارىسىدىكى، ئايدىڭ كېچىلەردىكى، چارۋىچىلارنىڭ جاڭگاللىقلاردىكى، تەبىئەت قوينىدىكى تەربىيىلىرى، بەزى تالاي كىتاب ئوقۇغان ۋە ئوقۇۋاتقان بىلىملىك ئاتا-ئانىلارنىڭ تەربىيىسىنى بېسىپ چۈشۈشى مۇمكىن. مەن تېخى بىرەر ئاتا-ئانىنىڭ پەرزەنت تەربىيىسى مەقسىتىدە يۇرت ئاتلاپ ساياھەت قىلىپ باققىنىنى، ھېچ بولمىغاندا، بالىلىرىنى ئۆزى ياشاۋاتقان مۇھىتنى ئايلاندۇرغانلىقىنى، ئۇنىڭ تاغ-دەريالىرىنى، يول قىرلىرىنى، ئۆي-دۆڭلىرىنى كۆرسىتىپ باققىنىنى تۈزۈك كۆرۈپ باقمىدىم. (ئىلگىرىكى ئالىملارنىڭ جاھان كۆرگەنلىكىگە تولىمۇ ھەۋەس قىلىپ قالىمەن). بىزدە پەرزەنت تەربىيىسى ھامان قوشۇمچە بوپقاپتۇ. بۇ خىل خاھىش بىزنى قايەرگە ئاپىراركىن؟!...

ئويۇن ئارقىلىق تەربىيىلەش نۆۋەتتە تەكىتلىنىۋاتقان ئۈنۈملۈك ئۇسۇللارنىڭ بىرىدۇر. بۇنىڭ رولى باشقا ئۇسۇللارنىڭكىنى بېسىپ چۈشىدۇ. مۇشۇ يەردە «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى»دىكى بىر ھېكايىنى قىستۇرۇپ قويۇش ئارتۇقچە بولمىسا كېرەك. بىر پادىشاھ ئاغرىپ قاپتۇ. تېۋىپلار ئۇنىڭغا دورا يېزىپ بېرىپتۇ. ئەمما بۇ پادىشاھ دورا يېيىشكە بەك ئۆچ ئىكەن. بۇ پادىشاھ ئويۇن-تاماشىغا بەك ئامراق ئىكەن. بىر تېۋىپ توپ شەكىللىك بىر دورىنى ياساپ چىقىپتۇ. بۇ توپ كالتەك بىلەن ئۇرۇلۇپ ئوينىلىدىكەن. ئويۇن ئويناش جەريانىدا پادىشاھ ھېرىپ، تەرلەپ، بۇ دورىنىڭ تەسىر كۈچى تەر تۆشۈكچىلىرى ئارقىلىق بەدەنگە سىڭىپ كىرىپتۇ. ئاخىر پادىشاھ كېسەلدىن ساقىيىپتۇ...

دېمەك ئويۇن ئارقىلىق تەربىيىلەشنىڭ بىۋاستىلىقى كىشىنى ئەڭ جەلپ قىلىدۇ. بۈگۈنكى تەپەككۇرلىرىمىز بىلەن بىز كىچىك چاغلىرىمىزدا ئوينايدىغان ئويۇنلىرىمىزنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ئەقىل جەۋھەرلىرى ئىكەنلىكىنى بايقايمىز. ئاشۇ ئويۇنلار ئاجايىپ ئەقىل-تەپەككۇر، تىل ۋە ئەدەب دەرسى بولۇپلا قالماي، بەدەن مەشقى- تەنتەربىيە دەرسىمۇ بولالايدۇ. يېزا بالىلىرىدا ھېلىھەم ساقلىنىۋاتقان بۇ ئويۇنلار كىشىگە ئۈمىد بەخش ئېتىدۇ. قاراڭ، يېزا بالىلىرى ئۆز ئويۇنلىرىنىڭ قوراللىرىنى پۈتۈنلەي ئۆزلىرىنى ئىختىرا قىلىدۇ. ۋاللەي، سابۇر، ئارقان، لەگلەك، تەپكۈچ... ھەممىسى ئۇلارنىڭ ئەقىل مېۋىلىرىدۇر. ئۇلار «ھەربىي-دۈشمەن ئويۇنى» ئويناش ئارقىلىق ئىرادىسىنى چىڭىتسىمۇ، ئويۇن ئاخىرىدا بىر-بىرىنى ھەرگىزمۇ «ھەربىي-دۈشمەن» دەپ قارىمايدۇ. بۇ، ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدىكى بىرلىكتە ئۆگىنىش، بىرلىكتە تىجارەت قىلىش... دېگەندەك ئىشلىرىغا ئاجايىپ ئۈنۈملۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ. باشقىلار ياساپ بەرگەن ھەرقانداق ئىقتىدارلىق نەرسىدىن ئۆزىنىڭ كىچىككىنە ئىختىراسىمۇ سۆيۈملۈك بولىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ قان-تەرى، تەپەككۇرى سىڭگەندۇ. بالىلار لەگلەك ئۇچۇرۇش ئارقىلىق خىيالىي تەسەۋۋۇرىنى كېڭەيتەلەيدۇ. ئاشۇ لەگلەك بىلەن تەڭ ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇرى ئالىقاياقلارغا كېتىدۇ. ئەڭ مۇھىمى، ئۇلار لەگلەكنىڭ يىپى - تىزگىنىنى ئۆزى باشقۇرىدۇ. ئۇلار قوي بېقىش ئارقىلىق ئادەملەر ئارىسىدىكى مۇئامىلە سەنئىتىنى ئۆگىنىپلا قالماي، ئادەم بىلەن ئالەم (تەبىئەت) ئوتتۇرىسىدىكى سىرلىق باغلىنىشنى چۈشىنىپ قېلىشىدۇ. ئوماق قوزىلار

بىلەن پىچىرلىشىدۇ .

مۇشۇ يەردە سەھرا بالىلىرى ئويۇنلىرى بىلەن شەھەر بالىلىرى ئويۇنلىرىنى سېلىشتۇرغىمىز كەپقالىدۇ . قارايدىغان بولساق ، شەھەرلىك بالىلارنىڭ ئوينايدىغان ئويۇنلىرى «رەڭدار ، مەزمۇندار »دەك تۇيۇلسىمۇ ،ئۇلارنىڭ بىرىمۇ بالىلارنىڭ ئىختىرالىرى ئەمەس (كۆپىنچىسى ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق) ،بەلكى بۇلار پروگراممىلا لايىھىلىگۈچىلەرنىڭ ئەقلىي تەسەۋۋۇرى .ئۇنىڭدىكى مەزمۇنلار ساپلا ئۇرۇش ، جېدەل ، تېررورلۇق . . . ھەقىقىي تەربىيۋى ئەھمىيەت تۈسىنى ئالغانلىرى كەم .ئۇلار خۇددى بۈگۈنكى سىياسىيئونلاردەك دۆلەتلەرگە بۆلۈنىدۇ-دە ،شەھەرلەرنى قۇرىدۇ ، ئارقىدىنلا ۋەيران قىلىدۇ .قورال كەملىسە پۇل بولايدۇ (ئويۇندا) .تەبىئەتنى ۋەيران قىلىدۇ .مۇشۇ خىل بالىلار چوڭ بولسا ئادەم ۋە ئالەمگە قانچىلىك پايدىسى تېگەر ؟ ! مۇشۇ يەردە قىستۇرۇپ قويۇش زۆرۈركى ، توغرا دېيىلگەن تەقدىردىمۇ (بۇنداق دېگىلى ھەرگىز بولمايدۇ)چوڭلار بىلەن بالىلار ئارىسىدىكى پەردىشەپلىك نەرسىلەر جەمئىيىتىمىزدە ئاشكارا بوپكەتتى .كىتاب ،ژۇرنال ، گېزىت ، تېلېۋىزور بۇنىڭ ئىپادىلىرى بوپقالدى . تورخانىلارغا قارايدىغان بولساق ،كىرىش ئىشىكلىرىنىڭ بېشىغا «قورامىغا يەتمىگەنلەر كىرىشكە بولمايدۇ ! »دېگەن خەت ئالاھىدە يېزىلغان بىلەن ، بۇلارغا ئاساسلىق «كىرىم »ئەكېلىدىغانلار بالىلار بولغانلىقى ئۈچۈن ئىمرگۈزلىشىۋېرىدۇ . بۇلارنىڭ مەكتەپكە بېرىش - ئارماسلىقى سۈرۈشتە قىلىنمايدۇ . خەقنىڭ بالىسى بىلەن كىمنىڭ كارى ؟ ! ھازىر ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنى مەكتەپتىن ئەمەس «تورخانا »ۋە ئالىلىقانداق « . . . خانا »لاردىن ئىزدەشكە قاپتۇ . بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى ،ئائىلە تەربىيىسىگە قارىغاندا جەمئىيەت تەربىيىسى بالىلارغا بەكرەك تەسىر كۆرسەتمەكتە .

ئەمەلىيەتتە ، ئۇنىۋېرسال تەربىيىنىڭ ئەسلى ماھىيىتى بالىلارنى مۇكەممەل ئادەم قىلىپ چىقىشتا . ياشاشتىن مەقسەتمۇ «ئىنسانىي كامىل بولماق » (شەمسۇددىن تەبرىزىي)تۇر .ئۇنىۋېرسال تەربىيە بالىلارنىڭ مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرىدۇ .ئادەم ھامان مۇستەقىل ياشاشقا دۇچ كېلىدۇ . شۇڭلاشقا ،ئاتا-ئانىلار بۇ مەسىلىگە بالدۇرلا ئەھمىيەت بېرىشى ، بالىلىرىنى «مائاشلىق كادىر » قىلىش ئويلىرىغا قايتا قاراپ چىقىشى كېرەك . بالىلارغا ئالدى بىلەن روھىيەت ئېلېمېنتلىرىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن ، ئۇلارغا بۇدۇنيا ھەققىدىمۇ بەلگىلىك ئۇچۇرلارنى بېرىشى زۆرۈر . بىر ئادەم 50 - 70يىللار ياشاپ ،مەلۇم تەجرىبىلەرگە ئېرىشىدۇ . شۇلارنى ئۆزى بىلەن بىللە گۆرگە ئەكىرىپ كەتسۇنمۇ ؟ !ئاتا-ئانىلار بالىلارغا بىرىچە مۇئامىلە سەنئىتى ،كىيىنىش ،پۇل باشقۇرۇش . . .قاتارلىق ماددىي مەئىشەت ۋاستىلىرىدىمۇ مەلۇم ساۋاتلارنى بىلدۈرۈشى كېرەك . بالىلارنى تەربىيىلەشتە ئۇلارنى قورقماس ،قەيسەر ،باتۇر قىلىپ تەربىيىلەشمۇ مۇھىم بولۇپ ،بۇ خىل تەربىيە بالىلارنى مەسىلىلەردىن قاچۇرماي ،مەسىلىلەرگە يۈزلەندۈرىدۇ .بالىلارنىڭ پسىخىك كەيپىياتىغا كۆڭۈل بۆلۈشمۇ ئوخشاشلا زۆرۈر . «خاراكتېر ئىقتىدار دېمەكتۇر » (كارل ۋېتېر : «پەرزەنت تەربىيىلەش دەستۇرى » ، 180-بەت) .

ۋېتېر ئەپەندى : «ئائىلە بالىلارنىڭ جەننىتى بولۇشى كېرەك » («يۇقىرىقى كىتاب ، 228-بەت) دەپ يازىدۇ . ئۇنداقتا بىزدىكى ئائىلىلەر بالىلارنىڭ جەننىتى بولالارمۇ ؟ مېنىڭچە ، ناتايىن . كۆپىنچە ئائىلىلەردە ئۇ - بۇ سەۋەبلەر تۈپەيلى «ئائىلە تىنچلىقى »بۇزۇلۇپ تۇرىدۇ .ئەر بىلەن ئايال ،قېيىنانا بىلەن كېلىن ، قۇدا بىلەن قۇدا ،ئۆگەي ئانا بىلەن ئۆگەي بالا . . . ئارىسىدىكى ماجىرالار ئۈزۈلمەيدۇ .بۇ خىلدىكى «توقۇنۇش »لارمۇ بالىلارنىڭ ۋاقتىنى ، زېھنىنى نابۇت قىلىۋېتەلەيدۇ .ھازىر ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدە بىرلىك - ئائىلە بىرلىكى يىمىرىلىشكە قاراپ يۈزلىنىۋېتىپتۇ . چوڭلار بىلەن ياشلار ئارىسىدا مەلۇم ئارىلىق شەكىللىنىپ قاپتۇ . ھازىرقى ئائىلىلەردىكى ئەھۋاللارنى «توخۇ داڭگال چۇشەيدۇ ، ئۆچكە جاڭگال »دېگەن تەمسىلگە يىغىنچاقلاش مۇمكىن . جەمئىيەتتە ئىشەنچنىڭ يوقىلىشى قىيامەتتىن بىشارەت بولسا ، ئائىلىدە ئىشەنچنىڭ بولماسلىقى قىيامەتنىڭ دەل ئۆزىدۇر . بۇ خىلدىكى ئائىلىلەرنى قانداقمۇ بالىلارنىڭ جەننىتى دېگىلى بولسۇن ؟ ! يېقىنقى يىللاردىن بېرى يەرشارى مىقياسلىق ئاجرىشىش نىسبىتى يىلسېرى كۆپەيمەكتە . ئاھ ، پەرۋەردىگار ! بالىلار ئاتا-ئانىلىرى تۇرۇپ سەرگەردان يېتىم بولماقتا . ئۇلارنى «دارىلئېيتام » دېگەندەك يېقىۋېلىش ئورۇنلىرى «تەربىيىلىمەكتە » . . . ئېيتىلىشىچە ، ئىبلىس ئۆز شايكىلىرىنى ئادەملەرنى ئازدۇرۇشقا ئەۋەتىدىكەن . بىرى : «مەن ئادەم دېگەننى پالانى دېگەن گۇناھنى قىلدۇرۇۋەتتىم »دېسە ، «ھېچقانچە ئىش قىلماپسەن ! » دەيدىكەن .يەنە بىرى : «مەن دېگەن پۈكۈنى چوڭ گۇناھنى قىلغۇزدۇم »دېسە ، «سەنمۇ ھېچقانچە ئىش قىلماپسەن ! »دەيدىكەن .ئۈچىنچى بىرى كېلىپ : «شۇنداق ئامراق ئەر-خوتۇنلار بار ئىكەن .مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىغا پىتنە سېلىپ ئاجراشتۇرۇۋەتتىم » دېسە ، ئىبلىس : «ھە ، سەن خېلى تىلغا ئالغۇدەك ئىش قىپسەن »دەيدىكەن . . . ئۇنداقتا ھازىر شەيتانلار قىن-قىنىغا پاتمايۋاتسا كېرەك .

بۈگۈنكى كۈندە ئائىلە كرىزىسى گەۋدىلىك كۆرۈنمەكتە .بەزى نائەھلىلەر ئائىلىنى «يۈك »دەپ قارىماقتا .بۇ بىزنىڭ ئەخلاق ئېڭىمىزدىكى چۈشكۈنلۈكنىڭ روشەن ئىپادىسىدۇر .

يەرشارى ئىنسانلارنىڭ ، دۆلەت پۇقرالارنىڭ ، ئائىلە جەمەتنىڭ ۋەتىنىدۇر .ئائىلە ئەجداد ۋە ئەۋلاد بىرلىكى بىلەن چەكسىزدۇر .بۇ چەكسىزلىكى بىلەن مۇقەددەستۇر .

پەرزەنت تەربىيىسىدە ئانا تەربىيىسى ئەڭ مۇھىمدۇر . بۇنى ئانا تەربىيىسى دېسەكمۇ بولىدۇ . ئاتا تەربىيىسى بىر ئۇلۇشنى ئىگىلىسە ،ئانا تەربىيىسى توققۇز بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ ئۇلۇشنى ئىگىلەيدۇ .شۇڭلاشقا ، «ئانىنىڭ بىر قولىدا بۆشۈك تەۋرىسە ، يەنە بىر قولىدا دۇنيا تەۋرەيدۇ »دەيدۇ بوۋىلار .ئانىنىڭ تەربىيىسى بالىلارغا بىۋاسىتە ھەم ئۈنۈملۈكتۇر . مانا مەن ھاياتىم ئارقىلىق پەرزەنت تەربىيىسىنىڭ ، جۈملىدىن ئانا تەربىيىسىنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى ئىسپاتلىغانمەن . ئانىنىڭ كىشى ھاياتىدا نەقەدەر مۇھىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەنمەن . ئانام مەن ئالتە ياش ۋاقتىمدا ئۆلۈپ كەتكەن . چوڭلارنىڭ ئېيتىشىچە ،ئۇ مېنى بەش ياشقىچىلىك ئېمىتكەنىكەن .بەلكىم ئۇ ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ئاشۇ بىغۇبار ئاپئاق سۈتلىرىگە

سىڭدۈرۈۋەتكەن بولۇشى مۇمكىن. باشقىلار ئۇنىڭ ئىنتايىن پەزىلەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى دېيىشىپ، مېنىڭمۇ شۇنداق بولۇشۇمنى تىلەپ دۇئا قىلىپ كۆز يېشى قىلىشىدۇ. ھاياتىمدا ئانىنىڭ قەدرى بەك ئۆتۈلگەچكىمىكىن، تاس قالىمەن بەزىدە بىر قورام تاشنى «ئانا!!!» دەپ قۇچاقلاپ سالغىلى:

نەمەنگاندىن كېتەر بولسام مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟
غېرىبلىق شەھرىدە ئۆلسام مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟
مۇھەببەت شەربىتىن ئىچتىم، قازاندەك قايناپان تاشتىم،
بۇ فانىي دۇنيادىن كەچتىم مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟
تۇشۇپتۇر باشىمە سەۋدا، رەمۇزى ئىشقىدىن غەۋغا،
ئۆزۈنگە ئەيلىدى شەيدا مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟
بۇ مىسكىن زارى مەشرەپنىڭ كىشى ھالىنى بىلمەيدۇر،
بۇيەردىن باش ئالىپ كەتسەم مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟
(«نەۋا» مۇقامىدىن)

شۇڭلاشقىمۇ ئانىلارغا ئېھتىرام بىلدۈرىمەن. ئانا ھەققىدىكى ئەسەرلەرنى كۆپ ئوقۇيمەن. شائىر ئابدۇلباسىت ئابدۇرەھماننىڭ «ئانا» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1998-يىل 1-سان)، ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر (خۇدا ئۇنىڭغا رەھمەتلەر قىلغاي) ئەپەندىنىڭ «ئۇلۇغ ئانا ھەققىدە چۆچەك» (ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر: «ئۇمۇر مەنزىللىرى»، شىنجاڭ ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشرى) قاتارلىق داستانلار مەن ئەڭ كۆپ ئوقۇغان شېئىرىي ئەسەرلەردۇر. بولۇپمۇ «ئۇلۇغ ئانا ھەققىدە چۆچەك»نى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. قاراڭ، مەلىكە يۈرەكنى سورىغاندا، ئۆز ئوغلى ئۈچۈن يۈرىكىنى ھېچ ئىككىلەنمەي سوغۇرۇپ ئېلىپ بەرمەكچى بولغان ئانا ئوغلىنىڭ ۋەتەنگە خائىنلىق قىلىش غەرىزىنى بىلگەندىن كېيىن ئۆز قولى بىلەن چېپىپ تاشلايدۇ. سىز 100نومۇر ئېلىپ كەلگەن بالىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ، بەختىگە دۇئا قىلغان ئانىنىڭ مېھرىگە سەل قارىماڭ! ئانا تەربىيىسىگە سەل قاراپ بولماسكى، گېزى كەلگەندە ئۇ بارچە نەرسىنى بېسىپ چۈشىدۇ. بەزىلەر ۋەتەننى ئانىغا ئوخشىتىدۇ.

شۇڭلاشقا بىز ئالدى بىلەن ئانا تەربىيىلەشكە كۈچ چىقىرىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ بەزى ئاتا-ئانىلىرىمىز نەزىرىدە قىز بالا «بەربىر تالانىڭ ئادىمى». ئۇلار قىز بالىلىرىنى تەربىيىلەشكە ئوغۇللارغا كۆڭۈل بۆلگەنچىلىك كۈچ سەرپ قىلمايدۇ. شۇڭلاشقا، بەزى قىزلىرىمىزمۇ چوڭ بولۇپ ئۆزلىرىنى ئانا دەپ ئەمەس، ئايال دەپ تونۇشقان. ئاتا-ئانىلار ئۆيلىرىگە يارامسىز كېلىننىڭ كىرىپ قېلىشىنى ھەرگىزمۇ خالىمايدۇ. ئۇنداقتا نىمە ئۈچۈن قىز بالىلىرىنى تەربىيىلەشكە كۈچ چىقارمايدۇ؟! (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «كىمنىڭ بىر قىز بالىسى بولۇپ، ئۇنى ياخشى تەربىيىلىسە دوزاقتىن پەردە بولىدۇ» دېگەن). پەرزەنت تەربىيىسىدە ئانا ئەڭ مۇھىم بولغانلىقى ئۈچۈن، جورا تاللىغاندىمۇ ئۆزىنىلا نەزەرگە ئالماي، كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ بەختىگىمۇ قاراش كېرەك.

يەرشارىنىڭ سىياسىي ھاۋاسى ئاشۇ نارەسىدە بالىلارغىمۇ تەسىر كۆرسەتمەكتە. ئۇرۇش، زوراۋانلىق لەكمىلەڭ-لەكمىلەڭ بالىلارنى ئۆلۈم-يارىلىنىش، ئاچارچىلىق، كېسەل، سەرگەردانلىق گىردابىغا ئېلىپ بارماقتا. چوڭلار بالىلارغا ئاپەت ئەكەلمەكتە. بىرنەچچە كۈن ئاۋۋال مەلۇم بىر ئۇيغۇرچە تور بېتىدىكى «ئۇرۇشنىڭ بالىلارغا ئەكەلگەن سوۋغىسى» سەرلەۋھىلىك بىر پارچە سۈرەتنى كۆردۈم: ئاۋاق، يالىڭاچ بىر بالا ئەخلەتلەر ئارىسىدىن يېمەكلىك تېپىپ يەۋېتىپتۇ!

ئاشۇ بالىلارغا قارايدىغان بولساق، زېمىنغا چېچىۋېتىلگەن مەرۋايىتلارمىكىن دەپ قالىمىز. ئەپسۇس، بۇ مەرۋايىتلارنىڭ بەزىلىرى تار ئۆيلەرگە سولانغان بولسا، گاھىلىرىنىڭ يۈز-كۆزلىرىگە توپا قونۇپ قالغان. نەزىرە مۇھەممەد سالىھ ئۆزىنىڭ «شەرق يۇلتۇزلىرىنى ئىزدەپ» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان)ناملىق كىتابىنىڭ «كىرىش سۆز»ىگە: «مەن ئاخىر... چۈمۈچىنىڭ ئورنىغا قەلەم ئالدىم... ئوغلۇمنىڭ مەڭزىگە سۆيگەندە، تۇپىدا ئويناۋاتقان مىڭلاپ بالىلارنىمۇ سۆيەي دېدىم...» دەپ يازىدۇ. توغرا، دىيارىمىزدا تالاي بالىلار سۆيۈلۈشكە موھتاج. چۈنكى، «نەسرۇددىن ئەپەندى كالىچىنى مۈزېيغا ئەمەس، بالىلارغا قالدۇرغان» («ئابدۇقادىر جالالىددىن ماقالىلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 374-بەت).

پەرزەنت تەربىيىسىدە مەكتەپ ۋە جەمئىيەت تەربىيىسىمۇ بەلگىلىك رول ئوينايدۇ. شۇڭلاشقا مەكتەپ ۋە جەمئىيەتتىكى ئاق كۆڭۈل كىشىلىرىمىزدىن بالىلاردىن ئىبارەت كەلگۈسىنىڭ ئىگىلىرىگە ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن قارىشىنى ئۈمىد قىلىمىز!

لۇشۇن ئەپەندى: «بالىلارنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار!» دەپ نىدا قىلسا، مەن: «بالىلىرىڭلارنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار!» دەپ خىتاب قىلىمەن.

قاچانمۇ بەئەينى «جەننەتۇل مەئۋا»، «جەننەتۇن نەئىم»، «جەننەتۇل فىردەۋس»كە ئوخشاش گۈزەل ئائىلىلەر مۇھىتى بارلىققا كېلەر-ھە؟!...

2004-يىل 27-ئاپرېل، شەھىرى ئاتۇش

ئاپتور: شىنجاڭ ئىسلام دىنى ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن، ھازىر ئاتۇش شەھەر ئازاق يېزا يۇقىرى ئىشتارچى كەنت ئۇلۇغ ھويلا مەھەللىسىدە دېھقان(M2)

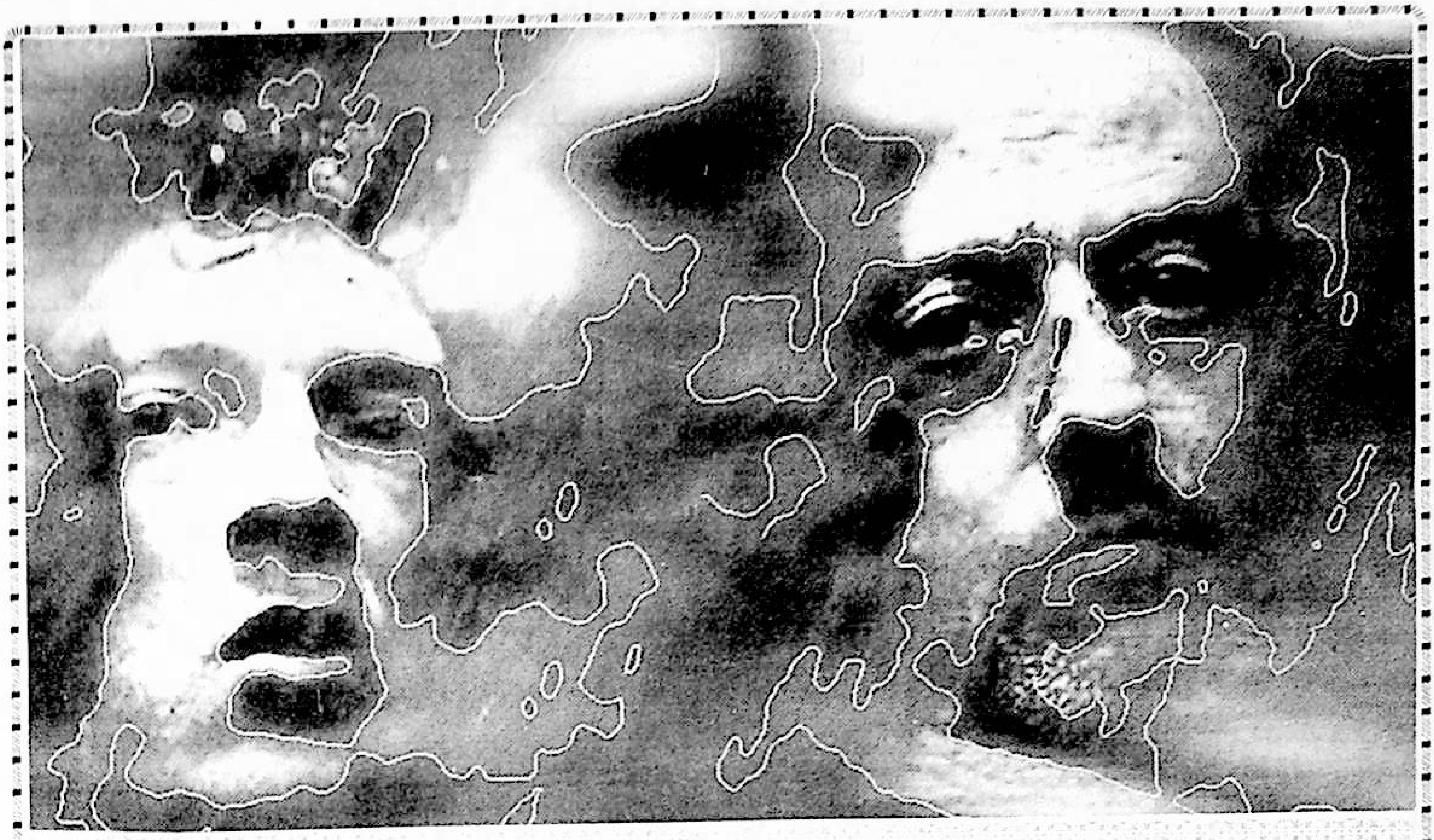

مەدەنىيەت ۋە «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى» غا دەسلەپكى ئانالىز

تۇرسۇن قادىر

مەدەنىيەت ـ بىر مىللەت ياكى بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ ماددىي ،مەنىۋى شەكىلدىكى بارلىق نەرسىلىرى ، ھەتتا شۇ توپ ئەزالىرىنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسىدىن ياسالغان غايەت زور بىر قۇرۇلما ، ئىسكىلىت ياكى بىر پۇتۇنلۇكتىن ئىبارەت بولۇپ ، ئۇ مەلۇم مىللەتنىڭ قىممەت قارىشى ، ئىدېئولوگىيىسى ،تەپەككۇر ـ پىكىر قىلىش ئۇسۇلى ، دىنى ،ئىلىم-پەنى ، تىلى ، سەنئىتى ،ئەخلاق ئۆلچەملىرى ،مائارىپى ،ئۆرپ-ئادىتى قاتارلىقلارنىلا ئەمەس ،بەلكى يەنە شۇ مىللەتكە تەئەللۇق بولغان بارلىق ماددىي نەرسىلەرنى ،ھەرخىل ماددىي ۋە مەنىۋى پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارغۇچى ئادەملەر ـ مەزكۇر مىللەت ئەزالىرىنىڭ بىلىم-ئىقتىدارى ، ھۈنەر-ماھارىتى ،سۈپەت-ساپاسى قاتارلىقلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . كونكرېت شەكىلدىكى مەدەنىيەت كىشىلەرنىڭ ھەرخىل ئېتىقادىي پائالىيەتلىرى ، ئىشلىتىۋاتقان ياكى ياساۋاتقان ماددىي بۇيۇملىرى ، نەشر قىلىنغان كىتاب-ژۇرنال ،ئورۇنداۋاتقان ناخشا-ئۇسسۇل ،مۇزىكا قاتارلىق ھەر خىل سەنئەت شەكىللىرى ، ئۆي-پىكىرلىرى ، ئولتۇراق ئۆي-جاي ۋە باشقا كۈندىلىك تۇرمۇش شارائىتلىرى ، توي-تۆكۈن ،ئۆلۈم-يېتىم پائالىيەتلىرى ،قىسقىسى شۇ مىللەت ئادەملىرىنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان ئاشۇ تىنىمسىز پائالىيىتى شەكلىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ . بۇ ھەقتە ئەنگلىيىلىك مەشھۇر ئىنسانشۇناس ، مەدەنىيەتشۇناس ئالىم تايلور (E. B. Tylor)ئۆزىنىڭ «ئىپتىدائىي مەدەنىيەت »ناملىق دۇنياۋى شۆھرەتلىك كىتابىدا مۇنداق دەپ ئوتتۇرىغا قويىدۇ : «مەدەنىيەت ـ ئىلىم ،ئېتىقاد ،سەنئەت ،قانۇن ، ئەخلاق ،ئۆرپ-ئادەت شۇنداقلا جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ قابىلىيەت ۋە ئادەتلىرىدىن تۈزۈلگەن بىرىكمە ھالەتتىكى بىر پۈتۈن گەۋدە» ① . دۇنيا مىقياسىدا ئومۇميۈزلۈك ئېتىراپ قىلىنغان بۇ تەبىر بويىچە ئېيتقاندىمۇ مەدەنىيەت بىر توپ ياكى خەلقنىڭ ھەممە نەرسىلىرىنى ، ھەتتاكى تېخنىكا ۋە بىلىمنىڭ ئىگىسى ،توشۇغۇچىسى ،سۇبيېكتى ھالىتىدىكى ھەربىر ئەزاسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەمما بۇ ئۇقۇمنىڭ مۇشۇنداق ھەممە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئالاھىدىلىكىگە قارىماي ئۇنى ئىشلىتىشتە دۇنيادا ھەرقاچان بىر تەرەپلىمىلىكلەر ۋە بىر تەرەپكە ئارتۇقچە ئېغىشلار مەۋجۇد بولۇپ تۇرماقتا . مەسىلەن ، بەزى جۇڭگو ئالىملىرى مەدەنىيەت پەقەت ئەخلاق ، دىن ،ئۆرپ -ئادەت قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ،سىياسىي ،ئىقتىساد قاتارلىق ساھەلەر

ئۇنىڭغا تەۋە ئەمەس دەپ قاراپ ئۇنى ئەنئەنىۋى ئۇقۇمغا يىغىنچاقلاشتۇرۇپ قويۇشىدۇ. غەرب ئالىملىرىنىڭ بەزىلىرى غەرب مەدەنىيىتىنى تونۇشتۇرغاندا ئۇنىڭ مەنىۋى تەرىپىدىن كۆرە ماددىي تەرىپىنى ـ ئىلىم-پەن، تېخنىكا ئۇتۇقلىرىنى بەكرەك تەكىتلەپ، نەتىجىدە مەدەنىيەت ئۇقۇمىنى ماددىي تەرەققىيات ۋە باياشاتلىققا يىغىنچاقلاشتۇرۇپ قويۇشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۇقۇمنىڭ كەڭ ئامما ئارىسىدىكى قوللىنىلىشىدىمۇ ياكى ساپلا مەنىۋى تەرىپىنى كۆزدە تۇتۇش ياكى شەخسنىڭ تەرەققىيات ـ ساپاسىنى كۆرسىتىدىغان ئوقۇش تارىخىنى كۆزدە تۇتۇشتەك بىر تەرەپلىمە ئەھۋاللار ئومۇملاشقان. لېكىن، مېنىڭچە، بىر پۈتۈنلۈك نۇقتىسىدىن قاراش توغرا بولۇپلا قالماي ناھايىتى زۆرۈر. چۈنكى بىر پۈتۈن گەۋدە بولۇش ئۇنىڭ سەل قاراشقا بولمايدىغان ئەڭ مۇھىم بەلگىسى.

مەدەنىيەتنىڭ قۇرۇلما ئالاھىدىلىكىنى تەھلىل قىلغاندا ئۇنى تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشىنەلەيمىز. جەمئىيەتشۇناس سۇگوشۇن ئەپەندى مەدەنىيەتنى قاتلام بويىچە تۆرگە ئايرىپ مۇنداق ئوتتۇرىغا قويىدۇ: «مەدەنىيەت ئەمەلىيەتتە بىر چوڭ قىممەت سىستېمىسىدىن ئىبارەت. بۇ غايەت زور سىستېما ئۈچ قاتلامدىن تۈزۈلگەن بولۇپ، بىرىنچى ياكى يۇقىرى قاتلام ئېتىقادىي قىممەت قاتلىمى (理念价值)، ئىككىنچى ياكى ئوتتۇرا قاتلام بىر قەدەر قېلىپلاشقان قىممەت قاتلىمى (规范价值)، ئۈچىنچى قاتلام بولغان تۆۋەن قاتلام بولساپايدىۋى (پراگماتىزملىق) قىممەت قاتلىمى (实用价值)دىن ئىبارەت. ھەرىكەت ۋە تەرەققىيات ھالىتى بويىچە قارىغاندا، بۇنىڭ ئىچىدىكى بىرىنچى قاتلام ئەڭ مۇكەممەل ۋە تۇرغۇن ھالەتتە، ئوتتۇرا قاتلام بىر قەدەر تۇراقلىق بولسىمۇ لېكىن ئومۇمىي جەھەتتىن يەنىلا ئۆزگىرىش ھالىتىدە، 3-قاتلام ئەمەلىي پايدا ئاساسىدا دائىم ئۆزگىرىپ، تەرەققىي قىلىپ تۇرۇدىغان ئەڭ ھەرىكەتچان ھالەتتە تۇرىدۇ. بىرىنچى ياكى يۇقىرى قاتلام بىر ئېتىقادىي قاتلام بولۇش سۈپىتىدە بىر مىللەتنىڭ ئەڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى ۋە خاراكتېرىنىڭ مەركەزلىك ئىپادىسى بولۇپ، ئۇ مەزكۇر مىللەت خەلقىنىڭ نېمىگە چوقۇنۇپ، نېمىگە قارشى تۇرۇشىدىكى تۈپ بەلگىدۇر.»②

بۇيەردە دەۋاتقان ئېتىقادىي قاتلام (理念价值层次)ئەلۋەتتە مەلۇم مىللەتنىڭ بىلىمگە بولغان بىلىم ئېتىقادى، دىنىي ئېتىقادى (ئەگەر دىنى بار بولسا)ياكى ئەخلاقىي (ئەگەر دىنىدىن مۇستەسنا بولغان بولسا)، ئىدېئولوگىيىسى ۋە قىممەت قاراشلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ، شەك-شۈبھىسىزكى بىر مىللىي جەمئىيەتنىڭ تىنىمسىز ھاياتىي كۈرىشىنىڭ نىشانى. مائارىپ، ئۆرپ-ئادەت، سەنئەت قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان، نىسپىي تۇراقلىق تۈسنى ئالغان ئوتتۇرا قاتلام مەدەنىيەت شەكىللىرىمۇ تەرەققىيات، ئۆزگىرىش ۋە يېڭىلىنىش ھالىتىدە داۋام ئېتىدۇ. قېپقالغان پايدىۋى قاتلام ئەلۋەتتەبىزنىڭ تۇرمۇشىمىزغا بىۋاستە مەنپەئەت يەتكۈزەلەيدىغان ئاشۇ پەن-تېخنىكا بىلىملىرى، ماددىي تۇرمۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بىز ئادەتتە كېيىنكى ئىككى ئۆزگىرىشچان قاتلامنىڭ زامانىۋىلىشىش ئەھۋالىغا قاراپ تۇرۇپلا بىر مىللەتنىڭ تەرەققىيات دەرىجىسىگە ھۆكۈم قىلىۋېرىمىز.

ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس، مەدەنىيەتشۇناس ۋە سىياسىيئون خانتىڭتون ئەپەندى ئۆزىنىڭ «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى» دېگەن كىتابى ۋە باشقا بىر قاتار ماقالىلىرى ئارقىلىق ئوتتۇرىغا قويغان «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى» نەزەرىيىسىدە «مەدەنىيەت توقۇنۇشىنىڭ ھەقىقىي مەنبەسى دىن توقۇنۇشى. چۈنكى دىنىي ئېتىقاد بىر مەدەنىيەت ئىچىدىكى بەلگىلىگۈچى ئامىل بولۇپ، ئۇ نېمىنىڭ ھەق، نېمىنىڭ ناھەق ئىكەنلىكى ھەققىدىكى، تېخىمۇ مۇھىمى نېمىنىڭ 〈مۇتلەق ھەقىقەت〉 ئىكەنلىكى ھەققىدىكى قەتئىي قاراش بولغاچقا، مۇنداق جاھىلانە قاراشتىن كېلىپ چىققان ھازىرقى دۇنيادىكى تىپىك توقۇنۇش ـ ئىسلام ۋە خرىستىئان دىنى ئارىسىدىكى سۈركىلىش ۋە قارشىلىشىش دۇنيانىڭ كەلگۈسى توقۇنۇشلىرىنىڭ تۈپ مەنبەسى بولىدۇ»③ دەپ ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئەلۋەتتە دىننى بىر ھادىسە دەپ تونۇش بىلەن ئۇنى بىر ئېتىقاد، دۇنيا قاراش دەپ ئويلاشنىڭ پەرقى ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئەڭ تۈپ پەرقلەردىن بىرى بوپقېلىشى مۇمكىن. دىنغا ئىشەنگۈچىلەر ياكى دىننى ئەسلى مەنىسى بويىچە چۈشەنگۈچىلەر مەيلى خانتىڭتوندەك (خانتىڭتون دىنغا ئىشەنمەسلىكى مۇمكىن، ئەمما ياخشى چۈشىنىدۇ)غەرب تەھلىلچىلىرى بولسۇن ياكى ئەرەب-ئىسلام تەھلىلچى مۇتەپەككۇرلىرى بولسۇن، دىنىي ئېتىقادنىڭ تۇرغۇنلۇققا ئىگە ئىكەنلىكىنى ۋە شۇ سەۋەبتىن دىنىي قارىمۇ قارشىلىقلارنىڭ مۇرەسسەسىز، ئۇزۇل-كېسىل داۋام ئېتىۋېرىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇشسا، دىندىن خالىي جەمئىيەت تەھلىلچىلىرى بۇ نۇقتىنى تولۇق كۆرەلمەي باشقىچىرەك كۆز قاراشتا بولۇشى مۇمكىن. مەسىلەن، جەمئىيەتشۇناس يۇۋېيدۇڭ ئەپەندى: «مەدەنىيەت مەيلى قانداق شەكىلدە (ياكى قاتلامدا)بولۇشىدىن قەتئىينەزەر دۇنيادىكى باشقا نۇرغۇن شەيئىي ۋە ھادىسىلەرگە ئوخشاش 〈ھەرىكەت〉 ھالىتىدە، ئۆزگىرىش، تەرەققىيات ھالىتىدە»④ دەپ، دۇنيانىڭ دىئالېكتىكىلىق باغلىنىش ۋە تەرەققىيات نەزەرىيىسىنى بۇ ساھە ـ مەدەنىيەت دۇنياسىغا تەتبىقلايدۇ. ئەمما «دىنىي ئېتىقاد» دېگەن بۇ ئالاھىدە «شەيئىي ياكى ھادىسە»نىڭ زادى تەرەققىي قىلىپ ئۆزگەرگەن ياكى مۇقىم تۇرغان نەرسە ئىكەنلىكىگە ئىنسانىيەتنىڭ 2000يىللىق دىن تارىخى جاۋاب بېرىپ بولدى: 2000يىل جەريانىدا يەھۇدىيلارنىڭ دىنى ئۆزگىرىپ كەتتىمۇ؟ بىر خۇدالىق دىن بولۇشتەك بۈيۈك ئورتاقلىققا ئىگە بولغان خرىستىئان دىنى بىلەن ئىسلام دىنى 1500يىللىق ئۇزاق بىللە تۇرۇش ۋە چۈشىنىش تارىخى جەريانىدىمۇ تەلىمات ۋە ھەرىكەت ـ پائالىيەتلىرىنى بىر-بىرىگە قىلچە يېقىنلاشتۇرالمىدىغۇ؟ ئەھلىسەلىپ ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى پەرق ۋە قارىمۇ قارشىلىق ھازىرمۇ شۇ پېتى تۇرمامدۇ؟ دەرۋەقە، دىنىئېتىقاد مەۋجۇد بولمىغان جەمئىيەتتىمۇ كىشىلەر چوقۇنىدىغان مەلۇم ئېتىقاد بولىدۇ. ئۇ بولسىمۇ بىلىم ئېتىقادى، ئەخلاق ئېتىقادى قاتارلىقلاردۇر. مۇشۇنداق ئېتىقادلار ئاساسىدا شەكىللەنگەن ئىدېئولوگىيە مەلۇم مەدەنىيەتنىڭ يۇقىرى قاتلىمىنى ھاسىل قىلغاندا، پۈتكۈل مەدەنىيەت ئاشۇ جەمئىيەت ئىلىم-پېنىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، كىشىلەرنىڭ تەپەككۇر ئېڭى ۋە

ئىدىيىسىنىڭ تەرەققىي قىلىپ يېڭىلىنىشى، ئىلغارلىشىشىغا ئەگىشىپ ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىپ تۇرۇدىغانلىقىمۇ ھەقىقەت. لېكىن قىسمەنلىكلەرنى قويۇپ تۇرۇپ ھازىرقى دۇنيانىڭ ئومۇمىيلىقىدىن قارىغاندا، مېنىڭچە، مەدەنىيەتنى تۇرغۇن ھالەتتىكى نەرسە - ئېتىقاد (بولۇپمۇ دىنىي ئېتىقاد)ۋە ھەرىكەت ھالىتىدىكى نەرسە، بولۇپمۇ ئىلىم-پەن، تېخنىكا تەرەققىياتى قاتارلىق دائىملىق ئۆزگىرىش ياساپ تۇرۇدىغان نەرسىدىن ئىبارەت ئىككى خىل تەركىبتىن تەشكىل تاپقان «ئالاھىدە شەيئىي ياكى ھادىسە»دەپ قاراش ئورۇنلۇق. شۇنداقلا بۇنى مەدەنىيەتنىڭ تۈپ خاراكتېرى دەپ قاراش كېرەك.

ئەمدى مەدەنىيەت ئاتالغۇسىنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى ۋە تۈرلىنىشىگە كەلسەك، بۇ سۆزنى ئۇنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخىدىن تەكشۈرۈپ چىقىش كۇپايە قىلار. «مەدەنىيەت»سۆزى تايلور ۋە باشقا دۇنيا ئالىملىرىنىڭ چۈشەنچە ۋە تەبىر بەرگىنى (مۇتلەق كۆپ قىسىم دۇنيا خەلقىنىڭ قوبۇل قىلغىنى)دەك ئىنسانىيەتنىڭ ۋارۋارلىق، ياۋايىلىق دەۋرىدىن يېزىقنى بەلگەقىلغان ھالدا سۈپەت خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش ياسىغان تەرەققىيات دەۋرىگە قەدەم قويغانلىقىنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن مەنە جەھەتتىن ھەرگىزمۇ يېزىق-تىل دېگەنلەرنى ياكى باشقا بىرەر خاس مەنىۋى تەرەپلەرنى كۆرسەتمەستىن بەلكى ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتلەر بىرگەۋدىلەشكەن يۇقىرىقىدەك بىر چوڭ تۈرۈلمىنى كۆرسىتىپ كەلدى. ياۋروپادا ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى ۋە پەن-تېخنىكا، سانائەت ئىنقىلابلىرى ئېلىپ بېرىلىش نەتىجىسىدە ياۋروپا جەمئىيىتى ھەرجەھەتتىن غايەت زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەندىن كېيىن ئىلگىرىكى «مەدەنىيەت»ئاتالغۇسىدىن پەرقلىنىدىغان يەنە بىر «مەدەنىيەت»سۆزى «مەدەنىيلىك» (ئىنگلىزچە Civilization، خەنزۇچە 文明) بارلىققا كەلدى. «مەدەنىيەت»سۆزىنىڭ بۇ ۋارىيانتى زامانىۋىلىشىشىنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققاچقا بىر قىسىم كىشىلەر «مەدەنىيەتلىك دۇنيا»، «مەدەنىيەتسىز دۇنيا»دېگەنلەرنى تىلغا ئالغاندا بۇ سۆز بىرتەرەپتىن «غەرب مەدەنىيىتى تېپىدىكى غەرب ئىدېئولوگىيىسىدىن ئوزۇقلىنىپ راۋاجلانغان دۇنيا» دېگەن مەنىنى بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن «پەن-تېخنىكا ۋە ئىلىم-پەنى ئەڭ تەرەققىي قىلغان ئەللەر»دېگەن مەنىنى كۆرسەتتى. ھازىرمۇ نۇرغۇنلىغان غەربپەرەس زىيالىيلار تەرىپىدىن بۇ سۆز يەنىلا مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ياۋروپا نۇسخىسىدا يۇقىرى پەللىگە يەتكەن بىر باسقۇچىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىپ كېلىنىۋاتىسىمۇ، ئەمما ئومۇمىي ئىشلىتىلىش دائىرىسىدىن قارىغاندا، ئۇ ئىلگىرىكى «مەدەنىيەت» (文化)دىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان بىر ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ پەقەت «خانتىڭتون ئېيتقاندەك، ئىلگىرىكى بىز دەۋاتقان〈文化〉نىڭ تېخىمۇ كېڭەيتىلگەن، چوڭايتىلغان، ئەمما يەنىلا ئەمەلىي گەۋدىسىنى تەشكىل قىلىدىغان قىسمى»⑤ دۇر. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، مۇنداق «مەدەنىيلىك ياكى مەدەنىيەت» (文明)بىلەن ئاممىۋى ئۇقۇمدىكى «مەدەنىيەت» (文化)نىڭ مەنىسى ئاساسەن ئوخشاش، يەنىلا مىللىي تامغا ئاستىدىكى بىر پۈتۈن قۇرۇلما. شۇڭا ماتېرىيال مەنبەلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا بۇ ئىككى خىل سۆزنىڭ كونتېكىستىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىپ مەنىسىنى توغرا پەرقلەندۈرۈشكە، بۇ سۆزنى ئىشلەتكۈچىنىڭ قايسى مەنىنى ئىپادە قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىغا قارىتا سەزگۈر بولۇشقا توغرا كېلىدۇ. «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى» نامىدىكى غەرب ۋە شەرقتە زور بەھس - مۇنازىرە قوزغىغان بۇ كىتابنىڭ يېقىندا ئۇيغۇرچىدا چىققان تەرجىمىسىدە يۇقىرىقى ئىككى ئاتالغۇنى مۇتەپەككۇرىمىز ئابدۇقادىر جالالىدىن ئەپەندى مۇنداق پەرقلەندۈردى: ئەزەلدىن بىز بىلىپ-ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان «مەدەنىيەت» (文化)سۆزى - ھەزارەت؛ كېيىنكى غەربنىڭ مەدەنىيلىشىشى بىلەن باغلىق بولغان ھالدا بارلىققا كەلگەن «مەدەنىيلىك» (文明)سۆزى - مەدەنىيەت (ئابدۇقادىر جالالىدىن: «توقۇنۇشمۇ ياكى توقۇنۇشتۇرۇشمۇ؟»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلى2003-يىل5-سان). مەن بۇيەردە ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ گاڭگىراپ قالماي، قانداق ئاتىلىشىدىن قەتئىينەزەر بۇ ئىككى سۆزنىڭ بىز يۇقىرىدا تىلغا ئالغاندەك ئازغىنە پەرققە ئىگە، ئاساسىي مەنىسى بىر بولغان سۆزلەر ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئەمدى ھازىر دۇنيادا بىز يۇقىرىدا قىستۇرۇپ ئۆتۈپ كەتكەندەك «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى»دېگەن ئىبارە قىزىق نۇقتا بولماقتا. ئۇنداق بولسا «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى» دېگەن زادى نېمە؟ مەدەنىيەتلەر قانداق تىپ-تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ؟ مەدەنىيەتلەر راستتىنلا توقۇنۇشامدۇ؟ توقۇنۇشسا قايسىلىرى، قانداق توقۇنۇشىدۇ؟ئۇشبۇ نەزەرىيىنىڭ ئىجادچىسى ۋە ئاساسىي ۋەكىلى خانتىڭتون بولغاچقا گەپنى شۇنىڭدىن باشلايلى. خانتىڭتون مۇنداق شەرھىيلەيدۇ: «قەبىلە ۋە ئۇرۇقلار مىسالەن ھەربىي قوشۇندىكى بىر پەي بولسا، مىللەت بىر تۈمەندۇر. بىگتۈمەن بولۇدىغىنى شۇ مىللەت ۋە ئۇنىڭ قېرىنداشلىرىنىڭ ئورتاق مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت. ئەجدادى، دىنىي ئېتىقادى، تىلى، قىممەت قاراشلىرى ئوخشاش كىشىلەر ئاسانلا بىردەكلىكنى ھاسىل قىلغىنىدەك، يۇقىرىقى تەرەپلىرى ئوخشىشىپ كېتىدىغان مىللەتلەر مەلۇم بىر مەدەنىيەت تىپىنى، مۇشۇنداق كىچىكرەك مەدەنىيەت تىپلىرى يەنە كېلىپ چوڭراق بولغان مەدەنىيەت گۇرۇھىنى ھاسىل قىلىدۇ.»، «ئادەملەر مەدەنىيەت سالاھىيىتى ئېنىق بولغاندىلا ئاندىن بىز كىم؟دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرىش سالاھىيىتىگە ئېرىشىدۇ.»⑥ مانا مۇشۇنداق تەپەككۇر يولى بىلەن ئۇ پۈتكۈل دۇنيا مەدەنىيىتىنى كىچىكرەك جەھەتتىن 45تىپقا، چوڭ گۇرۇھ ياكى ئىتتىپاق شەكلىدە سەككىز مەدەنىيەت گۇرۇھىغا ئايرىغان بولۇپ، بۇ سەككىز تىپ: جۇڭگو مەدەنىيىتى، ھىندىستان مەدەنىيىتى، ياپونىيە مەدەنىيىتى، لاتىن ئامېرىكىسى مەدەنىيىتى، سلاۋيان

مىللەتلىرىنىڭ (رۇس، سېرب قاتارلىقلارنىڭ) پراۋوسلاۋىيە مەدەنىيىتى، ئوتتۇرا شەرق، شىمالىي ئافرىقا ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى بىر قىسىم رايونلارنى ئاساس قىلغان ئىسلام مەدەنىيىتى ھەمدە شىمالىي ئامېرىكا، ياۋروپا ۋە ئوكيانىيەنى ئاساس قىلغان غەرب خرىستىئان مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت. ئۇ يەنە «مەدەنىيەت بىردەكلىكىنىڭ ئۆزى ئىتتىپاقلىق، مەدەنىيەت پەرقى دېمەكلىك توقۇنۇش دېمەكتۇر»⑦ دەپ ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئۇنىڭ مۇنداق مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىش قارىشى مەلۇم جەھەتتىن چەكتىن ئاشقانلىق بولۇپ، جۇڭگو ۋە بەزى غەرب جەمئىيەتشۇناسلىرىنىڭ، جامائەت ئەربابلىرىنىڭ قەتئىي تەنقىدىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ «دۇنيادىكى ئاساسىي توقۇنۇشنى غەربلىكلەرنىڭ مەنمەنچىلىكى ۋە ئىسلام دۇنياسىنىڭ مۇرەسسەسىز قاتتىقلىقى پەيدا قىلىدۇ»⑧ دېگەن قارىشىنى تەھلىل قىلىپ بېقىشقا بولىدۇ. ھەممىمىزگە مەلۇم، خرىستىئان دۇنياسى 17-ئەسىردىكى قايتا ئويغىنىش، دىنىي ئىسلاھات، پەن-تېخنىكا ئىنقىلابى قاتارلىق بىر تۈركۈم زور ھەرىكەتلەر ئارقىلىق بۈيۈك تەرەققىيات غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈردى. بۇنى ئۇلارنىڭ ئادەم ئەقلىنىڭ ئىلىم-پەن، جۈملىدىن ئىنسانىيەتنىڭ پۈتكۈل ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش جەھەتتىكى رولىنى بىر قەدەر تولۇق جارى قىلدۇرالىغانلىقى، ئەركىن، ئىجادىي پىكىر قىلىش، يەككىلىكنىڭ ئىقتىدارى ۋە كۆزقارىشىغا ھۆرمەت قىلىش، ئىشىنىش جەھەتلەردە ئۈنۈملۈك مېخانىزملارنى ئورنىتىپ ئىنساننىڭ يوشۇرۇن ئىقتىدارىنى يەنىمۇ ئېچكىرىلەپ ئېچىشقا مۇۋەپپەقىيەتلىك قەدەم تاشلىيالىغانلىقىدىن، ھەتتا ئۇلار ئۆزلىرى دەۋالغىنىدەك «دىن بىلەن ئەقلىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بىرلەشتۈرەلىگەنلىك»دىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. يەنە بىر جەھەتتىن ئالغاندا، مۇشۇنداق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن خرىستىئان دۇنياسى دىنىنىڭ تەسىرىنى ھاكىمىيەت ساھەسىدىن پۈتۈنلەي سىقىپ چىقارغان بولسىمۇ لېكىن باشقا ھەممە ساھەدە - تۇرمۇش، ئېتىقاد، ئۆرپ-ئادەت، قىممەت قاراش، ئەخلاق-ئېتىكا قاتارلىقلاردا يەنىلا خرىستىئان دىنىنىڭ كۈچلۈك، مۇستەھكەم تەسىرىدە بوپكەلدى. ئەپسۇسكى ئىسلام دۇنياسى ئەقىدە-تەلىماتلىرىدا دائىم قەيت قىلىنىپ تۇرۇدىغان يۇقىرىقىدەك مۇۋاپىق بىرلەشتۈرۈشنى (ئەقىل بىلەن دىننى) 10-، 11-ئەسىردىكى چوڭ گۈللىنىشتە ئىپادىلىگەندىن باشقا قالغان 800نەچچە يىللىق ئۇزاق تارىخ داۋامىدا ئىزچىل ئەمەلدە كۆرسىتەلمەي كەلدى. ئىسلامنىڭ بىرلا ۋاقىتتا ھاياتلىققا يېتەكچى ھەم تەرەققىياتنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى بولالايدىغانلىقىنى ئىسپاتلاشقا قادىر بولالمىدى. شۇڭا خرىستىئان غەرب دۇنياسى ئۆز يولىنىڭ «توغرا - ھەق»ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغان غالىبىيەتچى سۈپىتىدە مەغرۇرلىنىپ يۈردى. بۇ مەغرۇرلۇق شەرقىي ياۋروپادىكى كوممۇنىزم گۇمران بولغاندىن كېيىن تېخىمۇ ئەۋج ئېلىپ كەتتى. چۈنكى ئۇلار قانداقتۇ بىرەر كىچىك جەڭ مەيدانىدا ئەمەس بەلكى ئەڭ چوڭقۇر ۋە ئەڭ كەڭ دائىرىدىكى ئىدېئولوگىيە، تۈزۈلمە جەھەتتە خېلى چوڭ غەلىبىنى قولغا كەلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەر جەھەتتىن ئۆزىنى تەڭداشسىز ھېسابلاشقا مۇۋەپپەق بولدى. لېكىن دەل مۇشۇنداق پەيتتە غەرب مەدەنىيىتى تۇيۇقسىز ئۆزىنىڭ زاۋاللىققا يۈزلىنىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئەخلاق پرىنسىپلىرىنىڭ پۈتۈنلەي بىتچىت بولۇشى، ئائىلە تەشكىلىنىڭ قۇتقۇزۇۋالغۇسىز كرىزىسقا پېتىشى، ئادەملەر ئارىسىدىكى كۆرۈنمەس مەنىۋى ئارىلىقنىڭ ئادەم چۆچۈتكىدەك دەرىجىدە يىراقلىشىپ «ئىنسان»لىق خاراكتېرىنىڭ يوقىلىپ كېتىشى، جەمئىيەتنى قورقۇنچلۇق جىنايەت شەكىللىرىنىڭ قاپلاپ كېتىشى، كىشىلەرنىڭ قانداقتۇر بىر روھىي تەڭپۇڭلۇق ئاتا قىلىدىغان مەلھەم دورىغا تەشنا بولۇشى، لېكىن ئۇنى تاپالماسلىقى ۋە شۇ سەۋەبتىن «ئۆزلىرىنى ھەرتەرەپكە قالايمىقان ئۇرۇشلىرى»، قورقۇشلىرى قاتارلىقلار چوڭ بىر مەنىۋى بوھراننىڭ قارا سايىسىنى تاشلىدى.

مۇنداق يۈزلىنىشنى جەمئىيەتشۇناس يۈۋېيدۇڭ ئەپەندى يەنىلا دىئالېكتىكىلىق نۇقتىئىنەزەر بويىچە چۈشەندۈرۈپ: «غەرب مەدەنىيىتىنىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشى مۇقەررەر - ساقلانغىلى بولمايدىغان ھادىسە. چۈنكى دۇنيادىكى ھەرقانداق شەيئىينىڭ باشلىنىشى، تەرەققىي قىلىش ۋە ئاخىرلىشىشتەك قانۇنىيەتلىك ھەرىكەت جەريانى بولىدۇ. غەرب مەدەنىيىتىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس»⑨ دەپ ئوتتۇرىغا قويىدى. ئەمما كۆپلىگەن غەرب ئەھلى ۋە ئۆزلىرىنى تامامەن خرىستىئان دىنى تەسىرى ئاستىدىكى شۇنداق بىر مەدەنىيەت تىپىغا تەۋە دەپ قارايدىغان غەرب جەمئىيەتشۇناس، مەدەنىيەتشۇناس ئالىملىرى بولسا غەرب دۇنياسىدا يۈز بېرىۋاتقان بۇ يامان سۈپەتلىك ئۆزگىرىشنىڭ سەۋەبىنى تەھلىل قىلغاندا ئۇلارنىڭ تەپەككۇر يولى ۋە ئۇسۇلى خۇددى ئىسلام ئەسلىيەتچىلىرىنىڭ پىكىر قىلىش ئۇسۇلىغا ئوخشاپ قالماقتا. يەنى ئۇلارمۇ خرىستىئانلارنىڭ خرىستىئان دىنىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىدىن ھەددىدىن زىيادە يىراقلاپ كېتىشى، ئۇنى ھەدېسىلا رېئال تۇرمۇشقا ماسلاشتۇرىمىز دەپ تولا ئۆزگەرتكەنلىكتىن بۈگۈنكىدەك كرىزىسقا پېتىۋاتقان بولۇشىمىز مۇمكىن دەپ قاراشماقتا. ئەقىل بىلەن دىنىنىڭ مۇناسىۋىتىدە مەلۇم نىسبەت تەڭپۇڭلۇقى بولۇشى كېرەكمۇ-يوق؟ بولسا قانچىلىك، قايسى دەرىجىدە بولۇشى كېرەك؟ خرىستىئان دىنى ماھىيەتتىن يىراقلىغان بولسا زادى قانچىلىك يىراقلاپ كەتتى؟ . . . بۇ مەسىلىلەردە ھازىر غەربتە ئوخشاش بولمىغان شەكىلدىكى، ئەمما مەزمۇنى ئوخشىشىپ كېتىدىغان كۆز قاراش ۋە تەشەببۇسلار ئوتتۇرىغا قويۇلماقتا. مەسىلەن، ھازىر غەرب بولۇپمۇ ئامېرىكىدا خرىستىئان ئەسلىيەتچىلىرى بىر ئېقىم سۈپىتىدە مەيدانغا كەلمەكتە. «ئامېرىكا ئاھالىسىنىڭ 60پىرسەنتىدىن كۆپرەكى خرىستىئان دىنىنىڭ بىر رادىكال تارمىقى بولغان يېڭى پروتستانت دىنىغا (ئىنگلىزچە Baptism، خەنزۇچە 洗礼派) ئېتىقاد قىلىدىغان بولۇپ، بۇلار ئىچىدە ھەرخىل شەكىل ۋە نامدىكى خرىستىئان ئەسلىيەتچىلىرى گۇرۇھى ۋە باشقا خىل خرىستىئان

گۇرۇھلىرىدىن 100خىلدىن ئارتۇقراقى ھازىر مەۋجۇد .شۇنىڭغا قارىماي يەنە يېڭىدىن يېڭى دىنىي ئەۋلىيا ،يولباشچىلار ھەمدە تەشەببۇسى بىر-بىرىدىن قەتئىي ۋە رادىكال بولغان ھەرخىل تەلىمات ۋە پائالىيەتلەر ھەر كۈنى دېگۈدەك پەيدا بولۇپ تۇرماقتا»⑩ .مانا بۇ ئەھۋال مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا غەرب ئەھلىنىڭ ئۆز مەدەنىيىتىنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن پۈتكۈل مەدەنىيەت سىستېمىسىنىڭ جان تومۇرى دەپ قارالغان دىنىي ئېتىقادىنى تۈزىتىش ، ساپلاشتۇرۇش ،تاشلىۋېتىلگەن ،سەل قارالغان تەرەپلىرىنى تېپىپ چىقىپ تولۇقلاش ئارقىلىق ئۆز كرىزىسلىرىنى ئۈگىشاشقا ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ ئىپادىسى بولۇشى مۇمكىنكى ،ھەرگىزمۇ بەزىلەر ئېيتقاندەك دىندىن ئاللىقاچان مۇستەسنا بوپكەتكەنلىكىنىڭ ، دىنىي يالغان نەرسە ،تەرەققىيات دۈشمىنى ، «مەست قىلغۇچى زەھەرلىك دورا»دەپ قارىغانلىقىنىڭ ئالامىتى بولماسلىقى مۇمكىن . بۇ ھەقتە كېيىنكى مودېرنىزم نەزەرىيىسىنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى داۋىد . ر . گرىفىن (David. R. Griffin) «كېيىنكى مودېرنىزملىق دىن»دېگەن كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ : «ئەقلىچىلىك ،ئىدراكىزمنى كۆپ تەكىتلەيدىغان مودېرنىزم خۇداغا بولغان ئېتىقادتىن ئايرىلىپ قالغاچقا ،ئۇنىڭ نەتىجىسىدە دۇنيادا قىممەت قاراش ۋە ئۆلچەملەرنىڭ نىسپىيلىشىپ خىلمۇ خىل بوپكېتىشى بىلەن ھەركىم نېمىنى خالىسا شۇنى قىلىدىغان ، توغرا-خاتانى ئۆلچەمگە سالغىلى بولمايدىغان ، چېچىلاڭغۇ سۇبيېكتىپچىلىقنىڭ ئەۋج ئېلىشى ، كىشىلەرنىڭ ساختىلىشىپ مەنپەئەتپەرەس بوپكېتىشى ،باشقىلارنى ئىدارە قىلىش ۋە ماددىي بايلىق ئىگىلەشنىلا ئارزۇ قىلىدىغان ماددىغا چوقۇنۇش - ماتېرىيالىزمنىڭ باش كۆتۈرۈشى ،يادرو تەھدىتىگە ئوخشاش كۈچلۈكلەر ئۆزلىرىنىڭ ئارتۇق ماددىي زورلۇق كۈچىگە تايىنىپ شەپقەتسىز ھالدا باشقىلارنى بوزەك قىلىدىغان يېڭى مىلىتارىزمنىڭ باش كۆتۈرۈشى ،يېڭى شەكىلدىكى قەبىلىۋازلىق ، ئايرىمچىلىقنىڭ ئەۋج ئېلىشى قاتارلىق دۇنياۋى سەلبىي ئاقىۋەتلەر پەيدا بولدى .بۇنىڭغا قارشى ھالدا كېيىنكى مودېرنىزم بۇرۇنقى مودېرنىزم (بىز ئادەتتە دەۋاتقان مودېرنىزم)نىڭ كەمچىلىكىنى تۈزىتىپ ، خۇدانىڭ ئوبيېكتىپ مەۋجۇدلۇق قارىشىنى قايتىدىن تىكلەپ ،خۇداغا بولغان ئېتىقادنى ئەسلىگە كەلتۈرۈدىغان ،دىنىي ئېتىقاد بىلەن ئىلىم-پەننىڭ ماسلىق مۇناسىۋىتىنى ئورنىتىدىغان بولغاچقا يۇقىرىقى ھەممە مەسىلىنى ھەل قىلىش مۇمكىنچىلىكىگە ئىگە .شۇڭا ئۇ غەرب ئۈچۈن يېپيېڭى چىقىش يولى بولغۇسى»⑪ .

ئەمما ئىسلامغا كەلسەك ،ئۇ يېقىنقى زاماندىن بېرى كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرەلمىگەن بولسىمۇ ، لېكىن باشتىن ئاخىر نوقۇل تەرەققىيات ئۈچۈنلا ئۆزىنى قۇربان قىلىشنى قەتئىي خالىمايدىغان بىر مۇقىم ئېتىقاد سىستېمىسى بوپكەلدى . يەنە كېلىپ ئۇ مۇكەممەل ، مۇۋەپپەقىيەتلىك ھەم ئۈلگىلىك ئەخلاق سېستىمىسى ۋە ياشاش پرىنسىپلىرىغا ئىگە بولۇپ ، ئۇنىڭ بۇ «مۇقەددەسلىك»بىلەن باغلانغان گۇناھ - ساۋاب تۈسىدىكى كەسكىن ئەخلاقى ھەر زاماندا دۇنيا كىشىلىرىگە ئۈلگىلىك قېلىپ بولۇشتەك جەلپكارلىق رولىغا ئىگە بوپكەلدى .ئىسلام دىنىنىڭ مانا مۇشۇنداق دۇنيادا ئەخلاقنىڭ مۇقەددەس ئورنى ۋە نوپۇزىنى تىكلەپ بەرگەنلىكى سەۋەبىدىن بولسا كېرەك ،ئەخلاق گەرچە دىندەك نازارەتسىز ،ئىنسان تەسىرىسىز ئاپتوماتىك چەكلەش رولىغا ئىگە بولالمىسىمۇ ،دىندىن خالىي جەمئىيەتلەردە ئۇنىڭ رولى باشقا چەكلەش ئەسلىھەلىرىگە قارىغاندا ياخشى جارى بولۇپ ،جەمئىيەتنى كونترول قىلىدىغان ئالىي ئۆلچەم ،ئالىي ئېتىقاد سىستېمىسى سۈپىتىدە ئەڭ يۇقىرى مۇئامىلىدىن بەھرىمەن بوپكەلمەكتە . مەسىلەن ، دۆلىتىمىز تەشۋىق قىلىۋاتقان «پۇقرالار ئەخلاق قۇرۇلۇشى ،ئالىجانابلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ،ياخشى ئىشلارنى قىلىپ شان-شەرەپ قازىنىش غايىسى ،خەلقنىڭ تىنچ-خاتىرجەم بەختلىك تۇرمۇشى ئۈچۈن ،ۋەتەننىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىشقا تەييار تۇرۇش»قاتارلىق ئەخلاقىي قاراشلار مانا مۇشۇنداق رولغا ئىگە .

ئۆز گېپىمىزگە قايتىپ كەلسەك ،دۇنيادىكى مەدەنىيەتلەر راستتىنلا توقۇنۇشامدۇ؟ نېمىشقا ، قانداق توقۇنۇشىدۇ؟دېگەن مەسىلىدە خانتىڭتوننىڭ «مەدەنىيەت ئوتتۇرىسىدىكى پەرق-توقۇنۇش دېمەكتۇر .دۇنيا توقۇنۇشلىرىنىڭ مەنبەسىمۇ شۇ» دېگەن قارىشى مېنىڭچە بولغاندىمۇ يۇۋېيدۇڭ ، شياۋجۇنمېڭلار ئېيتقاندەك بىر تەرەپلىمىلىكتىن خالىي بولالمىغان قاراش . چۈنكى تارىختا ھەم ھازىرمۇ ئوخشاش مەدەنىيەت تۈركۈملىرى ئارىسىدىكى توقۇنۇش ناھايىتى كۆپ بولغان ھەم بولۇۋاتىدۇ . مۇندىن كېيىنمۇ ساقلانغىلى بولمايدۇ .لېكىن بۇ مەسىلىنىڭ بىر تەرىپى .ئەڭ مۇھىم يەنەبىر تەرىپى شۇكى ، ئەگەر پەرقلىق مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشسا پۈتۈن گەۋدە بويىچە توقۇنۇشامدۇ ياكى مەلۇم قىسمى توقۇنۇشامدۇ ،دېگەندىن ئىبارەت . مەدەنىيەتنىڭ يۇقىرىدا (باشتا)بېرىلگەن تەبىرى ،مەزمۇنى ، قۇرۇلمىسى ۋە ئالاھىدىلىكىدىن قارىغاندا بىز بۇ مەسىلىگە مەدەنىيەتلەر ھەم توقۇنۇشىدۇ ھەم توقۇنۇشمايدۇ دەپ جاۋاپ بېرەلەيمىز .توقۇنۇشىدىغىنى ئېتىقاد ،ئىدېئولوگىيە ،قىممەت قاراش ،باشقىچە ئېيتقاندا نېمىنىڭ ھەق ، ھەقىقىي قىممىتى بار ، نېمىنىڭ ھەقىقىي ،چوڭقۇر ، مەڭگۈلۈك قىممىتى يوق دېگەن مەسىلە ھەققىدىكى ئوخشىمايدىغان ئىدىيە ، ئېتىقاد ئارىسىدىكى توقۇنۇش .توقۇنۇشمايدىغىنى ئىلىم-پەن ، ،تېخنىكا ۋە باشقا ماددىي تەرەققىياتلار بىلەن مائارىپ ،سەنئەت شەكلىدىكى مەنىۋى تەرەققىيات نەتىجىلىرى ھالىتىدىكى مەدەنىيەت ،ياكى مۇنداقچە ئېيتقاندا ئۆزگىرىش ،تەرەققىيات ھالىتىدە تۇرۇدىغان ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن قاتلام مەدەنىيەت شەكىللىرىدىن ئىبارەت . دۇنيادىكى ھەرقانداق مەدەنىيەتنىڭ مەقسىتى ئۆز قىممەت قارىشىنى ساقلاش ئاساسىدا تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرۈش . ئىسلام مەدەنىيىتىمۇ شۇنداق . ئۆز ئېتىقاد سىستېمىسىنى مۇستەھكەم ساقلاش ۋە قوغداش

ئاساسىدا تەرەققىيات جەھەتتە زامانىۋىلىشىشنى قولغا كەلتۈرۈش ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە جەمئىيىتىنىڭ كۆرەش نىشانى. غەرب دۇنياسىدا بارلىققا كەلگەن كومپيۇتېر تېخنىكىسىنىڭ ئەرەب دۇنياسىدا تېزدىن ئومۇملىشىشى، ئىنگلىز تىلى ئوقۇتۇشىنىڭ ئەرەبلەرنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپىدىن باشلاپلا يولغا قويۇلۇشى، يادرو ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىشتەك يۇقىرى تېخنىكىنىڭ ئىسلام ئەللىرىدە (مەسىلەن ئىراندا) خېلى كەڭ قوللىنىلىشى قاتارلىقلار بۇنىڭ مىسالىدۇر. شۇڭا ئىسلامغا قارشى مەلۇم بىر غەرب سىياسىيئونى بۇ تەرەپنى ئېتىراپ قىلىپ: «ھازىرغىچە ئىسلام دۇنياسىدا ھەتتا ئىسلىيەتچىلىرى ئىچىدىنمۇ زامانىۋىلىشىشنى ياقتۇرماسلىقنىڭ بىرەر ئىسپاتى تېپىلغىنى يوق» دېگەن. جۇڭگو ۋە باشقا مەدەنىيەتلەرمۇ شۇنداق.

ئىنسانىيەتنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى جەريانىدا ھەرقايسى مەدەنىيەت تىپلىرى دائىم ئۆزئارا ئۇچرىشىپ تۇرغان. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى توقۇنۇش بولماستىن بەلكى ئۆزئارا ئۆگىنىش، بىر-بىرىنى تولۇقلاش بولغان. ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن: ئەجدادلىرىمىز باشتىن كەچۈرگەن گۈللەنگەن يىپەك يولى مەدەنىيىتىمۇ جۇڭگو مەدەنىيىتى بىلەن ياۋروپا ۋە تۈرك، ھىندى مەدەنىيەتلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى نەتىجىسىدە يارىتىلغان. ئەمما مەدەنىيەتنىڭ يادرولۇق، ئالىي قاتلىمى بولغان ئېتىقادىي قىممەت قاتلىمى بولۇپمۇ دىنىي ئېتىقاد شەكلىدىكى ئېتىقادىي قىممەتلەر ئۇچراشقاندا شەك-شۈبھىسىز توقۇنۇش بولىدۇ. ھەرقانداق توقۇنۇشنى كېلىشتۈرگىلى بولىسىمۇ لېكىن بۇ توقۇنۇشنى كېلىشتۈرگىلى بولماسلىقى مۇمكىن. بۇنىڭ مىسالىمۇ ناھايىتى ئېنىق: دىنلارنىڭ پەيدا بولغىنىغا ئالدىغا 2500يىل، كەينىگە 1500يىل بولدى، ھازىرغىچە قايسى دىن بىلەن قايسى دىن توقۇنۇشماي، مۇرەسسەلىشىپ ئىتتىپاق تۈزەلىدى ياكى بىرلىشەلىدى؟ شۇڭا خانتىڭتون دۇنيادا توقۇنۇشۇش ئېھتىمالى بولغان سەككىز چوڭ مەدەنىيەت تىپىنى كىتابىغا بىر-بىرلەپ تىزغان بولسىمۇ، لېكىن يەنە تەھلىل جەريانىدا پەقەت ئىككى چوڭ لاگېرنى - ئىسلام ۋە خرىستىئان دۇنياسىدىن ئىبارەت ئىككى مۇكەممەل دىن بىلەن خاراكتېرلەنگەن ئىككى چوڭ مەدەنىيەت تىپىنىلا ئەڭ ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ جەڭنىڭ قاتناشقۇچىلىرى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويغان، بۇ ئارقىلىق مەدەنىيەتتە توقۇنۇشىدىغان نەرسىنىڭ ئەمەلىيەتتە دىن ئىكەنلىكىدىن بىشارەت بەرگەن.

دېمىسىمۇ ئۇ ئېيتقاندەك، غالىبانە تۇيغۇدىكى غەرب بىلەن قەتئىي «پوزىتسىيىسى قاتتىق» (خانتىڭتوننىڭ سۆزى بويىچە بولغاندا) شەرق يەنى ئىسلام توقۇنۇشىنىڭ ئاخىرقى مەنبەسى بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ھەر ئىككى دىن بىر خۇدالىق دىن بولۇش بىلەن بىرگە ئەڭ مۇھىمى كۈچلۈك بۇرچ تۇيغۇسىغا ئىگە دىنلار بولۇپ، ئۆزلىرىنى مۇتلەق ھەقىقەت دەپ قاراپلا قالماي يەنە باشقىلارغا، غەيرىيلەرگە ئۆزىنىڭ ھەق - توغرا ئىكەنلىكىنى تونۇتقۇزۇشنى پەرز دەپ ھېسابلايدۇ. ئەلۋەتتە مۇنداق قەتئىيلىكتە ئىسلام تېخىمۇ قاتتىق. شۇڭا غالىب خرىستىئان دۇنياسى نۆۋەتتىكى يولباشچىسىز، چېچىلاڭغۇ، پاسسىپ ھالەتتىكى ئىسلامنىڭ ئاجىزلىقىدىن خۇشال بولۇشتىن كۆرە ئۇنىڭدىكى بۇ قەتئىيلىكنىڭ - غەربلىكلەر دەۋالىدىغان «كەڭ قورساق بولماسلىق» تەك ئەۋزەللىكىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىچىدىن دەزكەتكەن گەۋدىسىدە يوقلىقىنى سەزگەندە ساراسىمىگە چۈشۈپ دەرھال قوغدىنىشقا، ئىسلامنى چەكلەشكە تەييارلىنىپ مەزكۇر ئىككى لاگېر ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشنىڭ ئېھتىماللىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرماقتا. ئامېرىكىنىڭ ئىراقنى زورلۇق بىلەن بېسىۋېلىپ ئۇنى ئوتتۇرا شەرق ئىسلام دۇنياسىغا قارشى تۇرۇشتىكى بازا قىلماقچى بولۇشى سىياسىي مەنپەئەتىنى قوغداۋاتقان ساپ مەنپەئەتپەرەسلىكتىن باشقا يەنە مەدەنىيەت توقۇنۇشى جەھەتتىكى ئالدىن قول سېلىش قىلمىشىنىڭ بىر بەلگىسى بولسا كېرەك.

ئەمما شۇنىمۇ كۆرۈش كېرەككى، خانتىڭتوننىڭ ئىدىيىسىنى غەرب سىياسىيئونلىرىنىڭ مەنپەئەتچىلىك كۆزقارىشى قاپلاپ تۇرغاچقا، ئۇ تۇرۇپ-تۇرۇپ ئۆزىنىڭ دىنسىز ئەسلى ماھىيىتىنى دۇنيادىكى ھەممە ئىشنى «مۇتلەق ھەقىقەت» - خۇدا ھەققىدىكى دىنىي نۇقتىدا تۇرۇپ ئەمەس بەلكى ئەمەلىي نەپ نۇقتىسىدا تۇرۇپ ئويلىشىدىغان ھوقۇق، مەنپەئەت ھۆكۈمرانلىق قارىشىنىڭ سادىق ۋەكىلى ئىكەنلىكىنىمۇ يوشۇرالمىغان. ئۇ بىر تەرەپتىن خرىستىئان دىنى تەسىرى ئاستىدىكى غەرب دۇنياسىنىڭ بىر گەۋدىلىشىشنى ئۈمىد قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ھەدىسىلا ھەربىي كۈچ، سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردىكى غەرب ئۈستۈنلۈكىنى داۋاملىق ساقلاشنى، غەيرى غەرب ئەللىرىنى ئامال قىلىپ ئاجىز ھالەتتە تۇتۇش ۋە چەكلەشنى بار كۈچى بىلەن مۇراجىئەت قىلغان. ئۇنىڭ «سىياسىي دانالىقى» ھازىرقى ئامېرىكىنىڭ سىياسەتلىرىگە زور تەسىر كۆرسەتمەكتە. ئىراق ئۇرۇشىدا بۇ سىياسىي قارانىيەت ۋە ئۇ ۋەكىللىك قىلغان ھۆكۈمەتنىڭ ھەقىقىي نىيىتى تېخىمۇ ئاشكارا بولدى. شۇنداق بولسىمۇ، لېكىن مەزكۇر ئىككى چوڭ دىننىڭ ھەر ئىككىلىسى خاسلا كىشىلەرنى ياخشىلىققا باشلايدىغان نوقۇل تەرغىبات، تەلىمات سىستېمىسىلا بولماستىن، بەلكى ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلۇقى ۋە تەرەققىياتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان ئۆز سىياسىي ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش، مۇستەھكەملەش مەقسىتىگە، ئىرادىسىگە ئىگە مۇكەممەل سىياسىي سىستېمىلار (خرىستىئان دىنى گەرچە ھاكىمىيەت سەھنىسىدىن سىقىپ چىقىرىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆزىنى قوغدايدىغان ھاكىمىيەتلەر بىلەن بولغان بېقىندىلىق مۇناسىۋىتىگە سەل قاراشقا بولمايدۇ) بولغاچقا خانتىڭتوننىڭ بىز دەۋاتقان ساپ مەنپەئەتپەرەسلىك ئۈستىگە قۇرۇلغان سىياسىي قارانىيىتى تارىختىكى نۇرغۇن قېتىملىق مۇشۇ تەرزدىكى ھادىسىلەرگە ئوخشاش ۋاقتىنچە ئانچە بىلىنمەيدىغاندەك قىلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ ھازىر دۇنيادا يېڭىدىن يەنە

غەرب، شەرق دېگەن ئىككى سىياسىي ئاتالغۇ مەيدانغا كەلدى. ئىلگىرى ئۇلار كاپىتالىزم ۋە سوتسىيالىزمنى كۆرسەتسە، ئەمدىلىكتە ياۋروپا ۋە شىمالىي ئامېرىكىدىكى بىر مىليارد 200مىليون ئاھالىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خرىستىئان غەرب دۇنياسى بىلەن ئوتتۇرا شەرق، شىمالىي ئافرىقا، جەنۇبىي ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى 45دۆلەتكە تارالغان، دۇنيا نوپۇسىنىڭ بەشتىن بىرىنى ئىگىلەيدىغان شەرق ئىسلام دۇنياسىنى كۆرسىتىدىغان بولدى. شۇڭا غەربنىڭ بەزى ئاۋانگارتلىرى ئەمدى «ئىلگىرى كوممۇنىزمنىڭ قارا تۇمانلىرى ئىچىدە قورقۇپ ياشىغاندۇق. ئەمدىلىكتە ئىسلامنىڭ دېڭىزغا ئوخشايدىغان ياۋۇز، ھەيۋەت گەۋدىسى بىزگە تەھدىت سالماقتا»⑫ دەپ جار سېلىشقا باشلىدى. بۇ ئىككى لاگېر ئارىسىدىكى رەسمىي ئۇرۇش سېپىنىڭ تېخى تولۇق شەكىللىنىپ بولالمىغانلىقىغا قارىماي غەرب سىياسىيئونلىرىنىڭ يۇقىرىقىدەك جۆيلۈشلىرى، خانتىڭتوننىڭ ئوخشاشلارنىڭ پۈتۈن كۈچى بىلەن شەرق ئىسلام دۇنياسىنى ھەربىي، ئىقتىسادىي، سىياسىي جەھەتتىن بېسىش ئارقىلىق كەلگۈسىدىكى يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان مەدەنىيەت توقۇنۇشىدا شەرق ئۈستىدىن غەلىبە قازىنىشقا مۇراجىئەت قىلىشلىرى بىزگە بۇ توقۇنۇشنىڭ قايسى تەرزدە بولىدىغانلىقىدىن بىشارەت بېرىدۇ. ئەمدى 12-ئەسىردىكى ئەھلىسەلىپ ئۇرۇشى، 14-ئەسىردىكى ئوسمان تۈرك ئىستېلاسىدەك ئەھۋاللار يۈز بەرمەسلىكى، ھېچ بولمىغاندا خېلى ئۇزاق زامانلارغىچە پەيدا بولماسلىقى مۇمكىن. غەرب بۇ توقۇنۇشتا يەنىلا ياۋروپا كوممۇنىزمنى مەغلۇب قىلىشتا ئىشلەتكەن «خاسىيەتلىك دورا»- ئىدىيە جەھەتتە سىڭىپ كىرىش تاكتىكىسىنى ئىشلىتىدۇ. يەنى بىر تەرەپتىن تەشۋىقات ۋاستىلىرى، مەدەنىيەت بۇيۇملىرى ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا سىڭىپ كىرىپ ئۇلارنىڭ ئىدىيىسى، ئېتىقادىنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشسا، يەنە بىر تەرەپتىن بۇنى ھۆكۈمەتلەر مۇناسىۋىتىگە ئايلاندۇرۇپ، خەلقئارادا مۇسۇلمان دۆلەتلەر ھۆكۈمەتلىرىنى سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىن جازالاپ، ھەربىي جەھەتتىن تەھدىت سېلىپ، زورلۇق تېپىلغاندا ئىراقنى بېسىۋالغاندەك ئەسكەر ئەۋەتىپ بېسىۋېلىش دېگەندەك چارىلەر بىلەن تەسلىم قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ جەرياندا يەنە ئىلگىرىكى دىنىي مەدەنىيەت توقۇنۇشلىرىدا سادىر بولغاندەك ھاكىمىيەت ئۈستىدىكىلەرنىڭ خەلقنىڭ دىنىي ھېسسىياتىدىن پايدىلىنىپ ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزلەپ ئوينايدىغان خىلمۇخىل رەزىل ئويۇنلىرىمۇ ئوينىلىشى، ئۇلارنى ئايرىپ پەرق ئەتكىلى بولماسلىقى مۇمكىن. لېكىن قانداقلا بولمىسۇن شۇ نەرسە بىزگە ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، بۇ قېتىمقى كۆرەش-توقۇنۇش ئالدىنقى ئەسىرىمىزنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىكىدەك ئىككى خىل تۈزۈم قارىشى ئارىسىدىكى توقۇنۇش بولماستىن بەلكى زامانىۋى دۇنيارىمىزدىكى دىنىنى ئاساس ۋە مەركەز قىلغان توقۇنۇش بولغاچقا شەكلى، ۋاقتى، مەزمۇنى قاتارلىقلار بۇرۇنقى ھەرقانداق توقۇنۇشقا ئوخشىماسلىقى مۇمكىن. شۇنداقلا بۇ توقۇنۇش مۇسۇلمان ئاۋام خەلقىغىلا ئەمەس، بەلكى ئىسلام جەمئىيەتلىرى ۋە دۆلەتلىرىنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزگۈچىلىرىگىمۇ، ئۇلارنىڭ ئۆز خەلقىنى يېتەكلەش، باشقۇرۇش، ئۆز خەلقىنىڭ ئېتىقادى، تۇرمۇش شەكلى قىسقىسى پۈتكۈل مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش يولىدا كۆرسىتىدىغان رەھبەرلىك، داھىيلىق ئىقتىدارىغىمۇ كۈچلۈك جەڭ ئېلان قىلغۇسى.

مەن ئاخىرىدا كەڭ ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ خانتىڭتوننىڭ مول تارىخىي پاكىت ۋە مەلۇماتلار، سىياسىي تەھلىللەر بىلەن تولغان بۇ كىتابىنى سەۋرچانلىق بىلەن ئوقۇپ چىقىشىنى ۋە باشقا مەدەنىيەت ھەم مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشىغا ئائىت ئۇچۇر مەنبەلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۆز ئالدىغا پىكىر يۈرگۈزۈپ بېقىشلىرىنى تەۋسىيە قىلىمەن.

سىتاتا مەنبەلىرى

① ② «دۆلىتىمىز سىرتىدىكى ئىجتىمائىي پەنلەر» ژۇرنىلى (国外社会科学)نىڭ 2003-يىل 3-، 4-سانلىرىغا بېسىلغان سۇگوشۈن (苏国勋)يازغان «يەرشارىلىشىش تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى ئاستىدىكى مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە بىللە ياشاش» (全球化背景下的文化冲突与共生)ناملىق ماقالە (خەنزۇچە نەشرى).

④، ⑨ «ئەرەب دۇنياسى» (阿拉伯世界)ژۇرنىلىنىڭ 2003-يىل 6-سانىغا بېسىلغان يۈۋېيدۇڭ (虞卫东)قەلىمىدىكى «ئىراق ئۇرۇشىدىن‹مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى نەزەرىيىسى›نىڭ ماھىيىتىگە يۈرگۈزۈلگەن مۇلاھىزە» (由伊拉克战争论《文明冲突论》本质)ناملىق ماقالە (خەنزۇچە نەشرى).

③، ⑥، ⑦، ⑧ سەيمىل خانتىڭتون: «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا قۇرۇلۇشى» (ئۇيغۇرچە نەشرى) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003-يىل نويابىر نەشرى.

⑤ «دۆلىتىمىز سىرتىدىكى ئىجتىمائىي پەنلەر» (国外社会科学) ژۇرنىلىنىڭ 2002-يىل 2-سانىغا بېسىلغان شياۋجۈنمىڭ (萧俊明) قەلىمىدىكى «مەدەنىيەتنىڭ قايمۇقتۇرۇشى» (文明的困惑)ناملىق ماقالە (خەنزۇچە نەشرى).

⑩ 2003-يىل ئاۋغۇستتا تۈزۈلگەن «ئالىي مەكتەپ ئىنگلىز تىلى 6-دەرىجە ئىمتىھانى ئۈچۈن ئوقۇش سوئاللىرىدىن 180پارچە» دېگەن كىتاب (ئىنگلىزچە توپلام).

⑪ داۋىد .ر .گرىفىن يازغان «كېيىنكى مودېرنىزملىق دىن» دېگەن كىتابنىڭ 4-بابى (خەنزۇچە نەشرى).

⑫ ئەنگلىيىدە نەشر قىلىنغان «ئىسلام تەتقىقات ژۇرنىلى» (journal of islamic studies) نىڭ 1999يىل 10-سانىغا بېسىلغان ئىمەنيول ۋۇلېرستېين (Immanuel Wallerstein) يازغان «ئىسلام، غەرب ۋە بۇدۇنيا» (Islam, The West and The World) ناملىق ماقالە (ئىنگلىزچە نەشرى).

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات بويىچە ماگىستىر ئاسپىرانتى(M1)

سېكرېتارلىقتىن تېۋىپلىققىچە

(ئوچېرك)

نۇرمۇھەممەت توختى

مۇقەددىمە

بۇ بىر ئاددىي ئادەمنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىلىرى ھەققىدىكى ھېكايە، ئەمما توقۇلما ئەمەس. بىز بۇيەردە زامانىمىزدىكى كوممۇنا ـ ئەترەتتىكى بالا دېھقانلار، ئاچ قېلىنشلار، بىناكارلىق ئەترىتىدىكى شاگىرت تامچى ـ سۇۋاقچىلار، چوڭ ئەترەت كاسسىرى، چوڭ ئەترەت سېكرېتارى، بىناكارلىق شىركىتىنىڭ دىرېكتورى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، ھەرخىل شىركەتلەرنىڭ دىرېكتورى، قولى شىپا تېۋىپ ھەققىدىكى ھېكايىلەرنى كۆرۈشىمىز مۇمكىن. يەنە تېخى داڭلىق شائىرلارنىڭ قەلەم تەۋرىتىشىگە مۇشەررەپ بولۇشلار، بېشى قاتقانغا مەسلىھەت بېرىشلەر، بېشىغا كۈن چۈشكەنگە ياردەم بېرىشلەرھەققىدە ھېكايە قىلىشىمىز مۇمكىن. ھەممىسى بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار. ئەمما ھەممىسى مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش ئەمەس. مەغلۇبىيەت، پۇشايمان، بۇزۇلۇش، كېسەللىك، ئەسلىگە قايتىش، يەنە مۇۋەپپەقىيەت بىرگە بولىدۇ. كىمنىڭ ھايات يولىغا زەپەر مارشى ـ شادىيانىلا ھەمراھ بولۇپ باققان؟ ئاددىي بىر ئادەمنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىلىرى بولغانىكەن، ئۇ كومېدىيىلىك ياكى تراگېدىيىلىك تەركىبى كەم، تۈزسىزراق، ئاددىي، ئەمما تۇرمۇش پۇرىقى كۈچلۈك ھېكايە بولىدۇ. باش پېرسوناژ كىم؟ ئىسمى-شەرىپى نېمە؟

2002-يىلى كۈزدە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى مىجىت ناسىر ئەپەندى قەلەم تەۋرەتكۈچىگە تېلېفون بېرىپ: «سىلەر تەرەپتە ھۆكۈمەت ياكى ئاممىۋى تەشكىلاتلار نامىدىن ئەمەس بەلكى شەخسىي نامىدىن ئەل خىزمىتى قىلىپ، جامائەتنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن كىملەر بار؟ ھەرقايسى ناھىيە-يېزىلاردىمۇ بارمۇ؟ ئاشۇنداقلارنىمۇ قەلەمگە ئېلىپ ئىززىتىنى قىلىش زۆرۈر ئىدى...» دەپ سۈرۈشتۈردى. قەلەم تەۋرەتكۈچىنىڭ ئەل-جامائەتنى بىلىشى خېلىلا كەم بولغانلىقتىن مۇئاۋىن مۇدىرغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرەلمىدى. پەقەت بىرلا ئادەمنىڭ ئات-ئۇچۇرىنى تىلغا ئالالىدى. ئۇنىڭ تولۇق ئىسمى ئابابەكرى راخمان. كېيىنكى چاغلاردا «خوتەن شەھەر داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»نى ئاچقان تېۋىپ ئابابەكرى راخمان شۇ. شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ ئېلان پروگراممىسىدا ئىسمى دائىم تىلغا ئېلىنىپ تۇرۇدىغان ئابابەكرى راخمان شۇ. بىزنىڭ بۇ يازمىمىزدىكى باش پېرسوناژمۇ شۇ.

1.ئابابەكرى راخمان شائىرلارنىڭ دوستى

ئابابەكرى راخمان خەلق شائىرى ،مەرھۇم روزى سايىتتىن يەتتە-سەككىز ياش كىچىك . ئىككىسى بويلىرى ئاساسەن تەڭ . ئەمما شائىردىن سەل بەستلىكرەك . شائىر شائىرانە شوخ مىجەزلىك . ئابابەكرى راخمان بولسا سېكرېتارلاردەك سۈر ۋە تېۋىپلاردەك سالاپەتتە خېلىلا ئېغىر-بېسىق . كەلگۈسىنىڭ شائىرى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ كوممۇنىدا 14ياشلىق بالا دېھقان بولغان 1958-يىلدا ئابابەكرى راخمان تېخى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتاتتى . ياش-قورام ،تەققى-تۇرق ۋە مىجەز - خاراكتېردىكى پەرق ئۇلارنىڭ بىر مەھەللىدە ياشىشىغا ،بىر ئەترەتتە ئىشلىشىگە ،43يىل دوست-ئاغىنە بولۇپ ئۆتىشىگە توسقۇن بولالمىدى . ئابابەكرى راخمان شائىرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تىنىقلىرىغىچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولدى .

خوتەن شەھىرى - ئىلچىگە 1890-يىللىرى سېلىنغان ئەسكىرىي سېپىلنىڭ شەرقىي دەرۋازىسى «تۆمۈر دەرۋازا»دېيىلىدۇ .ئۇرنى بۈگۈنكى ۋىلايەتلىك كىنو-تىياتىرخانىنىڭ قىيپاشراق شەرقىي شىمالىدا ئىدى . 1958-يىلى ئىلچى بازىرى «گۈزەل ئىستىقبال خەلق كوممۇنىسى»دەپ ئاتالغان چاغدا «تۆمۈر دەرۋازا»نىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللىلەردىن «1-چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى»تەشكىللەندى . 1966-يىلى «تۆمۈر دەرۋازا»ۋە سېپىلنىڭ شەرقىي تېمىنىڭ جەنۇبىي بۆلىكى چېقىۋېتىلىپ «تۆمۈر دەرۋازا»دېگەن ئىسىممۇ ئۇنتۇلدى ۋە بۇيەر يېرىم ئۇيغۇرچە ،يېرىم خەنزۇچە «1-دادۈي»دەپ ئاتىلىدىغان بولدى . كىچىك ئابابەكرىنىڭ ئاتىسى راخمانئاخۇن ئاكا بىلەن كىچىك روزى دېھقانىنىڭ بەش سۇلالىگە ئەسكەر بولغان ئاتىسى سايىتئاخۇن كانايچى ئاشۇ «1-دادۈي»نىڭ ئەزالىرى ئىدى . روزى دېھقان بىلەن كىچىك ئابابەكرىمۇ تەبىئىي ھالدا ئاشۇ «1-دادۈي»نىڭ ئەزالىرى بوپقالدى .

ھېكايەت :

كوممۇنىنىڭ داشقازىنىدىن يۈندىدەك سۈيۈق ئۇماچ ئىچىلىدىغان ئاچارچىلىق يىللىرىدا ئاچ قورساق ھالدا ئېغىر ئەمگەكلەرنى قىلىشقا مەجبۇر بولغان ، قۇرايدەك ئورۇقلاپ كەتكەن كەلگۈسىنىڭ شائىرى كىچىك ئابابەكرىنى گوللىماقچى بولدى .كىچىك بولغاچقا گوللاشقا بولاتتى .روزى دېھقان تولۇقسىز ئوتتۇرىدا ئىشلەتكەن دەپتەر-كىتابلىرىنى ئابابەكرىگە كۆرسەتتى . ئۇنىڭدىكى شېئىر - قوشاقلارنى ئوقۇپ بەردى ۋە ھەممىسىنى تۆت زاغرىغا تېگىشىدىغانلىقىنى ئېيتتى . كىچىك ئابابەكرى

«گۈزەل گۈلىستان ،
بۇلبۇلى بىز چىمەننىڭ .
ئۈزۈن تۆمۈر تىلەيمىز
ماۋجۇشىغا تۈمەنىڭ» .

دەپ قوشاق يېزىلغان ئاشۇ كونا دەپتەرلەرگە قىزىقىپ قالدى . بەلكىم تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندا ئۆگىنىشىمگە ياردىمى بولار دەپ ئويلىغاندۇ . بەلكىم باللارچە ھەۋەس بىلەن قىزىقىپ قالغاندۇ . ئارىدا سودىلىشىش بولدى . دەپتەرلەرنى ئىككى زاغرىغا تېگىشىدىغانغا كېلىشتى . كىچىك ئابابەكرىنىڭ ئانىسى ئوغۇلخان ئايلا كوممۇنىنىڭ ئاشخانىسىدا زاغرا ياقاتتى . ئابابەكرى تونۇر بېشىدىكى كۆزلەرنى غەلەت قىلىپ ئىككى زاغرا جايلاپ كەلدى . زاغرا كەلگۈسىنىڭ داڭلىق شائىرىنىڭ قاپارتقۇ بىلەن تولغان قوللىرىغا ،دەپتەرلەر بولسا كىچىك ئابابەكرىنىڭ قوللىرىغا ئۆتتى . ئاچ روزى دېھقان ئىككى زاغرىنى تۆت يالماپلا يەپ بولدى . ئەمما ئابابەكرى ئاشۇ دەپتەرلەرنى 45يىل - تاھازىرغىچە ساقلىدى .

ئىككى ئاغىنىنىڭ يادىدا قالغان ئەڭ دەسلەپكى ئەسلىمە شۇ . بۇ قېتىمقى باللار سودىسىدا كىم كىمنى گوللاپ ،كىم پايدا تېپىپ ،كىم زىيان تارتتى دېگەن مەسىلىنى مۇھاكىمە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق . شۇنداق قىلىپ ئىككى ئاغىنىنىڭ بىر مەھەللىدە بىللە ياشىشى ،بىر ئەترەتتە بىللە ئىشلىشى ، شائىرنىڭ ئاخىرقى نەپەسلىرىگىچە ئىزدىشىپ ئۆتۈشلىرى باشلىنىپ كەتتى . بىللە ياشىغانىكەن ، بىر-بىرىنىڭ كەچمىشلىرىگە شاھىد بولىدىغان گەپ . ئابابەكرى شائىر روزى سايىتنىڭ 45يىللىق كەچمىشلىرىگە شاھىد بولغاندەك ، شائىر روزى سايىتمۇ ئابابەكرىنىڭ باشلانغۇچنى پۈتتۈرۈپلا كىچىك دېھقان بولۇشىغا ،ئۇماچ ئىچىپ يۇرۇپمۇ ئېگىز بويلۇق ،غول-بەستلىك ئادەم بولۇپ ئۆسۈشىگە ،بىر ئائىلىغانىنى ئەستە تۇتۇۋالىدىغان قۇلاق موللىسى بولۇپ يېتىشكەنلىكىگە ،ئەترەتتىكى ھېيتئاخۇن ئىسىملىك مۇنەججىم ئادەمنىڭ ھاجەتمەن بىمارلارغا دورا بۇيرۇشلىرىغا قاراپ تېۋىپلىققا ئىشتىياق باغلىغانلىقىغا ،چوڭ ئەترەتتە كاسسىر ،سېكرېتار بولۇپ مەنسەپ تۇتقانلىقىغا شاھىد بولدى . ماقال-تەمسىللەردە «قازانغا يېقىن تۇرساڭ قارىسى يۇقار»دېيىلىدۇ . بۇ مەنتىقە بويىچە ھالۋىچىغا يېقىن تۇرساھالۋا يۇقۇپ تۇرۇشى ،شائىرغا يېقىن تۇرسا شېئىر يۇقۇپ قېلىشى مۇمكىن . ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار شائىر روزى سايىتنىڭ ئاغىنىسى بولغانلىقى ئۈچۈن كىتاب-شېئىرلارنى ئوقۇيدىغان ، ئۇنىڭغا قىزىقىدىغان سېكرېتار بولۇپ چىقتى . شۇ يىللاردا شائىر روزى سايىتنىڭ توزغاق بازىرىدىكى كىچىك كۆلبىسىگە شائىرلار كېلىپ تۇراتتى . ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار سېكرېتارلىق ھۆرمىتى بىلەن ئەمەس بەلكى شائىر روزى سايىتنىڭ ئاغىنىسى سالاھىيىتى بىلەن بۇنداق ئەنجۇمەنلەرگە تەكلىپ قىلىناتتى .ئۇ ئاشۇ يىللاردا يازغۇچى (مەرھۇم)قاھار جېلىل ، شائىر (مەرھۇم)ئىمىن راشىددىن ، مۇھەممەتئىيسا قۇربان ، (مەرھۇم)مۇھەممەت ھوشۇر ئارسلانلار بىلەن تونۇشتى ھەتتا ئاغىنە بوپكەتتى . سېكرېتار بىلەن شائىرلارنىڭ ئاغىنىدارچىلىقى بىر غەلىتە ئىش .بۇ خۇددى غۇژغىنەك كۆكتالغۇ بىلەن

دوست بوپتۇ دېگەندەكلا گەپ. ئەمما ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار بىلەن شائىرلارنىڭ دوستلۇقى خېلىلا تەبىئىي تۇس ئالغان، خۇددى بۇلبۇل بىلەن سۇمبۇلنىڭ دوستلۇقىدەكلا تەبىئىي ئىدى. شائىر ئۈچۈن شېئىر ئوقۇيدىغان، شېئىر چۈشىنىدىغان ئادەم بولمىسا بولامدۇ؟

ھېكايەت:

تۇمانلىق 1973-يىل 6-يانۋاردا يازغۇچى قاھار جىلىل قەشقەردىن تويلاشقان رەپىقىسى، داڭلىق ئۇيغۇر شائىرەسى تۇرسۇنئاي ھۈسەيىن خانىمنى باشلاپ دېھقان روزى سايىتنىڭ كىچىك كۆلبىسىگە كەپقالدى. روزى سايىت ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار، مەتىمىن قۇربان قاتارلىق دېھقان دوستلىرىنى ھەمسۆھبەت بولۇشقا چىللىدى. باشقا شائىرلارمۇ كەلدى. شۇ كۈنى ئۇلار تۇرسۇنئاي خانىمنىڭ سۆھبەتلىرىدىن «سۇ دېسەم شاراب بەرگەن قەشقەرنىڭ جۇۋانلىرى» دېگەن مەشھۇر قوشاقنى ھەققىي چۈشەنگەندەك بولدى. شائىرە شېرىن سۆخەن سۆزلىرى بىلەن ياشلارنىڭ يۈرىكىگە شېئىرىي ئوتلارنى يېقىۋەتكەنىدى. ئىچىشمەكمۇ قىزىدى. قىزىل ئۈزۈم شىرنىسىدىن چىقىرىلغان ياقۇت رەڭلىك خوتەن مۇسەللىسى سۈس ئەمما سۈزۈك كەيىپ قىلاتتى، سۆھبەت - مۇتالىئەلەرنى ئەۋجىگە كۆتۈرەتتى. ئولتۇرۇش شۇنداق قىزىپ كەتتىكى، گويا ئادەمگە 14-ئەسىرگە - ھىراتتىكى نەۋائىي قەسرىگە قايتىپ بارغاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. خۇش كەيىپ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ياقۇت رەڭلىك مۇسەللەس كۆۋەجەپ تۇرغان غىدىر قاچىنى قولىغا ئېلىپ ئوقىدى:

«ھەرنېچە دېدىمكى كۈن-كۈندىن ئۈزەي سەندىن كۆڭۈل،
ۋەھكى كۈن-كۈندىن بەتەرراق مۇپتىلا بولدۇم ساڭا.»

ئارقىدىنلا شارابنى گۈپپىدە كۆتۈرۈۋەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن تاكى مېھمان قايتقۇچە غىدىر جامغا ئەڭ گۈزەل بېيىتلار ھەمراھ بولۇپ ماڭدى. خۇلاسىنى ئاخىردا يەنىلا قەشقەرلىك جۇۋان چىقاردى. نەقمەيداندا قولىغا قەلەم ئېلىپ شېئىر يازدى:

«زەپ ئاجايىپ جاي ئىكەن بۇشائىرلىرى جەم بولۇپ،
لالە رەڭلىك مەي بىلەنمۇ قىزىتاركەن بەزمىلەر.
شېئىرىيەتكە،شائىرلارغا باي نەۋائىي يۇرتىدەك،
دېھقىنىمۇ، ئىشچىسىمۇ ئوقۇيدىكەن نەزمىلەر.»

ھېكايەت:

1981-يىل فېۋرال.

ئاتاقلىق شائىر (مەرھۇم) تېيىپجان ئېلىيېۋ خوتەنگە كەپقالدى. روزى دېھقان قوشاقچىلىقتىن شائىرلىققا، دېھقانلىقتىن كادىرلىققا كۆتۈرۈلگەن يىللار ئىدى. تېيىپجانغا باشتىن-ئاخىر ھەمراھ بولدى. ئۇنى ئۆيىگە چىللاپ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار قاتارلىق دېھقان دوستلىرى بىلەن ئۇچراشتۇردى. شۇ كۈنى خوتەننىڭ قاتتىق كەيىپ قىلىدىغان قاڭسىق جىگدە ھارىقى قۇيۇلغان رومكا توختىماي ئايلىنىپ تۇرغان بولسىمۇ تېيىپجان ئىچەلمىدى. ئىچمىسە ئىچەلامدۇ؟ ئۇنىڭغا ئىچىش نۆۋىتى كەلسە، «تېيىپجان ئاكىنىڭ سالامەتلىكى ياخشى ئەمەس، ئىچسە بولمايدۇ» دەپ چاپان ياپىدىغانلار چىقىپ تۇردى. تېخى نۆۋىتىدە كەلگەن ھاراقنى بىردە ئوڭ تەرىپىدە ئولتۇرغان شائىر مامۇت زايىت، بىردە سول تەرىپىدە ئولتۇرغان شائىر ئابدۇللا سۇلايمان پىدائىيلەرچە ۋەكالىتەن ئىچىپ بېرىپ تۇردى. باش مېھمان ئىچەلمىسە، ھال تارتىپ ئولتۇرۇۋالسا ئولتۇرۇش قىزامدۇ؟ ئىش قاملاشمايۋاتاتتى. بۇنىڭدىن زېرىككەن ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ئۆزىگە نۆۋەت كەلگەندە «خوشە!» دەپ شۇنداق قاتتىق ۋە شۇنداق سوزۇپ ۋارقىرىدىكى، ئولتۇرۇش ئەھلى دىڭگىدە چۆچۈپ كەتتى. بۇ ھەقىقەتەن سېكرېتارلارچە ۋارقىراش ئىدى. ئولتۇرۇشنى قىزىتىش ئۈچۈن شۇنداق ۋارقىرىماي بولمايتتى. تېيىپجان ئابابەكرىئاخۇنغا قاراپ خىتاب قىلدى:

- ھە، سېكرېتار، ئاۋاز بەك كۈچلۈكقۇ؟ تەقسىماتتىمۇ شۇنداق ۋارقىرىيالامدۇق؟

- ئەلۋەتتە. تەقسىمات ۋاقتىدا ئاۋازى چىقمىغان ئادەمنىڭ باشقا ۋاقىتتىمۇ ئاۋازى پەس بولىدۇ.

- تەقسىمات نەچچە؟ بىر گۈڭ نەچچە پۇلغا تەڭ؟

- ئۆتكەن يىلقى تەقسىماتنى تېخى يېقىندىلا ئاخىرلاشتۇردۇق. ھەربىر ئەزانىڭ بىر كۈنلىكى بىر كوي يەتتە مودىن توختىدى...

- ئوھوي... راستمۇ؟

ئاشۇ يىللاردا جەنۇبىي شىنجاڭ دېھقانلىرى ئۈچۈن 7.1 يۈەن تەقسىمات ئاجايىپ يۇقىرى كىرىم ھېسابلىناتتى. ئولتۇرۇشتىكى پاراڭ تېمىسى تەقسىمات مەسىلىسىگە مەركەزلەشتى. تېيىپجان ئىشىنەلمەي قالدى. ئابابەكرىئاخۇن ئىسپاتلاپ كۆرسەتتى. ئىسپاتلاشقا بولاتتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ چوڭ ئەترىتى ئاللىقاچان بىناكارلىق، كۆكتاتچىلىق قاتارلىق قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەنىدى.

ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ ئىشەنگەن تېيىپجان بىردىن ساقىيغا خىتاب قىلدى:

-ھاراق قۇيۇڭلا، مۇشۇ سېكرېتار بىلەن بىر ئىچىشەي...

ئەمدى ھېچكىم «تېيىپجان ئاكام ئىچمىسە بولاتتى» دېيەلمىدى. رومكا سوقۇشتۇرۇلغان چاغدا، ئابابەكرىئاخۇن يەنە ئېغىز ئاچتى:

- ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ داڭلىق شائىرى بىلەن ئىچكەندىكىن شېئىر ئوقۇشۇپ ئىچەرمىز؟

- ئوھوي، شۇنداق قىلامدۇق؟... قېنى، سېكرېتاردىن كەلسۇن.

- شائىردىن كەلسۇن!

بىر پەس خوش ئېيتىشلاردىن كېيىن يەنىلا سېكرېتار باشلىدى. رومكىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ «چاھار دىۋان» دىكى بىرىنچى غەزەلنى ئوقۇپ كەتتى:

«ئەشرەقەت مىن ئەكسى شەمسىل كەئسى ئەنۋەرۇلھۇدا
يار ئەكسىن مەيدە كۆر دەپ جامدىن چىقتى سەدا».

- ئوھوي، سېكرېتارمۇ ئوقۇيدىكەن نەۋائىينى،

- دېدى قولىدا رومكا تۇتۇپ ئىككى شائىرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغان تېيىپجان ۋە ئارقىدىنلا قوشۇپ قويدى، - بۇمۇ بىر مىسرا شېئىرغا ئوخشىدى. داۋاملاشتۇرۇشقا بولىدۇ...

تېيىپجانمۇ رۇبائىيلىرىدىن بىر كۇپلېت ئوقۇدى. رومكىلار كۆتۈرۈلدى. شۇندىن كېيىن ئولتۇرۇش شۇنداق قىزىپ كەتتىكى، قاڭسىق جىگدە ھارىقى ۋودوپروۋود سۈيىدەك قۇيۇلۇپ تۇردى. پاراڭ - ھەزىللەر مۇتائىبە-مۇنازىرىلەرگە ئالمىشىپ تۇردى. شائىر سورۇندىكىلەر بىلەن دەممۇ دەم رومكا سوقۇشتۇراتتى. دېھقانلارنىڭ ئەھۋالىنى، ئارزۇ-تەلەپلىرىنى، غەم-ئەندىشىلىرىنى ئۇقۇشاتتى. دېھقانلار بولسا كۆپرەك ئەدەبىيات ۋە شېئىرىيەتنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە قىزىقاتتى. ئەتىسى پاراڭ روزى سايىتنىڭ توزغاق كوچىسىدىكى كىچىك كۆلبىسىدىن ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ سېپىلنىڭ شىمالي تەرىپىگە يېڭى سېلىنغان ئۆيىگە كۆچتى. بۇيەرنى روزى سايىت «بەگ مەھەللە»دەپ ئاتايتتى. دېمىسىمۇ شەھەرنىڭ دېھقان بەگلىرى - ئەخمەتتوختىئاخۇن سېكرېتار، مەمتىمىن روزى سېكرېتار، ئىمىن توختىئاخۇن سېكرېتار، ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار، مەمتىمىن قۇربان ھاجىم، يەنە تېخى سەيدى ماخمۇت، ئابدۇقادىر دوختۇر قاتارلىق بىر سورۇننىڭ ھەقەمسايىلىرى بىر يەرگە ئۆي سېلىپ، ئەينى چاغدىكى ساتىراش ئۇستام توختىئاخۇن ئاكىنىڭ ئۆيى ئەتراپىنى - «سېدە تۇۋۋى» نى كۆجۇم مەھەللىگە ئايلاندۇرغانىدى. شائىر تېيىپجان بىلەن دېھقان بەگلەرنىڭ سۆھبىتى ئەمدى مانا شۇ يېڭىلا پۈتكەن خام كېسەكلىك ئۆيلەردە داۋاملاشتى. شائىر بارلىق دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ سېكرېتارلارنىڭ تۇرمۇشىدەك بولۇشىنى، يېڭى ئۆيلەرگە كۆچۈپ كىرىشىنى تىلەيتتى. دېھقان بەگلەر بولسا شېئىرنىڭ قىسقا بولۇشىنى، ئاھاڭغا سېلىپ ناخشا قىلىپ ئېيتقىلى ماس كېلىشىنى، ئېغىر ئەمگەك ئارىلىقىدىكى دەم ئېلىشتا كۆڭۈللەرگە ئارام بېرەلىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. تىلەكلەر تىلەندى، تەلەپلەر ئېيتىلدى...

شائىر شۇ قېتىم خوتەن دېھقانلىرىنىڭ ئەھۋالىنى يۈزەكى بولسىمۇ چۈشەنگەن بولۇشى مۇمكىن. ئەمما ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ ئەھۋالىنى خېلىلا چوڭقۇر چۈشەنگەن، ھەتتا ئۇلار دوستلىشىپمۇ ئۈلگۈرگەنىدى. خوتەندىن قايتقاندىن كېيىن ئۇ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارغا بېغىشلىغان شېئىرىنى «قەشقەر ئەدەبىياتى»ژۇرنىلىدا ئېلان قىلدى. كېيىن توپلىمىغىمۇ كىرگۈزۈلدى. شېئىر راستىنلا ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارغا بېغىشلانغان، تېخى روزى سايىتنىڭ كۆلبىسىدە ئېيتقان ھېلىقى «سېكرېتارمۇ ئوقۇيدىكەن نەۋائىينى»دېگەن جۈملە بىلەن تاماملانغانىدى:

«ئەشۇ رايوننىڭ ئادەملىرىگە
كىم بەرگەندۇ بۇنچە بەدىئي دىتنى؟
ئېسى بار ئادەمنىڭ بەرى توقۇيدۇ
ئاز دېگەندە بىرەر بېيىتنى.
بەزىلەر دەيدۇ: ئۇدۇمى شۇنداق،
بەزىلەر دەيدۇ: ھاۋاسى ياخشى.
ئۇدۇمغا ئەركىن نەپەس بولمىسا،
بولمايتتى مۇنچە باھاسى ياخشى.
باشقا سەۋەبى بارمۇ دەپ سوراپ،
تاپتىم يەنە بىر جاۋابىنىمۇ.
چۈنكى سېكرېتار - بىرىنچى باشلىق
ئوقۇيدىكەن نەۋائىينىمۇ.»

تېيىپجاننىڭ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارغا بېغىشلىغان شېئىرى ئەنە شۇ. 1981-يىلىدىن كېيىن تېيىپجان خوتەن تەرەپكە ئۆتەلمىدى. ھەتتا 1985-يىلى خوتەندە ئۇيغۇر يازغۇچى-شائىرلىرىنىڭ 20كۈنلۈك كاتتا ئەنجۈمەنى ئۆتكۈزۈلگەندىمۇ كېلەلمىدى. ئەمما ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار بىلەن ئۇنىڭ دوستلۇقى ئۈزۈلۈپ قالمىدى. سېكرېتار شائىرنىڭ ئېلان قىلىنغان ھەربىر شېئىرىنى ئۆزىگە ئەۋەتىلگەن سوغات قاتارىدا سۆيۈپ ئوقۇيتتى. شائىرنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى دوختۇرخانىسىدا داۋالىنىۋاتقان 1987-يىلى يانۋاردا سېكرېتار خوتەندىن ئالايىتەن ياڭاق ۋە دورا-دەرمەكلەرنى كۆتۈرۈپ ئۇنى يوقلاپ بارغانىدى. شۇ قېتىم سېكرېتار يەنە شۇ يەردە داۋالىنىۋاتقان يەنە بىر داڭلىق شائىر - ئۆزى تېخى يۈز كۆرۈشمىگەن (مەرھۇم) ئابدۇكېرىم خوجىنىمۇ يوقلاپ ئۆتكەنىدى.

سېكرېتارنىڭ شائىرنىڭ نەزىرىگە مۇشەررەپ بولۇشىنى مۇشۇنچىلىك بايان قىلساق بولار. بۇيەردە يەنە شائىر (مەرھۇم) ئىمىن راشىددىن، شائىر مۇھەممەتئەيسا قۇربانلارنىڭ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار توغرىسىدا يازغان «سېكرېتار» رادىفلىق غەزەللىرىنى نەقىل ئېلىپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق. ۋەھالەنكى، شائىر روزى سايىتنىڭ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارغا بېغىشلاپ شېئىر يازغىنى مەلۇم ئەمەس. بۇنىڭ سەۋەبىنى كۆپ خىل ئىزاھلىشىمىز مۇمكىن. بەلكىم «ئۆيدىكى توپاق ئۆي بولماس»دېگەنلىرىدەك ئىش بولغان بولۇشى مۇمكىن ۋە ياكى شائىر ئۆز ئاغىنىسىنى مەدھىيىلەشنى كېيىنگە قالدۇرغاندۇ. لېكىن شۇنۇقتا ئېنىقكى، روزى سايىت شېئىري خورۇچلارنىڭ كۆپلىرىنى ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارقاتارلىق دوستلىرىنىڭ سۆھبەتلىرىدىن ئالاتتى. كېيىنكى داڭلىق شېئىرلىرىمۇ مۇشۇ دېھقان ئاغىنىلىرىنىڭ تەسىرىدە يېزىلغانىدى. بۇيەردە يەنە بىرەرسىگە بېغىشلاپ شېئىر يېزىش - يازماسلىقنىڭ دوستلۇق بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىكەنلىكىگىمۇ نەزەر ئاغدۇرۇشىمىز كېرەك. شېئىر - كۆپ ھاللاردا تۇنجى تەسىرات - ئىلھام ئاساسىدا ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئەقلىي خۇلاسىنىڭ ئەمەس بەلكى ھېس-تۇيغۇنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىمۇ شۇنىڭدىن. شائىر روزى سايىتنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا رەتلەنگەن ئىككى شېئىرلار توپلىمى تارقىتىلىپ، روزى سايىت بىزدىن ئايرىلىپ ئىككى يىل ئۆتكەن چاغدا، بىر بالا: مەن

روزى سايىت بىلەن دوست ئىدىمەي ،مېنى ئۇستازى ئورنىدا ھۆرمەتلەيتتىيەي ، ماڭا بېغىشلاپ شېئىر يازغانتىيەي ، توپلىمنى نەشر قىلغۇچىلار ئۇنى چىقىرىۋېتىپتۇيەي ، دەپ سورۇنمۇ سورۇن سۆزلەپ يۈردى .بۇنچىۋالا بىيدا.بىيدا بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق . شائىر روزى سايىت 43يىللىق قەدىناس ئاغىنىسى ئابابەكرى ئاخۇن سېكرېتار توغرىسىدا شېئىر يازمىغانىكەن ،بۇ بېغىشلاپ شېئىر يېزىشنىڭ دوستلۇق بىلەن مۇناسىۋىتى يوقلۇقىنى ئىسپاتلايدۇ . گەرچە شائىر روزى سايىت ئابابەكرى ئاخۇن سېكرېتار توغرىسىدا بېغىشلىما شېئىر يازمىغىنى بىلەن ئۇلار ھەقىقىي دوستلاردىن ،سىرداشلاردىن ،پىكىرداشلار-دىن ئىدى . شائىر بىلەن سېكرېتار سىرداش ، پىكىرداش بولالىسا ،بۇ قانداق ياخشى ئىش-ھە ؟ ھەممە ئەترەت سېكرېتارلىرى ئابابەكرى ئاخۇن سېكرېتار-دەك ، ھەممە شائىرلار روزى سايىتتەك بولالىسا ، ئاندىن بۇنداق سىرداشلىق -پىكىرداشلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ .

2.خەلقنىڭ سېكرېتارى

خوتەننىڭ ئادەت تىلىدا «سېكرېتار »دېگىنىمىز پەقەت كوممۇنا ۋاقتىدىكى چوڭ ئەترەت (ھازىرقى كەنت)سېكرېتارىنى كۆرسىتىدۇ . ئۇنىڭدىن يۇقىرى مەمۇرىي بىرلىكلەردىكى سېكرېتارلار خەنزۇ تىلى بويىچە «شۇجى »دېيىلىدۇ . بىزمۇ بۇ يازمىمىزدا «سېكرېتار »دېگىنىمىزدە پەقەت چوڭ ئەترەت (داداۋي)سېكرېتارىنىلا نەزەردە تۇتىمىز .

ئەگەر بۇ بابتىكى مەزمۇنلارنى يۇقىرىقى بابتىكى بايانلارغا ئۇلاپ مۇھاكىمە قىلماقچى بولساق ،قەغەز يۈزىگە شۇلار چۈشىدۇكى ، شائىرلار گېزىت مۇخبىرلىرىنىڭ خىزمىتىنى تارتىۋېلىپ ، سېكرېتارلارنى ماختاپ بىر نەرسىلەر يېزىشقا كىرىشكەن بولسا ،ئېنىقكى ، ياكى شائىرلار ئالجىغان بولىدۇ ۋە ياكى ئۇلار ماختىغان سېكرېتار چوقۇم باشقىچە سېكرېتار . ئۇنىڭدا «سېكرېتار »لارچە خاسلىق كەم .داڭلىق شائىر تېيىپجان ئېلىيېف ، ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ سەردارى تۇرسۇنئاي ھۆسەيىن ، خوتەننىڭ شۇ يىللاردىكى بىردىنبىر شائىرلىرى ئىمىن راشىدىن ، مۇھەممەتئېيسا قۇربانلار ئابابەكرى ئاخۇن سېكرېتار توغرىسىدا ھەيران بولۇپ ، ئەجەبلىنىپ ،ماختاپ شېئىرلار يېزىشقان ، داڭلىق خەلق شائىرى روزى سايىت ئابابەكرى ئاخۇن سېكرېتار بىلەن بىر ئۆمۈر سىرداش ، پىكىرداش ، دوست بولۇپ ئۆتەلىگەنىكەن ، ھۆكۈم قىلالايمىزكى ، ئابابەكرى ئاخۇن سېكرېتاردا ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ،خۇلقى - مىجەزى ،تەربىيىلىنىشى ،ئەخلاقى ۋە ساپاسىدا چوقۇم باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان بىر نەرسە بار . ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىدىكى سېكرېتارلارغا – «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ »نىڭ سول سىياسەتلىرى ھۆكۈم سۈرگەن يىللاردىكى سېكرېتارلارغا قاراپ باقايلى :

سېكرېتار دېگەن كوچانىڭ قارا كۆرپە تېرىسىدىن تەلپەك ، قارا چەپەرقۇتتىن ئىشتان-چاپان كىيىدۇ .چاپىنىنىڭ يېڭىنى ساپماي – يېپىنچاقلاپ ، قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ ، سۇرلۇك قىياپەتتە مېڭىپ يۈرۈيدۇ .

سېكرېتار دېگەن يېزىلىق ھۆكۈمەت (ئەينى چاغدا كوممۇنا)نىڭ ئوقتۇرۇشىنى ساۋاتلىق بىر بالىغا ئوقۇتۇپ ئاڭلايدۇ ، ئۆزى ئوقۇيالمايدۇ . قانداقتۇر كىتاب ئوقۇش ، شېئىر-ھېكايە ئوقۇش دېگەنلەردىن ئەسىرلەپ يىراقتا .

سېكرېتار دېگەن ھۆلۇقما كېلىدۇ . يۇقىرىدىكى-لەرنىڭ بىر ئېغىز گېپىنى ئاڭلىسىلا ھودۇقۇپ كېتىدۇ . «خۇسۇسىيلىققا قارشى كۈرەش قىلىش» دېسە ، ئەترەت ئەزالىرىنىڭ ھەممە مال-مۈلكىنى تارتىۋالىدۇ . «رىۋىزىئونىزم (شيۇجېڭجۇيى)نى تەنقىد قىلىش »دېسە ،ئەترەت ئەزالىرىنى «چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر » ، «پومېشچىككا باغلانغان ئۇنسۇر » ، «دۇتارغا باغلانغان ئۇنسۇر » ، «ھاراققا باغلانغان ئۇنسۇر » ، «جالاپقا باغلانغان ئۇنسۇر »دەپ قالپاق كىيگۈزۈپ ، يۈزىگە قارا سۈۋاپ ،كۈرەش قىلىدۇ . «كاپىتالىزمنىڭ مايسىسى ئۆسمىسۇن »دېسە ، ئەترەت ئەزالىرىنىڭ كىچىككىنە قالدۇرۇق يېرىدىكى كۆكتاتلارنى يۇلۇپ-چەيلەپ نابۇت قىلىدۇ . تەلپىكىنى ئەگەل دېسە ،بېشىنى قوشۇپ ئاپىرىپ بېرىدۇ . ياغلىقىنى ئال دېسە ،چېچىنى قوشۇپ يۇلىدۇ . چاپىقىنى ئال دېسە كۆزىنى قوشۇپ قارىغۇ قىلىدۇ . تىرنىقىنى ئال دېسە ، قولىنىڭ بېغىشىدىن كېسىدۇ . . .

سېكرېتار دېگەن كەتمەن تۇتمايدۇ ، ئەمگەك قىلمايدۇ . ئەمما ئەڭ تېز سۈرئەتتە باي بولالايدۇ . سېكرېتار بولۇپ ئىككى-ئۈچ يىل ئۆتمەيلا تىقىلىپ كېتىدۇ ،قازىنىمۇ ،چۆمۈچىمۇ ياغ بولىدۇ . كاۋاپ چايناپ تۇلۇم چاشقاندەك سەمرىپ كېتىدۇ . ئەترەت ئەزالىرىنىڭ ئاچ-توقلۇقى بىلەن كارى بولمايدۇ . «غوجامنىڭ قارنى توق ، قۇلى بىلەن كارى يوق »قا ئايلىنىدۇ . چىبەرقۇت چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ ، قىر بېشىدا گېدىيىپ تۇرسا ،ئۇنى ھەرگىز ئەمگەك قىلىۋاتقانلارنى نازارەت قىلىۋاتىدۇ دېمەڭ . ئۇنىڭ ئەس-يادى قانداق قىلىپ كوللېكتىپنىڭ مۈلكىنى ئۆز قازىنىغا ئەكىرىۋېلىشتا .

سېكرېتار دېگەن ئۆزىدىن بىر دەرىجە يۇقىرى كادىرنىڭ ھۆرمىتىنى راسا ۋايىغا يەتكۈزىدۇ . پورىدىقىنى ئالقىنىغا ،كۆتىنى گەدىنىگە ئېلىشتىنمۇ يانمايدۇ .

سېكرېتار دېگەن سىرتقا – ھاشارغا كەتكەن ئەزالارنىڭ ياش ۋە چىرايلىق خوتۇنلىرىنى يېرىم كېچىدە يوقلاپ تۇرىدۇ . . .

سېكرېتار دېگەن . . .

مانا بۇ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ »زورلۇق-زومبۇلۇق قىلغان يىللاردىكى سېكرېتارلارنىڭ ئومۇمىي سۈرىتى . ۋەھالەنكى ھەممىسىنىڭ ئەمەس .

هەممىسىنىڭ دېمەك ئايرىملىرىغا ئۆۋال بولىدۇ . ئۆۋال بولۇدىغانلارنىڭ بىرىنچىسى ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار . ئۇ ئاشۇ سورەتتە يوق . ئۇ يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئوقتورۇشىنى ئۆزى ئوقۇيالايدۇ . كىتابمۇ ئوقۇيدۇ . شېئىر -ھېكايىلارنىمۇ ئوقۇيدۇ . قانداق قىلىپ ئەترەت ئەزالىرىنى تويۇندۇرۇشنى ، كېيىندۈرۈشنى ئويلايدۇ .بىرەرسى تەلپەككىنى ئەكەل ،ياغلىقنى ئال دېسە «نەرىگە تاقاشتى» دېيەلەيدۇ . بېسىم بەك كۆچىيىپ كەتكەندە يېڭى تەلپەك ئورنىغا كونا تەلپەك ئاپىرىپ بېرىشنى ، ئوننىڭ ئورنىغا بىرنى ئۆتكۈزۈشنى ،كۆزدىن چاپاق ، تىرناقتىن كىر ئىزدەيدىغانلارنى گوللاشنى بىلىدۇ . بېشىغا كۆن چۈشكەنلەرگە سايىۋەن بولالايدۇ . مانا بۇلار ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ شائىرلار قەلىمىگە مۇشەررەپ بولالىشىنىڭ سەۋەبى .سېكرېتار دېگەن شۇنداق بولسا ، شائىرلار نېمە ئۈچۈن كۈيلىمىسۇن ؟ ئۆلپەت ، دوست ۋە سىرداش بولۇپ ئۆتمىسۇن ؟

بىز ئۇنىڭ ئۆز ئەترىتىدىكى ئەزالارنى قانداق تويۇندۇرغانلىقىغا قاراپ باقايلى .ئىش ئۇ سېكرېتار بولۇشتىن ئىلگىرىلا - تېخى چوڭ ئەترەتتە كاسسىر بولۇپ يۈرگەندىلا باشلانغان . شەھىرى ئىلچىدىكى «گۈزەل ئىستىقبال خەلق كوممۇنىسى»دا يەر ئاز ، ئاز يەرگىمۇ كۆپرەك كۆكتات تېرىيدىغان بولغاچقا ، ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ . ئاشلىقنى - گەرچە قارا ئاش بولسىمۇھۆكۈمەتنىڭ ئاشلىق دۇكىنىدىن ئېلىپ يەيدۇ . ئېيىغا ئاران 24جىڭ . ئېغىر ئەمگەك قىلىدىغان ئادەمگە ئۇنچىلىك ئاشلىق بىر ئاي يېتەمدۇ؟ ئاشلىقتىن ئۆزگە ھېچقانداق قوشۇمچە يېمەكلىك بولمىغان 1970-يىللاردا بۇنچىلىك ئاشلىق بىر ئەمگەكچىنى تويدۇرالامدۇ ؟ ئابابەكرىئاخۇن كاسسىر ،ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار تويدۇرۇشنىڭ ئامالىنى تاپتى . ھۆكۈمەتنىڭ ئاشلىق پونكىتىدىن كۆپرەك ئاشلىق ئېلىۋېلىشنىڭ ئامالىنى تاپتى .بۇ ، گوگولنىڭ مەشھۇر «ئۆلۈك جانلار» رومانىدىكى ئىشلارغا ئازراق ئوخشايدۇ .ئۇ ئوخشاشلا ئۆلۈك جانلاردىن پايدىلاندى . ئۆلگەنلەرنى مەلۇم قىلمىدى . تۇغۇلغانلارنى ئارتۇق مەلۇم قىلدى ۋە نوپۇسقا ئالدۇردى . شۇنداق قىلىپ ئۆزى يوق ، ئەمما دەپتەردە ئىسمى بار بىر تالاي نوپۇس پەيدا بولدى . دەپتەردە ئىسمى بولغاچقا ئۇلار ئۈچۈنمۇ ئاشلىق ئېلىشقا بولاتتى . نورمىسى يېتىشمىگەن ئەزالارنىڭ قورسىقى مانا شۇ ئاشلىق بىلەن تويدۇرۇلدى . يالغان نوپۇسلارغا يەنە رەخ بېلىتى ،شېكەر بېلىتى ،سوپۇن بېلىتى قاتارلىق نورمىلىق تەمىنلەش بېلەتلىرىنىمۇ ئېلىشقا بولاتتى . ئاشۇ بېلەتلەرنى مەخپىي بازارلاردا سېتىپ ئاشلىق ئالىدىغان پۇلنىمۇ جايلاشقا بولاتتى . ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ئەترەت ئەزالىرىنى مانا شۇنداق يول بىلەن تويدۇردى .شۇ يىللاردا «1-دادۈي»دە يالغان نوپۇسنىڭ 170كە يەتكەنلىكى ، ئەمەلىيەتتە بار ئادەمنىڭ سانىغا تەڭلىشىپ قالغانلىقى ئۇنىڭ ئېيتىشىدە .بۇ گەرچە ھۆكۈمەتنى ئالداش بولسىمۇ ، ئەمما ئەترەت ئەزالىرىدىن ھېچكىم ئاشۇ غورىگىل يىللاردا ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالمىدى .

ئاشۇ يىللاردا «بېكىتىبىرىق»نىڭ ئايىغىدا ، «ئۆزۈن شور»نىڭ بېشىدا ،ئالدىنقى يىللاردا خوتەن ناھىيىسى بىلەن يەر ھۆددىگە ئالغۇچى ئۆمەرجان ئارىسىدا يەر ماجىراسى چىققان جايدا 1-دادۈيگە قاراشلىق بىر كىچىك ئەترەت ئادەم بوز يەرگە ماكانلاشقانىدى . ئۇلارنىمۇ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار باشقۇراتتى . قانداق باشقۇردى؟ بەش يىل ئىچىدە ئۇلار ئىشلەپچىقارغان ئاشلىقنى بىر قېتىممۇ يۇقىرىغا مەلۇم قىلمىدى ، ئەترەتتە تەڭشەپ ئىشلەتتى . گەرچە كېيىن بۇئىش ئاشكارىلىنىپ قېلىپ ، ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارلىقتىن ئايرىلىپ قېلىشقا ،ھەتتا سولىنىپ كېتىشكە تاس قالغان بولسىمۇ ، لېكىن بۇ خىل يوشۇرمىچىلىقمۇ شۇ يىللاردا ئەترەت ئەزالىرىنى تويۇندۇرۇشتا خېلى ئەسقاتتى .

يۇقىرىقى ئىككى ئىشتىن ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ يۇقىرىنى - ھۆكۈمەتنى ئالداش گۇناھى شەكىللىنىدۇ . ۋەھالەنكى بىز بۇنى تۆۋەننى ئاياش دەپ چۈشەنسەك نېمىسى بولمىغۇدەك؟ ئەترەت ئەزالىرىغا كۆڭۈل بۆلگەن سېكرېتار ياخشى سېكرېتارمۇ ياكى يۇقىرىغا سادىق بولغان سېكرېتار ياخشى سېكرېتارمۇ؟ - بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشكە ئەڭ ھوقۇقلۇقى يەنىلا يۇقىرى بىلەن ئەترەت ئەزالىرى بولۇشى مۇمكىن . ئەترەت ئەزالىرىنىڭ جاۋابى ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم .

ئەمدى ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ بېشىغا كۆن چۈشكەنلەرگە سايىۋەن بولغان ئىشلىرىغا نەزەر ئاغدۇرايلى .

1 . ھېكايە : قاچقۇننىڭ ھېكايىسى

1962-يىلىدىكى 1-دادۈينىڭ ئاچارچىلىقىدىن قېچىپ «بوزاق»قا كەتكەن روزى سايىت 1966-يىلى ئۆكتەبىرنىڭ بىر قاراڭغۇ كېچىسى بوزاقتىن قاچتى . «رىجىمغا ئېلىنىدىغان ئۇنسۇر» قالپىقى بىلەن «بەشخىل ئۇنسۇر»لارغا قېتىۋېتىلگەن كەلگۈسىنىڭ شائىرى كېچە-كۈندۈز كۆرەشكە ئېلىنىشلارغا چىدىماي قاچتى .

قاچىدىغان ئىشلار تارىختىن بۇيان ئۆزۈلمىگەن . قېچىش دېگەن نېمە؟ بۇنىڭدىن ئون مىڭ يىللار بۇرۇن سومېرلار تارىم ۋادىسىدىن قېچىپ بابىلونغا ۋە ئۇنىڭدىنمۇ يىراقتىكى نىل دەريا بويلىرىغا يېتىپ بارغان .3400يىل بۇرۇن يەھۇدىيلار مىسىردىن قېچىپ پەلەستىنگە كەتكەن ۋە كېيىن ئۇيەردىنمۇ قېچىپ دۇنياغا تارىلىپ كەتكەن . 1200يىل ئىلگىرى ئۇيغۇرلار ئورخۇن دەريا بويلىرىدىن قاچقان . 1000يىللار ئىلگىرى نوقتىرەش ،چوقتىرەشلەر خوتەن دىيارىدىن تىبەت ۋە ھىندىستانغا قاچقان . 800يىل ئىلگىرى سالجۇقخان ئۆز قەۋمىنى باشلاپ ئاناتولىيىگە قېچىپ بارغان .چىڭگىزخان يېتىپ كەلگەندە قىپچاقلار توختىماي قاچتى . جەسۇر جالالىددىنمۇ ھىندىقۇش تاغلىرىدىن ئېشىپ ، سىندەرياسىدىن كېچىپ ھىندىستانغا قاچتى . ئەنجانغا ،ئوشقا ،قوقانغاقاچقانلارنى تالاي سانىغىلى

بولىدۇ. ئۇنىڭ ئالدىدىراق ئافاق خوجىنىڭ لىخاساغا قېچىپ بارغانلىقىنى ئەستە تۇتۇش لازىم. 20-ئەسىرنىڭ 30-يىللىرىدا ئۆزبېك كۇلاك ۋە باسمىچى دېگەندەكلەر دىيارىمىزغا قانداق قېچىپ كەلگەن بولسا، 1962-يىلى ئىلى-چۆچەكلىكلەر يەتتە سۇغا شۇنداق قېچىپ چىقتى. بىزنىڭ روزاخۇن بولسا بوزاقتىن قاچتى. «ئۇنسۇر»لۇقتىن قاچتى. يۇرت كۆرمىگەن ياش بالا، بىر پۇل، بىر تىيىنسىز قارا نامرات قېچىپ نەگە بارالايتتى؟ چۇقتىرىش-نۇقتى-رىشلاردەك ھىندىستانغا ۋەياكى «يەتتە خوجا» ۋاقتىدىكىدەك قوقانغا قېچىپ كېتەلەيتتىمۇ؟ ئۇ قاچتى، ئون كىلومېتىرچە قاچتى. قېچىپ خوتەن شەھىرىگە كەلگەندە توختاپ قالدى. بالىلىقتىكى ئاغىنىلىرى ئابابەكرى راخمان، مەمتىمىن روزى، مەمتىمىن قۇربان، ھېكىم رەجەپلەرنىڭ يېنىغا كېلىپ توختاپ قالدى. ئاشۇلارنى پانا تارتىپ يېنىغا باردى. مۇلدۇردەك ياش تۆكۈپ تۇرۇپ ئەھۋالىنى بايان قىلدى. روزى دېھقاننىڭ ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئابابەكرى راخمان ئىچ ئاغرىتتى. ئابابەكرى راخمان چوڭ ئەترەتتە كاسسىر ئىدى. پۇل باشقۇرۇدىغان بولغاچقا گېپى خېلى ئۆتەتتى. ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ سېكرېتار، داۋۇيجاڭلارغا خىزمەت ئىشلەپ روزى سايىتنى 1-داۋۇيدە ئەپقالدى. ياتىدىغان يەر، يەيدىغان تاماق تېپىپ بەردى. يالغان نوپۇسلارنىڭ بىرىگە كەلگۈسىنىڭ شائىرىنى ئىگە قىلدى. شۇنداق قىلىپ چوڭ بولغان يېرىدىن ئايرىلغىلى بەش يىلغا يېقىن بولغان روزى دېھقان يەنە «تۆمۈر دەرۋازا» مەھەللىسىگە قايتىپ كەلدى. ئابابەكرى راخماننىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدى. تاكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۇلار ئايرىلىشمىدى...

مۇھاكىمە قىلىپ كۆرەيلى: سىياسەت تولىمۇ نازۇك شۇ يىللاردا كىممۇ بىر «ئۇنسۇر»نى، بىر «قاچقۇن»نى ئۆز ئەترىتىدە پاناھلىنىشقا ئەپقالالىسۇن؟ ئابابەكرى راخمان، مەمتىمىن قۇربانلار خىزمەت ئىشلىمىگەن، قاچقۇننىڭ تەرىپىنى ئالمىغان بولسا، مەمتىمىن روزى سېكرېتار ئۇنى 1-داۋۇيدە ئەپقېلىشقا جۈرئەت قىلالايتتىمۇ؟

2. ھېكايە: ئېغىر كۈنلەردە

1970-يىللىرى. ئابابەكرىئاخۇن ئەمدىلا 1-داۋۇيگە سېكرېتار بولغان چاغ ئىدى. بىر كۈنى ئۇنى 1940-يىللارنىڭ ئىنقىلابچىسى، 1950-يىلىدىن كېيىن خوتەن ۋىلايەتلىك بانكىغا باشلىق بولغان تارىخچى مەمتىمىن توختى ئىزدەپ كەلدى. چىرايىدىن دەرد-ئەلەم، كۆزلىرىدىن ئۈمىدسىزلىك يېغىپ تۇراتتى. مەلۇم بولدىكى، ئۇنى بانكىدىكى خىزمىتىدىن ھەيدىشىپتۇ. نوپۇسىنى يۆتكەپ كېتىشكە، ئائىلىسىنى ئېلىپ كېتىشكە قىستاپتۇ. بىچارىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشۈپتۇ. تاغ ئۆرۈلۈپتۇ. يەر قاتتىق، ئاسمان يىراق بوپتۇ. تېخىمۇ ھار كەلگىنى شۇ بوپتۇكى، خىزمەتتىن ھەيدەلگەن ئادەمنى ھېچبىر كوممۇنا قوبۇل قىلىشقا جۈرئەت قىلالماپتۇ. ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنى ئىزدەپ كېلىشى شۇ ۋەجىدىن ئىكەن. ئەگەر 1-داۋۇي ئۇزىنى ئەزالىققا قوبۇل قىلىشنى خالىسا، بۇيەردە ياۋاشلىق بىلەن ئىشلەشنى خالايدىكەن. ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ئەھۋالنى چۈشەندى. شىڭ شىسەينىڭ زامانىدا ئۇرۇمچىگە بېرىپ ئۆلكە بويىچە 1-قېتىملىق تەنھەرىكەت يىغىنىدا ماھارەت كۆرسەتكەن، 1940-يىللارنىڭ ئاخىرىدا گومىنداڭنىڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىگە قارشى دېموكراتىك كۈرەشلەرگە قاتنىشىپ تۈرمىدە ياتقان، ئازادلىقنى ئاجايىپ تەشنالىق بىلەن كۈتۈۋالغان، قوش تىللىق، پالۋانلارچە بەستلىك مۇشۇ ئەزىمەتنىڭ دەرد-ئەلىمىنى چۈشەندى. بۇ، تۆگىنىڭ يانتاققا بويۇن ئەگكىنىدەك ئىش ئىدى. تونۇگۈنكى كاتتا بانكا باشلىقى «پەلەكنىڭ چەرخى دەۋران» شامالىلىرىدا بىچارە بوپقالغان، بىر كىچىك بالا سېكرېتار ئالدىغا بويۇن ئېگىپ كەپقالغانىدى. ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار بۇنىمۇ چۈشەندى. ئۇ، جاھان رەپتارىنىڭ قاملاشمايۋاتقان-لىقىنى ھېس قىلاتتى. پەلەك چەرخىنىڭ دائىم تەتۈر ئايلىنىۋەرمەيدىغانلىقىنىمۇ ھېس قىلاتتى. ئۇ ئالدىدا مەيۈسلىنىپ تۇرغان مەمتىمىن توختىغا شۇنداق دېدى: «مەمتىمىنئاخۇن ئاكا، ئۆزلىرى تۇغۇلغان، ئۆسۈپ چوڭ بولغان شەھەربۇ، ماكانلىشاتتىم دەپ نەگىمۇ بارالا، بىزنىڭ داۋۇيگە كەلسىلە. شۇنچە ئادەمنىڭ تاپىنى سىغقان يەرگە سىلىمۇ سىغارلا. كەلسىلە...» ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ئارقىدىنلا بانكىغا قارىتىپ ئالاقە يېزىپ، داۋۇينىڭ يوغان تامغىسىنى بېسىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ ۋىلايەتلىك بانكىنىڭ بالايىئاپەتلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ تازا غالجىرلاشقان يىللىرى خىزمەتتىن ھەيدەلگەن، تۇرغىلى ماكان تاپالمىغان باشلىقى مەمتىمىن توختى 1-داۋۇينىڭ ئەزاسى بوپقالدى ۋە نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنگە قەدەر شۇ يەردە تۇرۇپ قالدى...

3. ھېكايە: تەقسىمات

ئىككى تونىلىق گاز ماشىنا ئوڭغۇل-دوڭغۇل چۆل يولىدا قاڭقىپ-سىلكىنىپ توختىماي چاپاتتى. ماشىنا ئارقىسىدىن قويۇق چاڭ-توزان كۆتۈرۈلۈپ قالاتتى. كابىنكا دېرىزىسىدىن قويۇق ئېپتىدائىي توغراقلىقلار، ياۋا قومۇشلۇق ۋە يانتاقلىق دالا غىل-پال كۆرۈنۈپ قالاتتى. كابىنكىدا ئىككى ئادەم: بىرى شوپۇر، يەنە بىرى يۇمىلاق يۈزلۈك ياش بالا. ئۇلار گەپلەشمەيتتى. خىيال-ئەسلىمىلەرگە غەرق بولغاندەكمۇ ئەمەس ئىدى. ھەر ئىككىسىنىڭ چېھرىدە ئەنسىزلىك: شوپۇر مۇشۇ ئادەمسىز چۆل-جاڭگالدا ماشىنا بۇزۇلۇپ قالمىسا بولاتتى، دەپ ئەنسىرەيتتى. ياش بالىنىڭ چىرايىدىكى ئەنسىزلىك بولسا، ماشىنابىسىپ ئۆتكەن يول ئۇزارغانسېرى شۇنچە كۈچىيىپ باراتتى. تاڭدا قوزغالغان ماشىنا دەسلەپ قۇياشقا قاراپ چاپتى. ئۇ گويا قۇياش تامان كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئەمما قۇياش ئاستا-ئاستا ماشىنىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئۆتتى. كېيىن ماشىنىنىڭ ئارقىسىدا قالدى. ئەمدى ماشىنا قۇياشتىن

قېچىۋاتقاندەك، قوياشتىن يىراقلىشىشقا تىرىشىۋاتقاندەك چاپتى. ئۇ توختىماي چاپاتتى ۋە جالاقلايتتى. قوياش ئارقىدىكى ئۇپۇقتا پاتاي دەپ قالغان چاغدا، ماشىنا ئۈچ ئات قوشۇلغان رېزىنكە چاقلىق هارۋىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يەتتى ۋە مەنزىلگە يەتكەندەك چىپپىدە توختىدى. شوپۇر ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشۈپ هارۋىكەش بىلەن سالاملاشتى ۋە نېمىلەرنىدۇر دېيىشتى. ئۇلار تونۇشتەك قىلاتتى. قىسقا پاراڭدىن كېيىن شوپۇر كوزۇپقا يامىشىپ چىقىپ بىر تېڭىق يوتقان-كۆرپە ۋە بىر ياغاچ ساندۇقنى هارۋىكەشكە سۇنۇپ بەردى. هارۋىكەش ئۇنەرسىلەرنى هارۋىغا باستى. شوپۇر كابىنكىغا قاراپ خىتاب قىلدى.

— داشۆسىڭ غوجام، ماشىنىدىن چۈشسىلە. ئەمدى ئۇياقتا ئۆزلىرىنى ماۋۇ ئۈچ تۇلپار ئاپىرىدۇ. ..

قانداقتۇر بىر قورقۇنچ — ئەنسىزلىكتىن كۆزلىرى تۈندىكى مۈشۈكنىڭ كۆزلىرىدەك يوغىناپ كەتكەن يۇملاق يۈزلۈك ياش بالىنىڭ چىرايى ۋىللىدە قىزاردى. ئۇنىڭغا شوپۇرنىڭ چاقچىقى هار كەلگەندى.

— يەنە قانچىلىك ماڭىمىز؟

— يەنە 60-70 كىلومېتىرچە قالدى...

— ئەندىرگە بارمايمەن، يېنىپ كېتىمەن! — تۇيۇقسىز ۋارقىرىدى يۇملاق يۈزلۈك ياش بالا.

— بارامسەن-بارمامسەن، كارىم يوق، ئاداش. سېنى هارۋىغا يەتكۈزۈپ قويدۇم، ئىشىم تۈگىدى. ئەمدى قايتمىسام بولمايدۇ. ئۇ تەرەپكە ماشىنا ماڭالمايدۇ...

— قەتئىي بارمايمەن! ئۇ «ئەندىرە» دېگەن ئالەمنىڭ چىچار يېرىگە!

— ئۇنىڭ بىلەن كارىم يوق. ماشىنىدىن چۈش.

— چۈشسەم چۈشتۇم. سەن مېنى پىيادە مېڭىپ قايتىپ كېتەلمەيدۇ، دەپ ئويلىدىڭمۇ؟

يۇملاق يۈزلۈك ياش بالىنىڭ جەهلى قاتقاندى. ئۇ كابىنكىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، هېلى بېسىپ ئۆتكەن يولنى بويلاپ چوڭ-چوڭ قەدەم ئېلىپ مېڭىشقا باشلىدى. ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاراپمۇ قويمىدى. ئۇ راستىنلا قەتئىي نىيەتكە كەلگەندەك كۆرۈنەتتى. پېتىش ئالدىدىكى قىپقىزىل قوياش ۋە ئالتۇن رەڭ ئۇپۇق ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يېيىلىپ تۇراتتى...

ماشىنا ئۇنىڭ يېنىدىن گۈرۈلدەپ چېپىپ ئۆتتى. يىراقتا هارۋا ئاتلىرىنىڭ بوينىدىكى قوڭغۇراق جىرىڭلىدى. هارۋا قوزغالدىمۇ ياكى ئاتلار كۆكۈيۈن قورۇپ بويۇن سىلكىدىمۇ، بىلگىلى بولمايتتى. ياش بالا توختىماي ماڭاتتى. تاپىنىدا شېغىل شىرىقلاپ، توپا ئۇچاتتى. ئۇ قانچىلىك ماڭدى؟ بەلكىم 300 مېتىر، 400 مېتىر، 500 مېتىر ماڭغاندۇ. ماشىنىنىڭ گۈرۈلدىگەن ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى. ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە چىپپىدە توختىدى. شوپۇر كابىنكىدىن باش چىقىرىپ ۋارقىرىدى:

— هوي جاهىل خوتەنلىك، مۇشۇ چۆلدە ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلىسەن. ماشىنىغا چىق!

ياش بالا جاۋاب بەرمىدى. قەدەملىرىنىمۇ توختاتمىدى. شوپۇر كابىنكىدىن چۈشۈپ يۈگرەپ كەلدى ۋە پېشىدىن تارتىپ توختاتتى:

— سەن راستىنلا قايتىپ كەتمەكچىمۇ؟

— چاقچاققا رايىم يوق.

— سەن بۇ چۆلدە ئۆلۈپ قالساڭ، ئۆلۈكىڭ ئالتۇن بولار ھەقىچان. مەن بۇ جاۋابكارلىقتىن قېچىپ قۇتۇلالمايمەن. بوپتۇ، سېنى نىيىڭگە ياندۇرۇپ كېتەي، ماشىنىغا چىق. يوتقان-كۆرپىلىرىڭنى ئېلىپ كېتەيلى...

— هارۋىغا سەن باستىڭ، ئۆزۈڭ ئەكەل. يوقاپ كەتسە سەندىن بىرمۇ بىر تۆلىتىمەن...

ياش بالا يەنە مېڭىشقا باشلىدى. شوپۇر بېشىنى قاشلىدى: «هۇ كاج، جاهىل خوتەنلىك...»

ياش بالا يەنە 200 مېتىردەك ماڭغاندۇ، بەلكىم 300 مېتىر ماڭغاندۇ. ماشىنا ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى.

— هوي تەقسىماتقا بويسۇنمىغان ئۇنسۇر، ئەمدىغۇ بولغاندۇ. شىڭىللىرىڭنى ئەكەلدىم. ماشىنىغا چىق...

يۇملاق يۈزلۈك بالا ماشىنىغا چىقتى. ماشىنا ئېگىز-پەس يولدا جالاقلاپ، چاڭ-توزان توزۇتۇپ مېڭىپ كەتتى. ئۇ شۇ تاپتا تەقسىم قىلغان خىزمەت ئورنىغا بارماسلىقنىڭ، تەقسىماتقا بويسۇنماسلىقنىڭ ئاقىۋىتى كۆزىگە كۆرۈنەتتىمۇ؟ ئالدىدا كۈتۈپ تۇرغان هايات دولقۇنلىرىنىڭ ئۆزىنى نېمە كويى، نېمە بالالارغا دۇچار قىلىشىنىچۇ؟ شۇ تاپتا ئۇ بۇلارنى ئويلىمىغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭ كۆرۈپ تۇرغىنى پەقەت تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېرىدىن تولىمۇ يىراققا كېتىۋاتقانلىقى ئىدى. راستىنى ئېيتقاندا، هايات ۋە تۇرمۇش تۇنجى قېتىم ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويۇۋاتاتتى. ئۆزىنىڭ خىيال ۋە ئارزۇلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇۋاتاتتى. يۇرتىدىن 300 كىلومېتىر يىراققا ئىرغىتىپ تاشلىدى، ماقۇل دېدى. يەنە 160 كىلو مېتىر يىراققا ئىرغىتىپ تاشلىسا ماقۇل دەمتى ئەمەسە؟ بالا راستىنلا چاپانىنى تەتۈر كىيگەن، توقۇمنى قارنىغا ئالغانىدى. ئۇ، نىيىدىمۇ توختىماي ئۇدۇل خوتەنگە قايتىپ كەلدى. قايتا تەقسىم قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇناشمىدى. تېخى «ئەگەر ئۇن كۈن ئىچىدە تەقسىم قىلغان يەرگە بارمايدىغان بولساڭ، تەقسىم قىلىنىش سالاهىيىتىڭنى بىكار قىلىمىز» دېيىشتى. بالا بۇنداق دوق قىلىشلارغا پىسەنت قىلمىدى. لېكىن قورساق ئېچىۋاتاتتى. قورساقنىڭ غەلۋىسىنى پەسەيتىش ئۈچۈن پۇل ياكى نان كېرەك ئىدى. پۇل ۋە نانغا ئېرىشىش ئۈچۈن هۆكۈمەتنىڭ «تۆمۈر دەپتىرى»گە كىرىۋالمىسا ياكى بىرەر ئەترەتكە كىرىپ ئەمگەك قىلمىسا، جان ساقلاشنىڭ يەنە قايسى يولى بار ئىدى ئۇ زاماندا؟

ئۇ، «تۆمۈر دەپتەر»دىكى 50.54 يۇەندىن ۋاز

كەچتى. ئەمدى ئەترەتتە نومۇر-گۇڭگا ئىشلەيدىغان ئىشلا قالدى. باشقا يول يوق. «تەقسىماتقا بويسۇنمىغان ئۇنسۇر» بىر-بىر كوممۇنا - ئەترەتكە كىرىپ ئىشلىشى كېرەك. ئەمما «تەقسىماتقا بويسۇنمىغان ئۇنسۇر» توغرىسىدا غەلىتە مىش-مىشلار جەمئىيەتكە تاراپ كەتكەنىدى. ئۇنى قانداقتۇر بىر مەخپىي گۇناھلىرى بىلەن پىچىرلىشىپ تىلغا ئېلىشاتتى. تەقسىماتقا بويسۇنمىغان ئەمەس بەلكى تەقسىم قىلمىغان، خىزمەتتىن ھەيدەلگەن قىلىپ تەسۋىرلىشەتتى. ھۆكۈمەت ئالدىدا گۇناھلىق بولغان بۇنداق ئادەمنى شۇ يىللاردا قايسى كوممۇنا - ئەترەت ئۆز قوينىغا ئېلىشقا جۈرئەت قىلالىسۇن؟ ئۇنىڭغا ئىش بېرىشكە، ئاش-نان تېپىپ يەيدىغان ئىش بېرىشكە جۈرئەت قىلالىسۇن؟ يۇملاق كۆزلىرىدىن ئۈمىدسىزلىك ئۇچقۇنلىرى پىلىلداپ قالغان يۇملاق يۈزلۈك بالا ئاخىرى «تۆمۈر دەرۋازا»غا - ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنى ئىزدەپ باردى. ئۇزۇن ھېكايىنى ئاڭلىغان ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ئۇنىڭ ئەھۋالىنى چۈشەندى. ئۇ چۈشىنەتتى. چۈشىنىدىغانلاردىن ئىدى. ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ئېيتتى: «بوپتۇ، بىزنىڭ ئەترەتكە كېلىڭ، قاچاندۇر بىر چاغلاردا دادىڭىزنىڭ مۇشۇ كوچىدا ئۆي ۋە دەڭلىرى بولىدىغان. بىر ھېسابتا سىلەرنىڭ ئائىلىمۇ بىزنىڭ ئەترەتكە پاي قوشقۇچى. كېلىڭ. شۇنچە ئادەمنىڭ تاپىنى سىغقان يەرگە سىزمۇ سىغىپ قالارسىز...»

شۇنداق قىلىپ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار «تەقسىماتقا بويسۇنمىغان ئۇنسۇر»نى 1-دادۈيدە ئەپقالدى. ئۇنىمۇ يالغان نوپۇسلارنىڭ بىرىگە ئىگە قىلدى. يۇملاق يۈزلۈك بالا ئۇيەردە ئىككى يىل تۇرۇپ قالدى. تاكى كىملەرنىڭدۇر رەھمى كېلىپ ئۇنى خوتەن ناھىيىسىگە قايتا خىزمەتكە تەقسىم قىلغۇچە، قايتىدىن 50.54يۈەن مائاشقا ئېرىشكىچە 1-دادۈينىڭ نېنىنى يەپ يۈردى. كېيىن ئۇ خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىدىكى ئىقتىدارلىق ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىرىگە، دەسلەپتە دوتسېنت ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ بىرىگە ئايلاندى. ئويلاپ كۆرەيلى: ئەگەر ئاشۇ چاغدا ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ئۇنى 1-دادۈينىڭ نېنى بىلەن ئىككى يىل باقمىغان بولسا، بېشىغا نېمە دىشۋارچىلىقلار چۈشەرئىدى؟ ئۇنىڭ كېيىنكى كۈنلىرى بولامتى؟ ئىش بۇلا ئەمەس. ئاشۇ ئىككى يىلدا ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار بىلەن ھېلىقى يۇملاق يۈزلۈك ستۇدېنت ياخشى دوستلاردىن، ئۆمۈرلۈك دوستلاردىن بوپقالدى. ئۇلار تاھازىرغىچە بىللە يۈرمەكتە. ئاشۇ يۇملاق يۈزلۈك ستۇدېنتنىڭ كىملىكىنى سورارسىز؟ ئۇ نۇرى كېرىم.

بۇيەردە بىز يەنە باشقا ھېكايىلەرنىمۇ كەلتۈرۈشىمىز مۇمكىن. لېكىن ئەمدى ئۇنىڭ ھاجىتى يوق. ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار دەۋران شاماللىرىنىڭ دەم كۈچىيىپ - دەم پەسىيىپ تۇرۇدىغانلىقىنى، دەۋران شاماللىرىنىڭ سوقۇشىغا ئۇچرىغانلار تەقدىرىنىڭ شامال پەسەيگەن كۈنلەردە ئوڭشىلىدىغانلىقىنى چۈشىنىدىغان سېكرېتار ئىدى.

شامال ئالدىدا ھودۇقۇپ كەتمەيتتى. شامالغا ئەگىشىپ ئۇچۇپمۇ كەتمەيتتى. بۆكىنى ئەكەل دېسە بېشىنى ئەكېلىشتىن خالىي ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ دەۋران شاماللىرىدا ئىزتىراپ چەككەنلەرنى قوينىغا ئالغانلىقى ھەققىدە ھېكايىلەر خېلى كۆپ. ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتاردەك ئوڭ-سولنى پەرق قىلالايدىغان سېكرېتار شائىرلارغا دوست بولۇشقا، سىرداش بولۇشقا نېمىشقا ئەرزىمىسۇن؟ شائىرلارنىڭ سېكرېتار ھەققىدە شېئىر يېزىپ يۈرۈشىدىكى سەۋەب شۇ. بۇ ھەرگىزمۇ شائىرلارنىڭ ئالجىغانلىقىدىن ئەمەس بەلكى سېكرېتارنىڭ شائىرلارغا يارىغانلىقىدىن.

3. ئۆزىدىن ياتلىشىش

بىر ئادەمنىڭ ھاياتىدا، شۇ ئادەم بىلىپ-بىلمەي، ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا ئەمەل قىلىدىغان تۇرمۇش پرىنسىپى بولىدۇ. كۆپچىلىك ئۇيغۇرنىڭ تۇرمۇش پرىنسىپى مۇنداق: ئاللانىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولماسلىق، تارىخنىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولماسلىق، دەۋراننىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولماسلىق. بىرىنچىسىدە گۇناھكار بولسا ئىككى ئالەملىك قارا يۈز بولىدۇ. ئىككىنچىسىدە ئەۋلادلارنىڭ نەپرىتىگە قالىدۇ. ئۈچىنچىسىدە ھەپسە-زىندانغا چۈشۈپ ھېچ ئىش قىلالمايدۇ. بۇلارنى ئۇششاقلىساق، يەنە ئائىلە، بالا-چاقىلار ئالدىدا گۇناھكار بولماسلىق، دوستلار ئالدىدا گۇناھكار بولماسلىق، جامائەت ئالدىدا گۇناھكار بولماسلىق دېگەندەكلەرگە پارچىلاش مۇمكىن. ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ئۇيغۇر مەدەنىيەت تۈركۈمىگە تەۋە بىر ئادەم بولۇش سۈپىتى بىلەن يۇقىرىقى «گۇناھكار بولماسلىق»لارنىڭ ھەممىسىگە ئەمەل قىلىش مەجبۇرىيىتىنى ئۈستىگە ئېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە سېكرېتار بولۇش سالاھىيىتى بىلەن يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئالدىدىمۇ، قول ئاستىدىكى ئەزالارنىڭ ئالدىدىمۇ گۇناھكار بولماسلىقى كېرەك. ئۇنداق بولمايدىكەن ياكى ۋەزىپىسىدىن - سېكرېتارلىقىدىن ئېلىپ تاشلىنىدۇ ياكى ئەزالارنىڭ - قولۇم-قوشنىلىرىنىڭ ئارقىدىن تىللىشىغا دۇچار بولىدۇ. قارىغاندا ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار مۇشۇ كېيىنكى ئىككى گۇناھكار بولماسلىقنىڭ مۇناسىۋىتىنى بىر قەدەر ياخشى بىر تەرەپ قىلغاندەك قىلىدۇ. يۇقىرىنى ئالداپ تۆۋەنگە ياخشىچاق بولۇش بىلەن تۆۋەننى بېسىپ يۇقىرىغا ياخشى كۆرۈنۈشنى خېلىلا قاملاشتۇرغاندەك قىلىدۇ. چۈنكى باشقۇرغۇچى بىلەن باشقۇرۇلغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت - ئالەم تەرەققىي قىلىپ باشقۇرغۇچى ۋە باشقۇرۇلغۇچى شەكىللەنگەندىن بېرىكى توپ ۋە ئۈزۈلمەس زىددىيەت بوپكەلدى. سېكرېتار بولسا تۆۋەنگە نىسبەتەن باشقۇرغۇچى بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرىغا نىسبەتەن باشقۇرۇلغۇچىدۇر. ئىككى تاش ئارىسىدىدۇر. ئەگەر ئىشلارنى مۇۋاپىق بىرتەرەپ قىلالمىسا، ئۇنىڭ

تەقدىرى ئىككى تاش ئارىسىدا ئېزىلىپ تالقان بولۇشتۇر. يۇقىرىقى كېپىمىزگە قايتساق، ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ئىككى تاشنىڭ سۈركىلىشلىرىنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلغاندەك، ئىككى تاشنىڭ ھېچقايسىسىغا يامان بولمىغاندەك قىلىدۇ. ئۇ 1-دادۈيدە ئون يىلچە سېكرېتارلىق قىلدى. كېيىن سېپىلنىڭ غەربىي تەرىپىگە يۆتكىلىپ «11-دادۈي»دە سېكرېتار بولدى. 1984-يىلى «توپچا»غا جايلاشقان كۆكتاتچىلىق باشقۇرۇش رايونىدا مۇدىر بولدى. 1987-يىلى مارتتا «ئىلچى» يېزىسىغا مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ ھۆكۈمەت خەزىنىسىدىن مائاش ئالىدىغان كادىرغا ئايلاندى. دەل مۇشۇ مەزگىلدە يۈزبەرگەن بىر كاتتا ۋەقەنى تارىخ بەتلىرىگە خاتىرىلەپ قويۇش تولىمۇ زۆرۈر.

1986-يىلى كۈزدە خوتەن رايونىدا «غەيرىيA، غەيرىي Bتىپلىق جىگەر كېسىلى»دەپ ئات قويۇلغان بىر قورقۇنچلۇق يۇقۇملۇق كېسەل تارقالدى. يۇقۇملانغان ئادەم يۈز مىڭدىن ئاشتى. نەچچە يۈز ئادەم ئۆلدى. جەمئىيەتنى ۋەھىمە ۋە قورقۇنچ قاپلىدى. لېكىن مەشھۇر خوتەن گىلىمى، خوتەن يىپەك مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلالماي قېلىشتىن ئەنسىرەپ، بۇ زور ۋەقە دۇنيادىن مەخپىي تۇتۇلدى. دۆلەت دەرىجىلىك ياكى ئۆلكە دەرىجىلىك ئاخبارات ۋاستىلىرىدا خەۋەر قىلىنمىدى. ھۆكۈمەت قانچە تىرىشقان، سىرتتىن نۇرغۇن دوختۇر ۋە دورا-دەرمەك يۆتكەپ كەلگەن بولسىمۇ، كېسەللىك سەۋەبى ۋە يۇقۇملىنىش يوللىرى ئېنىق بولمىغانلىقتىن دەسلەپتىلا يۇقۇملىنىشنى كونترول قىلىشقا بولماي قالدى. كېسەل 1987-يىلىغا سوزۇلۇپ كىردى. مۇشۇ ئىش سەۋەبىدىن مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ئابابەكرىئاخۇنغا يېڭى ۋەزىپە چۈشتى. پۇتكول ئىلچى يېزىسىدا غەيرىي A، غەيرىي Bتىپلىق جىگەر كېسىلى بىلەن ئاغرىغان بىمارلارنى توپچا دادۈينىڭ كەڭ ھويلا-قورۇلىرى ۋە ئازادە باغلىرىدا ئايرىپ داۋالاش ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ھەممە كېسەللەر يۆتكەپ كېلىندى. ئەڭ كۆپ بولغاندا 420ئادەمگە يەتتى. كېسەللەر خام قالغان زاغرا نانىدەك سارغىيىپ يېتىشاتتى. داۋالاشقا، قوتولدۇرۇۋېلىشقا تەشنا ئىدى. ئابابەكرىئاخۇن ئاشۇ كېسەللەرنى باشقۇرۇشى، باشقىلار بىلەن ئۇچراشتۇرماسلىقى، باشقىلارنىڭ يۇقۇملىنىشىدىن مۇداپىئە قىلىشى، يۇقۇملىنىپ توپچادا ئايرىپ قويغانلارنى داۋالىشى كېرەك ئىدى. مۇشۇ قېتىملىق يۇقۇملۇق كېسەلگە قارشى داغدۇغىلىق كۈرەش كەلگۈسى تېۋىپ ئۈچۈن 1-قېتىملىق رەسمىي پراكتىكا بولدى. ئۇنىڭ كىچىكىدىن باشلاپ تېبابەتچىلىككە ھەۋەس قىلىپ، ھېيتئاخۇن ئاكىدىن ۋە كۆن مۇقاۋىلىق قېلىن كىتابلاردىن ئۆگەنگەنلىرى راسا ئەسقاتتى. ئۇسما يىلتىزى قاتارلىق ئۆسۈملۈك دورىلارنى داشقازاندا قاينىتىپ يۇقۇملانغانلارغىمۇ ۋە تېخى يۇقۇملانمىغانلارغىمۇ ئىچۈرۈلدى. كىتابلاردا شۇنداق كۆرسىتىلگەنىدى. ئۇنۇمى كۆرۈلدى. كېسەل يۇقۇملىنىش ئاستا-ئاستا كونترول قىلىندى. كۆپ ئادەملەر ساقايدى. ئەمما ئابابەكرىئاخۇن شياڭجاڭ ئۆزى يۇقۇملىنىپ قالدى. «غەيرىي A، غەيرىي B تىپلىق جىگەر كېسىلى»كۈچلۈك، بەردەم بۇ ئەزىمەتنى بىراقلا يىقىتالمىغان بولسىمۇ ئەمما ئۇنىڭ چېھرىنىمۇ ئۆزلەپ چىقتى. بۇغداي ئۆڭ چىرايى سارغىيىشقا باشلىدى. كۆزىنىڭ ئىچى بولسا زەپەرەڭگىگە كىردى. نېمىشقا يۇقۇملانمىسۇن؟ ئون ئاي ۋاقىت يۇقىدىغان كېسەللەرنى كۆتۈرۈپ، يۆتكەپ، داۋالاپ، ئوزۇقلاندۇرۇپ يۈرسە يۇقۇملانماي قالالتتى-مۇ؟ ئەمما ئۇنىڭ ئۆزىنى كۆتۈشكە چولىسى تەگمەيتتى. خىزمەت - ئاشۇ ناتىۋان بىچارىلەر ئۈچۈن ئىشلەش مۇھىم ئىدى. ئۇنىڭ مۇشۇ قېتىم جىگەر كېسىلى بىلەن يۇقۇملانغان مەزگىلىنى - يەنى داۋالىنىش جەريانىنى ئۇنىڭ تېبابەتچىلىك بويىچە 2-قېتىملىق پراكتىكىسى دېسەك بولىدۇ. ۋەھالەنكى، ئۇنىڭ بۇ 2-پراكتىكىسىنى بايان قىلىشتىن ئىلگىرى يەنە بەزى مەسىلىلەرگە ئازراق سەھىپە ئاجرىتىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار گەرچە ھەرقايسى كەنت - دادۈيلەردە سېكرېتارلىق قىلىپ يۈرسىمۇ، لېكىن بوش ۋاقىتلىرىدا تېبابەتچىلىككە دائىر كىتابلارنى يىغاتتى ۋە ئوقۇيتتى. كۆرسىتىلگەن رېتسېپلار بويىچە دورىلارنى ياساپ كۆرەتتى. بىرەر سورۇندا بىرەركىم قانداقتۇر بىرەر ئاغرىق ياكى بىئاراملىق ھەققىدە سۆز ئاچسا، مۇنەججىملىك بىلەن دورا بۇيرۇپ تۇراتتى. بەزىلەرگە ئۆزى دورا ياساپ بېرەتتى. بۇ پۈتۈنلەي ئىچكى قىزىقىش، ئوتلۇق ھەۋەس بىلەن قىلىنىۋاتقان ئىشلار بولۇپ، ۋەزىپىدىن، سودا-تىجارەتتىن ياكى بىرەر تەمەدىن خالىي ئىدى. ئۇنىڭ بۇنداق مۇنەججىملىك قىلىپ دورا بۇيرۇشلىرى ۋە دورا ياساپ بېرىشلىرى 15-20يىل داۋام قىلدى. خام ئەشيا ئۇنىڭ بېغىدىن چىقمايتتى. بازاردىن - «سەكسەن خالتا» ئاچىدىغانلاردىن سېتىۋالاتتى. ئۆز پۇلىغا خام ئەشيا سېتىۋېلىپ باشقىلارغا دورا ياساپ بېرەتتى. بۇ خۇددى پۇل بۇزۇشقا، پايدىسىز ئىشلارغا پۇل خەجلەشكە ئوخشايتتى. ئاغىنىسى روزى سايىتنىڭ «بۇزۇپ چاچىدىغان ئۇنداق جىق پۇل بولسا، بىزنىمۇ بەھرىمەن قىلسۇن»دەپ يەنە بىر ئاغىنىسى نۇرى كېرىمگە ئاغرىنىپ بېرىشى شۇ ۋەجىدىن ئىدى. ۋەھالەنكى، شائىر ئاشۇ گەپنى دېگەندە كەلگۈسى تېۋىپنىڭ قەلبىدە يالقۇنجاپ تۇرغان ھەۋەس - قىزىقىشنى نەزەرگە ئالمىغانىدى. كىشىلەر ھەۋەس-قىزىقىشلىرى ئۈچۈن تالاي پۇل خەجلىشىدۇ. ھەۋەس-قىزىقىشتىن ساياھەتلەرگە چىقىپ پۇل خەجلەيدۇ. ھەۋەس-قىزىقىشتىن بېلىقتا قارماق تاشلاپ كۆل بويىدا كۈنلەپ-كۈنلەپ ئولتۇرىدۇ. ھەۋەس-قىزىقىشتىن ئات چاپتۇرۇپ ئوغلاق تارتىشىدۇ. ھەۋەس-قىزىقىشتىن نەچچە مىڭ يۈەن پۇل خەجلەپ تالاشقاق ئىتلارنى سېتىۋېلىپ باقىدۇ. يەنە تالاي-تالاي قىزىقىشلىرى ئۈچۈن پۇل خەجلىشىدۇ...

ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ دورا ياساشلىرى، باشقىلارغا دورا ياساپ بېرىشلىرى گەنە شۇلارغا ئوخشاشلا ھەۋەس-قىزىقىش ئىدى. قەلبىگە باللىقىدىن باشلاپ ئورناشقان، ئاستا-ئاستا ئارزۇ-ئەرمەككە ئايلانغان ھەۋەس-قىزىقىش ئىدى. باشقىلار ھەۋەس-قىزىقىشلىرى ئۈچۈن پۇل خەجلىسە، ۋاقىت ئىسراپ قىلسا، ئەقىل-پاراسىتىنى ئىشلەتسە بولىدىكەنۇ، ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ھەۋەس-قىزىقىشلىرى ئۈچۈن پۇل خەجلىسە نېمىسى بولمىغۇدەك؟

كىشىلەر سېكرېتارلارنى دېھقانلار ئىچىدىكى ئەڭ ئوڭاي باي بولىدىغان كىشى دەپ قارايدۇ. كۆپىنچىسى شۇنداق. سېكرېتار بولۇپ ئىككى-ئۈچ يىل ئۆتمەيلا تۇرمۇشىدا چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولىدۇ. تېخى بايلىقتىن تىقىلىپ كېتىدىغانلىرىمۇ بولىدۇ. سېكرېتار دېگەنمۇ دېھقان، ھۆكۈمەتتىن مائاش ئالمىسا ياكى سودا-تىجارەت قىلمىسا ۋەياكى خوسۇسىي ئىگىلىكى بولمىسا قانداق باي بولالايدۇ؟ جاۋاب شۇكى، ئومۇمنىڭكىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىپ باي بولىدۇ. ئومۇمنىڭكىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشتا مىڭبىر چارە-ئامالLIرى بولىدۇ. شەيتاننىمۇ ئوسسۇلغا سالالايدۇ. ھەتتا قول ئاستىدىكى ئەترەت ئەزالىرىغا تېگىشلىكلىرىنىمۇ ئېلىۋالالايدۇ. شۇنداق تۇرسا ئۇلار باي بولماي كىم باي بولسۇن؟ ۋەھالەنكى، بىزنىڭ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار، سېكرېتار بولۇپ ئون نەچچە يىل دەۋران سۈرگەن بولسىمۇ راسا باي بولۇپ كېتەلمىدى. راسا تىقىلىپ كېتەلمىدى. بۇ گېپىمىز نىسپىي مەنىگە ئىگە. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇ يېمەكتىن-كىيمەكتىن سارغىيىپ قالغىنى يوق. ئەترەت ئەزالىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندىكى پەرق تاغ ۋە جىلغا. نېمە يەي، نېمە ئىچەي دېسە تېپىلىدۇ. كىيىمى پۈتۈن، چىبەرقۇتتىن ۋە تۆمۈر رەڭ سوكنىدىن ئۇستىۋاش كىيەلەيدۇ. تېخى «سېدە تۇۋى مەھەللىسى» (شائىر روزى سايىت بۇ يېڭى مەھەللىنى «بەگ مەھەللىسى» دەپ ئاتايتتى) دە يېڭى ئۆيمۇ سالدى، خام كېسەكتىن. ئەل-ئاغىنىلىرى كەلسە كەڭرى داستىخانمۇ سالالايدۇ. ھەر يىلى 16- دېكابىر كەلسە، مېھمان چاقىرىپ ئىككى ئوغلىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزۈپ بېرەلەيدۇ. ئەمما . . .

ئەمما ھازىر ئۈچۈنلا ئەمەس بەلكى ئاشۇ يىللار ئۈچۈنمۇ بۇنچىلىك تۇرمۇشنى باياشات تۇرمۇش دەپ كەتكىلى بولمايتتى. تۇرمۇشىدىن ئېشىنىپ ئۆزىنى تەربىيىلەشكە، ساياھەت-كۆڭۈل ئېچىشقا، داۋالىنىشقا، ئىشلەپچىقىرىش-ئىگىلىكىنى كېڭەيتىشكە مەبلەغ سالغىلى بولمايتتى. قىسقىسى، قورساق توق بولسىمۇ يانچۇق ئۈنچىۋالا تومپىيىغلىق ئەمەس ئىدى. ئۇنداقتا ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار قاچان باي بولدى؟ سۇدەك خەجلەۋاتقان پۇللارنى نەدىن تاپتى؟ بىز يەنە ئۇ مۇدىر بولۇۋاتقان «كۆكتاتچىلىق باشقۇرۇش رايونى»غا قايتىپ بېرىشىمىز كېرەك. سېكرېتار ۋە مۇدىر بولغانىكەن، نۇرغۇن قولايلىقلاردىن ئالدىن بەھرىمەن بولىدۇ. باشقىلار ئېرىشىسىمۇ بولىدىغان قولايلىقتا ئالدىن ئېرىشىش ھوقۇقى بولىدۇ. ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار «كۆكتاتچىلىق باشقۇرۇش رايونى»غا مۇدىر بولۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي يەنى 1985-يىلى «توپچا باشقۇرۇش رايونى»تەۋەلىكىدىكى بىناكارلىق ئەترىتىنى ھۆددىگە ئېلىۋالدى. ھۆددىگە ئېلىشقا يول قويۇش سىياسىتى چىققان مەزگىل ئىدى. ھۆددىگە ئالسا، پايدا-زىيانغا ئۆزى ئىگە بولسا بولاتتى. ئۇنىڭ ھۆددىگەرلىكىنى قانۇنسىز ياكى سىياسەتكە خىلاپ دېگىلى بولمايتتى. ئەمما بىناكارلىقنى بىلىدىغان بىناكارلىق ئەترىتىنىڭ باشلىقى ھۆددىگە ئالماي مەمۇرىي باشقۇرغۇچىنىڭ ھۆددىگە ئېلىشى سەل غەلىتە تۇيۇلاتتى. بۇ بەلكىم شۇ چاغلاردا ئوتتۇرىغا قويۇلغان «بىر قىسىم كىشىلەرنى ئالدىن بېيىتىش»سىياسىتىنى ياخشى چۈشەنگەنلىكتىن، ئالدىن بېيىغان كىشىنى بېكىتىشتە خاتاغا يول قويۇلمىغانلىقتىن بولغان بولۇشى مۇمكىن. شۇنداق قىلىپ ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتار ھەم باشقۇرۇش رايونىنىڭ مۇدىرى ھەم بىناكارلىق ئەترىتىنىڭ خوجايىنى بوپقالدى. بىناكارلىق بىلەن شۇغۇللانغان خوجايىنلارنىڭ باي بولۇشى مۇقەررەر ئىش. سودا بىلەن شۇغۇللانغانلار ئامىتى كەلسە باي بولىدۇ، ئامىتى قاچسا خاراب بولىدۇ. ئەمما بىناكارلىق بىلەن شۇغۇللانغانلاردا ئۇنداق ئىش يوق. ئۇلار چوقۇم باي بولىدۇ ۋە باي بولۇش ئېھتىماللىقىغا ئىگە. بولۇپمۇ قايتا قۇرۇلۇۋاتقان ياكى يېڭىدىن گۈللىنىۋاتقان مەزگىلدە تېخىمۇ شۇنداق. ياپونىيە قايتا قۇرۇلۇۋاتقاندا تيەنجۇڭ جاۋرۇڭ (ياپونىيىنىڭ سابىق باش ۋەزىرى) قانداق باي بولغان بولسا، ئەرەبىستان يېڭى ئىقتىسادىي گۈللىنىش مەزگىلىگە كىرگەندە لادىن جەمەتى شۇنداق باي بولغان. بىناكارلىقتا تايىنىپلا دۇنيادىكى ساناقلىق بايلار قاتارىغا ئۆتكەن. بىناكارلىق بىلەن باي بولۇشنىڭ ئىچكى سىرى ئانچە كۆپ ئەمەس. قايتا قۇرۇلۇۋاتقان مەزگىلدە ئەمگەك كۈچى ئەرزان بولىدۇ. سەن پەقەت ھۆددىگە بەرگۈچى ۋە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغۇچىنىڭ ئاغزىنى مايلىيالىساڭلا ئالتۇن تەڭگە يانچۇقلىرىڭغا جىرىڭلاپ چۈشۈۋېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئابابەكرىئاخۇن مۇدىرمۇ قۇرۇلۇش - بىناكارلىق ئەترىتىنىڭ خوجايىنى بولۇش سۈپىتى بىلەن تىزلا بېيىپ كەتتى. قىسقىغىنە ئىككى - ئۈچ يىل ئىچىدىلا نەچچە يۈز مىڭ يۈەن پۇل تاپتى. قۇرۇلۇش ھۆددىگە بەرگۈچىلەرگىمۇ ئاز پارا بەرمىدى. لېكىن يەنە ئۆزىگىمۇ ئېشىپ قالدى. «قولۇڭ ماي بولسا قونجۇڭغا سۈۋا، قازىنىڭ ماي بولسا قوشناڭغا» دېيىشىدۇ. ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ باي بولۇشىدىن ئەل-ئاغىنىلىرىمۇ نەپ ئالدى. روزى سايىت بىلەن نۇرى كېرىمنىڭ ئۆيلىرىمۇ يېڭىلاندى ياكى پۈتتى. ھاراقكەش ئاغىنىلىرى بولسا ئۇنىڭ داستىخىنىدىن كەتمەيدىغان بولدى. «پۇلى بارنىڭ گېپى ئۆڭ». تېخى ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ مەنسىپى ئۆسۈپ مۇئاۋىن يېزا باشلىقى بولدى. ھۆكۈمەت

خەزىنىسىدىن مائاش ئالىدىغان كادىرغا ئايلاندى . پۇل دېگەن ئىشىكتىنمۇ ، تۆڭنۈكتىنمۇ كىرىپ تۇرۇدىغان بولدى . . .

كىشىلەر «پۇل ئادەمنى بۇزىدۇ . باي ئادەم ئوڭاي بۇزۇلىدۇ »دېيىشىدۇ .پۇل تاپقان ،باي بولغان ئابابەكرىئاخۇن شياڭجاڭ بۇزۇلدىمۇ-يوق؟ بۇنى ئەلۋەتتە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈش كېرەك .ئىچكى گەپلەرنى بەك چوڭقۇرلاپ كوچىلاپ كەتسەك ، ئائىلە كۆڭۈلسىزلىكى بولىدۇ .ئەمما شائىر روزى سايىتنىڭ چاقچاق ئارىلاش قوترىتىشلىرىغا قارىماي ئابابەكرىئاخۇنباي نامرات چېغىدا ئالغان خوتۇنى سالامەتخان ھاجىمىدىن (ئۇ چاغدا تېخى ھەج قىلمىغان ، ھاجىم دەپمۇ ئاتالمايتتى)ئاجرىشىشنى بىرەر قېتىممۇ تىلغا ئالمىدى . كادىرلار ساھەسىدىكى ياشلاشتۇرۇشقا ئەگىشىپ ھۆددىگەر-خوجايىنلار ئائىلىلىرىدە خوتۇننى ياشلاشتۇرۇش شاملى چىققان بولسىمۇ ، ئەمما ئابابەكرىئاخۇنباي شامالغا ئۇچۇپ كەتمىدى . بۇ ئۇنىڭ ئەخلاقلىق ئوغلان ئىكەنلىكىنى ، شىر چورۇقىنى قۇرۇتىدىغانلاردىن ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ . ئابابەكرىئاخۇن سېكرېتارنىڭ مەنسىپى ئۆسۈپ ،مۇئاۋىن يېزا باشلىقى بولغاندىن كېيىنكى ئەھۋالى قانداق؟ شۇنداقلار بولىدۇكى ، كىچىككىنە مەنسەپكە ئېرىشسە ئۆزىدىن ياتلىشىپ ، ئەل-ئاغىنىلىرىنى تاشلاپ ئەمەسلا بىرنېمىگە ئايلىنىدۇ .پادا باققاندىكى دوستلىرىنى ياڭاق چاققاندا تونۇمايدىغان ھالەتكە كېلىدۇ . ئەمما ئابابەكرىئاخۇن شياڭجاڭ دېھقان دوستلىرىغا بىرەر قېتىممۇ يانتۇ قارىغىنى يوق . بۇ ئۇنىڭ ساداقەتمەن ئەزىمەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ .ۋەھالەنكى ، بىز ئابابەكرىئاخۇن شياڭجاڭنىڭ بۇزۇلۇشىنى باشقا بىر جەھەتتە ھېس قىلىشىمىز مۇمكىن . ئۇ باي بولغان ،كادىر بولغان ، مائاۋىن بولسىمۇ يېزا باشلىقى بولغان مەزگىلدە ، ئۇ بىئىختىيارى ھاراقكەشكە ئايلاندى .ھەر كۈنى ھاراق ئىچىدىغان بولدى . بۇنى ئەتراپتىكى مۇھىت پەيدا قىلدى دېسەك ،ئاشۇرۇۋەتكەن بولمايمىز . قۇرۇلۇش ھۆددىگە بېرىدىغانلارنىڭ ئاغزىنى مايلاش ئۈچۈن زىياپەت تەشكىل قىلمىسا بولمايتتى . زىياپەت دېگەندە ئىچمەي بولامتتىمۇ؟ قۇرۇلۇشنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالىدىغانلارنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاش ئۈچۈن زىياپەت بەرمىسە بولمايتتى .بۇيەردە ئىچمىسە قانداق بولىدۇ؟ مۇئاۋىن يېزا باشلىقىنى زىياپەتكە چاقىرىدىغان خۇشامەتچىلەر تېپىلىپ تۇراتتى . ئۇيەردە ئىچمىسە قانداق بولىدۇ؟ باشلىقلار تەكشۈرۈش ۋە نەقمەيداندا ئىش بېجىرىشكە كېلىپ تۇراتتى .ئۇلارنى كۈتمىسە بولمايتتى . باشلىقلارنىڭ ئالدىدا ئىچمەسلىككە ھەددىمۇ؟ ئۇنىڭغا ھەر كۈنى ئىچىدىغان سورۇن تېپىلىپ تۇراتتى .ھەر كۈنى ئىچەتتى . ئەتىگەندە ، چۈشتە ،كەچتە ئىچەتتى . ئاستا-ئاستا ئىچمىسە تۇرالمايدىغان پىيەنچۈككە ئايلاندى . ئىچمىسە قوللىرى ، پۈتۈن ۋۇجۇدى تىترەپ تۇرۇدىغان ھالەتكىچە يېتىپ قالمىدى .ئەمما نېمىشقىدۇر ئىچكۈسى كېلىپ تۇراتتى . شائىر روزى سايىت ھېكايە قىلىدۇ : نېمە ئۈچۈن بېرىشقان ، ئىككىسى ئۈرۈمچىدە ئۇچرىشىپ قاپتۇ . بىر كۈنى كوچا ئايلانغىلى ئەتىگەندىلا كوچىغا چىقىشىپتۇ . ئابابەكرىئاخۇن شياڭجاڭ «ھاراق ئىچەيلى »دەپتۇ . «ئەتىگەندىلا ؟ »دەپتۇ شائىر . «ئەتىگەندە ئىچسە نېمىسى بولمىغۇدەك ؟ »دەپتۇ شياڭجاڭ . شائىر ئۇزۇن يىللىق ئاغىنىسىنىڭ ھاراقكەش-پىيەنچۈككە ئايلانغانلىقىنى ھېس قىپتۇ . ئۇنىڭغا ئىچمەسلىك ھەققىدە نەسىھەت قىپتۇ .جىق سۆزلەپتۇ .كار قىلدىمۇ ، بىر چاغدا شياڭجاڭ بىر دۇكانغا كىرىپ كېتىپتۇ . شائىر ئارقىسىدىن كىرسە ،شياڭجاڭ پوكەينىڭ ئالدىدا بوتۇلكا بىلەن كۆتۈرۈپ ئىچىۋاتقۇدەك . . . ئابابەكرىئاخۇن شياڭجاڭنىڭ ھاراقكەشلىكى مانا شۇ دەرىجىگە يەتكەندى . بىزنىڭ ئۇنى بۇزۇلدى دېگىنىمىز مانا شۇ . تۇرمۇش ئىستىلى - خوتۇن مەسىلىسىدە بۇزۇلمىغان ئادەم ھاراقتا بۇزۇلغاندى . بۇنى پۇل كەلتۈرۈپ چىقارغان بولۇشى ناتايىن . ئەمما مەنسەپتىن گۇمان قىلىشقا بولىدۇ . ئاشۇ چاغلاردا «ئەمەلدار بولاي دېسەڭ ھاراق ئىچىشنى ئۆگەن »دېگەندەك گەپلەر ئېقىپ يۈرگەن . يېزا باشلىقىنىڭ مۇئاۋىنى بولۇش ئۈچۈن ۋەياكى شۇ تەختىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئىچكەن بولۇشى مۇمكىن . ئەمما ئاشۇ مەنسەپدارلىق مۇھىتى ئۇنى ئىچەرمەنگە ئايلاندۇرغانلىقى ناھايىتى ئېنىق .

باشقا يەنە نېمە سەۋەب بار ؟ نەتىجە نېمە بولدى ؟ نەتىجە بەكمۇ قورقۇنچلۇق بولدى . ئازابلىق ۋە پۇشايمان قىلارلىق بولدى . 1986-يىلى كۈزدىن 1987-يىلى يازغىچە داۋاملاشقان «غەيرىي A ،غەيرىي B تىپلىق جىگەر كېسەلى »نى داۋالاش ۋاقتىدا يۇققان جىگەر كېسەلى مىكروبى ئاچچىق ھاراقنىڭ تەسىر قىلىشى بىلەن تىرىلدىمۇ ياكى يېڭى جىگەر كېسەلى پەيدا بولدىمۇ ،ئابابەكرىئاخۇن شياڭجاڭنىڭ بۇغداي ئۆڭ چىرايى ساماندەك سارغىيىشقا باشلىدى . كۆزلىرىنىڭ ئىچى سېرىق ياقۇتقا ئوخشاپ قالدى . ۋۇجۇدىدىن ماغدۇر قاچتى .ئاغرىققا چىداپ تۇرغىلى بولمايتتى . . . ئۇنىڭ ھايات يولىدا بۇرۇلۇش ياسىغان مۇشۇ كېسەللىك مەزگىلىنى ئايرىم باب ئېچىپ بايان قىلىشقا توغرا كېلىدۇ .

4.ئۆلۈمدىن قۇتۇلغان ئادەم

بۇ سەرلەۋھە خاتا . بۇ ئالەمدە ئۆلۈمدىن قۇتۇلالايدىغان ئادەم يوق . تۆرەلگەنىكەن ئۆلىدۇ . ئۆلگەنىكەن بۇ ئالەمگە قايتىپ كەلمەيدۇ . ئۆلۈم شۇنداق مۇقەررەركى ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس . بۇيەردە خانۇ-خاقانلارنىڭ ، شاھۇ-سۇلتانلارنىڭ ئۆلمەسلىكنىڭ دورىسىنى ئىزدىگەن ئەخمىقانە قىلىقلىرىنى ،ئالدامچى مۇنەججىم - ھۆكۈمالارنىڭ ساختا دورا ياساپ شاھۇ-سۇلتانلارنى ئالدام خالتىسىغا چۈشۈرگەن رەسۋالىقلىرىنى ھېكايە قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق . ۋەھالەنكى بىز ئاشۇ خاتا

سەرلەۋھەنى قوبۇل قىلغىنىمىزدا راك كېسەللىكىنىڭ ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى ،ئايرىم تەلەيلىكلەرنىڭ شۇ كېسەلدىن ساقىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆزدە تۇتىمىز . بۇ بىر مۇجمەل ئوخشىتىشكى ،راكنى ئۆلۈمگە ،راكتىن ساقىيىشنى بولسا ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇشقا تەققاسلاشتىن باشقا نەرسە ئەمەس .

پىيەنچۇك – هاراقكەشكە ئايلانغان ئابابەكرى راخماننىڭ ئېچكۈسى كېلىپلا تۇراتتى . ئىچمىسە هالسىزلىنىپ كېتەتتى . ئىچسە ئازراق ماغدۇر پەيدا بولغاندەك ،روهلانغاندەك بولاتتى . ئەهۋالى ئوساللىشىپ قالايمىقان پىكىر قىلىدىغان ،تاققۇ-تۇققۇ سۆزلەيدىغان بوپقالدى . مەست ئادەم رەتلىك سۆزلىيەلىسۇنمۇ؟ ۋەهالەنكى ، گەپ پىيەنچۇكلۇكتىلا ئەمەستى . قورسىقى ئېسىلگەندەك بولاتتى . رەڭگىرويى «روچۇن»دەك سارغايغاندى . شوكۇنلەردە ئۇنىڭ ئۈرۈمچىگە بارغىنىغا 40كۈندەك بوپقالغاندى . ئاغىنىلىرى ئۇنىڭ هالىدىن ئەنسىرەپ تاشيول ئىدارىسى دوختۇرخانىسىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتتى .غولام دوختۇر تەكشۈرۈپ كۆرۈپلا دەرهال شىنجاڭ تېببىي پەنلەر ئۇنىۋېرسىتېتى دوختۇرخانىسىغا يۆتكەپ قايتا تەكشۈرتۈشنى تاپىلىدى . ئەمما پىيەنچۇك بۇ مەسلىهەتكە كۆنمىدى . قانداقتۇر بىر سەۋەبلەرنى كۆرستىپ رەت قىلدى . بۇنداق هالەتتە ئۇ ئۈرۈمچىدە تۇرۇۋەرسە بولمايتتى . ئاغىنىسى جېلىل ئايۇپ ئۇنى مەجبۇرىي سۆرىگەندەك قىلىپ خوتەنگە قايتۇرۇپ كەلدى . جېلىلنىڭ ئېنىق ئېسىدە : بۇ 1988-يىلى 4-فېۋرال ئىدى . بىمار ئۆيىگە كېلىپلا هايالشماي يىقىلدى . تۇنجى قېتىم هوشىدىن كەتتى . ئۇنىڭ هوشسىزلانغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇرۇق - تۇغقان ،ئەل-ئاغىنىلىرى پاتپاراق بوپكەتتى . دەرهال خوتەن ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا يۆتكىدى . ئەل-ئاغىنىلىرى ئەنسىرەشتى .ئەنسىرەش تەكشۈرۈش نەتىجىسى چىققاندىن كېيىن تېخىمۇ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى . چۈنكى دوختۇرلار «هاراق ، ئىسپىرتتىن زەهەرلىنىپ ، ئېغىر دەرىجىدە جىگەر قاتقان»دەپ دىئاگنوز قويىدى . بۇ جىگەر راكى دېگەن گەپ ئىدى . چۈشەنمىگەنلەرگە سېتىۋالدى دوختۇر ئەنە شۇنداق چۈشەندۈردى .تېخى «ئەمدى ئۆلىدۇ ئۇ» دېگەن گەپنىمۇ قوشۇپ قويىدى .

راك داۋالاپ ساقايتقىلى بولمايدىغان كېسەل دەپ قارىلىدۇ . بولۇپمۇ ئادەتتىكى ئاۋام شۇنداق قارايدۇ . راك توغرىسىدىكى مىش-مىشلار بەك تولا . بۇلارنى جىگەر راكىغا گىرىپتار بولغۇچى مونۇ مۇئاۋىن يېزا باشلىقىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقان ،دوست-يارەنلىرىمۇ ئاڭلاشقانىدى . ئۇلارنىڭ قەلبى جۇدالىقنىڭ – مەڭگۈ ئايرىلىشنىڭ مۇدهىش چاڭگىلىدا ئېزىلىشكە باشلىدى . ۋۇجۇدلار تىترىدى .كۆزلەردىن هەسرەت ياشلىرى دومۇلىدى. ئاھ ، پەلەك ،ئاھ ، قىسمەت ، نېمانداق تەتۈرسەن؟! – دەپ نىدا قىلاتتى ئۇلارنىڭ قەلبى ،– نامرات چاغدا كەلمەي ، باي بولغاندا چاڭگال سالغىنىڭ نېمىسى؟ ئەمەل-مەنسەپ ئۈسۈۋاتقاندا ، قانات-قۇيرۇق يېتىلىۋاتقاندا چاڭگال سالغىنىڭ نېمىسى؟ تېخى ئۇچۇم بولمىغان ئىككى ئوغۇل ، بىر قىزنى يېتىم قىلىش ئۈچۈنمۇ؟ تېخى قىرىققا يەتمىگەن ،راسا تولۇپ كەلگەن نەۋجۇۋانىنى تۇل قالدۇرۇش ئۈچۈنمۇ؟ نېمانداق تەتۈرسەن؟ ئاھ ، كۆز تەگدى ،تىل تەگدى دېگەنلەر شۇمىكىنە؟ . . .

«ئابابەكرى راخمان جىگەر راكىغا گىرىپتار بوپتۇ»دېگەن خەۋەر كىچىكلەپ تەلپەكچىلىك قالغان قەدىمىي خوتەن شەهىرىگە پۈركەتتى .16يىللىق داڭلىق سېكرېتارنى ، مۇئاۋىن يېزا باشلىقىنى ، بىناكارلىق ئەترىتىنىڭ هۆددىگەرىنى خوتەن شەهىرىدە هەممە ئادەم تونۇيتتى ، هەممە ئادەم بىلەتتى .كۆپلەر ئالاقە-مۇناسىۋەتلىشىپ كۆرگەن .يا ياردەمگە ئېرىشكەن ، يا ياردەم قولىنى ئۇزاتقانىدى . تونۇيدىغان ،بىلىدىغان ئادەم جىگەر راكى بىلەن ئۆلۈپ كېتىۋاتسا ،كىمنىڭ ئىچى ئاغرىمىسۇن؟ هەممە نادامەت چېكىشتى .هەتتا ئەبەيدۇللا هاشىم (هازىر خوتەن ۋىلايەتلىك سىياسىي كېڭەش خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى)مۇ بۇ مۇدهىش خەۋەر تۈپەيلىدىن يىغلاپ كەتتى .ئەمما قەلبلەردە يەنە كۆل ئارىسىدىكى چوغدەك كىچىككىنە ئۈمىد ئۇچقۇنىمۇ يىلىنجايتتى . ساقىيىپ كېتەرمىكىن دەپ ئويلىشاتتى ئۇلار . ياراتقۇچىدىن مۆشۇ بەندىسىگە سالامەتلىك ئاتا قىلىشنى تىلىشەتتى .تېخى يەنە باشقا بىر خىل ئۈمىدمۇ بار ئىدى :خوتەن دېگەن كىچىك يەر ياقا يەر ،قالاق يەر ،دىئاگنوزى توغرىمىدۇ؟ كىچىك يەر ،ياقا يەر ،قالاق يەر دېگەن خاتا دىئاگنوز قويىسا قويىدۇ . بۇنداق مىساللار كۆپ . خاتالاشمىغان كىم بار؟ خوتەن خاتالىشىپ باقمىغانمۇ؟ ئۈرۈمچىگە ، بېيجىڭغا ،شاڭخەيگە ئاپىرىپ تەكشۈرتۈش كېرەك . ئاشۇ يەرلەردىمۇ ئوخشاش هۆكۈم چىقىرىلسا ئاندىن . . .ياق ، ئۈرۈمچى ، بېيجىڭ دېگەن چوڭ يەر ، ئۇ يەرلەر خوتەننىڭ خاتالىقىنى تۈزىتەلەيدۇ . خوتەننىڭ گېپىنى رەت قىلالايدۇ .شۇنداق بولغاي ئىلاهىم .خوتەننىڭ گېپى خاتا چىققاي ،مۇئاۋىن يېزا باشلىقىنىڭ كېسىلى داۋالىسا ساقىيىدىغان كېسەل بولۇپ چىققاي ، راك بولمىغاي ! . . .

جېلىل ئايۇپ بىمارنى ئۈرۈمچىدىن ياندۇرۇپ كېلىپ 3-كۈنى يەنى 1988-يىل 7-فېۋرالدا بىمار يەنە ئۈرۈمچىگە ماڭدۇرۇلدى . بۇ قېتىم ئۇنىڭغا ئاغىنىسى ،پېشقەدەم دوختۇر ئابدۇقادىر ئوسمان ، ئاغىنىسى ئابدۇللا نىياز ،تۇغقىنى مەتتۇردى هاجىم هەمراه بولۇپ ماڭدى. يەنە سېتىۋالدى دوختۇرمۇ هەمراه بولۇپ ماڭدى .

خوتەن «تۆزلۈقساي»ئايرودرومى بىر ئادەمنى ئۇزاتقىلى چىققان بۇنچىۋالا جىق تەشكىللىسىز ئادەمنى تۇنجى قېتىم شۇ كۈنى كۆردى . ئۇزاتقۇچىلار ئالمانى 200ئادەمدىن ئاشاتتى . هېچكىم ئۇقتۇرۇش قىلمىغان ،هېچكىم تەشكىللىمىگەن .ئۆزىنى بىمارغا دوست-ئاغىنە هېسابلىغانلار توققۇز كىلومېتىرلىق مۇساپىنى يىراق كۆرۇشمەي ئىستىخىيىلىك هالدا ئۆزىتىشقا چىقىشقانىدى .«تۆزلۈقساي»

ئايرودرومدىكى بۇنداق داغدۇغىلىق ۋە ئىستىخىيىلىك ئۇزىتىش 13يىلدىن كېيىن يەنە بىر قېتىم تەكرارلاندى. ئەمما بۇ قېتىم ئۇزىتىلغۇچىمۇ، ئۇزاتقۇچىلارمۇ ئالماشقانىدى. دەسلەپكى ئۇزاتقۇچىلار ئىچىدە خەلق شائىرى روزى سايىت بار ئىدى. 13يىلدىن كېيىن ئۇمۇ ئاشۇ «تۇزلۇقساي» ئايرودرومى ئارقىلىق ئوخشاش كېسەل بىلەن ئوخشاش ئۈمىدتە ئۇزىتىلدى. ئەمدى ئۇزاتقۇچىلار قوشۇنى ئىچىدە ئابابەكرى راخمان ھەسرەت چېكىپ يۈرەتتى. (بۇ ھەقتىكى تەپسىلاتلار نۇرمۇھەممەت توختى (مۇئەللىپ)نىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2001-يىل 5-سانىغا بېسىلغان «شائىرغا كېسەل تەگكەن كۈنلەردە» ناملىق ئوچېركىدا تەپسىلىي بايان قىلىنغان. - باش مۇھەررىردىن)

ئەمما 13يىل بۇرۇن - ھېكايىمىز داۋام قىلىۋاتقان چاغدا ئۇ نوسىلكا ئۈستىدە زەپەدەك سارغىيىپ ياتاتتى. ئۇزاتقىلى چىققانلار خوشلىشاتتى. «ئاللاغا ئامانەت، ئاللا سالامەتلىك ئاتا قىلغاي، ئاللا ساقىيىپ كېتىشكە نېسىپ قىلغاي!» دېيىشەتتى ئۇلار چىن قەلبىدىن.

بىمارنىڭ سېرىق ياقۇتتەك سارغايغان كۆز چاناقلىرىغا ئىسسىق ياش تولدى. ئۇ نېمىشقىدۇر ئۆزىنىڭ كېسەللىكى ھەققىدە ئەمەس بەلكى مۇشۇ دوست - يارەنلىرىگە نېمە ئىش قىلىپ بەرگەنلىكى ھەققىدە ئويلىنىپ قالدى. ئەمما ئۇلارغا نېمە ئىش قىلىپ بەرگەنلىكىنى ئېسىگە ئالالمىدى. ئۆزىمۇ ئۆز تەبىئىتىدىن باشقىلارغا قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئېسىدە ساقلايدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. كۆپ ھاللاردا ئوڭ قولى قىلغان ياخشىلىقنى سول قولى بىلمەي قالاتتى. ئېسىگە ئاغىنىلىرىنىڭ ئۆزىگە قىلغان ياخشىلىقلىرى، ئۆزىگە كۆرسەتكەن ھۆرمەت-ئىززەتلىرى كەلدى. ھېساب-كىتابنىڭ نەتىجىسى ئاغىنىلىرىدىن ياخشىلىق كۆرگەن ئۆزى بولسا ئاغىنىلىرىگە ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمىگەن بولۇپ تۈگەللەندى. ھەسرەت-نادامەت دېگەنلىرى شۇ ئىدى. ئۇ ھەسرەت چەكتى. . . ئۇزاتقىلى چىققانلار ئىچىدە ئۇ سېكرېتار چاغدا ئۆيلۈك يەر ھەل قىلىپ بەرگەنلەر، بىناكارلىق شىركىتىنىڭ دىرېكتورى بولغاندا ئۆيىنى ھەقسىز سالدۇرغانلار، يەنە قانداقتۇر بىر ئىشلىرىنى ھەل قىلدۇرغانلار يوق ئىدى. بىمار بۇيەردىكى سەلكەشلىكنى ھېس قىلدى. ئالەم دېگەننىمۇ چۈشەندى. ئاغىنە-دوست دېگەننىڭ باشقا، ئىش ئۈستىدە ئالاقە قىلىدىغانلارنىڭ باشقا بولىدىغانلىقىنى بىلدى. سەلكەشلىك شۇ ئىكەن. كېيىنكى چاغلاردا يۈز بەرگەن خاتالىقىمۇ شۇيەردە ئىكەن. ئۇ كېيىنكى چاغلاردا ئاغىنىلىرىگە ئەمەس ئىش-خىزمەت ئۈستىدە ئالاقە قىلىدىغانلارغا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلۈپ كېتىپتۇ. كۆپرەك ۋاقتىنى ئۇلارغا بېغىشلاپتۇ. ھەيي. . . ئەگەر ساقىيىپ كەتسەم. . . دەپ ئويلىدى ئۇ ئايروپىلان ھاۋاغا كۆتۈرۈلگىچە. ئۈرۈمچىدە، شۇ چاغدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ كەسپىي بۆلۈمىدە ئىشلەۋاتقان ئەخمەت ئابلىز ئاغىنىلىرىنىڭ تېلېفوندا تاپشۇرۇشى ئاساسەن خوتەندىن كېلىدىغان بىمارنىڭ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغانىدى. ياتاققا ئېلىندى. تېزلا تەكشۈرۈشلەرمۇ باشلاندى. تەكشۈرۈش نەتىجىلىرىنى ئەڭ ئۇستا دوختۇر - مۇتەخەسسىسلەر خۇلاسىلىدى. مۇتەخەسسىس ۋاڭ زىلى دوختۇر دىئاگنوز قەغىزىگە ئىمزا قويدى.

ماۋۇ ھەمدەملىكنى - ھەمپىكىرلىكنى كۆرۈڭ: ئۈرۈمچى خوتەننىڭ ھەممە ئىشىنى خاتاغا چىقىرىۋەتمەيدىكەن. كۆپ چاغلاردا خوتەننىڭ ئىشلىرىنى توغرىغا چىقىرىپ ھۆكۈمنى كۈچكە ئىگە قىلىدىكەن. بۇ قېتىممۇ ئۈمىد-ئارزۇنىڭ ئەكسىچە، خوتەن قويغان دىئاگنوزنى توغرىغا چىقاردى: جىگەر راكى!

ئاھ، ئەزەلىي قىسمەت شۇنداق پۈتۈلگەنمىكىنە؟ ئەي پەلەك چارى-كارىڭ 40ياشلىق نەۋقىران يىگىتنى، ئەمدى پۇل تاپقان يېڭى بايىنى، ئەمدى مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىسىگە ئۆسكەن كىچىك مەنسەپدارنى ئەكېتىشمىدى؟ ئارزۇ-ئارمان گۈلىنى خازان قىلىشمىدى؟ ئىقبال خامىنىنى شامالغا ئۇچۇرۇشمىدى؟ گەرسىناق-ئىمتىھانىڭ بولسا، ئۆزۈڭنى ئەسلىتىش - تونۇتۇش نىيىتىڭ بولسا يېنىكرەك سوئال چىقارمامسەن!؟ ئاھ، نېمانچە. . .

بىمارنىڭ ئۆزىمۇ ئۆزىنىڭ ساقايماس كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقىنى بىلدى. ئۆلۈم ھەققىدە ئويلاپ قالدى. ھەممە ئادەم، ھەممە جانلىقلار ئۈچۈن بەرھەق بولغان ئۆلۈمدىن ھېچكىم قېچىپ قۇتۇلالمايدىكەن. بىر ئادەم ئۈچۈن ئېيتقاندا ئۆلۈم پەقەت ۋاقىت مەسىلىسىدىن ئىبارەت ئىكەن. ئۆلۈمنىڭ ۋاقتى، ئورنى، سەۋەبى، ئاسان-قىيىنلىق دەرىجىسى، شەرەپ-نومۇسلۇق دەرىجىسى نامەلۇم ئىكەن. ئۆلۈم ئاشۇنداق كۆپ نامەلۇملۇق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈنلا ھايات سىرلىق تېپىشماقلارغا ۋە قىزىقارلىقلارغا ئىگە بوپتۇ. ئەمدى مانا. . .

بىمار ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئۈمىدسىزلىكنىڭ قارا پاتقىقىغا پاتتى. ئۆزىنى پايانسىز، سۇسىز، يولسىز چۆلنىڭ ئىچىدە تۇرغاندەك ھېس قىلدى. ئۆلۈمنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشتىن ئۆزگە چارىسى يوقتى. ئۈمىدسىزلىك ئالۋاستىسىنىڭ قايەردىن باش كۆتۈرگەنلىكى ھەققىدە ئويلاپ قالدى. ئويلاپ چۈشەندىكى، ھاياتنى مەناغا ئىگە قىلىپ تۇرغان كۆپ نامەلۇملۇق ئۆلۈم تەڭلىمىسى يېشىلىپ كېتىپتۇ. ۋاقىت نامەلۇمى ئېنىق بوپتۇ: ئۈچ ئاي ياكى ئالتە ئايدىن كېيىن ئۆلىدىكەن. ئىشقىلىپ بىر يىلنىڭ نېرىسىغا ئۆتمەيدىكەن. ئورۇن نامەلۇمى ئېنىق بوپتۇ: بىرەر دوختۇرخانىنىڭ كېسەللەر ياتىقىدا ياكى خام كېسەك بىلەن سېلىنغان ئۆز ئۆيىدە ئۆلىدىكەن. سەۋەب نامەلۇمى تېخىمۇ ئېنىق بوپتۇ: جىگەر راكى بىلەن ئۆلىدىكەن. ئاسان-قىيىنلىق نامەلۇمىمۇ ئېنىق ئىكەن: سارغىيىپ، قورساقلىرى تاۋۇزدەك يوغىناپ، بىر تېرە-بىر ئۇستىخان قالغۇچە

ئورۇقلاپ، قاتتىق جان تالىشىپ ئۆلىدىكەن. شەرەپ-نومۇسلۇق نامەلۇمى راسا ئېنىق بولماپتۇ. قانداق ئۆلۈم شەرەپلىك، قانداق ئۆلۈم نومۇسلۇق بولغىيتتى؟ جەڭ مەيدانىدا ئۆلۈشنى شەرەپ دېيىشىدىغان. يىگىت - ئوغۇلبالا ئۈچۈن بۇ چوقۇم شۇنداق. خەلق ئۈچۈن ئىشلەپ ئۆلۈش، خەلق ئىشلىرى يولىدا ئۆلۈشنى تەيشەن تېغىدىنمۇ ئېغىر دېيىشىدىغان. قانچىلىك ئىشلىدى؟ خەلققە نېمە قىلىپ بەردى؟ مانا ئەمدى راسا ئىشلەيدىغان چېغىدا ئۆلۈپ كېتىۋاتىدۇ. مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كەتسە شەرەپ دېگىلى بولارمۇ؟ ئەقىدە-ئېتىقادلىق تورمۇش كەچۈرۈپ ئۆلۈشنى شەرەپ دېيىشىدىغان، ئۇنىڭ ئەقىدە-ئېتىقادى قانداق ئىدى؟ ئەقىدە-ئېتىقاد بۇيرۇغانلارنى ئورۇندىيالىدىمۇ؟ بىجاكەلتۈرەلىدىمۇ؟

. . .

ئۆلۈم تەڭلىمىسى يېشىلىپ كەتكەن، نامەلۇملۇق ئېنىق بولغانىدى. شۇنداقكەن، ئەمدى قىزىقتۇرالىغۇدەك نېمە قالدى؟ ئەمدى نېمىگە تارتىشىدۇ؟

بىمار 40 يىللىق ھاياتىدا نېمىلەرنى خاتا دېگەنلىكى، قايسى قەدەملەرنى خاتا باسقانلىقى ھەققىدە ئويلاپ قالدى. بۇ ئۆلۈم ئالدىدىكى مۇقەررەر ھالەت ئىدى. توۋا قىلىش پەيتى ئىدى. ھايات كارتىنىلىرى ئۆلۈم بىلەن، ئۆلۈم ھايات كارتىنىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ كەتتى. ئازاب، ئاغرىق، ماغدۇرسىزلىق، ئۈمىدسىزلىك مېڭىنىڭ توختاۋسىز ئىشلىشىنى، خىيال قىلىشنى، پىكىر قىلىشنى، ئويلىشىنى، توسۇپ قالالمايدىكەن. 40 يىللىق ھاياتىدا باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئەمگەك قىلىشقا باشلاپتۇ. ئەترەتنىڭ بىناكارلىق گۇرۇپپىسىدا ئابلا نىزامىددىن ئۇستامدىن تامچىلىق - سۇۋاقچىلىقنى ئۆگىنىپتۇ. ئەمما كېيىن تاشلاپ قويۇپتۇ. ئەترەتتىكى ھېيتئاخۇن ئاكىدىن تېۋىپلىقنى ئۆگەنمەكچى بوپتۇ. ئەمما ھازىرغىچە ۋايىغا يەتكۈزەلمەپتۇ. ئىككى زاغرىنى تېگىشىۋالغان روزى سايىتنىڭ كىتاب-دەپتەرلىرىدىن ۋە كونا مۇقاۋىلىق دىۋانلاردىن تالاي شېئىر-غەزەللەرنى ئوقۇپتۇ. لېكىن شائىر بولالماپتۇ. يەنە نېمىلەرنىدۇر ئۆگىنىشنى، نېمە ئىشلارنىدۇر قىلىشنى ئويلاپتۇ. ئەمما ئىشقا ئاشۇرالماپتۇ. ئەترەتتە كاسسىر بولغىنى، سېكرېتار بولغىنى، باشقۇرۇش رايونىدا مۇدىر بولغىنى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى بولغىنى، كادىرلىق قىلىمەن دەپ ئالدىراش يۈرگىنى ئاشۇ ئىشلارنى قىلىشقا، ۋايىغا يەتكۈزۈشكە ئىمكان بەرمەپتۇ. لېكىن بۇلار چوڭ خاتالىق ئەمەسقۇ، چېغىچىدەك شاختىن شاخقا قونۇپ يۈرۈيدىغانلار ئاز ئەمەسقۇ بۇ ئالەمدە. كۆپىنچە ئادەملەرنىڭ ھاياتى ئەنە شۇنداق ئۆتۈپ كېتىدۇ. بۇنى خاتالىق دېگىلى بولماس. خاتالىق زادى قايەردە؟ دىئاگنوزدا «ھاراق-ئىسپىرتتىن زەھەرلەنگەن» دېيىلىپتۇ. بىمار ئۆزىنىڭ قاچاندىن باشلاپ ئىچىشكە باشلىغانلىقىنى ئەسكە ئالالمىدى. بەلكىم ئەترەتتە كاسسىر بولغان چېغىدىن باشلانغاندۇ. ھەبىبۇللا ئاخۇن سېكرېتار، مەتتىمىن روزى سېكرېتار ئىچىشكە زورلىغاندۇ. بىر رومكا-ئىككى رومكىدىن ئىچۈرۈپ ئاستا-ئاستا ئۆگەتكەندۇ. كەيپ دېگەن ئوتى بار نېمە. بىر قېتىم - ئىككى قېتىم زورلاشتىن كېيىن ئۆزىمۇ ئۆگىنىپ قالغاندۇ. ئۇزاق يىللاردىن بېرى توختىماي ئىچىپتۇ. تەرسالاردەك ئىشتىياق بىلەن، شەھەر تىجمەللىرىدەك مەقسەتسىز ئىچىپتۇ. دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنىڭ كەينىدە مەمتىلئاخۇن مەيزاپكەشنىڭ ئۆيىدە ئىچىپتۇ. كونىشەھەردە خاسىيەتخان لوۋاڭ، خەدىچىخان كېرىيە، ھەسەن روزى، قاراقاشتىكى بۇۋئايشىخان مەيزاپكەشلەرنىڭ ئۆيىدە ئىچىپتۇ. 11-دادۇيدە سېكرېتار بولغاندا ئوسمانئاخۇن چىقارغاندىنمۇ ئىچىپتۇ. ئۈزۈمدە ئىشلەنگەنىنىمۇ، قوناقتا ئىشلەنگەنىنىمۇ، جىگدىدە ئىشلەنگەنىنىمۇ، شاپاقتا ئىشلەنگەنىنىمۇ ئىچىپتۇ. دوستلىرى بىلەنمۇ، رەقىبلىرى بىلەنمۇ ئىچىپتۇ. پۇقرالىرى بىلەنمۇ، باشلىقلىرى بىلەنمۇ ئىچىپتۇ. روزى سايىتنىڭ توخۇلىرىنى بوغۇزلاپ، مەتتىمىن روزىنىڭ قويلىرىنى ئۆلتۈرۈپ زاكۇسكا قىپتۇ. ئىچكەن ئادەم مەست بولىدۇ. مەست-ئەلەس، مەستۇ-مۇستەغرەق بولىدۇ. يېرىم ئۆلۈك، يېرىم ساراڭ بولىدۇ. مەست-ئەلەستلىكتە نېمىلەرنى قىلمىغان؟ مەستلىكتە ئۆتكەن كوچىلاردىكى ئىشىكلەرنى سىرتىدىن زەنجىرلەپ قويغانلىقى يادىدا. چىرايلىق قىزلىرى بار خەقلەرنىڭ ئۆگزىسىگە تاش ئاتقانلىقى يادىدا. مەستلىكتە قايسىدۇر تۇل چوكاننىڭ ئىشىكىنى قاققانلىقى، كىمنىڭدۇر تېمىدىن ئارتىلغانلىقى يادىدا. مەست بوپقالغان راخمان ئەترەت باشلىقىنى ئىمامئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە باشلاپ قويغانلىقى يادىدا. قايسىسىنى گۇناھ، قايسىسىنى چاقچاق ھېسابلاش كېرەك؟ قايسىسى يارىتقۇچىغا ھار كەلگەندۇ؟ ئېنىقكى، ھاراق ئىچىش ھار كەلگەن گەپ. مانا ئەمدى كېسەلنىڭ سەۋەبىمۇ ھاراقتا - ئىسپىرتقا ئارتىلىدىغۇ. توغرا. ھاراق ئىچىش ئارقىلىق كېسەل تېپىۋالغان گەپ. ئۆز پۇتىغا ئۆز ئىختىيارى بىلەن پالتا چاپقان گەپ. ئۆز ھايات گۈلىنى ئۆزى نابۇت قىلغان گەپ. بۇ گەپ توغرىمۇ؟ ھاراق ئىچمىگەنلەرمۇ كېسەل بولىدىغۇ. بەلكىم ئۇلار كېسەلنى باشقا نەرسىلەر ئارقىلىق تېپىۋالغاندۇ. كىشىلەر «كېسەلنى ئاللا سالىدۇ» دېيىشىدۇ. ياق، بۇ گەپ توغرا ئەمەس. كېسەلنى ئاللا ياراتقان. ئەمما ئۇنىڭغا گىرىپتار بولۇش - بولماسلىق بەندىنىڭ ئۆز ئىختىيارىدا. ئاللا بەندىسىگە ئۆز ۋۇجۇدىنى ئاسراشنى، زىيانلىق نەرسىلەرنى يېمەسلىك - ئىچمەسلىكنى بۇيرىغان. ئىچمەسلىك بۇيرۇلغان نەرسىلەرنىڭ ئەڭ باشتىكىسى ھاراق. ئەمما ئۇ 20-25 يىل ھاراق ئىچتى. ھاراقتىن كېسەل تېپىۋالدى. بۇنى ئۆزىدىن كۆرمەي كىمدىن كۆرىدۇ؟ ئەمدى مانا ساقايماس كېسەلگە گىرىپتار بولدى... پات ئارىدا ئۆلۈپ كېتىدۇ. ئەزرائىلنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىزدەپ بارغاندەك ئىش بولدى. پۇشايماننى ئالغىلى قاچا بارمۇ؟ ھەي ي...

بىمار ئۇزاق ئويلىدى. كېسەلگە گىرىپتار بولۇش

سەۋەبىنىڭ نەق ئۆزىنىمۇ تېپىپ چىقتى . ئۇ پۇشايمان قىلدى ، توۋا قىلدى . «ئەگەر مۇشۇ كېسەلدىن ساقىيىپ قايتا ياشىشىمغا ئىمكانلا بولسا ، ھاراق دېگەن نىجاسەتنى - شەيتاننىڭ سۈيدۈكىنى ئاغزىمغا ئىككىنچىلەپ ئالمايمەن» دەپ قەسەممۇ قىلدى . بۇ ئۇنىڭ ئويغانغانلىقى ، خاتالىقىنى تونۇغانلىقى ، كېچىكىپ بولسىمۇ ھوشىنى تاپقانلىقى ئىدى . نېمە كېچىكىش ؟ 40ياش دېگەن ئەمدى ئۆمۈرنىڭ يېرىمى . ئەگەر مۇشۇ قېتىم شىپالىق تېپىپ ساقىيىپلا كېتەلىسە ، يەنە 40يىل ياشىشى مۇمكىن . كېيىنكى 40يىلنى ھىدايەت بىلەن ئۆتكۈزسىمۇ كېچىككەن بولمايدۇ . توۋا قىلىشقا ، خاتالىقىنى تونۇشقا كېچىككەن بولمايدۇ . ئەمما بۇ ھەرگىزمۇ خاتالىق ئۆتكۈزگەن كادىرنىڭ ئۆزىنى تەكشۈرۈشكە ، خاتالىقىنى تونۇشىغا ئوخشىمايتتى . ئەشۇ تۈگىمەس سىياسىي ھەرىكەتلەردە تەكشۈرۈشنامە يېزىپ ، خاتالىقىنى تونۇغان بولۇپ ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋالغىلى بولغان بىلەن كېسەللىك ۋە ئۆلۈمدىن پۇشايمان ، توۋا ۋە قەسەم بىلەنلا قۇتۇلۇپ كېتىش تەس ئىدى . ئۇيەردە پرىنسىپ تېخىمۇ چىڭ ، تارازا تېخىمۇ سەزگۈر ، سازنىڭ تارىسى تېخىمۇ زىل ئىدى . بىراقلا بېسىپ كېتىشكە ، بىراقلا ئۈزۈلۈپ كېتىشكە ئاران تۇراتتى .

. .

ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىنكى ئالتە-يەتتە كۈن ئىچىدە بىمارنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى . پۈتۈن بەدىنى خۇددى چىگىت پوستىكى بېرىپ سەمرىتكەن قوچقارنىڭ گۆشىدەك سارغىيىپ كەتتى . كۆزىنىڭ ئېقى سېرىقلىقتىن ئۆتۈپ چوغدەك پىلىلدايتتى . ۋۇجۇدىدا ماغدۇردىن ئەسەر يوق . ئۆزى ياداشقا باشلىغان ، ئەمما قورسىقى تومپىيىپ تەكىيدەك يوغىناپ كېتىۋاتاتتى . ئېسىلىپ چىدىغۇسىز ئاغرىيتتى . كېسەل تەگكەن جىگەر توختىماي چوڭىيىۋاتاتتى . قورساقتا سۇمۇ چۈشكەنىدى . دوختۇرلار كېسەلنىڭ ئاخىرقى باسقۇچقا بېرىپ قالغانلىقىنى ، دەرھال قايتۇرۇپ كەتمىسە ياقا يۇرتتا جان ئۈزۈدىغانلىقىنى ئېيتتى . خوتەن بىلەن ئۈرۈمچىنىڭ گېپى بىر چىققان تۇرسا ئەمدى يەنە بۇيەردە نېمىگە ساقلىغۇلۇق ؟ 18-فېۋرال چاغان بولاتتى . دوختۇرلار چاغانغا تەييارلىق قىلىش بىلەن ئالدىراش ، بىمارغا قاراشقا ھەپىلىسى يوق ئىدى . بەلكىم ھەپتىگە سوزۇلىدىغان چاغان دەم ئېلىشىدا ئايروپىلانمۇ ئۇچۇشتىن توختاپ قالار . ئۇچاغدا . . . بىمارنى ئۈرۈمچىگە ئەكەلگەن تۆت كىشى مەسلىھەتلىشىپ 16-فېۋرالدا ئۇنى خوتەنگە قايتۇرۇپ كەلدى . «تۇزلۇقساي» ئايرودرومى يەنە بىر قېتىم بىمارنىڭ ئالدىغا چىققان دوست - يارەنلىرى بىلەن مىغ-مىغ بوپكەتتى . قورقۇنچلۇق ، ۋەھىمىلىك خەۋەرلەر ئايروپىلاندىن بۇرۇن خوتەنگە يېتىپ بولغان ، دوست-يارەنلەر ياش ئاغىنىسىنىڭ قىسمىتىدىن خەۋەر تېپىشقانىدى . ھەممىنىڭ كۆزلىرىدە ئەنسىزلىك ، ھەسرەت ۋە قايغۇ ، تەقدىر-قىسمەت ئالدىدىكى بىچارىلىق ئەكس ئېتەتتى .

ئايرىلغىنىغا تېخى سەككىز كۈنمۇ بولمىغان ، سەككىز كۈن گويا سەككىز يىلدەك تۇيۇلغان دوست -يارەنلەر سەككىز كۈن ئىچىدە ئاغىنىسىنىڭ نېمە بوپكەتكەنلىكىنى كۆرۈشتى . يۈرەكلەر تىلغاندى ، ئېچىشتى . ئەمدى نېمە ئامال ؟

بىمار ئۆزىنىڭ ئۆي-جايىغىلا چۈشۈرۈلدى . بىمارنىڭ ئالدىغا چىققانلارمۇ بىللە كېلىشتى ؛ كىچىككىنە ھويلا مىغ-مىغ بوپكەتتى . چىرايلاردىكى تۇتۇقلۇق بۇ ئادەملەرنى ماتەمگە يىغىلغان جامائەتتەك كۆرسىتەتتى . ئەمما بىمار تېخى تىرىك ئىدى . ئاغرىق ئازابىدىن ئىڭراپ ياتاتتى . ھېچبولمىغاندىمۇ ئاغرىق توختىتىش مۇمكىن بولار . ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىنىڭ مۇشۇنىڭغا بولسىمۇ قۇربى يېتەر . يەنەسەككىز كۈن ئۆتتى . ئاشۇ ئۈمىد بىلەن بىمار خوتەن ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا يۆتكەپ ئاپىرىلدى . ئاپارسا بولاتتى . چاغانلىق دەم ئېلىش ئاخىرلاشقان ، دوختۇرلار يېڭىدىن ئىشقا چۈشكەنىدى . كېسەلنى - راكنى ساقايتىش ئىرادىسى بىلەن ئەمەس بەلكى ئاغرىق توختىتىش ، كېسەلنىڭ ئازابىنى يېنىكلىتىش ، ماغدۇر پەيداقىلىش ، قورساقتىكى سۇنى يوق قىلىش نىيىتى بىلەن داۋالاشلار باشلىنىپ كەتتى . بۇ ، يۈز بېرىشى مۇمكىن بولغان ئىشنى سەل ئارقىغا سوزۇش ئۈچۈن ئىدى . ئەتراپتىكى دوست-يارەن ، ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ قارىشىچە ، بىمار ئۇدۇنياغا كېتىۋاتاتتى . يېقىن ئادىمى باقىيغا كېتىۋاتسا ھەسرەت چەكمەسلىك مۇمكىنمۇ ؟ ياشىنىپ قالغان راخمانئاخۇن ئاكىغا ئوغلىنىڭ ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقى بەكمۇ قاتتىق تەسىر قىلدى . بوۋاي گويا ئاغرىپ ياتقان ھۇمايۇننىڭ كارىۋىتىنى چۆرگىلىگەن بابۇرشاھتەك ھەسرەت چېكەتتى ، پەرياد ئۇراتتى . ئەگەر شۇتاپتا ، ئۇنىڭ روزىغارىدا «كۆكنۇر» ناملىق ئاشۇ بىباھا ئالماس بولغان بولسا ، بابۇرشاھنىڭ ئەكسىچە ، ئۇ ئاشۇ ئالماسنى ئوغلىنىڭ بېشىغا كەلگەن بالا-قازا ھەققىدە سەدىقە قىلىۋەتكەن بولاتتى . ئەمما ئۇنىڭ روزىغارىدا ئۇنداق نەرسە يوق ئىدى . پەقەت چەكسىز ، ھېچنىمىگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغان مېھرى-مۇھەببىتىلا بار ئىدى . بوۋاي ئوغلىنىڭ دەردىدە ئاغرىپ قالدى . ئۇ ئۆيدە ھەسرەت چېكىپ ياتاتتى . بىمارنىڭ 20يىللىق ھالال جۈپتى سالامەتخان دوختۇرخانا بىلەن ئۆي ئارىلىقىدا ، ئىككى كېسەلنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى . ئارزۇ-ئارمىنى پەقەت بىرلا ئىدى :خۇدا سالامەتلىك ئاتا قىلسۇن ، ئېرىمۇ ، قېيناتاممۇ ساقىيىپ كەتسۇن ! ئۇ ئاشۇنىڭدىن باشقىنى ئويلىمايتتى . تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇۋاتقان ئىككى ئوغۇل ، تولۇقسىزدا ئوقۇۋاتقان بىر قىزمۇ دادا دەردىدە ئىدى . مەكتەپتىن يانسا ئۆيگە ئەمەس ، ئۇدۇل دوختۇرخانىغا چاپاتتى .

كېسەل جان قايغۇسىدا ، بالا-چاقىلار دادا قايغۇسىدا قالغان شۇ كۈنلەردە دوست-يارەنلەرنىڭ دىققىتى پەقەت ئۇنىڭدىلا ئىدى . ئۇلار ئۇنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى ئويلايتتى . ھەممە ئىشلىرىنى ئويلىماي

بولمايتتى. بىر جۇۋان تۇل قېلىش، ئۈچ پەرزەنت يېتىم قىلىش ئالدىدا تۇراتتى. ئۇلارنىمۇ ئويلىماي بولمايتتى. بىمار ۋەسىيىتىنى ئېيتىشى كېرەك دەپ ئويلىشاتتى ئۇلار. مىراس توغرىسىدا ۋەسىيەت قالدۇرۇش ئادەمنى سەل ئوڭايسىزلاندۇرىدىغان ئىش بولسىمۇ يەنىلا سۈننەت ئىدى. جان بار يەردە قازا بار. ياخشى كۈننىڭ يامىنى بوپقالسا، ئىشنىڭ ئېنىق بولغىنى، كىمدە قانچىلىك ئېلىشى بار، كىمگە قانچىلىك بېرىشى بار – بۇ روشەن بولغىنى ياخشى ئىدى. ئەمما قان-يىرىڭ ئىچىدە ياتقان بىماردىن بۇنى سوراش ئەپسىز ئىدى. ئۇلار يوشۇرۇن ئىشقا كىرىشتى. سەيدى ماخمۇت قاتارلىقلار بىمار باشقۇرغان بىناكارلىق شىركىتىنىڭ ھېسابىنى تەكشۈرۈشكە كىرىشتى. شەخسىي ھېساباتىنىمۇ تەكشۈردى. ئېنىق بولمىغاننى ئۆزىدىن سوراشقا توغرا كەلدى. بىمارنىڭ تاغىسى مەتتۇرسۇن ھاجىم ئېغىز ئاچتى: «ئۇكام، ئېغىر كەلسىمۇ بەزى گەپلەرنى دېيىشىۋالمىساق بولماس. جان بار يەردە قازا بار دېيىشىدۇ. ھەرھالدا قارا كۈن كەپقالسا دەيمەن. ئۇقماي قالمايلى دەيمەن. ئالغۇ-بەرگۈلۈكىڭىز بارمۇ؟ ۋەسىيىتىڭىز بارمۇ؟ ئالمادىس ھەرھالدا دەيمەن...»

بىمار تاغىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپ يېتىپ ئۆز-ئۆزىنچە جىمىپ كەتتى. ئۇ چۈشەنگەن، ئۆزىنىڭ شۇ تاپتىكى ھالىنىمۇ، باشقىلارنىڭ، جۈملىدىن مەتتۇرسۇن ھاجىمنىڭ كۆڭلىدىكىنىمۇ چۈشەنگەنىدى. ئاغرىنغۇسى كەلدىيۇ، ھەرھالدا باشقىلارنى خاتىرجەم قىلىش كېرەكلىكىنىمۇ ھېس قىلدى: «ئاكا، ئەگەر ئاشۇنداق قارا كۈن كەپقالسا، نامىزىمنى چۈشۈرۈشتىن ئاۋۋال ئەبەيدۇللاخۇن (گاڭزۇڭ)نى رازى قىلىۋېتىڭلار. بىرلىشىپ دۇكان سالماقچى بولۇپ ئون مىڭ يۈەن ئۆتكۈزگەنتى. كېيىن ئىش ئاقماي قالدى. پۇلنى بېرىۋېتەي دېسەم، تۇرۇپ تۇرسۇن دەپ تۇرۇۋالدى. ھازىرغىچە مېنىڭ ھېسابىمدا تۇرۇپتۇ. ئاشۇنى ئاۋۋال بېرىۋېتىڭلار. باشقىسى ئېسىمدە يوق. ئەگەر يەنە بىرەر كىم ئېلىشىم بارتى دېسە، ئۇنىمۇ رازى قىلىڭلار. ئالغۇلۇقۇم كەلسەك، يارىماسلار بىلەن ئالاقە قىلغىنىم ئېسىمدە يوق. ئەگەر باشقىلاردا قالغان بولسا، مېنىڭچە ئۆزلىرى ئەكېلىپ بېرىدۇ. ئەگەر ئەكېلىپ بەرمىسە ئىزدەپ بارماڭلار. مانا بۇ مېنىڭ ۋەسىيىتىم...» دېدى. بىمار ئاشۇ گەپلەرنى ئۈزۈپ-ئۈزۈپ بەكمۇ ئۇزۇندا دەپ بولدى. دەپ بولۇپلا كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى. بۇ، گەپ تۈگىدى دېگەنگە ئىشارە ئىدى. خىجىللىقتا پاتقان مەتتۇرسۇن ھاجىممۇ قايتا ئېغىز ئاچمىدى. ھەقىقەتەنمۇ مۇشۇ ھالەتتە بۇنداق گەپلەرنى دېيىشىش بەك تەس ئىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ كىمدە ئېلىشى بار، قانچىلىك ئېلىشى بار دېگەن تېپىشماق يەنىلا قازاننىڭ ئىچىدە قالدى. تۇۋاق بولسا يېپىقلىق ئىدى. ئەمما بىماردىن مۇشۇنداق سورالغانلىقى توغرىسىدىكى پاراڭ كوچىغا چىقتى. مەتتۇرسۇن ھاجىمنى يوق يەردە ئەيىبلىگەنلەرمۇ، ئۇنىڭدىن ئاغرىنغانلارمۇ بولدى.

ئەمما بۇ ئاغرىنىدىغان ئىش ئەمەس ئىدى. قانۇن يولغا قويغان ھەتتا ساماۋى كىتابلاردا پەرز قىلىنغان ئىشنى بېجىرىش ئەيىبلىنىدىغان ئىش ئەمەس ئىدى. سەل كېيىنرەك بىمار يەنە بىر قېتىم ۋەسىيەت قالدۇردى: «ئەگەر ئابدۇلئەھەد بىلەن ئابدۇلئەزىز ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ ئالىي مەكتەپكە كىرەلىسە، ئۇلارنىڭ ئوقۇش جەريانىدىكى راسخوتى مېنىڭ تەئەللۇقاتىمدىن بولسۇن، ئەگەر كىرەلمىسە، ماڭا ئوخشاش ئىشلەپ ئۆز ئىگىلىكىنى ئۆزى ياراتسۇن. ئايالىمغا تېگىشلىكىنى قالدۇرۇپ، قالغان مۈلكۈمنى جامائەت ئىشلىرىغا ئىئانە قىلىڭلار...»

كېسەل خوتەن ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا يېتىۋاتقاندا بولغان ئىشلارنىڭ ئەھمىيەتلىكرەكى شۇ. دېمەككى، راك ئىكەنلىكى توغرىسىدا دىئاگنوز ئېنىق بولدى. ۋەسىيەتلەرمۇ پۈتتى. يەنە نېمە ئىش قالدى؟ ئەزرائىلنىڭ كېلىشىنى كۈتۈشلا قالدى. ئەزرائىل كەلسىلا ھەممە ئىش تامام بولاتتى.

ئەمما ئەزرائىل كەلمىدى. ئۇ، بىمارىمىزنىڭ ئىشىنى كېيىنگە قالدۇرغاندەك قىلاتتى. بىمار دوختۇرخانىدا ئۈچ ئاي ياتتى. تەجرىبىلەرگە ئاساسلانغاندا، راككا گىرىپتار بولغۇچى شۇ ئۈچ ئاي ئىچىدە ئۆلۈپ كېتىشى كېرەك ئىدى. بۇرۇنمۇ نۇرغۇن راك كېسەلى گىرىپتارلىرى ئۈچ ئاي ئىچىدە ئۆلۈپ كەتكەن. كېيىنمۇ داڭلىق ئوتتۇرا ئاۋازلىق ناخشىچى تۇرانقىز، خەلق شائىرى روزى سايىتلار راك بىلەن ئۈچ ئاي ئىچىدە ئۆلۈپ كەتتىغۇ. شۇنداقكەن، ئۈچ ئاينى ئاخىرقى سۈرۈك دېسەك نېمىسى بولمىغۇدەك؟ ئەمما بىزنىڭ بىمارىمىز ئاشۇ ئۈچ ئاي ئىچىدە ئۆلۈپ كەتمىدى. نېمە ئۈچۈن؟ سىپتىۋالدى دوختۇر، ۋاڭ دوختۇرلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈپ داۋالىغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟ بىر ئامپۇلى 200 سوملۇق «بەيدەنبەي» ئوكۇلىدىن 15 نى سالدۇرغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟ ئابدۇلھەمىد يۈسۈپ داموللا ھاجىم، خوجا باھاۋىددىن ھاجىم، ئابدۇغوپۇر ھاجىم، باقى ھاجىم، جېلىل ھاجىملارنىڭ ئۇيغۇر تېبابىتى بويىچە دورىلارنى بۇيرۇغىنى ئۈچۈنمۇ؟ ئۇيغۇر تېبابىتى دوختۇرخانىسىدىكى تۇرسۇننىيازخان بىلەن سەيدى ماخمۇتنىڭ كۆڭۈل قويۇپ دورا قايناتقانلىقى ئۈچۈنمۇ؟ ۋەياكى ئۆزى كىتابلارغا قاراپ «ئىسكەنجەۋىل بۇزۇرى»، «دىنار شەربىتى»، «ئەرقى شوخلا»، «ئوسما يىلتىزى جەۋھىرى»، «ئىت ئۈزۈمى شەربىتى»، «مەجۇنى مارى ئەپئا» قاتارلىق دورىلارنى ياساپ ئىچكىنى ئۈچۈنمۇ؟ – مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى سەۋەب بولغان بولۇشى مۇمكىن. بىمارىمىز ئۈچ ئاي ئىچىدە ئۆلۈپ كەتمەيلا قالماستىن تېخى ئازراق ماغدۇرىغا كېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭالىغۇدەك بوپقالدى. ھەممىنىڭ قەلبىدە يېڭى گۇمان پەيدا بولدى. راك ئەمەسمىكىنە؟ دىئاگنوز قويۇشتا خوتەنگە ئوخشاشلا ئۈرۈمچىمۇ خاتالاشتىمىكىنە؟

گۇماننى ئېنىقلاش ئۈچۈن يېڭىدىن تەكشۈرتۈش كېرەك ئىدى. بىمار 1988-يىلى ماينىڭ ئاخىرىدا يەنە

ئۈرۈمچىگە ماڭدى. ھەممە تەكشۈرۈشلەر يېڭىدىن ئىشلەندى. ھەتتا شۋېيللاردىكى ئەڭ ئىلغار ئۈسكۈنە CT دىمۇ تەكشۈرۈلدى. تەكشۈرۈشكە يەنىلا ئەخمەت ئابلىز، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى دوختۇرخانىسىدىكى مەسۇم ھاجىملار ياردەملەشتى. تەكشۈرۈش نەتىجىلىرىنى يەنىلا ئەڭ مەشھۇر دوختۇرلار خۇلاسىلىدى. دىئاگنوز ئېنىق ئىدى: جىگەر راكى!

راك بولسىمۇ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكىنى نېمىسى؟ ئۇ شۇ قېتىم ئۈرۈمچىدە ئىككى ئاي تۇرۇپ داۋالاندى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسى ھەزىم قىلىش سىستېمىسى كېسەللىكلىرى بۆلۈمىدىن باشەندۇ دوختۇر مەسئۇل بولۇپ داۋالىدى. ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭگو تېبابىتى دوختۇرخانىسىنىڭ شۇ چاغدىكى مۇئاۋىن باشلىقى، كېيىن تويۇقسىز ئۆلۈپ كەتكەن مەرھۇم مەمتىمىن روزى دوختۇر جۇڭگو تېبابىتى بويىچە دورا تەييارلاپ بېرىپ تۇردى. بىمارنىڭ ئەھۋالى ئاستا-ئاستا ياخشىلىنىپ باراتتى. راك كېسەللىكلىرىگە گىرىپتار بولغانلاردەك بارغانسېرى ئېغىرلاشمايۋاتاتتى. كېيىنكى يىللاردا بىمار ھەر يىلى بىر قېتىم ئۈرۈمچىگە بېرىپ تەكشۈرتۈپ تۇردى. ئەڭ ئاخىرى - 1995-يىلىدىكى تەكشۈرتۈشتە راك ھۈجەيرىسى بايقالمىدى. بۇ ئارىدا بىمار ئاللىقاچان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن، مۇئاۋىن يېزا باشلىقلىق مەنسىپىدىن، بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ ھۆددىگەرلىكىدىن ئايرىلىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن خوتەن شەھەرلىك سودا-سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ قانداقتۇر بىر ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتىنىڭ دىرېكتورى بولۇپ ئىشلەپ يۈرەتتى.

كارامەت دېگەن مانا شۇ. سەرلەۋھەنى «ئۆلۈمدىن قۇتۇلغان ئادەم» دەپ قويغانلىقىمىزدىكى سەۋەب شۇ. بىرەرسىنى راك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ يەنە ساقىيىپتۇ دەپ ئاڭلىغانمۇ سىز؟ بۇرۇن ئاڭلىمىغان بولسىڭىز مانا ئەمدى ئاڭلىدىڭىز. ئابابەكرى راخمان راك كېسەللىكىدىن ساقايغان ئادەم. ئۇ ھېلىمۇ توغراقتەك بەردەم، تاغدەك مەزمۇت، چېلىشچى پالۋانلاردەك ساغلام. قاچاندۇر بىر چاغلاردا ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ ئالتە-يەتتە يىل ئاغرىق ئازابى تارتقان ئادەمگە زادىلا ئوخشىمايدۇ.

5.بىمارنىڭ تېۋىپقا ئايلىنىشى

ئەل ئىچىدە: تولا كېسەل تارتقان ئادەم دوختۇرغا ئايلىنىدۇ، دېگەن گەپ بار. بۇ ئاشۇ بىمارنىڭ دورىلارنى تونۇيدىغان بوپقېلىشى، قايسى دورىنىڭ پايدا قىلىپ، قايسى دورىنىڭ زىيان قىلىدىغانلىقىنى بىلىشى، ھەتتا بەزىدە بىئاراملىق ھېس قىلغانلارغا ئانچە-مۇنچە دورا بۇيرۇشلىرىغا قارىتىپ ئېيتىلغان. ھەرگىز ھەقىقىي مەنىدىكى دوختۇرغا ئايلانغانلىقىغا قارىتىلمىغان. ئەكسىچە، بىزنىڭ سەرلەۋھىمىز ئالتە-يەتتەيىل كېسەل تارتقان ئابابەكرى راخمانىنىڭ ھەقىقىي تېۋىپقا ئايلانغانلىقىغا قارىتىلغان.

ئۇ جىگەر راكى بىلەن ئالتە-يەتتە يىل ئېلىشتى. كېسەل ئۇنى يىقىتىشقا، ئۇ بولسا كېسەلدىن قۇتۇلۇپ تۇرۇپ كېتىشكە ئۇرۇناتتى. ئۇنىڭ داۋالىنىش جەريانىنى باشقىلاردا داۋالانغان مەزگىل ۋە ئۆز-ئۆزىنى داۋالىغان مەزگىل دەپ ئىككى باسقۇچقا ئايرىشقا بولىدۇ. بىرىنچى باسقۇچ بىر پۈتۈن 1988-يىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىككىنچى باسقۇچ 1988-يىلىنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ تاكى 1995-يىلىدىكى تەكشۈرتۈشتە راك ھۈجەيرىسى بايقالمىغان چاغقىچە سوزۇلىدۇ. 1-باسقۇچتا ئۇنى خوتەن ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىدىكى سېتىۋالدى دوختۇر، ۋاڭ دوختۇرلار كېسەلخانىدا ياتقۇزۇپ داۋالىدى. ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسىدىكى ئابدۇلھەمىد يۈسۈپ داموللاھاجىم، خوجاباھاۋىددىن ھاجىم، ئابدۇغوپۇر ھاجىم، باقى ھاجىم، جېلىل ھاجىملار سىرتتىن دورا بۇيرۇپ تۇردى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىدىكى باشەندۇ دوختۇر كېسەلخانىدا ياتقۇزۇپ داۋالىدى. ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭگو تېبابىتى دوختۇرخانىسىدىكى مەرھۇم مەمتىمىن روزى دوختۇر سىرتتىن دورا تەييارلاپ بېرىپ تۇردى. غەربچە داۋالاش، ئۇيغۇر تېبابىتىچە داۋالاش، جۇڭگو تېبابىتى بويىچە داۋالاش ئارىلاش ئېلىپ بېرىلدى. 2-باسقۇچتا بولسا، ئۇ ئاساسەن ئۆزىنى ئۆزى داۋالىدى. باشتا دەپ ئۆتكىنىمىزدەكلا، ئۇ كىچىك ۋاقتىدىن، توغرىسى 1966-يىلدىن باشلاپ تېۋىپلىققا ھەۋەس قىلىپ كەلگەنىدى. تېبابەتچىلىككە دائىر كىتابلارنى، رېتسېپلارنى يىغىشقا كىرىشكەنىدى. ئەمدى مانا ئاشۇلار ئەسقېتىپ قالدى. باشتا ئۇنىڭ 20يىلدەك بىكارغا دورا ياساش بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى بايان قىلىپ ئۆتكەنىدۇق. ئۇ دورا ياساشنى، شەربەت قاينىتىشنى، خۇرۇچلارنى رېتسېپ بويىچە تەڭشەشنى بىلەتتى. ئەمدى مانا بۇ ھۈنەرمۇ ئەسقېتىپ قالدى. ئۇ ئۆز ئەھۋالىغا ئاساسەن كىتابلاردىن رېتسېپ ئىزدەيتتى. رېتسېپقا ئاساسەن خۇرۇچلارنى تەييار قىلاتتى ۋە دورا ياساپ، شەربەت قاينىتاتتى. دورىنى ئۆزى يەپ، شەربەتنى ئۆزى ئىچىپ، تەسىرىنى ئۆزى باھالايتتى. تەسىرى ياخشى بولغانلىرىنى قايتا ياساپ ئۈزمەي ئىستېمال قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۆيىدىمۇ دورا دۇكانلىرىدەك كۆپ تارتمىلىق ئىشكاپ پەيدا بولدى. ئۇنىڭ ھەربىر تارتمىسىدا ئايرىم خۇرۇچلار ساقلىناتتى. ئابابەكرى راخمانىنىڭ بۇ باسقۇچتىكى داۋالىنىشىنى خاس ئۇيغۇر تېبابىتى بويىچىلا داۋالىنىش دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ ئۆزىنى داۋالاۋاتقان مۇشۇ باسقۇچ ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا، ئۆز كېسىلىدىن ئۈزۈل-كېسىل ساقىيىپ كەتمەي تۇرۇپلا ئىقتىدارلىق تېۋىپقا ئايلاندى. «ئابابەكرى راخمان راك كېسىلىدىن ساقىيىپتۇ، ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپتۇ» دېگەن گەپلەر ئاللىقاچان خەلق ئالەمگە پۇر بولغانىدى. كېسەلگە گىرىپتار بولغانلار، ئاغرىق

ئازابىدىن شىپالىق ئىزدىگەنلەر ئۇنى ئىزدەپ كېلەتتى. داۋالىنىش تەجرىبىلىرىنى سۈرۈشتۈرۈشەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئابابەكرى راخمان ئۇلارنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، كېسەللىرىگە دىئاگنوز قوياتتى، دورا بۇيرۇيتتى ۋە دورا تەييارلاپ بېرەتتى. بۇ ئىشلار باشتا دەپ ئۆتكىنىمىزدەك دەسلەپ ھەقسىز بولۇپ تۇردى. «ئابابەكرى راخمان كېسەل كۆرۈشكە باشلاپتۇ» دېگەن خەۋەر پۇر بولغاندىن كېيىن كېلىدىغانلار ھەسسىلەپ كۆپىيىشكە باشلىدى. ئەمدى ھەقسىز بولۇۋەرسە بولمايتتى. ئەمدى ئۇ بۇنى كۆتۈرەلمەيتتى. شۇنداق قىلىپ 1994-يىلى ئاپرېلدىن باشلاپ ئۆزلىكىدىن ئۇگەنگەن، ئۆزلىكىدىن يېتىشىپ چىققان يېڭى تېۋىپ رەسمىي سۈرەتتە، تىجارەت خاراكتېرىدە كېسەل كۆرۈشكە باشلىدى. مەخسۇس دوختۇرخانا ئاچمىدى. بارلىق تېۋىپلارغا ئوخشاشلا ئۇمۇ ئۆز ئۆيىدە كېسەل كۆرەتتى. دورا زاۋۇتىمۇ ئۆز ئۆيى ئىدى.

بىز «خوتەن شەھەر ناۋاغ ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى» — يەنى ھازىرقى «خوتەن شەھەر داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»نىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنى سۆزلەشتىن ئاۋۋال زۆرۈرىيىتى بار بىر قانچە مەسىلە ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتىشىمىز زۆرۈر. بۇنىڭ بىرىنچىسى، جىگەر راكىغا گىرىپتار بولغان ئابابەكرى راخماننى كىم ۋە نېمە ساقايتتى؟ دېگەن مەسىلە. باشتا ئابابەكرى راخماننى باشقىلارنىڭمۇ داۋالىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۆز-ئۆزىنىمۇ داۋالىغانلىقى ھەققىدە توختىلىپ ئۆتتۇق. بۇيەردە شۇ نەرسە ئېنىق بولۇشى كېرەككى، ئەلۋەتتە داۋالاش باشقا ئىش، ساقىيىش — شىپالىق تېپىش بولسا يەنە باشقا ئىش. ئۇيغۇر تېبابىتىدە بارلىق تېۋىپ — ھۆكۈمالار مانا مۇشۇنداق قارايدۇ. ئابابەكرى راخمانمۇ شۇنداق قاراشتا. 2001-يىلى مايدا، ئىلگىرى خوتەن ۋالىيسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ ئىشلىگەن، شۇيىللىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ ئىشلەۋاتقان غوپۇر ئابدۇللا راك كېسىلى بىلەن يېتىپ قالغان خەلق شائىرى روزى سايىتنى يوقلاپ كەلدى. ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا باشقا رەھبەرلەرمۇ ھەمراھ بولۇپ كەلدى. شۇيەردە بىر رەھبەر ئابابەكرى راخماننىڭ روزى سايىتنى داۋالاۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، كاتتا مەنسەپدارلىق تەلەپپۇزى بىلەن «شائىرنى داۋالاش جىددىي سىياسىي ۋەزىپە، ئۇنى سىلىگە تاپشۇردۇق، چوقۇم ساقايتىشلىرى كېرەك» دەپ يوليورۇق چىقاردى. ئابابەكرى راخمان ئاخبارات خەۋەرلىرىدىكى قەھرىمانلاردەك «ئەڭ ئاخىرقى تىنىقىمغىچە تىرىشىمەن» دەپ جاۋاب بەرمىدى. تەڭرىقۇت ئالدىدىكى غالچىدەك «قۇللۇق، باش ئۈستىگە!» دەپ جاۋابمۇ بەرمىدى. باشتا دەپ ئۆتكىنىمىزدەك ئۇ ئۆزىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك باشلىقلار ئالدىدا ھودۇقۇپ كېتىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى. ئۇ نېمە دېدى دېمەمسىز؟ ئۇ ئالدىرىماي تۇرۇپ: «داۋالاشنى بىز داۋالايمىز، شىپالىقنى ئاللا بېرىدۇ» دېدى. ئەگەر گەپ باشقىچە بولۇپ، ئۇ «ساقايتىمىز» ياكى «ساقايتالايمىز» دېگەن بولسا، دىنىي ئېتىقادىمىز بويىچە بۇيەردە كۇپۇرلۇق يۈز بەرگەن بولاتتى. ھەرقانداق كېسەلگە شىپالىق بېرىش ئاللانىڭ ئىلكىدە. ۋەھالەنكى، يەنە شۇ ئاللا بۇ ئالەمنى سەۋەبنىڭ ئالىمى قىلىپ ياراتقان. بەندىسىنى كېسەلگە گىرىپتار بولىدىغان قىلىپ يارىتىش بىلەن بىرگە، ئاشۇ كېسەلگە شىپا بولىدىغان دورا-دەرمەكلەرنىمۇ ياراتقان. مەسىلە تېۋىپ — ھۆكۈمالىرىمىزنىڭ قايسى كېسەلگە قايسى دورىنىڭ شىپا بولىدىغانلىقىنى تېپىپ چىقالىشىدا. تېپىپلا چىقالايدىكەن، ئەلۋەتتە ساقايمايدىغان كېسەل قالمايدۇ. بۇيەردىكى مەسىلە سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتىدەك ئۇنچىۋالا ئاددىي ئەمەس، بەلكى خېلىلا مۇرەككەپ. ھەربىر كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىنىڭ مىجەزى، تەقدىر-قىسمىتى، تۇرمۇش ئادىتى، بەدەن قۇۋۋىتى، قارشىلىق-چىدامىتى قاتارلىق ئامىللار مەسىلىنى مۇرەككەپلەشتۈرىدۇ. بىر بىمارغا شىپالىق بەرگەن دورا ئوخشاش كېسەلگە گىرىپتار بولغان ئىككىنچى بىمارنى ساقايتالماسلىقى مۇمكىن. يەنە شۇ دورا 3-بىمارنى ساقايتىشىمۇ مۇمكىن. بۇ، ئۇيغۇر تېبابىتىدىكى ھەربىر بىمارغا ئايرىم دورا ياساش پرىنسىپىنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبى. ئۇيغۇر تېبابىتى ئوخشاش رېتسىپ بويىچە بىر تالاي دورىلارنى ياساپ قويۇپ، ئوخشاش تىپلىق كېسەللەرگە ئاش بىرخىل دورىدىن بېرىۋېرىشكە قارشى تۇرىدۇ. ھەربىر كېسەلنىڭ مۇرەككەپ ئەھۋالىغا ئاساسەن ئوخشاش بولمىغان رېتسىپ تۈزۈشنى، ئوخشاش بولمىغان دورا ياساشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. مەسىلە شۇنداقكەن، باشتىكى «ئابابەكرى راخماننى جىگەر راكىدىن كىم ۋە نېمە ساقايتتى؟» دېگەن سوئالغا ئەمدى جاۋاب بېرىشكە بولىدۇ. جاۋاب ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم. تەپەككۇر قىلىپ كۆرسەكلا جاۋابىنى تېپىپ چىقالايمىز.

توختىلىشقا تېگىشلىك ئىككىنچى ئىش: ئابابەكرى راخمان سەۋەب قىلىپ، ئۆز-ئۆزىنى داۋالاپ جىگەر راكىدىن شىپالىق تاپالىغانىكەن، باشقا راك كېسەللىكلىرىگە گىرىپتار بولغان بىمارلارنىمۇ ساقايتالامدۇ دېگەن مەسىلە. راك كېسەللىكىنى داۋالاشتا يالغان گەپلەرنى قىلىش، لاپ ئۇرۇش — خەلقئارا كۈلكە-مازاققا سەۋەب بولىدۇ. بۇ ئوينىشىدىغان ئىش ئەمەس. ۋەھالەنكى، بۇ ئالەمدە راك كېسەللىكى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەنلەر تالاي بولغىنىدەك، راك كېسەللىكىدىن شىپا تاپقانلارمۇ خېلى كۆپ. ئابابەكرى راخماننىڭ ئۆزى شۇلارنىڭ بىرى... خۇلاسە شۇكى، راك كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلارنىڭ ھەممىسى تېز پۇرسەتتىلا ئۆلۈپ كېتىۋەرمەيدۇ. شىپالىق تاپقانلىرى ئەلۋەتتە ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرىدۇ ۋە يەنە خېلى يىللار ياشايدۇ. بۇ ھەقتىكى مىساللار ناھايىتى نۇرغۇن. ئابابەكرى راخمان رەسمىي سۈرئەتتە تېبابەتچىلىك قىلىشقا

كىرىشكەندىن كېيىن داۋالىغان راك كېسەللى بىمارلىرى ئەھۋالىدىمۇ ئۆلۈپ كېتىش ۋە ساقىيىشتىن ئىبارەت ئىككى خىل ھالەت مەۋجۇد. ئۇ ئاچقان «خوتەن داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»دىكى خادىملارنىڭ ستاتىستىكا قىلىشىچە، ئۇلار كېيىنكى ئون يىل ئىچىدە راك كېسەلىگە گىرىپتار بولغانلاردىن 400نەپەردىن ئارتۇقراق كىشىنى داۋالاپتۇ. بۇنىڭ ئىچىدە 220 ـ 230نەپەردەك بىمار شىپالىق تاپالماي ئۆلۈپ كېتىپتۇ. 80نەپەر ئەتراپىدىكى بىمار ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. قايتا تەكشۈرتۈشتە راك ھۈجەيرىسى بايقالماپتۇ. يەنە ياكى ئۆلۈپ كەتمەي ياكى تولۇق ساقايماي سۆرۈلۈپ قالغانلاردىن 120نەپەر ئەتراپىدا بار ئىكەن. بۇلارنى ئۆمرى ئۇزارغانلار دېيىشكە بولماسمۇ؟ كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى 50پىرسەنتتىن ئارتۇق. ساقىيىش نىسبىتى 20پىرسەنت. ئۆمرى ئۇزىراش نىسبىتى30پىرسەنت. بۇيەردىكى 20پىرسەنت ۋە 30پىرسەنت دېگەن رەقەملەرنى ھەرگىز كىچىك كۆرمەڭ. دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ سانلىق كىشى «راك كېسەلى ساقايماس كېسەل» دەپ قاراۋاتقان، مېدىتسىنا ساھەسى ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ئۆزلۈكسىز ئىزدىنىۋاتقان ئەھۋالدا 20پىرسەنتلىك ساقىيىش نىسبىتى كارامەت ئۈمىدلىك سان! راك كېسەللى بىمارلىرىغا ئۈمىد بېغىشلايدىغان سان! كىم ئۆلۈپ كېتىشنى خالايدۇ؟ «بەرىبىر ئۆلۈپ كېتىدىغان ئالەم بۇ، ئۆلۈمگە توغرا مۇئامىلە قىلىش كېرەك، راك كېسەلىگە گىرىپتار بولغانىكەنسەن، ئىقتىسادنى بۇزۇپ داۋالىنىشنىڭ ھاجىتى يوق» دېگەن گەپلەر پۈتۈنلەي بىمەنە بىلجىرلاش. ئىنسان ئەڭ ئاخىرقى تىنىقىغىچە ئۈمىد بىلەن ياشايدۇ. بىر پىرسەنتلىك ئۈمىدمۇ ئۇنىڭغا تەسەللىي بىرەلەيدۇ. شۇنداقكەن، 20پىرسەنتلىك ئۈمىد ئۇنىڭغا نېمىشقا ئىشەنچ ئاتا قىلمىسۇن؟!

20پىرسەنت ئەتراپىدىكى راك كېسەللى بىمارلىرى ساقايدى، دېگەن گەپ ئاڭلىغۇچىلارنى راستىنلا ئىشەندۈرەلەمدۇ؟ بۇنىڭغا پاكىت كېرەك. 80نەپەردىن ئارتۇق ساقايغۇچىنىڭ ئەھۋالىنى بىر ـ بىرلەپ ئوتتۇرىغا قويۇشىمىزمۇ مۇمكىن. لېكىن گەپنى ئۇنداق ئۇزارتىۋېتىشنىڭ ھاجىتى يوق. بۇيەردە خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن «خوتەن داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»دا مەمۇرىي خىزمەت ئىشلەۋاتقان ئابدۇرېشىت باھاۋىدىن ئەپەندىنىڭ خاتىرىسىدىن ئازىراق كۆچۈرۈلمە ئالايلى. ئۇلار دوختۇرخانا تەشكىللىگەن بىر ئۆمەك بولۇپ، 2004ـيىل 26ـيانۋاردىن 30ـيانۋارغىچە قاراقاش، خوتەن، لوپ، چىرا، كېرىيىلەرگە بېرىپ، ئىلگىرى «خوتەن داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»دا داۋالانغان راك كېسەللى بىمارلىرىدىن 20دىن ئارتۇق كىشىنى يوقلاپتۇ ۋە قايتا تەكشۈرۈپتۇ. ھازىرقى ئەھۋالىنى ئۇقۇشۇپتۇ. بىز بۇيەردە ئىلگىرى ئۆزى داۋالىغان بىمارلارنى ئائىلىسىگىچە بېرىپ يوقلاش ۋە قايتا تەكشۈرۈشنىڭ رايونىمىز دوختۇرخانىلىرىدا تېخى كۆرۈلمىگەن ئىش ئىكەنلىكىنى بايان قىلىشقا ئالدىرىماي، ئابدۇرېشىت باھاۋىدىن ئەپەندىنىڭ يانچۇق خاتىرىسىدىكى تەپسىلاتلارغا نەزەر ئاغدۇرايلى:

«قاراقاش ناھىيە زاۋا يېزا جايتېرەك كەنتى. رابىيخان تائجاڭ. ئۇ كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ ئۈرۈمچىگە بېرىپ تەكشۈرتكەندە ئاپتونوم رايونلۇق ئۆسمە كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسى «بالىياتقۇ بويىنى راكى» دەپ دىئاگنوز قويغان. 1996ـيىلى يازدىن باشلاپ دوختۇرخانىمىزدا داۋالانغان. بالنىستا يېتىپ داۋالىنىش، ئۆيىگە دورا ئەكېتىپ داۋالىنىش ئارقىلىق كېسەللىك ئازابىدىن قۇتۇلغان. 1999ـيىلدىكى قايتا تەكشۈرتۈشتە راك ھۈجەيرىسى بايقالمىغان. ھازىر سەمرىپ كېتىپتۇ. ئۆي ئىشلىرىنى بىمالال قىلالايدىكەن...»

«قاراقاش ناھىيە سايۋاغ يېزا تاملىق مەھەللە. تۇراخان. قەشقەر ۋىلايەتلىك 2ـدوختۇرخانا‹ بالىياتقۇ بويىنى راكى› دەپ دىئاگنوز قويغان. 2001ـيىلدىن باشلاپ دوختۇرخانىمىزدا داۋالانغان. سەللىمازا ساقىيىپ كەتكىلى ئىككى يىل بوپتۇ. قايتا تەكشۈرۈش ئۆمىكىمىزدىكىلەرنى كۆرۈپ قايتا ـ قايتا رەھمەت ئېيتتى... خوراز ئۆلتۈرىمەن دەپ تۇرۇۋالدى. ئۆمەك ئەزاسى سەيدىئاخۇن خورازنى قويۇۋەتتى...»

«خوتەن ناھىيە يېڭىئاۋات يېزا غوجەك كەنتى 4ـمەھەللە. ئابدۇخالىق ئاخۇن. 50ياش. ئەسلىدە قىزىل ئۆڭگەچ راكىغا گىرىپتار بولۇپ، بېرىپ داۋالانمىغان دوختۇرخانا قالمىغان. ساتقۇلۇقلىرىنى سېتىپ دوختۇرخانىلارغا ئۆتكۈزۈپ ھەممە ئىقتىسادىدىن ئايرىلغان. ئاخىرى داۋالانغىلى ھېچ نەرسىسى قالمىغان. كېسەلى ئېغىرلىشىپ گېلىدىن سۇمۇ ئۆتمەيدىغان ھالەتكە كەلگەن. ئۇنىڭ ياش تۇرۇپ ئۆلۈپ كېتىشكە چىدىمىغان كەنت باشلىقى ۋە قوشنىلار ئازراق پۇل يىغىش قىلىپ‹ ئابابەكرى راخماندا داۋالىنىپ بېقىڭلار› دەپ ئەۋەتكەن. دوختۇرخانىمىز 2002ـيىلى دېكابىردىن باشلاپ كېسەلخانىدا ياتقۇزماي، ھەپتىلىك دورىنى بىر قېتىمدا تەييارلاپ بېرىپ ئۆيىدە ياتقۇزۇپ داۋالىغان. ھازىر ئاساسەن ساقىيىپ كەتكەن. ئەسلىدە سۇمۇ ئۆتمەيدىغان گالدىن ھازىر ئۈزۈم بىلەن نان (نانى ئەنگۈرە) ئۆتىدىغان بولغان. بىزنىمۇ ھۆل ئۈزۈم بىلەن مېھمان قىلدى...

«خوتەن شەھەرلىك سۇ ئىدارىسى. ئەخمەت بەردى ئاخۇن. ئاق قان دانىچىلىرى كۆپىيىپ كېتىش كېسەلىگە گىرىپتار بولغان (بۇ كېسەلنى قان راكىمۇ دېيىشىدۇ). شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى دوختۇرخانىسىدا تەكشۈرتكەندە ئاق قان دانىچىلىرىنىڭ سانى 58مىڭ چىققان. 2002ـيىلى ئاپرېلدىن باشلاپ دوختۇرخانىمىزدا داۋالانغان. ئاق قان دانىچىلىرىنىڭ سانى 12مىڭغا چۈشكەن... بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشتە كېسەلنىڭ قايتا قوزغالمىغانلىقى ئىسپاتلاندى...»

«خوتەن ۋىلايەتلىك 1-ئوتتۇرا مەكتەپ. ئوقۇتقۇچى ئابلىكىم سابىرنىڭ 5 ياشلىق ئوغلى ئاق قان كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ ئورۇقلاپ ئاجىزلاپ كەتكەن. خوتەن ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا تەكشۈرتكەندە ئاق قان دانچىلىرىنىڭ سانى 72 مىڭغا چىققان بولۇپ، دوختۇرلار 60 مىڭ يۈەن تەييارلاپ ئۈرۈمچىگە ئاپىرىپ داۋالىتىشنى بۇيرىغان. بۇ، 2001-يىلى ئىيۇندىكى ئىش ئىكەن. ئابلىكىم سابىر ئوغلىنى دوختۇرخانىمىزغا ئەكېلىپ كۆرسەتكەن. ئابابەكرى راخمان بىر ئايدەك ۋاقىت دورا تەييارلاپ بەرگەن. 200 يۈەنلىكچە دورا يېگەن. كېيىن تەكشۈرتكەندە ئاق قان دانچىلىرىنىڭ سانى 6400 گە چۈشۈپ نورماللاشقان. ئۈرۈمچىگە ئاپىرىپ تەكشۈرتكەندە ‹بالىڭىزدا كېسەل يوقكەن› دېگەن. ھازىر بالا يەتتە ياشقا كىرىپ مەكتەپكە بېرىپتۇ...»

«لوپ ناھىيە لوپ بازىرى ئەنجانباغ مەھەللە. نۇرنىساخان. بالىياتقۇ راكى، يەنە بۆرەك ياللۇغى، جىگەر قان تومۇر ئۆسمىسى قاتارلىق ئەگەشمە كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولغان. ناھىيىدىكى دوختۇرلار ۋىلايەتكە، ۋىلايەتتىكى دوختۇرلار ئۈرۈمچىگە يوللىغان. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى مەلۇم قىسىم دوختۇرخانىسى «ئۈمىد يوق» دېگەن. 2002-يىلى ئىيۇندىن نويابىرغىچە دوختۇرخانىمىزدا داۋالىنىپ تامامەن ساقايغان. بۇ قېتىم كۆرگىنىمىزدە شۇنداق ئۆزتۇرۇپتۇ...»

«چىرا ناھىيە چىرا يېزا 5-كەنت چوڭكۆل مەھەللە. مەتتىمىن قۇربان، 72 ياشلىق بوۋاي. جىگەر راكىغا گىرىپتار بولغان. ۋىلايەت ۋە ئۈرۈمچىلەردە تەكشۈرتكەن ۋە داۋالانغان. ئۇيەردىكى دوختۇرلار ‹ئۇزۇن بولسا ئۈچ ئاي ئۆمۈر كۆرەلەر› دېيىشكەن. يازغۇچى ئەبەيدۇللا ئىبراھىم ئەھۋالدىن خەۋەرتېپىپ: ‹ئابابەكرى راخماندا داۋالىنىڭ. ئۇمۇ سىزگە ئوخشاش كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ ئۆز-ئۆزىنى داۋالاپ ساقايتقان. سىزنىمۇ ساقايتىشى مۇمكىن› دەپ دوختۇرخانىمىزغا ئەۋەتكەن ۋە ئۆزى تېلېفونمۇ قىلغان. 2003-يىلى ئاپرېلدا دوختۇرخانىمىزدا داۋالىنىپ ساقايغان. بۇ قېتىم تەكشۈرۈشكە بارغىنىمىزدا ئەھۋالى ياخشى. كېسىلى قايتا قوزغالماپتۇ. ئەپسۇسكى، ئەمدى ئايالى ئۆپكە راكىغا گىرىپتار بوپقاپتۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە قىينىلىپ دوختۇرخانىلارغا ئاپىرالماپتۇ...»

«كېرىيە ناھىيە ئارىش يېزا يېڭىئېرىق كەنتى ئىقىن مەھەللە. ئابدۇرېھىم ئاخۇن. 43 ياش. ناھىيىلىك ۋە ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىلار ‹مېڭە ئۆسمىسى› دەپ دىئاگنوز قويغان. 2002-يىلى دېكابىردىن 2003-يىلى مايغىچە دوختۇرخانىمىزدىن دورا ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ داۋالانغان. ھازىر ئەھۋالى ياخشىكەن...»

ئابدۇرېشىت باھاۋىدىنىنىڭ خاتىرىسىدىن يۇقىرىقى تەپسىلاتلارنىلا كۆچۈردۇم. ئەلۋەتتە قىسقارتىپ ئالدىم. مۇشۇ قېتىمقى قايتا تەكشۈرۈشتە ئابابەكرى راخمانغا ئېيتىلغان رەھمەت ھەشقاللىلار-نى، قوي، توخۇ-ئۆردەك سويۇشقا تەرەددۇت قىلىشلارنى، «بىر كېچە قونۇپ بەرسىلە - بىر كۈن تۇرۇپ بەرسىلە» دەپ تۇتۇشلارنى يېزىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بارمۇ؟ ئابدۇرېشىت باھاۋىدىنىنىڭ خاتىرىسىدىكى 20 نەچچە ساقايغۇچىنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلىي كۆچۈرۈشنىڭ زۆرۈرىيىتى بارمۇ؟ باھارنى قىياس قىلىش ئۈچۈن ھەممە گۈللەرنى تەپسىلىي كۆرۈپ، ھىدلاپ چىقىشنىڭ ھاجىتى يوق. شۇنداقتىمۇ ئابابەكرى راخمان خوتەنلىك راك كېسەللىكلىرىنىلا داۋالىغانمىكىن دېگەن گۇماندىن خالىي بولۇش ئۈچۈن قەلەم تەۋرەتكۈچى يەنە تۆۋەندىكى تەپسىلاتلارنىمۇ ئوقۇرمەنلەرنىڭ نەزىرىگە ھاۋالە قىلىدۇ.

2002-يىلى كۈزدە، قەلەم تەۋرەتكۈچى تاساددىپىي پۇرسەتتە ئۈرۈمچىدىن كەلگەن بىر جۈپ ئەر-ئايال بىلەن كۆرۈشۈپ قالدى. ئايالىنىڭ ئىسمى پاتەمخان، ئۈرۈمچى شىمىگودىكى بىر مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن. خوتەن ناھىيىسىگە ھاكىم بولۇپ 2003-يىلى كۈزدە قاتناش ھادىسىسىدە ئۆلۈپ كەتكەن تۇرغۇن ھاكىمغا تۇغقان كېلىدىكەن. ئۇلار قەلەم تەۋرەتكۈچىنىڭ «تۇغقان يوقلاپ كېلىشىپتىلا؟» دېگەن سوئالىغا ئۇزۇن بىر ھېكايە بىلەن جاۋاب بەردى. قىسقارتىلغىنى شۇكى، ئەسلى پاتەمخان جىگەر قېتىش - جىگەر راكى كېسىلىگە گىرىپتار بولغانىكەن. ئۈرۈمچىدىكى دوختۇرخانىلاردا ئۇزۇن داۋالىنىپتۇ. ئۈنۈمى بولماپتۇ. ھەتتا دوختۇرلار «ئۇزۇن ياشىيالىسا تۆت-بەش ئاي ئۆمۈر كۆرىدۇ» دېيىشىپتۇ. جان ھەلقۇمىغا كەلگەن ئاشۇ پەيتلەردە تونۇشلاردىن بىرى ئابابەكرى راخماننىڭ گېپىنى قىپتۇ. پاتەمخانلاردا ئازراق ئۈمىد پەيدا بوپتۇ. سۇغا چۆكۈپ كېتىۋاتقان ئادەم شال پاخلى بولسىمۇ ئېسىلىشى كېرەك. ئۇلار ئابابەكرى راخمانغا تېلېفون قىلىپ كېسەللىك ئەھۋالىنى بايان قىپتۇ. ئابابەكرى راخمان: «ھەرگىز ئۈمىدسىزلەنمىسىلە، ساقىيىپ كېتەلەيدىلا، مەن دورا ئەۋەتىپ بېرەي» دەپتۇ. بۇ 2002-يىلى باھاردىكى ئىش ئىكەن. شۇندىن كېيىن تۇرغۇن ھاكىم ئابابەكرى راخماننىڭ پاتەمخان ئۈچۈن ياسىغان دورىلىرىنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىشكە باشلاپتۇ. يىغىنلارغا بارغاندا ئۆزىمۇ ئېلىپ بارىدىكەن. شۇنداق قىلىپ پاتەمخان ئابابەكرى راخماننىڭ دورىلىرىنى تۆت-بەش ئاي يەپتۇ ۋە مۆجىزە يۈز بەرگەندەكلا ساقىيىپ كېتىپتۇ. بۇ قېتىم خوتەنگە ئاتايىتەن ئابابەكرى راخمان بىلەن دىدارلاشقىلى ۋە ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتقىلى كېلىشى ئىكەن...

يەنە بىر تەپسىلات شۇكى، تۇڭگان ئاغىنىلەردىن ئابلا نىياز ئۈرۈمچىدە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ قورۇسىدا دەرەخكە يۆلىنىپ يىغلاۋاتقان چوڭ ياشلىق بىر ئادەمنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ كىشىنىڭ كۆرۈنۈشى تولىمۇ مەيۈس ئىكەن. خوتەنلىكلەر يۇمشاق كۆڭۈل كېلىدۇ. بېشىغا كۈن

چۈشكەنلەرگە ھېسداشلىق قىلىشقا ئامراق. ئابلا نىياز ھېلىقى ئادەمدىن ئەھۋال سوراپتۇ. نېمە ياردەم كېرەكلىكىنى ئۇقۇشۇپتۇ. مەلۇم بوپتۇكى، ھېلىقى ئادەمنىڭ ئۆمۈر جۈپتىگە تېخى ھېلىلا «ئۆپكە راكى» دەپ دىئاگنوز قويۇلغانىكەن. ئۆپكە راكى ـ بۇ ئەجەل يېقىنلاپ قاپتۇ دېگەن گەپ. ئۆمۈر جۈپتىگە ئەجەل يېقىن كېلىۋاتسا، جۈپلەرنىڭ يەنە بىرى كاككۇكتەك نادامەت چەكمەسمۇ؟ ئابلا نىياز ئۇ كىشىگە تەسەللىي بېرىپتۇ. ئابابەكرى راخماننىڭ تېلېفون نومۇرىنى يېزىپ بېرىپ: «مۇشۇ كىشى راك كېسىلىنى داۋالىيالايدۇ، ئالاقىلىشىپ باقسىلا» دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ دەرەخكە يۆلىنىپ يىغلىغان ھېلىقى كىشى راك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئايالىنى ئېلىپ خوتەنگە ـ ئابابەكرى راخمان دوختۇرخانىسىغا يېتىپ كەلدى. نام-ئەمەللىرىمۇ مەلۇم بولدى. ئەرنىڭ ئىسمى ۋاھاب قادىر. 1950-، 1960-يىللاردىكى داڭلىق ئاۋاز ئارتىسى ئىكەن. ھازىر جۇڭگو بىلەن قازاقىستان ئارىسىدا بېرىپ-كېلىپ تىجارەت قىلىدىكەن. راك كېسىلىگە گىرىپتار بولغۇچى ئۇنىڭ ئايالى بولۇپ ئىسمى ئايىمخان ئىكەن. ئۇلار ئابابەكرى راخماندا بىر يېرىم ئاي داۋالاندى. تېخى ۋاھاب قادىر ئايالىنى بۇيەردە داۋالىنىشقا تاشلاپ قويۇپ قازاقىستانغا كېتىپ قالدى. شۇ بىر يېرىم ئاي ئىچىدە ئايىمخاننىڭ كېسىلىدە جىق ياخشىلىنىشلار بولدى. كېيىن ئائىلىسىدە يېيىشكە دورا ئېلىپ ئۈرۈمچىگە قايتتى.

...ھېكايىنىڭ داۋامىنى ئابابەكرى راخمان سۆزلەيدۇ: 2003-يىلى ئاۋغۇست. بىر كۈنى قول تېلېفونۇم جىرىڭلاپ كەتتى. ئاچتىم. تېلېفوندىن «ئابابەكرى راخمان ياشىسۇن، ئابابەكرى راخمان ياشىسۇن» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. بىرەر مەست ئاغىنە چاقچاق قىلىۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلىدۇم. ھازىر رەئىسلەرنى ياشىسۇن دېيىش مودىدىن قالدى. ئۇزئارا ياشىسۇن دېيىشمە بولۇۋېرىدىغان بولدى. قورقۇپقۇ كەتمىدىم. لېكىن ئاۋاز راسا تونۇش ئەمەس. «نېمە گەپ، نېمە گەپ؟» دەپ سورىدىم. لېكىن «ئابابەكرى راخمان ياشىسۇن» دېگەن ۋارقىراش توختايدىغاندەك ئەمەس. «مەستنىڭ مەدھىيىسىنى ئاڭلىغۇچە...» دەپ تېلېفوننى ئېتىۋېتىشكە تەييارلاندىم. شۇچاغدا تۇيۇقسىز: «مەن ۋاھاب قادىر» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. تىچلىق سوراشتۇق. مەلۇم بولدىكى، ئۇلار ئايىمخاننى قايتا تەكشۈرتۈپتۇ. ئۆسمىنىڭ يېنىپ ئىنتايىن كىچىك ھالەتكە كەلگەنلىكى ئېنىقلىنىپتۇ. ئەسلى ئۆسمە يېنىدا ـ ئۆپكىدە يەنە بىر جاراھەت بار ئىكەن. ئۇ پۈتۈنلەي ساقىيىپ كېتىپتۇ. زەينەپ ساقايسا كاككۇك خۇشال بولماي قالامتىمۇ؟ تېلېفون قىلىشى، خۇشاللىقتىن «ئابابەكرى راخمان ياشىسۇن!» دەپ ۋارقىرىشى شۇ سەۋەبتىن ئىكەن. تېلېفوندا كۆپتىن كۆپ رەھمەتلەر ئېيتىپ كەتتى...

ئەمدى بۇ سەھىپىلەردە ئاۋات ناھىيىسىدىكى توختىنىساخاننىڭ قىزىل ئۆڭگەچ راكىدىن ساقايغانلىقىنى، قەشقەردىن، چەرچەندىن، يەكەندىن كېلىپ ساقىيىپ ياندىلارنى بىر-بىرلەپ بايان قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئابابەكرى راخمان داۋالىغان ھەممە راك كېسەللىكلىرى ساقىيىپتۇ، دېگەن تەسىرات پەيدا بوپقالماسلىق ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىمۇ ئەسكە ئېلىش لازىم. ئۇنىڭ قولىدا داۋالىنىپ شىپا تاپالماي ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ ئەڭ داڭلىقى ـ خەلق شائىرى روزى سايىت. گەرچە باشلىقلارنىڭ «چوقۇم داۋالاپ ساقايتىشىڭىز كېرەك» يەي، «بۇ سىلىگە بەرگەن سىياسىي ۋەزىپە» يەي دېگەندەك يولىيورۇقلىرى بولسىمۇ، ئابابەكرى راخمان ئۇنى داۋالاپ ساقايتالمىدى. 45 يىللىق دوستىنى بارچە ئىقتىدارىنى ئىشقا سېلىپ داۋالىغان بولسىمۇ شىپالىق بېرەلمىدى. داۋالاش باشقا ئىش، شىپا تېپىش يەنە باشقا ئىش، ئەلۋەتتە. ئالدىنقىسى ئابابەكرى راخمانغا تەئەللۇق. كېيىنكىسى بولسا ياراتقۇچىنىڭلا قولىدىن كېلىدىغان ئىش. بۇنى ئېنىق ئەستە تۇتۇش لازىم. داڭلىق ئوتتۇرا ئاۋازلىق ناخشىچى تۇرانقىز ۋە باشقا شىپالىق تاپالماي ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ ئىشىمۇ شۇنداق. بۇيەردە بىز ئابابەكرى راخماننى ئاساسسىز گەپلەر بىلەن ماختاپ يۈرسەك بولمايدۇ. ئابابەكرى راخماننىڭ تېۋىپقا ئايلانغانلىقى، رەسمىي سۈرئەتتە دوختۇرخانا ئاچقانلىقى ۋە دوختۇرخانىنىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدا توختىلىشتىن بۇرۇن تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغان 3-ئىش، ئۇنىڭ راك كېسىلىدىن باشقا كېسەللەرنىمۇ داۋالايدىغانلىقى ھەققىدە. ئۇنىڭ يەنە قانداق كېسەللەرنى داۋالايدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىدا بېرىلىۋاتقان «خوتەن داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى» توغرىسىدىكى ئېلانغا قۇلاق سالساقلا كۇپايە. ئەلۋەتتە تېۋىپ بولغانىكەن، تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى ئاچقانىكەن، باشقا ھەرخىل كېسەللىكلەرنىمۇ داۋالاش ئىقتىدارىنى ھازىرلىشى كېرەك. بۇنى ئىشقا ئاشۇرغان دەپ ئېيتالايمىز. ئابابەكرى راخماننىڭ بولۇپمۇ جىگەر، بۆرەك كېسەللىكلىرىنى داۋالاش سەۋىيىسى ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. بىر ھېكايە كەلتۈرەيلى: مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىدا ئىشلەيدىغان فېۋرالنىڭ ئوغلى جارقىن قازاقىستاندا ئوقۇۋاتقاندا جىگەر ياللۇغىغا گىرىپتار بولغان. ئۇياقلاردا داۋالاش ئۈنۈم بەرمەي ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ ئۈرۈمچىدە داۋالانغانىكەن. ئۇيەردىمۇ شىپا تاپالماپتۇ. ھەتتا داۋالىغۇچىلار «ئەمدى ئامال يوق، قايتۇرۇپ كېتىپ ئاخىرەتلىكىگە تەييارلىق قىلىڭلار» دېيىشىپتۇ. نېمە چارە؟ شۇئەسنادا ئۇلار كىمدۇر بىرىدىن ئابابەكرى راخماننىڭ بۇنداق كېسەلنى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك يولى بىلەن داۋالىيالايدىغانلىقىنى ئاڭلاپتۇ. سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ئابابەكرى راخماننىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلىپتۇ ۋە بىمارنى كۆرۈپ بېرىشكە تەكلىپ قىپتۇ. بالىنىڭ كېسىلى بەك ئېغىر ئىكەن. پۈتۈن بەدىنى سېرىق سەبدەدەك سارغايغان، كۆز قارىچۇقىغا

تۇخۇمنىڭ سېرىقىنى كەپلەپ قويغاندەك سېرىق كۆرۈنىدىكەن. پۇت-قولىدا ماغدۇردىن ئەسەر يوق ئىكەن. 1999-يىلى دېكابىرنىڭ ئاشۇ سوغۇق كۈنىدە ئابابەكرى راخمان: «خۇدا خالىسا بالا 45كۈندە ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ. بىر شەرتىم شۇكى، بالىنى دوختۇرخانىدىن ياندۇرۇپ چىقىڭلار. مېنىڭ دورامدىن ئۆزگە دورىنى يېمىسۇن» دەپتۇ. فېۋرال ئوغلىنى سۇ ئىشلار نازارىتىدىكى ئاكىسى نۇرلانىنىڭ ئۆيىگە ياندۇرۇپ چىقىدۇ ۋە ئابابەكرى راخمان تەييارلاپ بەرگەن دورىلارنى يېگۈزۈشكە باشلايدۇ. ئون كۈنلەردىن كېيىن بالىدا ئۆزگىرىش - ساقىيىش ئالامەتلىرى كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ. 25كۈندە ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭغۇدەك بولىدۇ. 30كۈندىن كېيىن مورىغا قايتىدۇ. ئابابەكرى راخمان يەنە بىر ئايلىق دورا تەييارلاپ بېرىدۇ. 45كۈن ئۆتكەندە سەللىمازا ساقىيىپ كەتكەن جارقىن قازاقىستانغا قايتىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كېلىدۇ. ئابابەكرى راخمان بىلەن ئالاھىدە خوشلىشىدۇ. تېۋىپنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ: «ماڭا ئىككىنچى قېتىم هاياتلىق بەردىڭ، مېنىڭ ئىككىنچى دادام بولدۇڭ» دەيدۇ. مانا شۇ ئىشتىن كېيىن جارقىننىڭ دادىسى فېۋرال ئابابەكرى راخماننىڭ مورىدا تۇرۇشلۇق تەشۋىقاتچىسىغا ئايلىنىدۇ. كۆرگەنلا يەردە ئابابەكرى راخماننىڭ داۋالاش ئىقتىدارىنى تەرغىب قىلىدۇ. ئابابەكرى راخمان ئۈرۈمچىدە داۋالاش بىلەن شۇغۇللانغان ئاشۇ 2000-يىلىدا مورىدىن ماشىنا-ماشىنا قازاقلارنىڭ كېلىپ داۋالانغانلىقى ۋە دورا ئېلىپ قايتقانلىقى شۇ سەۋەبتىن ئىكەن.

يەنە بىر ھېكايە كەلتۈرەيلى: لوپ ناھىيە يۇرۇڭقاش يېزا ئاياغ مىيىقلا كەنتىدىن ئابدىلمىئاخۇن بۆرەك ياللۇغىغا گىرىپتار بولۇپ قالىدۇ. كېسەل ئېغىرلىشىپ پۈتۈن بەدىنى، بولۇپمۇ قورسىقى كۆپتەك ئىششىپ كېتىدۇ. دەرىجىلىك دوختۇرخانىلاردا داۋالىنىپمۇ شىپا تاپالمايدۇ. تېخى ئۇيەردىكى دوختۇرلار ئاشۇ نامرات دېھقاننى زاڭلىق قىلغاندەك: «100مىڭ يۈەن تەييارلاپ ئۈرۈمچىگە بېرىڭ. ئۇيەردە بۆرەك ئالماشتۇرسىڭىز ساقىيىپ كېتىسىز» دەيدۇ. نامرات دېھقان 100مىڭ يۈەننى نەدىن تاپىدۇ؟ ئامالسىز، پۇلسىز، ياردەمسىز قالغان ئابدىلمىئاخۇن 2001-يىلى نويابىردا ئابابەكرى راخماننى ئىزدەپ «خوتەن داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»غا كېلىدۇ. ئابابەكرى راخمان ئۇنى داۋالاشقا كىرىشىدۇ. تۆت ئايدىن كېيىن ئابدىلمىئاخۇن ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ.

يەنە پاكىت كەلتۈرۈشنىڭ زۆرۈرىيىتى بارمۇ؟ ئەگەر زۆرۈرىيىتى بار دەپ قارىساق، ئەمدى «خوتەن داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»نىڭ ئىشخانىلىرىدىكى رەھمەت-ھەشقاللىلار بىلەن مەزمۇنلانغان لەۋھەلەرگە نەزەر ئاغدۇرايلى. ئېسىلغان لەۋھەلەر 30دىن ئاشىدۇ. ئاسىدىغان تام يوق ئىشكاپقا سېلىپ قويۇلغانلىرىچۇ تېخى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كېسەلدىن ساقايغۇچىلار ئۆز ئىختىيارى بىلەن، ئۆز قولى بىلەن يېزىپ تەقدىم قىلغان.

توختىلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدىغان 4-ئىش، ئابابەكرى راخماننىڭ تېۋىپلىق سالاھىيىتى مەسىلىسى. ھەممىگە مەلۇمكى، تارىختىن بېرى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى بىلەن شۇغۇللانغانلار موللا-ئاخۇنلار بوپكەلدى. تېۋىپلارنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى سەللە يۆگىگەن، ئۇزۇن يەكتەك كىيگەن، ئۇزۇن ساقاللىق موللا-ئاخۇنۇملارغا ئوخشايدۇ. بۇنى بەلكىم ئاشۇ موللا-ئاخۇنۇملار ئۈستىگە ئالغان ۋەزىپە يەنى جامائەتنىڭ مەنىۋىيىتىنىمۇ، جىسمانىيىتىنىمۇ ساغلاملاشتۇرۇش ۋەزىپىسى بەلگىلىگەن بولۇشى مۇمكىن. ۋە بەلكىم تېبابەتچىلىك كىتاب-قوللانمىلىرىنىڭ ئىلگىرىكى چاغلاردا كۆپرەك پارسىي، ئەرەبىي، ئوردۇچە بولغانلىقى بەلگىلىگەن بولۇشى مۇمكىن. مەدرىسەلەردە 20-30يىللاپ ئوقۇمىغانلارنىڭ بۇ كىتابلاردىن پايدىلىنالىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇ نۇقتىدىن ئېيتىشقا بولىدۇكى، مەدرىسەلەرنى پۈتتۈرۈپ ئىرشاتنامە ئالغان موللا - ئاخۇنۇملارلا تېبابەتچىلىك قىلىش شارائىتىغا ئىگە. تېۋىپلارغا 15-20يىل شاگىرت بولغانلارمۇ ئالدى بىلەن دىنىي ئىلىمدە كامالەتكە يېتىشى، ئاندىن كېيىن تېبابەتچىلىك ئىلمىدە كامالەت قوغلىشىشى كېرەك. مانا شۇ سەۋەبلىك، تېۋىپلارنىڭ موللا-ئاخۇنۇم بولۇشى، سەللە ئوراپ ئۇزۇن يەكتەك كىيىشى، ئۇزۇن ساقال قويۇشى كېلىپ چىققان. مانا بۇ تېۋىپلىرىمىزنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈش سالاھىيىتى. ۋەھالەنكى، ئەگەر بىز شۇنى تېۋىپلىق سالاھىيىتى دەپ ئېتىراپ قىلىدىغان بولساق، ئابابەكرى راخمان بۇنداق سالاھىيەتكە ئىگە ئەمەس. ئۇ سەللە يۆگىمەيدۇ، دوپپا كىيىدۇ. ئۇزۇن يەكتەك كىيمەيدۇ، غەربچە كاستۇم كىيىدۇ. ئۇنىڭ ئۇزۇن ساقىلى يوق، ساقىلىنى ھەر كۈنى پاكىز قىرىپ تۇرىدۇ. ھەتتا بۇرۇتمۇ قويمىغان. بۇنى ۋە بۇلارنى ئابابەكرى راخماننىڭ تەربىيىلىنىش مۇھىتى بەلگىلىگەن بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ئۇ مەدرىسەلەرنى تاماملىمىغان، تېۋىپلارنىڭ ئۆيىدە 15-20يىل شاگىرتمۇ بولمىغان. دىنىي ئىلمى تولۇق ئەمەس. بەلكىم بۇنى ۋە بۇلارنى يەرلىك سىياسەت كەلتۈرۈپ چىقارغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. چۈنكى ئاشۇ سىياسەتلەردە دىنىي كىيىم كىيىش ۋە ساقال-بۇرۇت قويۇش چەكلەنگەنلىكى ھەممىگە ئايان. ئابابەكرى راخماننىڭ ئۇزۇن ساقىلى يوقلۇقى، ئۇزۇن يەكتەك كىيمىگەنلىكى - ئۇنىڭ تېۋىپلىقىغا گۇمان كەلتۈرمەيمۇ قالمىدى. ناتونۇش بىمارلار كېسەل كۆرسەتكىلى كەلگەندە شەھەرچە سىياق ياكى زامانچە سىياقتىكى تېۋىپنى كۆرۈپ ئىشىنەلمەيدىغان ئەھۋاللارمۇ بولدى. ئالدىنقى يىلى كۈزدە ئاغىنىلەردىن بىر قانچىمىز «داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»نىڭ ئالدىغا جەم بولۇپ ئابابەكرى راخماننىڭ ئىشتىن چۈشۈشىنى ساقلاپ تۇردۇق. ئۇ ئىشتىن چۈشۈپ ئەمدى ماڭايلى دەپ تۇرساق، چىرايلىق ساقال قويۇۋالغان روزىنىياز ئاخۇن

كەپقالدى. ئۇ ئابابەكرى راخماندىن ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بەرگەن ئوغلىنىڭ كەسىپ تاللىشى توغرىسىدا مەسلىھەت ئالغىلى كەلگەنىكەن. ئۇلار پاراڭلىشىۋاتاتتى، يېنىمىزغا سومكا كۆتۈرۈۋالغان بىر جۈپ ئەر-ئايال كەلدى ۋە روزىنىياز ئاخۇننى كۆرسىتىپ: «تېۋىپ ئابابەكرى راخمان ئاشۇ كىشىمۇ؟» دەپ سورىدى. تەلەپپۇزىدىن مەلۇم بولدىكى، ئۇلار تۇرپان ياكى قۇمۇل تەرەپتىن كەلگەنلەر ئىكەن. بىز: «ياق، ئۇ ئەمەس، ئۇياقتىكىسى» دەپ جاۋاب بەردۇق. قۇمۇل-تۇرپانلىق ئەر-خوتۇن سۆزىمىزگە ئىشەنمىدى. قايتىلاپ سورۇشتۇردى. ئۇ گويا ساقىلى يوق ئىكەنغۇ، ئۇزۇن يەكتەك كىيمەپتىغۇ دەپ سوراۋاتقاندەك قىلاتتى. بىز قايتا تونۇشتۇرغاندىن كېيىن ئاندىن ئىشەنگەندەك بولدى. شۇنداقتىمۇ كۆزلىرىدە يەنىلا ھەيرانلىق ئالامەتلىرى چاقنايتتى...

شۇ كۈنى ئابابەكرى راخمانغا ئۇزۇن ساقال قويۇۋېلىش، ئۇزۇن يەكتەك كىيىۋېلىش ھەققىدە چاقچاق قىلدۇق. ئۇمۇ چاقچاق ئارىلاش جاۋاب بەردى: «تېۋىپقا ئەمەس سەللىگە كېسەل كۆرسەتمەكچى بولسا، ھىندىستاندىكى شىكلارغا كۆرسەتسۇن، يەكتەك - پەرىجىگە كېسەل كۆرسەتمەكچى بولسا ئەرەبلەرنى ئىزدىسۇن، ساقالغا كېسەل كۆرسەتمەكچى بولسا، تېكىگە مۇراجىئەت قىلسۇن...»

روشەنكى، سالاھىيەت سىرتقى كۆرۈنۈشتە ئەمەس، ئىگىلىگەن بىلىمدە. ئۇنىڭ ئون نەچچە يىللىق داۋالاش ئەمەلىيىتى تېۋىپلىق بىلەن سەللە، يەكتەك، ساقال ئارىسىدا ھېچقانداق باغلىنىش يوقلۇقىنى ئىسپاتلىدى. بەلكىم سالاھىيەت كىنىشكە، گۇۋاھنامە، ئىرشاتنامىلەردىمۇ بولماسلىقى مۇمكىن. كىنىشكا-گۇۋاھنامىسىز خىزمەت قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان جەمئىيىتىمىزگە يارىشا، ئۇمۇ بەزى كىنىشكىلەرگە ئىگە. ئالايلۇق، ئۇ 1987-يىلى ئىمتىھانغا قاتنىشىپ ئۇيغۇر تېبابىتى بويىچە ۋراچلىق كىنىشكىسى ئالغان. 1993-يىلى ئىگىلىك باشقۇرۇش كەسپى بويىچە ئالىي مەكتەپ دىپلومى ئالغان. ۋەھالەنكى، ئۇنىڭ داۋالاش بويىچە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى ئاللىقاچان ئۇ كىنىشكىلەرنىڭ سەۋىيىسى ۋە دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتتى...

شۇنداق قىلىپ، ئالتە - يەتتە يىل كېسەل ئازابى تارتقان ئابابەكرى راخمان بىر ئىقتىدارلىق تېۋىپقا ئايلاندى. ئۇ تېۋىپقا ئايلانغاندىن كېيىنكى ئون يىلدا 1100 كۋادرات مېتىرلىق كېسەلخانا - ئىشخانىلارغا، 50 كارىۋاتلىق بالنىتسا، 41 نەپەر ئىشچى-خىزمەتچىگە (بۇنىڭ 23 نەپىرى مەخسۇس داۋالاش خادىمى) ئىگە «خوتەن داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»نى قۇرۇپ چىقتى. ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈپ دورا بۇيرۇش، كېسەلخانىدا ياتقۇزۇپ داۋالاش، تېلېفون ئارقىلىق كېسەللىك ئەھۋالىنى ئاڭلاپ، دورا ئەۋەتىپ داۋالاش قاتارلىق داۋالاش ئۇسۇللىرىنى يولغا قويدى. ھازىر ھەرقايسى ۋىلايەت - ناھىيىلەردىمۇ شۆبە دوختۇرخانا ئېچىشقا تىرىشماقتا. مۇشۇ ئون يىلدا ئابابەكرى راخمان داۋالىغان بىمارلار ئون مىڭ نەپەردىن ئاشىدۇ. ئۇ يەنە كېسەل داۋالاش جەريانىدا يەكۈنلىگەن ساقلىقنى ساقلاش جەھەتتىكى تەجرىبە-ساۋاقلارغا ئاساسەن، خوتەن رايونىنىڭ ئېسىل خام ئەشيالىرىنى ماتېرىيال قىلىپ «داۋايى قۇۋۋەت يېمەك - ئىچمەكلىرى زاۋۇتى»نى قۇرۇپ چىقتى. توققۇزخىل مەھسۇلات ئىشلەپچىقاردى. بۇلارنى ئەلۋەتتە نەتىجە دېمەي مۇمكىن ئەمەس.

خاتىمە

خاتىمە دېگەن خۇلاسە. خۇلاسە قىلغاندا نېمە دەيمىز؟ ئالدى بىلەن شۇنى دېيىشكە بولىدۇكى، ئابابەكرى راخماننىڭ جىگەر راكىغا گىرىپتار بولۇشى ۋە شىپالىق تېپىپ كېسەللىكتىن خالاس بولۇش جەريانى ئۇنىڭ ھايات يولىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋەتتى. ئاشۇ كېسەل ئۇنى مەنسەپدارلىق ساھەسىدىكى قەدەممۇ قەدەم ئۆسۈشتىن مەھرۇم قىلدى. ئاشۇ كېسەل ئۇنى ھەركۈنى ھاراق ئىچىدىغان تېجمەللىكتىن توختاتتى. ئاشۇ كېسەل ئۇنى سورۇنمۇ سورۇن ئويناپ يۈرۈيدىغان بىغەملىكتىن قۇتقۇزدى. ئاشۇ كېسەل ئۇنى بىردىنلا باي بولغىلى بولىدىغان بىناكارلىق ساھەسىدىن يىراقلاشتۇردى. ئاشۇ كېسەل ئۇنى يەنە تالاي-تالاي ئىشلاردىن يىراقلاشتۇردى ۋە تالاي-تالاي گۇناھلارنى سادىر قىلىشتىن ساقلاپ قالدى. ئەكسىچە، ئۇنى ھاراق دېسە سەسكىنىدىغان مۆمىنگە، كېسەل داۋالايدىغان تېۋىپقا ئايلاندۇردى. خەلققە، جامائەتكە يېقىنلاشتۇردى. ئازاب-ئوقۇبەت تارتىدىغانلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدىغان قىلدى. تالاي پەللىلەردىن مەھرۇم قىلدى ۋە تالاي نۇسرەتلەرگە ئېرىشتۇردى. ھايات-تۇرمۇش دېگەن شۇ ئىكەن. بىرىدىن مەھرۇم قىلسايەنە بىرىگە مۇيەسسەر قىلىدىكەن. ئۇنىڭ تېبابەتچىلىك يولى رېلىس ياتقۇزۇلغاندەك راۋان بولدىمۇ؟ ھېچقانداق قىيىنچىلىققا ئۇچرىمىدىمۇ؟ ھايات - تۆمۈر يول ياكى ھاۋا يولى ئەمەس. ئۇنىڭدا دوقاللار، ئېگىز-پەسلىكلەر، قورام تاشلار دەرقەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئۇيەرلەردىن بۇرۇلۇشقا، تورموزلاپ ئۆتۈشكە، ئەگىپ ئۆتۈشكە ياكى يول توسقان قورام تاشنى ئېلىپ يول سىرتىغا ئىرغىتىپ تاشلاشقا توغرا كېلىدۇ. كىمنىڭ يولى تۈپتۈز بولسۇن؟ ئىچكى قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشكە بولىدۇ. يول تورايدىغىنى يەنىلا سىرتقى توسالغۇ. ياخشى نىيەت، ياخشى پىلان، ياخشى ئىشنىڭ كۈشەندىسى نىمانچە جىق؟ ئاددىي رېتسىپلار بەك تولا. كېسەللىكنى داۋالايدىغان، سىنى ئاغرىق ئازابىدىن خالاس قىلىدىغان دورا-ئەشيا بىغىڭدا بار. پەقەت ئۇنى ساڭا بىلدۈرۈش - تونۇتۇش كېرەك. بىلىۋالساڭ، تونۇۋالساڭ دوختۇرخانىلارغا پۇل خەجلىمەيمۇ، يىراقلارغا بېرىپ دوختۇر ئىزدىمەيمۇ ئۆز-ئۆزۈڭنى داۋالىيالايسەن. ئابابەكرى راخمان ياخشى كۆڭلى، ياخشى نىيىتى بىلەن كېسەللىكنىڭ

ئالدىنى ئېلىش، سافلاملىق تەشۋىقاتى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تالاي قېتىم ئورۇندى. تۆت يىل يول ماڭدى. رەھبەرلەرنىڭ تەستىق خەتلىرىنىمۇ ئالدى. ۋەھالەنكى، ئاشۇنى ئومۇملاشتۇرۇدىغان تەشۋىقات ۋاستىلىرىنىڭ دەرۋازىسىغا كەلگەندە دەرۋازا ئېچىلمىدى. دەرۋازىنى قانچە قاققان بولسىمۇ ئېچىپ بېرىشمىدى... ئابابەكرى راخمان ياخشى كۆڭلى، ياخشى نىيىتى بىلەن ئاغرىق - بىمارلارنىڭ يولىنى قىسقارتىش، ئۇلارنىڭ ئازاب - قىيىنچىلىقلىرىنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن ناھىيىلەرگە، يېزا-قىشلاقلارغا بېرىپ كېسەل كۆرمەكچى، سەييارە داۋالاشنى قانات يايدۇرماقچى بولۇۋىدى، يېزا-قىشلاقلارنىڭ يوللىرىغا توساق قويۇلدى. باشقۇرغۇچى تارماقلارنىڭ تەستىقىنى ئېلىپمۇ ئۇ توساقلاردىن ئۆتەلمىدى... ئابابەكرى راخمان ياخشى كۆڭلى، ياخشى نىيىتى بىلەن باشقا ناھىيىلەردە، قوشنا ۋىلايەتلەردە شۆبە دوختۇرخانىلارنى ئاچماقچى بولۇۋىدى، دوقمۇش-دوقمۇشتا قىزىل چىراغ يېنىپ توسۇپ قويىدى. قىزىل چىراغ يېنىپ تۇرسا توختىماي نېمە ئىلاجىڭ؟... ئابابەكرى راخمان ئاشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى خەلق ئۈچۈن، كېسەل-بىمارلار ئۈچۈن قىلماقچى ئىدى. ئەمما ئۇ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ئۆز قىبلىنامىسى قىلغان شۇ ئورگانلاردىكى رەسمىيەتچىلىك توساقلىرىدىن ئۆتەلمىدى. نېمىسىنى دەيمىز؟ ئۇ راك كېسەللىكلىرىنى داۋالىدى. ساقايغانلارمۇ، ئۆلگەنلەرمۇ بولدى. بۇنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىش، سەۋەبىنى تېپىپ چىقىش، نەزەرىيە جەھەتتىن ئىسپاتلاش كېرەك ئىدى. ياردەم سورىۋىدى، ساقلىقنى ساقلاش تارماقلىرى، پەن-تەتقىقات تارماقلىرىغا، پەن-تەتقىقات تارماقلىرى ساقلىقنى ساقلاش تارماقلىرىغا ئىتتىرىپ، ياردەم قولىنى ئۇزىتىدىغان مەردانە تېپىلمىدى. يەنە نېمىسىنى دەيمىز؟ جاھاندا راۋان يوللار كۆپمۇ؟ياكى توساق-توسالغۇلار كۆپمۇ؟ ئالدىنقىسى كۆپ بولۇشى كېرەك ئىدى. ھەتتىگەي...

خەلقنىڭ ئازاب-ئوقۇبىتىنى يەڭگىللىتىش كېرەك. كېسەل-بىمارلارنىڭ ئاغرىق ئازابىنى يەڭگىللىتىش كېرەك. ئۇلارنىڭ قىيىنچىلىقتىن ئۆتۈۋېلىشىغا ھەمدەم بولۇش كېرەك. ئابابەكرى راخمان توختاپ قالمىدى. قولىدىن قانچىلىك كەلسە، شۇنچىلىك قىلدى.

كىشىلەرنىڭ ئۇيغۇر تېبابىتىگە بولغان ئىشەنچىسى كەممۇ ياكى ئامال بولمىغاندا ئۇنى ئەسكە ئېلىشامدۇ؟ ئىشقىلىپ ئابابەكرى راخماننى - «داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»نى ئەڭ ئاخىرىدا ئىزدەپ كېلىشەتتى. تالاي دوختۇرخانىلاردا داۋالىنىپ، ھەممە پۇللىرىدىن - ئىقتىسادىدىن ئايرىلىپ، پۇل ئۆتكۈزۈشكە ئامال بولمىغاندا، كېسەلخانىلاردىن قوغلاشقانلىرىدا ئاندىن ئۇنى ئىزدەپ كېلىشەتتى. ئاشۇ بىچارىلەرنى «پۇلۇڭ بولمىسا داۋالىمايمەن»دېگىلى بولامدۇ؟ باشقىلار دېيەلىشى مۇمكىن، ئەمما ئابابەكرى راخمان دېيەلمەيدۇ. ئۇنىڭ تەربىيىلىنىشى، ئۇنىڭ كۆڭلى بۇنىڭغا يول قويمايدۇ. ئۇ پۇلى بارلارنىمۇ، پۇلى يوقلارنىمۇ داۋالاۋېرىدۇ. تاھازىرغىچە بىرمۇ بىمار پۇلسىزلىقتىن ئۇنىڭ دوختۇرخانىسى ئالدىدا يېتىپ قالغىنى يوق. دەرۋازا ئالدىدا قىينىلىپ يېتىپ جان ئۈزگەنلەر تېخىمۇ يوق. ئۇ ئادەملەرگە ئىشىنىدۇ. ياخشىلىققا ياخشىلىق قايتىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. ھازىرچە پۇلى بولمىسا نېمە بوپتۇ؟ داۋالاپ تۇرايلى، ساقايسۇن، ساقايغاندا پۇل تاپالايدۇ. پۇل تاپسا داۋالىنىش ھەققىنى چوقۇم قايتۇرىدۇ دەپ ئويلايدۇ. ئىش ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق. ھەممە تاپقان-تەرگىنىنى باشقا دوختۇرخانىلاردا تۈگىتىپ، ئاندىن «داۋايى»غا كەلگەن بىچارە بىمار داۋالىنىش ھەققىنى ھەرگىز ئالدىن ئۆتكۈزەلمەيدۇ. تولۇق ئۆتكۈزۈشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. تېخى يەنە ساقىيىپ بالنىتسىدىن چىققاندا، كېيىن ئەكېلىپ بېرىش ئۈچۈن ۋەدىلەرنى بېرىپ كېتىدۇ. ئۇلارنى پۇلنى تۆلەپ بولۇپ ئاندىن دوختۇردىن چىقسەن دەپ ياتقۇزۇۋېرىشنىڭ ئورنى يوقتە. 2001-يىلى قالغان نېسي 60مىڭ يۈەندىن ئارتۇق. 2002-يىلدىكىگە قوشۇلۇپ 100مىڭ يۈەنگە باردى. 2003-يىلدىكى قانچە؟ ئاشۇ نېسىيەلەرنى يىغقىلى بولامدۇ؟ ساقايغۇچىلار كېيىن ئەكېلىپ بېرەمدۇ؟

2002-يىلى كۈزدە، قەلەم تەۋرەتكۈچى ئابابەكرى راخمان بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغان بىر كۈنى چەرچەنلىك بىر قانچە ئادەم كېسەل كۆرسەتكىلى كەلدى. ئۇلار ئالدىدا ئولتۇرغان سەللىسىز، يەكتەكسىز، ساقالسىز تېۋىپنىڭ راستىنلا ئابابەكرى راخمان ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەندىن كېيىن ئالدى بىلەن 400سوم پۇلنى ئېلىپ تېۋىپنىڭ ئالدىغا قويدى. تېۋىپ دېدى: «كېسەلنى كۆرۈپ بولاي، دورا ئالىدىغان چاغدا پۇل تۆلىسەڭلارمۇ بولىدۇ». كېسەل كۆرسەتكۈچىلەر دېدى: «ياق، بۇ بىز دورا ئالىدىغان پۇل ئەمەس. ئۆزلىرى تۆت يىل بۇرۇن قوشنىمىز××نى داۋالاپ قويغانىكەنلا، شۇ چاغدا 400سوم قەرز قالغانىكەن. بۇ قېتىم بىزدىن ئەۋەتتى. ئالدى بىلەن ئامانەتنى تاپشۇرايلى. ئاندىن ئۆزىمىزنى كۆرسىتەيلى. ئامانەتنى تاپشۇرۇۋالغايلا...»

ئىش مانا شۇنداق. ياخشىلار كۆپ دۇنيا بۇ. كېسەل چاغدا تاپشۇرالمىغان، بالنىتسىدىن چىققاندا قەرز قالغان پۇلنى ئۇزاق ۋاقىتلاردىن كېيىن ئەۋەتىپ بېرىدىغان ئىش قانچە قېتىم يۈز بەردى؟ بۇنى ستاتىستىكىلاپ چىقىش مۇمكىن ئەمەس. ئابابەكرى راخمان ئاشۇ قەرز قالغان پۇللارنى ئەكېلىپ بەرسە ھەممىنى ئېلىۋېرەمدۇ؟ قەلەم تەۋرەتكۈچى ئالدىنقى بىر يىلى ئۇلارنىڭ بىر قېتىمدا 500يۈەندىن تۆۋەن قەرزلەرنىڭ ھەممىسىنى كۆتۈرۈۋەتكەنلىكىگە شاھىد بولغان. بۇ قېتىم دوختۇرخانا ھېساباتىنى باشقۇرغۇچى سەيدى ماخمۇت ئابابەكرى راخماننىڭ 2003-يىلى نويابىردا - رامزاندا بىر قېتىمدىلا 67مىڭ يۈەن نېسىنى كۆتۈرۈۋەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى.

. . ئىش شۇنداق .ھەممە قەرزلەرنى ساقلاپ يۈرۈشنىڭ ،قاچان ئەكېلىپ بېرەركىن دەپ كۈتۈپ يۈرۈشنىڭ ۋە ياكى ئادەم ئەۋەتىپ قەرز سۈيلەشنىڭ ھاجىتى يوق . دوختۇرخانا خىزمىتى يۈرۈشۈپ تۇرسا ،خاراب بولۇش دەرىجىسىگە بېرىپ قالمىسىلا ، كونا قەرزلەرنى كۆتۈرۈۋېتىپ ساۋاب تاپقان ياخشى . بىچارە بىمارلارنىڭ ھال-كۈنى بىزگە مەلۇمغۇ . . .

تېلېفون ئارقىلىق ،خەت ئارقىلىق كېسەللىك ئەھۋالىنى ئۇقۇشۇپ دورا ئەۋەتىپ داۋالاشنى يولغا قويغان «داۋايى»دوختۇرخانىسىدا ئۆزئارا قەرزلەرنىڭ شەكىللەنمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس . دورا ئەۋەتىلىدۇ . دورا پۇلى كېيىن ئەۋەتىلىدۇ ياكى ئالدىن پۇل ئەۋەتىلىدۇ .ئاندىن دورا ئەۋەتىلىدۇ . بۇنداق ئەھۋالدا ئۆزئارا قەرز چوقۇم شەكىللىنىدۇ . ئالدىن دورا ئەۋەتىلگەن ئەھۋالدا ئالداپ كېتىدىغان ئىش يۈز بەرمىدىمۇ؟ يۈز بەردى . ئىككىلا قېتىم مەكتىلىك بىر ئادەم دورا پۇلىنى ئەۋەتمەي قويدى . ئالتە مىڭ يۈەنلىك داۋالانغان بىر ئايال بالنىتسىدىن چىقىش رەسمىيىتىنى بېجىرمەيلا كېتىپ قالدى . ئادرېسى بويىچە ئىزدەپ بارغاندا ئۇنداق ئادەم يوق ولۇپ چىقتى . . . تېلېفون ئارقىلىق ئالاقىلىشىپ .ورا ئالىدىغانلار نەچچە يۈز تۇرسا ،بىر ئالدامچىنى كۆرۈپلا ئۈركۈپ كەتكۈلۈكمۇ؟ بىرىنىڭ قاچقىنىغا قاراپلا قورقۇپ كەتكۈلۈكمۇ؟ . . . بۇنداق دورا ئەۋەتىپ داۋالاش ھېلىھەم داۋاملاشماقتا . ھېلىھەم 50مىڭ يۈەندىن ئارتۇق قەرز ساقلانماقتا . نېمە دەيمىز؟ كۈتۈپ تۇرايلى . كۈتۈپ تۇرايلى . ساقايغۇچىلار ماغدۇرىغا كەلسۇن . قوۋۇرغىلىرىغا ئازراق ئەت قونسۇن . شۇچاغدا ئۇلار قەرزلىرىنى چوقۇم تۆلىۋېتىدۇ . كاززاپلار ئاز ، ياخشىلار كۆپ دۇنيا بۇ . كىم قەرزلەر ھېسابىنى باقىي ئالەمدە بېرىشنى خالىسۇن !؟ كۈتۈپ تۇرايلى . ئۇلار چوقۇم پاتئارىدا تۆلىۋېتىدۇ . . .

ئابابەكرى راخمان ـ ئالدى بىلەن بىر ئادەم . يەنە كېلىپ خېلى مۇكەممەل ۋە دۇرۇس ئادەم . ھالال ئادەم دېگەن سۈپەتنى قوشۇپ قويساقمۇ بولىدۇ . ئۇ ئۆزىنىڭ 50نەچچە يىللىق ھاياتىدا مەنسەپدار ـ سىنىپىي ئادەم ،سىياسىي ئادەم بولۇش دەۋرىنى ، شىركەتلەرنىڭ دىرېكتورى ـ تىجارەتچى ئادەم بولۇش دەۋرىنى ، تېۋىپلىق ـ كەسپىي ئادەم بولۇش دەۋرىنى باشتىن كەچۈردى . ئادەمنىڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيەتلىرى ـ شۇ ئادەمنىڭ ئىجتىمائىي سايىسى ـ كۆلەڭگۈسى بولغان سىنىپىي ، كەسپىي ئادەملىك خۇسۇسىيەتلىرىنى بەلگىلەيدۇ ياكى ئۇنىڭغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ . بۇ ، ئۇرۇق سۈپىتىنىڭ ھوسۇل مىقدارىغا تەسىر كۆرسەتكەنلىكىگە ئوخشاش ئىش . ئەلۋەتتە سىرتقى ئامىللارنىڭ تەسىرىمۇ مەۋجۇد . بىز ئابابەكرى راخماننىڭ ئادەملىك ماھىيىتى ئۇنىڭ كېيىنكى ھايات كەچۈرمىشلىرىگە تامغا بېسىپ ئۆتتى دېيىشكە ھەقلىقمىزكى ، ئۇنىڭ سىنىپىي ،سىياسىي ئادەملىك كەچۈرمىشلىرىنى ، تىجارەتچى ئادەملىك ئىنتىلىشلىرىنى ئەيىبلەشكە ئاساس تاپالمايمىز .

ئۇنىڭ تېۋىپلىق ـ كەسپىي ئادەملىك مۇۋەپپەقىيەتلىرى بولسا ، ئۇنىڭ ئادەملىك كامالىتىنىڭ يەنىمۇ جۇلالىنىشىدۇر . بىر ئادەمدە ئادىمىيلىك ئۈستۈن بولغان ، ئادىمىيلىكتە كامالەت تاپقانىكەن ، ئۇ ئادەمنىڭ يەنىمۇ نۇرغۇن ياخشى ـ ئېزگۈ ئىشلارغا قول ئۇزىتىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولىدۇ . ئابابەكرى راخماندا شۇنداق كامالەت بار ئىكەن ؛ئۇنىڭ يەنە ئالتە-يەتتەنەپەر ئىگە-چاقىسىز بالىنى تەربىيىلەپ قاتارغا قاتقانلىقىنى ، ئۆي-ئوچاقلىق ، ھۈنەر-كەسىپلىك قىلغانلىقىنى ، باشقىلارنىڭ تالاي ئىشلىرىغا ياردەمدە بولغانلىقىنى ، باشقىلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەنلىكىنى يېزىپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى بارمۇ؟ شائىر روزى سايىت ئابابەكرى راخماننى «بېگىم»دەپ ئاتاپ قويانتى . ئۇلارنىڭ مەھەللىسىنى « بەگ مەھەللە »دەيتتى .بۇ ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا ئېيتىلغان سۆز ئەمەس . «سايلانمىغان بەگ»بولۇش ئۈچۈن ئەلۋەتتە تالاي ياخشى ئىشلارنى قىلىشى ، كىشىلەر «بېگىم»دەپ ھۆرمەتلىگۈدەك ئابرويغا ئېرىشىشى كېرەك .

«داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»نى قۇرغان تېۋىپ ئابابەكرى راخمان مۇشۇ ئون يىللىق داۋالاش ئەمەلىيىتى جەريانىدا قانداق ئىقتىسادىي ئۈنۈم قازاندى؟ ئىجتىمائىي ئۈنۈم قانچىلىك بولدى؟ دېگەن مەسىلە نەزەر سېلىپ ئۆتۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ . بۇيەردە 43نەپەر ياشنىڭ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇل-غانلىقى ،بىر تالاي بىمارلارنىڭ كېسەللىك ئازابىدىن خالاس بولۇپ شىپا تاپقانلىقى ،ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ يېڭى ئىزباسارلارغا ئىگە بولغانلىقى ، ئۇيغۇر تېبابەت ئالىي تېخنىكومىنى پۈتتۈرگەن ستۇدېنتلارنى پراكتىكا قىلىش شارائىتى بىلەن تەمىنلەنگەنلىكى ،دېھقانلىرىمىز تېرىغان ، تاغلىقلىرىمىز يىغقان دورائۆسۈملۈكلەرنىڭ پۇلغا ئايلانغانلىقى ،دوختۇرخانا قىسلىقى ۋە دوختۇر ـ تېۋىپ ئازلىقى مەسىلىسىنىڭ بىزە بولسىمۇ ھەل بولغانلىقى قاتارلىقلارنى ئىجتىمائىي ئۈنۈمگە ھېسابلىشىمىز مۇمكىن . ئىقتىسادىي ئۈنۈمى توغرىسىدا كونكرېت بىرنەرسە دېمەك تەس . خۇسۇسىي كارخانىلار ،خۇسۇسىي تىجارەتچىلەر ، خۇسۇسىي دوختۇرخانىلار ھازىرمۇ يېقىن ئۆتمۈشتىكى «سولچىل» سىياسەتلەرنىڭ ۋەھىمىسىدىن قۇتۇلۇپ كېتەلمىگەچكە ،تېخىچە ئۆزىنىڭ ھېساب-كىتابىنى ئاشكارا ئېلان قىلىدىغان تۈزۈمنى ئورناتقىنى يوق . ئۇلارنىڭ ھەممىسى خۇسۇسىي مال-مۈلكىمىز دەخلى-تەرۇزگە ئۇچرارمىكىن ، دەپ ئەنسىرىشىدۇ . ھەتتا پومېشچىك -باي دېھقانلارنىڭ يەر-مۈلكى مۇسادىرە قىلىنغاندەك مۇسادىرە قىلىنىپ كېتەرمىكىن ،دەپ قورقۇشىدۇ . شۇ سەۋەبلىك «داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى»نىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى توغرىسىدىمۇ كونكرېت سان-سىفىرغا ئېرىشەلمىدۇق . ۋەھالەنكى ، ئۇلارنىڭ 30ـ40كارىۋاتلىق دوختۇرخانا قۇرغانلىقى ،40نەچچە نەپەر ئىشقا ئورۇنلاشقۇچىغا ئىش ھەققى بېرىپ

كەلگەنلىكى، «داۋايى ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى» قارىمىقىدا «داۋايى قۇۋۋەت يېمەك-ئىچمەكلىرى زاۋۇتى» قۇرۇپ، ئىگىلىكىنى كېڭەيتكەنلىكى قاتارلىق ئەمەللارغا قاراپلا ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنىمۇ ئانچە-مۇنچە پەرەز قىلغىلى بولىدۇ.

ئابابەكرى راخمان تىنىم تاپمايدىغان كىشى. ئۇنى «تىرىشچان» دەپ سۈپەتلىسەك تېخىمۇ ئۇيغۇن بولۇشى مۇمكىن. بەزىلەردەك قانائەتلىنىپ بىر ئىزدا توختاپ قالىدىغان، قىيىنچىلىق-توسقۇنلۇقلار ئالدىدا بەل قويۇۋېتىدىغان قىلمىشلار ئۇنىڭغا يات. ئۇنىڭ ئالدى-بەردىدە ئادىللىقى، ھەسەت-تەمەخورلۇقتىن مۇستەسنالىقى، مەرد-ئوغۇلبالىچىلىقى قاتارلىق خىسلەتلىرى ئۇنىڭ ئەخلاقىي نۇقتىدىكى ئارتۇقچىلىقى بولۇشى مۇمكىن. پېقىر قەلەم تەۋرەتكۈچىنىڭ ئابابەكرى راخمان بىلەن تونۇشقىنىغا 20 ـ 25 يىلچە ۋاقىت بولدى. ئۈزۈلۈپ-ئۈزۈلۈپ بولسىمۇ باردى-كەلدىمىز توختاپ قالغىنى يوق. مۇشۇ جەرياندا ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئىشداشلىرىدىن ياكى تېۋىپ-دوختۇرلۇق ساھەسىدىكى ھەمكەسپلىرىدىن ئۇنىڭغا بولغان بەزى باھالارنى ئاڭلىدىمكى، ئەمما ئۇنىڭ بىرەر ئادەم توغرىسىدا ناچار تەسىراتىنى سۆزلىگىنىنى ئاڭلاپ باقمىدىم. بۇمۇ ئۇنىڭ ئەخلاقىي جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقى بولۇشى مۇمكىن. ئادەمگەرچىلىك ئىشلىرىغا ئېتىبار بېرىش، دوست-ئاغىنىلىرى كۆپ بولۇش، ئۇرۇق-تۇغقان، بالا-چاقىلىرىغا مېھرىبان بولۇش، چوڭنى چوڭ، كىچىكنى كىچىك دېمەي ھەممە ئادەمنى باراۋەر كۆرۈش، ئىلىم ئەھلىنى ئارتۇق كۆرۈش ۋە ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىدە بولۇشنى ئىزدەش، ۋەتەن-مىللەتنىڭ تەقدىرىگە ئېتىبار بىلەن قاراش، يېڭىلىقلارغا ئىنتىلىش، خەلقئارا ئىشلارنى مۇتالىئە قىلىش قاتارلىقلارمۇ ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقى بولۇشى مۇمكىن.

تىرىشچان ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۈمىد ئوتلىرى يالقۇنجاپ تۇرغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئارزۇ-ئارمانلىرى مەڭگۈ ئۈزۈلۈپ قالمايدۇ. ئابابەكرى راخماننىڭ يەنە نېمە ئارزۇ-ئارمانلىرى بار؟ مۇشۇ تېمىدا ئۇنى سۆھبەتكە تۇتقاندا، ئېنىقكى، ئۇ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈشنى، شاگىرت - تېۋىپلارنى تۈركۈم-تۈركۈملەپ تەربىيىلەپ چىقىشنى، كېسەللىك ئازابىغا دۇچار بولغان بىمارلارنىڭ دەرد-ئەلىمىنى يەڭگىللىتىشنى، ساقلىقنى ساقلاش بىلىملىرىنى كېڭەيتىپ خەلقنىڭ ساغلاملىق ئىشلىرىغا تۆھپە قوشۇشنى، ئۆزىنىڭ داۋالاش ئەمەلىيىتى جەريانىدا سىناقتىن ئۆتكۈزگەن رېتسېپلىرىنى كىتاب قىلىپ نەشر قىلدۇرۇشنى، راك كېسەللىكلىرىنى داۋالاش تەتقىقاتى ئېلىپ بېرىپ، ئېچىلمىغان مۇشۇ ساھەدە ئازراق ئەجىر سىڭدۈرۈشنى تىلغا ئېلىشى مۇمكىن. شۈبھىسىزكى، ئۇنىڭ ئارزۇلىرى چوقۇم مۇشۇنداق. بۇ بارلىق تېۋىپ-دوختۇرلارنىڭمۇ ئارزۇسى بولۇشى مۇمكىن. ۋەھالەنكى، سەمىمىي قەلبلەرنىڭ ئارزۇسى تېخىمۇ ئەمەلىيرەك بولىدۇ. ئەمەلىي ئارزۇ بولسا قۇرۇق خىياللار بىلەن سىغىشالمايدۇ. بىز ئابابەكرى راخماننىڭ تېبابەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ يەنىمۇ روناق تېپىشىغا تىلەكداش بولايلى. زامانىمىز ئۆزىنىڭ يېڭى ئىبىن سىناسىنى، لوقمان ھەكىمىنى ئوتتۇرىغا چىقارسۇن. ئابدۇلھەمىد يۈسۈپ داموللاھاجىم، ئەمەت ھاجىم، ئېلىخان ھەزرىتىم، تۇردىمۇھەممەت ئاخۇنۇم، تۇردى ھاجىم، خوجاباھاۋىدىن ھاجىم قاتارلىق ئۇلۇغ ھۆكۈمالىرىمىزنىڭ ئىزلىرىنى چاڭ-توزان باسمىسۇن.

2004-يىل 23-مارت، شەھىدانە خوتەن (M2)

كومپيۇتېر مەشغۇلاتىدا: ماشىنىست ۋە بەتچى رىسالەت مۇھەممەت

بۇ سانىنىڭ تېخرېداكتورى ۋە مەسئۇل كوررېكتورى: قۇربان مامۇت

سۆھبەت ساداقەت بىلەن كۈچىيىدۇ

— يېتىلىۋاتقان ئۈمىدلىك ياش شائىر ئابدۇلباسىت ئابدۇرەھمان بىلەن سۆھبەت

سۆھبەت ئېلىپ بارغۇچىلار: يېڭىسار ناھىيە ساغان يېزىسىدىكى دېھقان ياشلىرىدىن:

ئابدۇۋاست ئەخمىدىي

ئەخمەتجان مۇھەممەت پىدائىي

جاناگۈل قەييۇم

سوئال: ئابدۇلباسىت، سىز «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1998-يىل 1-سانىدا «ئانا» داستانىڭىزنى ئېلان قىلغاندىن بۇيان ھەربىر پارچە ئەسىرىڭىز بىلەن خەلقىمىزنىڭ يۈرىكىدىن ئورۇن ئېلىپ كېلىۋاتىسىز. سىزنى ئەدەبىيات ساھەسىگە باشلاپ كىرگەن كۈچ نېمە؟

جاۋاب: بىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىمىزدىن پەرەز قىلىشىمچە، كۆپ تېپىشماقلىق ۋە كۆپ قىرلىق جەمئىيەتتە ياشاپ تۇرۇۋېتىمىز. رېئاللىق باشقا بىر دۇنيا، روھىمىز يەنە باشقا بىر دۇنيا ئىكەن. قەلبىمىزدە جۇلالاپ تۇرغان بۈيۈك ئارزۇ-ئارمانلىرىمىزنىڭ نېمىشقىدۇ قارارى دەرگۇمان. سېھىرلەنگەن دۇنيا يەنىلا ئۆز سەيرىنى داۋام ئەتتۈرۈپ بىزدىن كۈنسايىن ئۇزاپ بارماقتا.

سىلەر مېنىڭ بۇرادەرلىرىم، كەتمەن چېپىپ ھالال ئەمگىكىڭلار ئارقىلىق تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان ئەدەبىيات ئاشنالىرىسىلەر. مەن سىلەرگە، جاپاكەش يېڭىسار خەلقىغە، شۇنداقلا ئانا دىيارىمىزنىڭ بارلىق سەھرا-قىشلاقلىرىدا ئۆزلۈكسىز مەۋجۇدلۇقىمىز ئۈچۈن كەتمەنلىرى، قەلەملىرى ۋە قەدەملىرى بىلەن ئىجتىھات قىلىۋاتقان تۆھپىكار بۇرادەرلىرىمگە سالام يوللايمەن ھەمدە ئۈرۈمچىدىكى قەلەم ساھىبلىرى، تەھرىرات خادىملىرى ۋە ھەر ساھەدە خىزمەت مۇلازىملىقلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان زىيالىي قېرىنداشلىرىمغا چوڭقۇر رەھمىتىمنى بىلدۈرىمەن. گەرچە «ئانا» داستانى ئېلان قىلىنغىنىغا خېلى ئۇزۇن بولغان بولسىمۇ دىلىڭلاردا ساقلاپ مەن بىلەن دىلكەش بولۇش ئۈچۈن سوئال بىلەن كىرىپسىلەر. رەھمەت! مەن جاۋاب مۇقەددىمىسىدە ئېيتقىنىمدەك، دۇنيا بىزدىن ئۇزاپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، بىزدە سەممىي يۈرەك، سۆھبەتتە ساداقەت، دىلىمىزدا شاپائەت ۋە ھەر بىر ئىشىمىزدا شىجائەت بولسىلا روھىيىتىمىزدە پارلاپ تۇرغان شېئىرىي دۇنيانى قۇرۇپ چىقالايمىز.

ئەدەبىيات ساھەسى ناھايىتى كەڭ ساھە. ئۇ كەڭلىكتە پۈتكۈل دۇنيانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بەلكىم ئوقۇرمەنلەر ئۈچۈن دۇنيا ئەدەبىياتتىن ئىبارەت بولۇشى مۇمكىن. دۇنيا نۇرغۇن تېپىشماقلار بىلەن تولغان، ئەدەبىيات ئۇلارنى بىر-بىرلەپ ئاشكارىلاپ چىقىدۇ. سىز ئەدەبىيات ئارقىلىق نېگىرلارنىڭ قۇللۇقتىن ھۆرلۈككىچە بولغان تارىخىنى بەدىئىي گۈزەللىكى بىلەن كۆرۈپ يېتەلەيسىز. قانداق قىلىپ ئىندىئانلارنىڭ ماكانىدا ئامېرىكانلارنىڭ قەد كۆتۈرگەنلىكىنى ئوقۇپ چىقالايسىز. يەنە تېخى قۇدرەتلىك سوۋېت ئىمپېرىيىسىنىڭ گۇمران بولۇش قىسمىتىگە ئەدەبىيات ئارقىلىق جاۋاب تاپالىشىڭىز مۇمكىن. ئەدەبىيات سىزگە ئوتتۇرا شەرق، تېررورىزم ۋە غەربنىڭ سىياسىي يۈرۈشلىرىگە ئائىت ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بېرەلەيدۇ. چايقىلىپ ۋە ئۆزگىرىپ

تۇرۇۋاتقان دۇنيانىڭ ھادىسىۋى كەيپىياتلىرى نۇرغۇنلىغان ئەدەبىي ئىقىملارنى مەۋجۇتقا ئېلىپ چىقتى. دۇنيادىكى كۆپلىگەن مۇتەپەككۇر يازغۇچى - شائىرلار دۇنيانى ماس قەدەمدە كۆزىتىپ، ھەر خىل ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق مۇھەببەت، ھۆرلۈك، ھەققانىيەت چاقىرىقلىرىنى جاراڭلىتىپ، مۇستەبىتلىك، ئىمپېرىيالىزم ۋە ئىرقىي كەمسىتىش كەبى غەيرىي قۇتۇپلارغا لەنەت - نەپرەتلەر ياغدۇردى. مەشھۇر تۈرك يازغۇچىسى ياشار كامالنىڭ «مەمەت ئاۋاق»، نېگىرلارنىڭ پەخرى خاررىينىڭ «يىلتىز»، گارسىيا ماركوسنىڭ «يۈز يىل غېرىبلىق»، شولوخوفنىڭ «تىنچ دون» قاتارلىق ئەسەرلىرى ئالدىنقى ئەسىردىكى قان-ياشلىق دۇنيانىڭ كارتىنىسى سىزىپ بېرىلگەن ئەدەبىيات ئىدى. ئەدەبىيات كۆنسېرى يېڭىلىنىپ تۇرۇۋدىغان شۇنداقلا دەۋرلەرنىڭ ئالمىشىشىدىن كلاسسىكلىشىپ قىممىتى ئارتىپ بارىدىغان خاراكتېرى بىلەن ئىنسانىيەتنىڭ روھىيەت مۇۋازىنىتىدە ئۆز ئىزچىللىقىنى ساقلاپ كېلىدۇ. سىز «قۇتادغۇبىلىگ» ئارقىلىق ئۆز ئەدەبىياتىمىزنىڭ يىلتىزىنى كۆرۈپ يېتەلەيسىز. ئەدەبىيات ئەزەلدىن بىز كۆڭگەندەك نوقۇل تۇزۇلمە ئاتموسفېراسى ئىچىگە بېكىنگەن نەرسە بولماستىن سىزورا، دىكتاتورا ۋە غەيرىي ئىنسانىيلىق بىلەن تىركىشىپ دۇنياۋى بوشلۇققا كېڭىيىدىغان پەندۇر. بىز تۇرمۇشىمىزنى گۈزەللەشتۈرۈش، ئىجتىمائىي، سىياسىي، مەدەنىي ئورنىمىزنى مۇستەھكەملەش، دۇنيامەدەنىيىتىگە قوشقان تۆھپىمىزدىن نىسىۋە - سەمەرىمىزنى ئېلىش ئۈچۈن ئەدەبىيات پېنىنى زور ئىشتىياق بىلەن ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. دۇنيا ھەر ۋاقىت ئەدەبىي پۇراقلار بىلەن نەپەسلىنىپ تۇرىدۇ. دۇنيا يەنىلا سىزنى ئەدەبىيات ئارقىلىق ئەڭ مۇكەممەل رەۋىشتە تونۇيدۇ. گەرچە ھازىر ئىقتىساد يەرشارىلىشىۋاتقان، خەلقئارا سىياسىي كۈندىن كۈنگە كۆچىيىۋاتقان، پۇل ھەممە ئادەمنىڭ چوقۇنغۇچىسىغا ئايلىنىپ كېتىۋاتقان غەيرىي مەدەنىيەت چەمبىرىكى شەكىللىنىۋاتقان بولسىمۇ يەنىلا ئەدەبىيات ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك ئورنىتىسىدا جەۋلان قىلىپ تۇرىدۇ. ئەدەبىياتتىن ئىبارەت مەنىۋى قان ھامان دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان قۇۋۋەت ھارارىتى بوپقالىدۇ. بىز ئەدەبىياتتىن نېمىنى تاپىمىز؟! ئەدەبىيات ئارقىلىق بىزدىن يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان دۇنيانى تاپىمىز. مەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ھازىرقى يۈزلىنىشى ھەققىدە ئەدەبىيات ساھەسىدىكى نۇرغۇنلىغان قېرىنداشلىرىمغا ئوخشاشلا ئېنىق بىر نەرسە دېيەلمەيمەن. لېكىن شۇنداق تەقدىردىمۇ مەۋجۇد شائىرلىرىمىزنى قەدىرلەپ، يېڭى يوللار ئۈستىدە ئىزدىنىپ، ئىتتىپاقلىشىپ تىرىشساقلا نۇرغۇن ياخشى نەتىجىلەر ئالدىمىزدا، دەپ قارايمەن.

ئەمدى مەن سوئاللىرىڭىزنىڭ ئۆزىگە نەق جاۋابنى بەرسەم، مەن ئۆزۈمنى ئەدەبىيات ساھەسىگە كىردىم دېيەلمەيمەن. ئەمما خەلقىمنىڭ تۇرمۇشى، مەدەنىيىتى، ئىقتىسادى، ئىجتىمائىي، سىياسىي ئورنىنى ئۆگىنىۋاتىمەن. شۇنداقلا يېقىندىن كۆزىتىۋاتىمەن. چوڭقۇر تەتقىق قىلماي تۇرۇپ ئۆزۈمنى شۇ ساھەنىڭ ئەھلى دېيەلمەيمەن. شۇنداق تەقدىردىمۇ ھامان بىر غايىۋى كۈچ مېنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ قايىنىمىغا سۆرەپ تۇرىدۇ.

سوئال: «ئانا» داستانىڭىزنىڭ رويابقا چىقىش جەريانى ۋە بۇنى يېزىشقا ئۈندىگەن ئامىللار ھەققىدە توختىلىپ ئۆتەمسىز؟

جاۋاب: مەن تۇغۇلۇپ ئەقلىمگە كەلگىچە بولغان جەرياندىكى مەھەللىۋى ھايات جەنۇب قىشلاقلىرىدىكى ئورتاق ھايات ئىدى. چاڭقاق ۋە تىنىق تەكلىماكان سەھراسى گۇياكى قوش ئۆكۈزدەك ئېغىر نەپەس ئالاتتى. ئانام تىنىم تاپماي ئىشلەيتتى. مەن كوممۇنىنىڭ ئاخىرقى بىر-ئىككى يىلىنى غۇۋا ئەسلىيەلەيمەن. دېھقانلارنىڭ ئېتىزدىن كىرمەي چۈمۈلىدەك توپلىشىۋېلىپ ئىشلەيدىغانلىقى ھېلىمۇ ئېسىمدە. مەھەللىمىزنىڭ تۇپرىقى زەي بولغاچقا ئەتىياز كىرىشى بىلەن دېھقانلار نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى قۇملۇقتىن قۇم يۈدۈپ كېلىپ ئېتىزلارغا تۆكەتتى. ئانامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، بىر كۈندە بىر ئايال ئەمگەكچى بىرمو يەرگە 80 دۈۋە قۇم تۆكەتتىكەن. ئاشۇ خىل ئېغىر ئەمگەكتىن كىرىپ ئانام بىز ئۈچۈن تاماق ئېتىشكە ئالدىرايتتى. ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ ھاردىم دېمەستىن ئىككى-ئۈچ كىلومېتىر قۇملۇق ئارىسىدىن ئىككى قاپاقتا سۇنى يۈدۈپ كېلەتتى. ئاندىن كوممۇنىدىن بېرىلگەن «ئۆلمەسلىكنىڭ دورىسى» بولغان ئىككى جىڭ قوناق ياكى تېرىق (نورمىسى)نى يارغۇنچاقتا تارتىپ يانچىپ بىز ئالتە بالىغا غىزا قىلىپ بېرەتتى. بىز چەللە بارالىڭ ئاستىدا چۇرۇقلىشىپ بۇ ئېسىل «غىزا»نى تەڭ تالىشىپ يەيتتۇق. ئانام ئەتراپىمىزدا پەرۋانە بولاتتى. مەن بالىلارنىڭ ئەڭ كىچىكى بولغاچقىمىكىن ئانام مېنى بەكرەك ئەركىلىتەتتى. غىزانىڭ ياخشىراقلىرىنى ماڭا بېرەتتى. ئاكىلىرىم بۇنىڭغا «ئىچى تارلىق» قىلىشىپ چۆجە خورازدەك ھۈرپىيىشەتتى. ئانام سەھرادىكى نۇرغۇنلىغان ئانىلارغا ئوخشاشلا ساۋاتسىز ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۆزىنىڭ تەقۋالىقى، سەممىي - كۆيۈمچانلىقى بىلەن بىزنى ديانەتلىك قىلىپ تەربىيىلەپ چىققانىدى. مەن كېيىنچە بۇ خىل ھايات كارتىنىسىنى پەخىرلىك يازغۇچىمىز ئەختەم ئاكىنىڭ «زېمىن، قارا ئادەملىرىڭگە»، «ئاھ، رەھىمسىز دەريا»، «قۇرتلاپ كەتكەن كۆل» پوۋېستلىرىدىن قايتا ھېس قىلغانىدىم. يەرلەر ھۆددىگە بېرىلگەندىن كېيىن ئانام خۇشلۇقىدىن قىن - قىنىغا پاتماي قالغىنى ئېسىمدە. شۇنىڭدىن كېيىن ئانام يەنىلا تىرىشىپ ئىشلىدى. ئانامنىڭ گۈلدەك ياشلىق باھارى كوممۇنىنىڭ ئەمگەك مەيدانلىرىدا توزۇغانىدى. «ئانا» داستانىنى يېزىۋېتىپ ئانامنىڭ ئاشۇ جاپالىرىنى تەسۋىرلىگەن چېغىمدا كۆز ياشلىرىم قانچىلىغان قېتىم قەغەز يۈزىگە تۆكۈلگەنىدى. يەرلەر ھۆددىگە بېرىلگەندىن كېيىن ئانام ياشىرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. توخۇ بېقىپ تۇخۇم ساتتى. مېنى ئارقىسىغا سېلىپ يۈرۈپ قىشتا يېپىش ئۈچۈن ئورمانلىقلاردىن جىگدە تەردى. ھايات شۇنداق جاپالىق بولسىمۇ ئانام تولىمۇ ئۈمىدۋار

ئىدى. جاپالىق ئىشلەپ تەمبەل ئوغۇللارنى قاتارغا قوشقانلىقىدىن پەخىرلىنەتتى. ئانامنىڭ ئاشۇ بىر پارچە زېمىن ئۈچۈن خوجايىنلىق تۇيغۇسى ئىنتايىن كۈچلۈك ئىدى. مەن ئانامنىڭ غايەت جاسارىتىنى بالىلىرىغا ياشاش ئۈچۈن ئۆز رىقابىتىنى، ھاياتلىق ماكانىنى قوغداشنى ئۆگىتىۋاتقان چىشى شىرنىڭ جاسارىتىگە ئوخشىتىمەن. مەن شۇچاغلاردىلا دۇنيانىڭ رەپتارىنى چۈشىنىپ قالغانىدىم. ھايات ھەقىقەتلىرى ئۈستىدە بالىلارچە سەبىيلىكىم بىلەن تەپەككۇرلار يۈرگۈزدۈم. باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 1-يىللىقىغا كىرگىنىمدە ئالتە ياشتا ئىدىم. بالىلارنىڭ ئەڭ كىچىكى بولغاچقا ئورۇندۇقنىڭ ئالدىنقى رېتىدە ئولتۇرغۇزۇلدۇم. مەھەللىمىزدە مەكتەپ يوق بولغاچقا بىر تاشلاندۇق چالما تاملىق قاراڭغۇ ئۆيدە ئوقۇش ھاياتىمىز باشلاندى. ئۆينىڭ نە دېرىزىسى بولسۇن، ئۈستىدىن تۈڭلۈك ئېچىپ قويۇلغانىدى. بىز يىگىرمە سەككىز جۈپ قارا كۆز دەرستىن چۈشسەكلا بۇ قەدىمىي غېرىب مەھەللىنىڭ تىنچلىقى بۇزۇلاتتى. قوي - ئۆچكىلەرنى ھەيدەپ مەھەللىدىن چىقىپ قۇملۇق ئېتىكىرىسىگە كىرىپ كېتەتتۇق. تاپشۇرۇقلارنى جاڭگالدا ئىشلەيتتۇق. ئېگىز قۇم دۆۋىسى ئۈستىگە چىقىپ قارىساق بىزنىڭ مەھەللە تەكلىماكانغا لەۋ يېقىپ تۇرغان بىر پارچە يېشىل مەرۋايىتقا ئوخشايتتى. بىز كەچ كىرگەندە قىيا-چىيا بىلەن پادىلارنى ھەيدەپ توپا-چاڭ توزۇتۇپ مەھەللىگە كىرىپ كەلگىنىمىزدە ئاتا-ئانىلار بىزگە مەستلىكى كەلگەن ھالدا قارشى ئېلىشۋاتقاندەك يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ساقلاپ تۇرۇشاتتى. بىز بىر سىنىپتىكى 28 پادىچى گويياكى شەھەرگە بېسىپ كىرگەن جەڭگىۋار قوشۇندەك ئوڭ قولىمىزدا ئېلىپبە، سول قولىمىزدا بىردىن تاياق تۇتۇپ غالىبلارچە كېلەتتۇق. مەن قويلىرىمىزنى ھەيدەپ ئۆيگە كىرسەم ئانام ئېلىپبەنى قولۇمدىن ئېلىپ مەڭزىمگە سۆيۈپ قوياتتى. توپىلىرىمنى قېقىپ، تەرىمنى سۈرتۈپ، مەندەك گۆدەك پادىچىسى - يۈرەك پارىسىغا ئامراقلىقىدىن قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالاتتى. ئالدىمغا ئىسسىق يوبدان① ئەكېلەتتى. مەن تاماقنى يەپ بولغۇچە يېنىمدىن كەتمەيتتى. مەن كېچىچە شېرىن چۈشلەرنى كۆرۈپ چىقاتتىم. چۈشلىرىم كۆپىنچە موماي ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكلەر ئاساسىدا بولاتتى. غالىب قوشۇننىڭ سەركەردىسى بولۇپ ناجىنىس ياۋلار بىلەن جەڭ قىلاتتىم. قىلىچ-قالقان ئېسىپ، بېشىمغا تاج كىيىپ چۆللەرنى كېزەتتىم. «ئۇچار گىلەم»گە ئولتۇرۇپ مەھەللىمىزنىڭ، بىپايان تەكلىماكاننىڭ، «ئۇردىخان ھەزرىتى بەگ» مازىرىنىڭ ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتەتتىم. چۈشلەر شۇنداق شېرىن كېتىۋېتىپ توساتتىنلا جەڭدە يۈرىكىمگە يائوقى تېگەتتى. ياكى «ئۇچار گىلەم» قارا بورانغا دۈچ كېلەتتى ۋەياكى ئالدىم تەرەپتىن يوغان يولۋاس چىقىپ قالاتتى. شۇنىڭ بىلەن چۆچۈپ ئويغىناتتىم. سەھەر قوپۇپ ئەتىگەنلىك تاماققا تۇتۇش قىلىۋاتقان ئانام مېنىڭ چۆچۈپ كەتكىنىمنى كۆرۈپ: «جېنىم بالام، نېمە بولدۇڭ، نېمىدىن قورقتۇڭ؟» دېگىنىچە يېنىمغا كېلىپ مېنى قىزىتىپ قالدىمىكىن دەپ پېشانەمگە قولىنى قويۇپ باقاتتى. بەدەنلىرىمنى سىلايتتى. مەڭزىمگە سۆيۈپ: «قوپقىن قوزام، تاڭ ئاتتى، تاماقىڭنى يەپ مەكتىپىڭگە ماڭ» دەيتتى.

ئەتىگەنلىك تاماقىمىز كۆپىنچە زاڭ② بولاتتى.

ئانام ئاغرىپ قېلىشىمدىن بەكمۇ ئەنسىرەيتتى. تاسادىپىي قىزىتىپ ئاغرىپ قالسام يېنىمدىن بىر ماڭدام يىراق بارمايتتى. لۆڭگىنى نەمدەپ پېشانەمگە قوياتتى. ئىچىدە پىچىرلاپ سۈرە-ئايەتلەرنى ئوقۇپ ماڭا ھۈرۈپ سۈپكۈچ قىلاتتى. مەھەللىدىن ئىزدەپ يۈرۈپ يېڭى ساغقان سۈت، كۆك يۇمغاقسۈت تېپىپ كېلىپ ئارىلاشتۇرۇپ ماڭا ئىچكۈزەتتى. نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ جايناماز دا ئولتۇرۇپ بۇقۇلداپ يىغلاپ مېنىڭ ساقىيىشىمنى خۇدادىن تىلەيتتى. بۇ، ئانا بىلەن بالا ئوتتۇرىسىدىكى مەڭگۈلۈك رىشتە. بۇ، ئانا شىرنىڭ بالىسىغا بولغان مېھرى ئىدى. غۇربەتچىلىك ئىچىدىكى بۇ گۈزەل ھايات مىسكىن قەلبىمنىڭ يارقىن ئەسلىمىسى بولۇپ، مېنىڭ ئاشۇ جاپاكەش ئانام قەلبىمدىكى ۋەتىنىمگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ تەكلىماكان باغرىغا سىڭدۈرگەن قان-تەرى، مەۋجۇدلۇق - يېشىللىق ئۈچۈن ئېلىپ بارغان مىننەتسىز كۈرەشلىرى ئۇنى تەكلىماكاننىڭ مۇقەددەس سىمۋولىغا ئايلاندۇرغانىدى.

تەكلىماكان تامانىدىن ھەيۋە بىلەن بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ چىقىۋاتقان بۇ ئاناشىر ھەققىدە يېزىشقا قانداقمۇ قەلەمنىڭ قۇربىتى يەتسۇن. مەن ئۆگەنمىسەم، ئوقۇمىسام بولمايتتى. كۆپنى كۆرمىسەم، پىشمىسام بولمايتتى.

1984-يىلى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3-يىللىقىغا كۆچكەن ۋاقىتلار ئىدى. مەكتەپ ھاياتىمدا ئىپتىدائىي ئىلمىم خېلى زىيادىلىشىپ كىتابلارغا مۇراجىئەت قىلىۋاتاتتىم. شۇ چاغلاردا دادامنىڭ «كىتاب كۆيدۈرۈش» مەزگىللىرىدىن «قۇتقۇزۇپ» قالغان «قۇرئان كەرىم»، «نەۋائىي»، «سوپى ئاللايار» قاتارلىق كىتابلىرىنىڭ ئارىسىدىن «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» دېگەن كىتابنى تېپىۋېلىپ ئوقۇپ ھۇزۇر ئالاتتىم. مەن ئاشۇ چۆچەكلەردىن ئۆز خاندانىمىزنىڭ نەسەپ يىلتىزلىرىنى كۆرگەندەك بولاتتىم. تالاي قۇم دۆۋىلىرىگە كۆمۈلۈپ ياتقان قەلئە - شەھەرلەر، مەسچىت-مەدرىسەلەرنىڭ مېھراب-مۇنارلىرى ئاشۇ چۆچەكلەردىن ئېچىلىپ قالاتتى. قەلبىمدىكى غايىۋى دۇنيانىڭ سېھرىلىك كۆزىدىن رېئاللىقتىكى دۇنيانى كۆزىتەتتىم. «ئانا» داستانىنىڭ خورۇچلىرى يۇقىرىدا دېيىلگەندەك ۋەتىنىمنىڭ، خەلقىمنىڭ شۇنداقلا ئانامنىڭ ھايات قىسمەتلىرى، تۇرمۇش ھەقىقەتلىرىدىن تېرىنۋېلىپ پىششىقلانغاندىن كېيىن روياپقا چىققانىدى.

سوئال: داستانىڭىز ئېلان قىلىنغان ئەينى چاغدا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى

① يوبدان - قوناق ئۇنىدا قىلىنىدىغان بىر خىل غىزا.
② زاڭ - جەنۇب دېھقانلىرى قوناق ئۇنىنى سۇغا قويۇق چېلىپ پىشىق پىشۇرۇپ، ئۈستىگە قورۇما سېلىپ يەيدىغان بىرخىل غىزا.

سەممىسى، ئاق كۆڭۈل ئوقۇرمەنلەردىن، شېئىرىيەت ئاشىنالىرىدىن ۋە زىيالىي قېرىنداشلاردىن قىممەتلىك رەھمەت - تەشەككۈر نامىلەر، ئوبزور تۈسى قويۇق بولغان خەت - تېلېفونلار كەينى-كەينىدىن كېلىپ، سىزدىكى ئىقتىدار ۋە تالانتقا، داستانىڭىزنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىگە يۇقىرى باھالارنى بېرىپ مۇئەييەنلەشتۈرگەن ۋە خەلقپەرۋەر رەھبىرىمىز - ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ شۇچاغدىكى مۇئاۋىن رەئىسى، كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى ئۆتىگەن مەجىت ناسىر ئاكىمۇ باش مۇھەررىر قۇربان ماموت ئارقىلىق ئالاھىدە سالىمىنى يەتكۈزگەنىدى. يەنە تەكلىماكان سەھرا-قىشلاقلىرىدىكى دېھقان قېرىنداشلىرىمىز داستاننى ئىشتىياق بىلەن ئوقۇدى. بولۇپمۇ جاپاكەش ئانىلار كۆپرەك پەخىرلەندى ۋە ھاياجانلىق ياشلىرىنى تۆكتى. بۇ ئەلۋەتتە بىر پارچە ئەسەر ئۈچۈن كاتتا شان-شەرەپ ھەمدە مۇۋەپپەقىيەت. سىزچە، داستاننىڭ مۇۋەپپەقىيىتى قايەردە؟ سىزنىڭ بۇ ھەقتە ئۆزگىچە قارىشىڭىز بارمۇ؟

جاۋاب: بىز ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ھەققىدە پىكىر قىلغان ۋاقتىمىزدا ھامان تىلنىڭ شېئىرىيەت ۋە مەدەنىيەتتىكى ئورنى سەل چەتكە سۈرۈپ قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن شېئىرنىڭ ئىپادىلەش ۋە كۈيلەش سەنئىتى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ كەڭلىك دائىرىسىدىن چېكىنىپ، مەۋقەسى ۋە ئاساسى مېلودىيىسى بولمىغان پارچە تارامىلارغا بۆلۈنۈپ كېتىپ، ھېسسىي ئىپادىلەش ئەقلىي ئىپادىلەشنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالدى. شۇ سەۋەب ئۇيغۇر فولكلورىغا يىلتىز تارتقان ساپ ئۇيغۇر ئەقلىيەلىرى ۋە پەلسەپىۋى ئۇدۇملىرى بۈگۈنكى شېئىرىيەت ئاشىقلىرىنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى بىر پۈتۈن مەدەنىيەت، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ گۈلتاجى بولغان گۈزەل ئۇيغۇر تىلى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ سېھىر-زىباسى بىلەن تېخىمۇ جۇلالىنىدۇ. تۈركىي (تىللىق) مەدەنىيەتلەر چەمبىرىكى مەركىزىدە ئۆز لەتاپەت مەنزىرىسىنى نامايەن قىلىپ كەلگەن ئۇيغۇرتىلى يەنىلا ئۇيغۇر شائىرلىرى ئۈچۈن مۇنبەت ھەم كەڭ تۇپراقتۇر. يېقىنقى مەزگىللەرگە كەلگەندە تىل ئېكولوگىيىسىدىكى بۇزۇلۇش ھادىسىسى دۇنيادىكى نۇرغۇنلىغان تىللاردا كۆرۈلۈۋاتقان ئورتاق ھادىسىلەردىن بولسىمۇ ئۇيغۇر تىلىدىكى مەسىلە سەل ئېغىرراق بولدى. بۇ تۈرلۈك سەۋەبلەرگە چېتىشلىق بولسىمۇ ئاساسلىق سەۋەب مىللەت ئەزالىرىنىڭ ئۆز تىلىغا بولغان مەسئۇلىيىتىنىڭ كەملىكىدۇر. بىر مىللەتنىڭ شانلىق تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنىڭ مۇھاپىزىتى ئەمەلىيەتتە شۇ مىللەتنىڭ تىلى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. مىللەتنىڭ فولكلور بايلىقى، تېبابەت بايلىقى، ئارخېئولوگىيىلىك تېپىلمىلىرى ۋە كلاسسىك نەزمىي ۋە نەسرىي ئەسەرلىرى ئەلۋەتتە شۇ مىللەتنىڭ تىلى ياكى قەدىمىي تىلىدا ساقلانغان ۋە خاتىرىلەنگەن بولىدۇ. تىل ئېكولوگىيىسىدىكى بۇزۇلۇش ۋە خاراب بولۇش مىللەتنىڭ ئاشۇ تۈردىكى مەدەنىيەت بايلىقلىرىنىڭمۇ تۇنجۇقۇپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە ئورتاق بولغان مۇھىم بىر تەركىبنىڭ يەرشارىدىن مەڭگۈ غايىب بولۇۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر. «2003-يىلى فېۋرالدا دۇنيا ئانا تىل كۈنىدە ب د ت مائارىپ، پەن-مەدەنىيەت تەشكىلاتى ‹يوقىلىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەن دۇنيا تىللىرى› ناملىق ئەڭ يېڭى ئاتلاسىنى نەشر قىلدى. بۇ ئاتلاستا ئۆتكەن 300يىل مابەينىدە دۇنيادىكى تىللارنىڭ يوقىلىش سۈرئىتىنىڭ بارغانسېرى تېزلىشىۋاتقانلىقى، بۈگۈنكى كۈندە بولسا دۇنيادىكى 7000خىلغا يېقىن تىل ئىچىدە ئاز دېگەندىمۇ يېرىمىنىڭ يوقىلىش خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتقانلىقى كۆرسىتىلگەن»①. «تىل ئېكولوگىيىسىدىكى كرىزىس» دېگەن ماقالىدا ئامېرىكا

تىل ئىلمى جەمئىيىتى يوقىلىش گىرداۋىدىكى تىللار كومىتېتىنىڭ رەئىسى كلاۋفورستىنىڭ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈپ مۇنداق يازىدۇ: «تىل كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان سۈرئەت بىلەن يوقىلىپ ھەرئىككى ھەپتىدە بىر خىل تىل يوقالماقتا». يەنە شۇ ماقالىدە تەكىتلەپ مۇنداق تەخمىن قىلىدۇ: «مۆلچەرلىنىشىچە، 21-ئەسىردە، نۆۋەتتە دۇنيادا بار بولغان 6800خىلدىن ئارتۇق تىلنىڭ يېرىمى دېگۈدەك يوقىلىپ كېتىدىكەن؛ 200يىلدىن كېيىن بۇ تىللارنىڭ 90پىرسەنتى مەڭگۈ يوقىلىدىكەن». «يەرشارىلىشىش»نىڭ تېزلىشىشى ۋە كۈنسايىن كەسكىن رەۋىشتە بەرپا ئېتىلىشى نەتىجىسىدە ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە تارىختىن بۇيان تۈرلۈك - تۈمەن سەمەرىلەرنى قوشقان ئەمما ھازىرقى دۇنيا تۈزۈلمىسىدە يېتەكچىلىك ئورنىدىن چەتلەشتۈرۈلگەز ئېتنىك تىللار كۈچلۈك ئاسسىمىلاتسىيە بوھرانىغ دۇچ كېلىپ، شۇ خىلدىكى ئېتنىك مىللەتلەرنىڭ ئانا تىلى ئىجتىمائىي ئالاقىدىكى ئىستېمال جەھەتتە ئىككىنچى تىلغا ئايلىنىپ قالماقتا. بۇ خىل ئەھۋال دۇنيا تىل ئىلمى مۇتەخەسسىسلىرىنى ئەندىشىگە سېلىۋاتقان بولسىمۇ لېكىن «يەرشارىلىشىش»نىڭ رېئال ئەمەلىيىتى تىلغا بولغان بۇخىل خىرىسنى تەرەققىيات نىشانىنىڭ سىرتىدا قالدۇرماقتا. تىل ئېكولوگىيىسىدىكى بوھران تەبىئىي ئېكولوگىيە بوھرانىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئۇ ياخشى ئاسرالمىسا ھەم مۇھاپىزەت قىلىنمىسا ئىنسانىيەتنىڭ مەلۇم تىلغا مەنسۇپ ئورتاق مەدەنىيىتى ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، ئىنسانلارنىڭ ئىرقىي ۋە مىللىي گاڭگىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ خىل گاڭگىراش تەبىئەت دۇنياسىدىكى بىر تۈرلۈك تەبىئىي ئاپەتكە ئوخشايدۇ. تەبىئىي ئاپەتلەر سەۋەبلىك جانلىقلار دۇنياسىدىكى «مەلۇم بىر تۈرنىڭ يوقىلىشى بىزنىڭ كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان بىر گۈزەل مەنزىرىدىن مەھرۇم قالغانلىقىمىزدىن دېرەك بەرسە، بىر تىلنىڭ يوقىلىشى بىزنى بىر خىل گۈزەل مەدەنىيەتتىن، ئىنسانىيەتنىڭ بىر بۆلەك پارلاق تارىخىدىن مەڭگۈ

---

① ② «بىلىم-كۈچ» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) نىڭ 2003-يىل 10-سانىدىكى «تىل ئېكولوگىيىسىدىكى كرىزىس» دېگەن ماقالىگە قارالسۇن.

مەھرۇم قالدۇرىدۇ»① . ئەلۋەتتە دۇنيا تۈرلۈك-تۈمەن كائىنات مەۋجۇدىيەتلىرى بىلەن گۈزەلدۇر. ئىنسانلارنىڭ ھېسسىي دۇنياسىدىكى ئاشۇ خىل گۈزەللىك ئىنكاسى تىلدىن ئىبارەت سېھرىي ئەڭگۈشتەر ئارقىلىق سىرتقا تەپچىپ چىقىدۇ. مەرىپەت، شېئىرىيەت، سەنئەت ساماسىدىكى ھەرقانداق بىر چولپان ئۆز ئانا تىلىدا يۈكسەك جەۋلاننى ساقلاپ قالالايدۇ.

بىز ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ھەققىدە پىكىر-مۇلاھىزىلەر قىلغاندا، ئۇقۇملاشقان ۋە دېتاللىرى كونىرىغان قېلىپبازلىقنى چۆرۈپ تاشلاپ شېئىرنىڭ تىلغا ۋە مەدەنىيەتكە بولغان تەلپۈنۈشىگە ھۆرمەت قىلىشىمىز كېرەك. شېئىرنىڭ جەلپكارلىقى ئەلۋەتتە تىلنىڭ جەلپكارلىقىدۇر. شېئىرنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى يەنىلا تىلنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىدۇر. شۇڭلاشقا بىز ئېيتالايمىزكى، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ساپ ۋە پاكىز بولۇشى ئۇيغۇر تىلى ئېكولوگىيىسىنىڭ تەڭپۇڭ ۋە بەرقارار بولۇشىنىڭ ئالدىنقى شەرتى ھېسابلىنىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئاشىنالىرى، شائىر-ناتىقلىرى ئالدى بىلەن يۈكسەك مەقامدىكى تىل ئۇستىلىرىدىن بولۇشى كېرەك. نەۋائىي روھىدىكى بەندازلىق ئەندىزىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ھازىرقى زامان دۇنيا شېئىرىيىتىنىڭ ئۆرنەكلىرىدىن ئۈنۈملۈك، ئىجابىي يوسۇندا پايدىلىنىپ ئۇيغۇر تىلى ئېكولوگىيىسىنى قوغداشنىڭ ئاۋانگارتلىرىدىن بولۇشى كېرەك. ئەدەبىيات ساھىبى، دوكتور ئەسەد سۇلايمان «نەۋائىي ۋە ئانا تىل غۇرۇرى» («مىراس» ژۇرنىلى 2002-يىل 4-سان) دېگەن ماقالىسىدا نەۋائىينىڭ تۈركىي تىلنىڭ قايتا تىكلىنىش تارىخىدىكى يېگانە ئورنىنى بايان قىلغانىدى. دوكتور ماقالە مۇقەددىمىسىدە ياكوب گرىمنىڭ سۆزىنى نەقىل ئېلىپ مۇنداق يازىدۇ: «تىل ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشى ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتىدىكى ھەل قىلغۇچ ئامىللارنىڭ بىرى. ‹بىر مىللەتنىڭ تىلى ئۆز نۆۋىتىدە شۇ مىللەتنىڭ تارىخىدۇر. بىر مىللەتنىڭ تارىخىغا نىسبەتەن ئۇستىخان - سۆڭەك، قەبرە - كېپەنلەرگە قارىغاندا تېخىمۇ جانلىق بىر پاكىت باركى، ئۇ بولسىمۇ دەل ئۇلارنىڭ تىلىدۇر›. دۇنيا مەدەنىيەت تارىخىغا نەزەر تاشلىساق بىر ئەل ياكى بىر خەلقنىڭ مەدەنىيىتى گۈللەنگەن دەۋرى دەل ئۇلارنىڭ مىللىي تىلىنىڭمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان ۋە تاكامۇللاشقان دەۋرى ئىكەنلىكىنى بايقايمىز». ئۇيغۇر شېئىرىيىتى مەسىلىسىدە يۇقىرىدا دېيىلگەندەك تىلنىڭ مەقامى يۈكسەكتۇر. تىل يىلتىزىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنى ئەدەبىي تىلنىڭ راۋاجىغا قوشۇپ ئىپادىلەش دائىرىسىنى كېڭەيتىش. تىل ئۇستىلىرىنىڭ ئۈستىگە يۈكلەنگەن شەرەپلىك ۋەزىپىلەرنىڭ بىرىدۇر. تىلىمىزنىڭ لۇغەت تەركىبىدىكى ھەربىر سۆزنىڭ ئۆز ئالدىغا مەدەنىيەت يۆنىلىشى بار. بىز شۇ خىل مەدەنىيەت يۆنىلىشىنى بويلاپ داۋاملىق ئىلگىرىلىسەك ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ مەنە بوشلۇقىغا چىقالىشىمىز مۇمكىن. بىز مانا مۇشۇ بوشلۇقتىن پۈتكۈل دۇنيانى، دۇنيا ساقلاپ ياتقان تۈرلۈك-تۈمەن مەدەنىيەتنى، تارىخنى ۋە ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق راست-يالغانلارنى ئېنىق بىلەلىشىمىز مۇمكىن. تىلنىڭ راۋاجى ئەمەلىيەتتە نوقۇل ھالدىكى تىل ئاتموسفېراسى ئىچىدىلا ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ. ئۇ شۇ تىلدا سۆزلىشىدىغان مىللەتنىڭ مىللىي قۇرۇلمىسىدا گەۋدىلىك ئورۇننى ئىگىلەپ تۇرۇۋدىغان ئىقتىساد، ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت، سىياسەت ئامىللىرىغا زىچ بىرلەشكەن بولىدۇ. شۇنداق بولغانىكەن، بىز ئۇيغۇر تىلىنىڭ راۋاج يۆنىلىشىنى ئاشۇ ھالقىلار بىلەن زىچ بىرلەشتۈرەلىسەك ۋە بۇ ھەقتىكى مەۋجۇد مەسىلىلەرنى ئۈنۈملۈك چارىلەر بىلەن ھەل قىلالىساق ئۇيغۇر شېئىرىيىتى تېخىمۇ كەڭ بوشلۇققا ئېرىشىدۇ. بۇ بوشلۇقتا ئۇيغۇر تىلىنىڭ مەقامى ئاندىن قايتا نامايان بولىدۇ. شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلى ئاتاقلىق يازغۇچى، سابىق مەدەنىيەت مىنىستىرى ۋاڭ مېڭ ئەپەندىنىڭ ئۇيغۇر تىلى ھەققىدە يازغان «... ئۇ بىر خىل تىل، بىر خىل قورال بولۇپلا قالماي بىر خىل مەدەنىيەت، بىر خىل جانلىق كىشىلەر توپى، تۇرمۇشتىكى بىر خىل ھۇزۇردۇر. ئۇ بىر خىل ئاجايىپ مەنزىرە، بىر خىل تەبىئىي مەنزىرە، شۇنداقلا بىر خىل بەدىئىي مەنزىرە. ئۇ، دۇنيانىڭ ئاجايىپ بىر تەركىبىي قىسمى...»② دېگەن باھاسىغا مۇتابىق ئۆز سۈلكىتىنىڭ ھامىيسى بولالايدۇ.

ئەمدى سىلەرنىڭ «ئانا» داستانىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى مەسىلىسىدە سورىغان سوئاللىرىڭلارنىڭ جاۋابىغا كەلسەم، سىلەرمۇ يۇقىرىقى شەرھ - يېشىملەردىن ھېس قىلغانسىلەر. مەن «ئانا» داستانىنى يېزىشتىن ئىلگىرى قانداق تىل ئىشلەتسەم «ئانا»نىڭ مەپكۇرىسىنى ۋە مەنە ئىنچىكىلىكىنى توغرا، چۈشىنىشلىك ۋە غايىۋى يوسۇندا خەلقىمگە ئېيتىپ بېرەلەيمەن دېگەننى كۆپ ئويلىدىم، ئىزدەندىم. ئاخىرى بىر ئەقىل كاللامنى ۋاللىدە بىر يورۇتتى-دە ئانامنىڭ يېنىغا قايتىپ ئۇنىڭ گۆدەك، سەبىي بالىسىغا ئايلىنىپ، ئاق سۈتىنىڭ قۇۋۋىتى بىلەن چىققان چۈچۈك تىللىرىم بىلەن ئۇنىڭ دىلىنى ئېرىتتىم. داستان پۈتكەندىن كېيىن تۇنجى ئورىگىنالىنى ئانامغا ئوقۇپ بەردىم. ئانام بۇلدۇقلاپ يىغلاپ كەتتى. چۈنكى داستان ئانامنىڭ تىلىدا، ئانامنىڭ ھايات تېپىشماقلىرىدا، ئانامنىڭ مەپكۇرە چەمبىرىكى دائىرىسىدە دۇنيا بىلەن سۆھبەت قۇرۇۋاتاتتى. ۋەتەن، داستان ۋە ئانام بىر گەۋدە بولۇپ يۇغۇرۇلۇۋاتاتتى. ئانام ساۋاتسىز ئىدى. ئەمما تارىخ ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا مۆئەييەن ئىدى. تەسۋىنى ئېلىپ كۆزىنى يۇمغاندا قەلب دېرىزىسى ھەقنىڭ شولىسىغا ئېچىلاتتى. سۇبھان بىلەن ۋەھىي ئىلھام ئارقىلىق پىچىرلاشقان دەملەردە ئانا تىلنىڭ سېھرى يۈرەك شەمئىنى سۇ قىلىپ ئېرىتەتتى.

---

① «تىل ئېكولوگىيىسىدىكى بۇزۇلۇش»: «بىلىم-كۈچ» ژۇرنىلى (ئۇيغۇرچە) 2003-يىل 10-سان.

② ۋاڭ مېڭ: «مېنىڭ يەنە بىر تىلىم»، «مىراس» ژۇرنىلى 2003-يىل 6-سان.

ئانامنىڭ تىلى ئىنتايىن ساپ تىل ئىدى. ماقال-تەمسىللىك، ھېكمەت-پاساھەتلىك بۇ تىلدىن مەن تولىمۇ قەدىمىي بىر مەدەنىيەتنى، زامانىۋى دۇنيانىڭ قەدىمىي مۇزېيىنى ھېس قىلاتتىم. ھېچقانداق يېڭى ئاتالغۇلار قوشۇلمىغان بۇ تىل خۇددى ماڭا پىننە، يۇمغاقسۈت سېلىپ ئەتكەن ئانامنىڭ مەززىلىك ئۇگرىسىدەكلا يېقىشلىق ئىدى. ئەگەر «ئانا» داستانى مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقتى دېيىلسە، بۇ «ئانا»منىڭ تىلىدا يېزىلغانلىقىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىدۇر. چۈنكى ئانامنىڭ تىلى پۈتكۈل ئاۋام خەلقنىڭ تىلىدۇر.

سوئال: شېئىرىيەت ژانىرى ئەدەبىياتىمىزدىكى باشقا ژانىرلارغا قارىغاندا خەلقىمىز تەرىپىدىن شاللىنىپراق قېلىنىۋاتىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ تارىخىي ھادىسە ئەمەس. بۇ خىل يېڭى ھادىسىنى سىزنىڭچە قانداق چۈشەنسەك بولار؟

جاۋاب: ئەدەبىياتىمىزدا شېئىرىيەت كرىزىسى خېلىلا سالماق بىلەن كۆزگە تاشلىنىپ تۇرۇپتۇ. بۇ ھەقتە ئوبزورچىلىرىمىزنىڭمۇ بىردەك پىكرى يوق. بىز كۆپىنچە ھاللاردا قىسمەتلىرىمىز، ئېتنىك تەرەققىياتلىرىمىزدە دۇچ كېلىۋاتقان رېئال تېپىشماقلىرىمىز ھەققىدە پىكىر-تەلقىنلار قىلىشقاندا مەسىلىنىڭ سەۋەبىنى تارىخ بەتلىرىدىن ئىزدەشكە كۆپرەك ئۇرۇندۇق. بىراق ئاشۇ تارىخنىڭ بىزگە يەتكۈزگەن ئۇچۇر يۆنىلىشىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر مەسىلىنىڭ سەۋەب - نەتىجىسىگە بۈگۈنكى رېئال ئەمەلىيىتىمىز نۇقتىسىدا تۇرۇپ ھۆكۈم قىلساق بىر ئاز ئاقىلانە يەكۈنلەرگە ئېرىششىمىز مۇمكىن. بىز مۇشۇ خىل ئۇسلۇبتا ھايات سىرلىرىمىزنى يېشىشكە ئۇرۇنساق نېمىلەرگە دۇچ كېلىمىز؟ بەلكىم تالاي بوھرانلار بىزنى كۈتۈپ تۇرغان بولۇشى مۇمكىن. دەل مۇشۇ بوھرانلار بىزنىڭ مەسىلىمىز، مەسىلىمىزنىڭ تۈپ نېگىزىدۇر. بۈگۈنكى رېئال دۇنيادا تۇتقان ئورنىمىزنى تەتقىق قىلىش ۋە ئىلمىي ھاسىلاتلارغا ئىگە بولۇش ھەممىمىزنىڭ ئورتاق بۇرچى بوپقالدى.

ئەدەبىياتىمىزدىكى شېئىرىيەت مەسىلىسى تالايلىغان مەسىلىلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى بولۇش بىلەن بىرگە جىددىي ئەمما سوغۇققانراق ھالدا بىر تەرەپ قىلىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ھازىرقى شېئىرىيىتىمىزنىڭ خەلقىمىز تەپەككۇرىدىكى دائىرىسىنى ئۆلچەش ۋە سىزىپ چىقىش، شۇنداقلا تىلنىڭ ئىستېمال قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش جەھەتلەردىكى خىزمەتلەر ياخشى ئىشلەنسە، بۇ ئىشقا يۇقىرى ساپالىق ئالىملار، ئوبزورچىلار، شائىرلار ۋە شېئىرىيەت ئاشىنالىرى يېتەكچىلىك قىلسا بىر قەدەر سەمەرىلىك نەتىجىلەر قولغا كېلىشى مۇمكىن. دەرۋەقە ھازىرقى شارائىت ھەممە كىشىدىن بىر قەدەر سەگەك بولغان ئىقتىسادىي كاللىنىڭ بولۇشىنى تەقەززا قىلىپ تۇرۇپتۇ. شۇڭلاشقا مەلۇم شەيئىگە نىسبەتەن ئىجتىمائىي قىممىتىدىن كۆرە ئىقتىسادىي قىممىتىگە بېرىلگەن باھا يۇقىرى بولۇۋاتىدۇ. بىز بېسىپ ئۆتكەن جەريانلىرىمىزنى بىر-بىرلەپ ئانالىز قىلىپ چىققىنىمىزدا بىز ئۈچۈن ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشتىنمۇ روھىي ۋە مەنىۋى قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش زۆرۈرەك قىلىدۇ. روھىمىزنى، مەدەنىيىتىمىزنى يوقىتىش بەدىلىگە ئېلىپ بېرىلغان ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە يارىتىلغان ماددىي بايلىق ئاخىرىدا بىزنىڭ مەنىۋى ھالاكىتىمىز بوپقېلىشى مۇمكىن. شۇڭلاشقا بىزدىكى ھەرقانداق ئىقتىسادىي ئىستراتېگىيە جۇشقۇن ۋە سەمىمىي بولغان روھىمىزنى قۇرۇپ چىقىشىمىزنىڭ ئالدىنقى شەرتى بولۇشى كېرەك. ئىنساندىكى ئۆز-ئۆزىنى تاۋلاپ تۇرىدىغان پاكىز روھ خۇددى قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ تۇرىدىغان مۇنبەت تۇپراققا ئوخشايدۇ. بىز ئېرىشمەكچى بولغان ھەقىقىي ھوسۇل ئاشۇ تۇپراقتىن كېلىدۇ. ئەدەبىياتىمىزدا نېمە ئۈچۈن شېئىرىيەت كرىزىسى كېلىپ چىقتى؟ بۇنى يەنىلا خەلقىمىزنىڭ روھىدىن، ئۇزۇن زامانلار پايمال ئېتىلىپ ئۆز بۇرچىدىن چەتلەشتۈرۈلگەن تەپەككۇر پايخانىدىن كۆرۈپ يېتەلىشىمىز مۇمكىن. جاھان - ئالەمنىڭ ئىشى پۇلغا يۈزلەنگەن مۇھىتتا تىرىكچىلىك غېمىدە قالغان خەلقنىڭ شېئىرىيەت جەۋلانىغا نەزەر ئاغدۇرمىقى ماھال ئىش. مەن يېقىندا سۆيۈملۈك شائىرىمىز ئادىل تۇنىيازنىڭ «چۈمبەلدىكى كۆز» ناملىق شېئىرىيەت كىتابىنى كۆرۈشكە مۇۋەپپەق بولدۇم. كىتاب مەپكۇرىسىنىڭ بالاغەت جەھەتتە ۋايىغا يەتكەنلىكىدە گەپ يوق. كىتابنى ھەربىر ئۇيغۇرنىڭ بىردىن سېتىۋېلىشىغا، ئەتىۋارلاپ ساقلىشىغا، شەرھ - يەشمىلەر بىلەن تەپسىلىي ئوقۇپ چىقىشىغا ئەرزىيدۇ. شائىرلار ئۈچۈن يېڭىچە تەپەككۇر، ئاشىقلار ئۈچۈن ئۆزگىچە ھوزۇر ئاتا قىلىدىغان بۇ رىسالە يەنىلا خەلقىمىزنىڭ شېئىرىيەت ئىستېمالىغا تۇتقان بوھرانىغا دۇچ كەلمەي قالمىدى. كىتابنىڭ تىرازى ئۈچ مىڭ بەش يۈز. سەككىز مىليون ئۇيغۇر ئارىسىغا تارقىلىپ بېرىۋاتقان كىتاب ئۈچ مىڭ بەش يۈز دېگەن گەپ. بۇ ھەقىقەتەن ئاز نىسبەت. ئەمەلىيەتتە جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ كىتاب بازىرى سەۋىيىسىگە سېلىشتۇرغاندا بۇ كىتاب ئونمىڭلاپ تىرازدا تارقىتىلسا تۆۋەن سەۋىيىدىكى بازار ھېسابلىناتتى. خەلقىمىزنىڭ مەتبۇئات ۋە مەدەنىيەت ئاچارچىلىقىنى ھېسابقا ئالغاندىمۇ كىتاب بەس-بەستە سېتىلسا بولاتتى. بىراق خەلقىمىزنىڭ كىتابقا، بولۇپمۇ شېئىرىيەت كىتابىغا بولغان رېئال ئەمەلىيىتى كىشىنى مەيۈسلۈك سوئاللارغا قىستايدۇ. مۇئەللىپ ئادىل شېئىرىيەت كىتابلىرىنىڭ بازىرىنى ئالدىنئالا مۆلچەرلىگەن بولغاچقا «چۈمبەلدىكى كۆز»گە يازغان كىرىش ماقالىسىنىڭ ئاخىرىغا مۇنداق بىر مۇراجىئەت ئابزاسىنى قىستۇرۇپ قويغانىدى: «ئەي مەن بىلەن بىر تىلدا سۆزلەيدىغان مۆرۈۋۋەتلىك ئادەم، بىزنى ئىززەتلىكرەك قىلىدىغان ئەزىز ئانا تىلىمىزدا داۋاملىق شېئىرلارنىڭ يېزىلىشى ئۈچۈن، دۇنيا شائىرلىرىنىڭ قاتارىدا ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭمۇ مەۋجۇد بولۇشى ئۈچۈن بۇ توپلىمىنى سېتىۋال، ئوقۇمىساڭمۇ ئۆيۈڭگە تىزىپ قوي، بۇنىڭلىق بىلەن سەن ئاچ-يالىڭاچ قالماسسەن!» بۇ، شائىرنىڭ ئۆز خەلقىگە قىلغان سەمىمىي مۇراجىئىتى ئىدى. بۇ، شائىرنىڭ كرىزىس ئىچىدىكى ئۆتۈنۈشى ئىدى.

ئەلۋەتتە شائىر باقىال ئەمەس ئۆز شېئىرلىرىنى دۆۋىلەپ قويۇپ توۋلاپ ساتىدىغان. شائىر دېگەن شائىر، ئۇ بۈيۈك ئادەم. بىراق ئۆز ئەتراپىنى نادانلار قاپلاپ تۇرغان بۈيۈك ئادەم ئەڭ تەنھا - غېرىب ئادەمدۇر. خۇددى جاھىل قەۋم تەرىپىدىن چەتكە قېقىلغان، بىراق ئاشۇ قەۋمنىڭ ئىنسابى ئۈچۈن بۇقۇلداپ تۇرۇپ دۇئا قىلىدىغان پەيغەمبەرگە ئوخشاش خالىس ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر.

سوئال: ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى كرىزىسنىڭ مەنبەسى قايەردە؟

جاۋاب: بۈگۈنكى دۇنيانى كىشىلەر ھەرخىل مۇلاھىزە قىلىشىۋاتىدۇ. بىز ناھايىتى ئۇلۇغ بىر ماكاندا تۇرۇپ دۇنيانى كۆزىتىۋاتىمىز. بىز كۆزىتىۋاتقان دۇنيا تولىمۇ بىپايان دۇنيا. لېكىن ئىنسانلار بۇ بىپايان دۇنيانى كىچىككىنە «كەنت»كە ئايلاندۇرۇپ قويۇشتى. بىز تەكلىماكاندىن ئىبارەت چوڭ بىر پارچە زېمىندا تۇرۇپ كىچىككىنە دۇنيانى كۆزىتىۋاتىمىز. مىسلىسىز تەرەققىيات، سانائەتنىڭ شاۋقۇن-سۈرەنلىرى، خەلقئارادىكى كۆپ قۇتۇپلىشىش ۋەزىيىتى، «11-سېنتەبىر» ۋەقەسى، ب د ت نىڭ تىنچلىق چاقىرىقلىرى، ئاقسارايدىكى غۇلغۇلا، نوبېل مۇكاپاتىدىكى رايون زىددىيىتى، خەلقئارالىق سودا-مۇئامىلە ۋەزىيىتى قاتارلىقلار كومپيۇتېر كۆزىدىكى «يەرشارى كەنتى»دە بولۇۋاتقان ئىشلار ئىدى. بۇلار ئۇچۇر دەۋرىدىكى كىشىلەرنىڭ قىزىق نۇقتىسى ئىدى. بىز ھېكمەت ۋە شېئىرىيەت كۆزىمىز بىلەن قارايدىغان بولساق، دۇنيا تەكلىماكاندىن يىراقلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

بىز بۈگۈنكى كۈندە خەلقىمىزنىڭ شېئىرىيەت ساپاسى بىلەن ئۇلارنىڭ ئىنتىلىش ۋەسۋەسىلىرىنى تەپسىلىيرەك كۆزىتىپ چىقىدىغان بولساق نېمىلەرنى ھېس قىلىشىمىز مۇمكىن؟ بۇ جاي شېئىرىيەت بۆشۈكى ئىدىغۇ؟ بۇ جايدىكى شېئىر قېنى؟ شېئىرىيەت ئەھلى قېنى؟ جىسمانىيىتىدىن كلاسسىك ئۇدۇملار تۆكۈلۈپ تۇرۇدىغان بۇ خەلق نېمىشقا شېئىر ئوقۇماس بوپقالدى؟ بۇلار 15-، 16-ئەسىرلەردىكى قايناق شېئىرىيەت مۇخلىسلىرىنىڭ ئەۋلادلىرى ئەمەسمۇ؟

خەلقىمىزنىڭ كۆپ سالمىقىنى ئىگىلەيدىغان دېھقانلار بولسا شۇ يىللاردا كەتمەن چېپىپ يەر تېرىپ، «قورساقنى توق، كىيىمنى پۈتۈن» قىلىمىز دەپ بىر-ئىككى مىسرا شېئىر ئوقۇشقا ۋاقىت چىقىرالمىدى. توغرىسىنى ئېيتقاندا ئۇلار 3-ئومۇمىي يىغىندىن ئىلگىرى ھارغان، تالچىققان، قورسىقى ئاچقان، ئەمدى ئاز-تولا قورساق تويغۇزۇش پۇرسىتى كەلگەندە پۇرسەتنى چىڭ تۇتمىسا بولمايدۇ. شېئىر ئوقۇيمەن دەپ ئولتۇرغان بىلەن يەنە قورساق تويمايدىغان گەپ. شېئىرنى ئەسلى زىيالىيلار ئوقۇشى كېرەك ئىدى. ئەپسۇس ئۇلارنىڭمۇ شېئىر بىلەن خۇشى قالمىغاندەك قىلىدۇ. ياش زىيالىيلار تەكەببۇرلىشىپ كەتتى. قورساقتا ئۇماچنىڭ تايىنى يوق ئۇنۋان، مەنسەپنىڭ غەلۋىسىنى جىق قىلىدۇ. رېستورانلارغا يۈگرۈپ ھاراقتىن باش كۆتۈرەلمەيدۇ. ئۇلار ئالغا ئىنتىلىشتىن، گۈزەللىكتىن، غورۇردىن يىراقلىشىپ ئۆزىنى ئۇنتۇش گىردابىغا بېرىپ قالغان تۇرسا ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا شېئىر ياقارمۇ؟ جەنۇبنىڭ توپا-توزانغا تولغان قوي-كالا بازارلىرىغا كىرىپ دېھقانلارنى كۆزەتكەچ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى شۇلارغا تەتبىقلاپ باقىدىغان بولساق ئۇلاردىن بىر ئىستىقبالنى كۆرەلەمىزمۇ؟ پىژغىرىم تومۇز ئايلاردا بۇ بازار ئەمەس بەلكى قىيامەت. بازاردىكى كىشىلەرنىڭ ۋۇجۇدىدىن شېئىر زاھىر بولمايتتى. ۋارقىراش-جارقىراشلار، ئالىيش-گۈلىيشلەر، ئېلىم-سېتىمدىكى قوپال سەن-پەنلەر شېئىرىي ھېسسىياتتىن تولىمۇ يىراقلىشىپ كەتكەنىدى. ياق، ئەسلى ئۇلارنىڭ كىرلىشىپ كەتكەن خورجۇنلىرىنىڭ ئىچىدە، نۇرسىز كۆزلىرىدە، تىلىم-تىلىم يېرىق تاپانلىرىدا، ئۆرۈك قوۋزىقىدەك يىرىك قوللىرىدا، توقۇناقتەك ئېگىلگەن قامىتىدە شېئىر بار ئىدى. ئەپسۇس، ئۇلار بۇ شېئىرلارنى ھېس قىلالماس بوپقالغانىدى. ئۇلاردىكى ئايىغى چىقماس تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى ئۇلارنىڭ تەپەككۇر پەرۋازىنى گۇمران قىلغانىدى. كىشىنى ھەممىدىن بەك ئازابلاندۇرۇدىغىنى، خەلقىمىز بىلەن شائىرلار ئوتتۇرىسىدا بىر چوڭ ھاڭ بار. بۇ ھاڭنى پەيدا قىلغۇچى بىرىنچى ئامىل شائىرلارنىڭ تەكەببۇرلۇقى بىلەن خەلقىمىزنىڭ نادانلاشتۇرۇلغان سىماسى ئىدى.

شائىرلار ئۆزىگە باقماي تولىمۇ تەكەببۇرلىشىپ كەتتى. ھالىم قانچىلىك دېمەي بىر-بىرىگە شېئىر ئويىنىتىپ خىرىس قىلىشىدىغان بولدى. گۇڭگا شېئىر يازىدىغانلار ئەنئەنىچى شائىرلارغا بويۇنتاۋلۇق قىلىپ ئۆزىنى شېئىرىيەت ئىلاھى كۆرسىتىپ تېخىمۇ غادايدى. شۇنىڭ بىلەن ئەنئەنىچى شائىرلار بىلەن گۇڭگا شېئىر يازىدىغانلار ئوتتۇرىسىدا بەھس-مۇنازىرە، كۈرەش باشلىنىپ، تۇغۇپ، بېقىپ چوڭ قىلغان خەلق ئۇنتۇلۇپ قالدى. ھېكمەتكە تويۇنمىغان، خەلقىنىڭ ھالىدىن يىراق تۇرۇلۇق «ئىزىم - ئېقىم»لارغا تەۋە شېئىرلار تاغدەك دۆۋىلىنىپ بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە بوھران يۈزىگە چىقىشقا باشلىدى. شېئىرىيەت ئاشىقلىرى قايمۇقتى. خەلقىمىز ئىچىدىن چىققان رەھبەرلەر، ھەرقايسى پەن زىيالىيلىرى، مەخسۇس ئىجتىمائىي پەن ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پروفېسسور-ئالىملار بۇنى كۆرمەسكە سالدى. قىسقىسى، بۇ رېئال، كۆڭۈلسىز مەسئۇلىيەتتىن ئۆزىنى قاچۇردى. ئۇيغۇرگېزىت - ژۇرنال ساھەسىدىكى ژۇرنالىست ۋە مەتبۇئات خادىملىرى ئېغىر خورسىندى. تەھرىرانقا كەلگەن شېئىرلارنىڭ كۆپلىكى ئەمما مەزمۇنىنىڭ پۇچەك، تەكرارلىقىدىن، شۇنداقلا بەدىئىيلىكىنىڭ كەملىكىدىن دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. بىر-بىرىدىن كاتتا تەخەللۇسلارىيامراپ بەزىدە ژۇرنالىستلارنىڭ كۆلكىسىنى قىستىسا، بەزىدە ئامالسىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدى. بازار ئىگىلىكىنىڭ رەھىمسىز بۈگۈنىدە ژۇرناللارنىڭ بازىرى كاساتلاشتى. بۇ ئاچچىق رېئاللىق ئالدىدا بىچارە ژۇرنالىستلار دۆۋە-دۆۋە شېئىرلار ئارىسىدىن «يامان ئەمەس»لىرىنى تاللاپ ژۇرناللارغا بېرىپ بازارغا يۈزلەندى. مەخسۇس ستونلارنى ئاجرىتىپ ئېلان

بېرىپ ژۇرناللارنى باز-باز قىلدى. ئەپسۇس، خەلقىنىڭ مەنىۋى دۇنياسى شېئىرىي ھېكمەتتىن يىراقلىشىپ كەتكەن بولغاچقا ئۇلار تىرىكچىلىك پاتقىقىغا پېتىپ قېلىۋەردى. ژۇرناللار دېھقان ئۆيلىرىگە سوقۇنۇپ كىرەلمىدى. دېھقاندىن ئىبارەت غايەت زور بازار ئېچىلمىغاچقا ئۇيغۇر ژۇرناللىرى شۈكۈر-قانائەتكە مەجبۇر بولدى.

دېھقانلار كۈندىلىك مەنىۋى ھاياتىدا تولا ئىشلاردىن سوۋۇپ كەتتى. بولۇپمۇ بەزى ئىختىيارىي مۇخبىرلارنىڭ يىللار بويى بىر خىل مۇقامدا تەكرارلىنىدىغان - ھېچقانداق يېڭىلىقى يوق يېزا ئىگىلىك خەۋەرلىرى ۋەيەنە ئاللىقانداق باھنى قوۋۇۋېتىلەپ جىنسىي ئاجىزلىقنى شىپا قىلىدىغان دورا ئېلانلىرىنى رادىئو-تېلېۋىزورلاردىن ئاڭلاۋېرىپ ئۇيقۇسى كەلگەندە ئۇخلاپ ژۇرنال ۋاراقلاشقا، شېئىر ئوقۇشقا چولىسى تەگمىگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىشىمىز مۇمكىن. ياق، ئۇنداقمۇ ئەمەس. ئۇلارنىڭ كۆڭلىمۇ بىر نەرسىلەرگە ئىنتىلىدۇ، قانداقتۇر بىر ئىشلارنى قىلغۇسى كېلىدۇ، كىملەردىندۇر ئۆز كۆڭلىگە تەسەللىي ئىزدەيدۇ. ئىشقىلىپ كۆڭلىدە ئۆزىگە تۇشلۇق ئارزۇ-ئارمانلىرى بار. ئۇلار ئوتتۇز يىلنىڭياقى ئايىغى چىقماس ئىش-ئەمگەك بىلەن بىرەر شائىرنىڭ ئىسمىنى ئەستە ساقلىيالمىدى. ئىككى مىسرا شېئىر ئوقۇپ ماغزىنى چاقالمىدى. ئەترەت باشلىقى بىلەن كەنت باشلىقىنىڭ ئىش ئورۇنلاشتۇرۇش نۇتۇقلىرى ۋە مەھەللە مەسچىتىدىكى موللا-ئاخۇنۇملارنىڭ شۈكۈر-قانائەت ھەققىدىكى تەلىماتلىرىدىن باشقا ھېچقانداق ھېكمەت ئاڭلاپ باقمىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا بىر-بىرىدىن ياتلاشتى. يۇقىرىقى قىسمەتلەر تۈپەيلى ئۇلار ۋۇجۇدىدا تەبىئىي بار بولغان شېئىرنى، شېئىرىي ھېكمەتنى، شېئىرىي گۈزەللىكنى، تەپەككۇر چوڭقۇرلۇقىنى يوقاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ مەنىۋىيىتى قۇرىدى. كۆزلىرىدىكى سېھرىي نۇر ئۆچتى. جىسمانىيىتىدىكى نەچچە مىڭ يىللىق لېرىك مەدەنىي قۇرۇلما تېخىمۇ بۇزۇلدى. ئۇلار شۇ ھالى بىلەن گوياكى تەكلىماكاندىكى قاغجىراق توغراقىلا ئوخشاپ قالدى.

توغراق ئاجايىپ باتۇر دەرەخ، تەكلىماكاننىڭ ھارارىتى ئۇنى كۆيدۈرەلمەيدۇ، قەھرىتان سوغۇقتىن ئۈششۈپ كەتمەيدۇ. ياۋۇز قۇم بارخانلىرى بىلەن داۋاملىق تىركىشىپ تۇرىدۇ؛ ئۇنىڭ باتۇرلۇق روھى يىراق تارىخىمىزنى ئەسلىتىدۇ. بەلكىم ئوغۇزخان ئاشۇ توغراقلىقلاردا ئات ئويناتقان، «ياغاچ ئات» توغراقلار ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتكەن، چىنتۆمۈر باتۇر يالماۋۇز بىلەن ئېلىشقان، بۇغراخان كاتتا بارگاھلارنى تىككەن بولۇشى مۇمكىن. توغراق پۈتكۈل جىسمىدىن قىسمەت، تارىخ تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان دەرەخ. قارىماققا ساددا، ئاق كۆڭۈل، جاپا-مۇشەققەت ئالدىدا تىز پۈكمەيدىغان گاڭگۇڭ تەكلىماكان ئادىمىگە ئوخشايدۇ. توغراق قاقشال، دەردمەن ئەمما باتۇر دەرەخ، سۇرلۇك، جىمجىت. ئىچكى دولقۇنىدا شېئىر ئۆركەشلەيدۇ. ئۇ ئاخىرى خەلقىمىزگە تارىخ، قىسسە، رىۋايەتلەرنى، چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىدۇ. خەلقىمىز كۆزلىرىدىن يوم-يوم ياشلارنى ئاققۇزۇپ تۇرۇپ ئۆتمۈشنى ئەسلەيدۇ. ئۇلار شۇندىلا ئۆزلىرى يىراقلىشىپ كەتكەن، يوقىتىپ قويغان شېئىرىي دۇنيانى تېپىۋالىدۇ.

شېئىرىي گەۋدە مىللەتنىڭ ماھىيىتى ۋە نۇرلۇق ماياكى. بىر مىللەتتە، بولۇپمۇ ئۆتمۈشنى ئۇنتۇپ مەدەنىيىتى چېكىنىپ كەتكەن مىللەتتە شېئىر بولمىسا بولمايدۇ، شېئىرنى چۈشىنىدىغانلار بولمىسا تېخىمۇ بولمايدۇ. ئەڭ مۇھىمى خەلقىنىڭ يۈرىكىنى چۈشىنىدىغان، ئۆز تارىخىغا پىششىق شائىرلار بولمىسا تېخىمۇ بولمايدۇ.

خوش، ئۆز گېپىمىزگە كەلسەك، بىز شېئىر يازدۇق، بىراق نېمە ئۈچۈن يازدۇق؟ شېئىر نېمە، شېئىردىكى ھېكمەتچۇ؟ شائىردىكى مەسئۇلىيەت قانداق بولىدۇ؟ بۇ بىزگە خېلى بۇرۇنلا قويۇلۇشقا تېگىشلىك ئاچچىق سوئاللار ئىدى. خەلقنىڭ پەرزەنتلىرى بولغان شائىرلار بۇ رېئاللىقتىن ئۆزىنى قاچۇردى. (ئازدۇر-كۆپتۇر ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىۋاتقان شائىرلار بۇنىڭ سىرتىدا.) بۇ سوئاللار يەنىلا جاۋابسىز قالدى. شائىرلارمۇ ئۆي ئىچىگە مۆكۈنۈۋېلىپ بارماق ساناپ شېئىرلارنى يېزىۋەردى. قىسمەت يەنىلا داۋاملاشتى. كۈنلەر بىلەن يىللار ئوتتۇرىسىدىكى شېئىرىي مۇجادىلە خېلى ئۇزۇن داۋاملاشتى. ئەمەلىيەتتە ھەر ئىككىلىسى خەلقنىڭ شېئىرىيەت ساپاسىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇشقانىدى. تۆت شائىر بىر يەرگە كېلىپ باش قوشۇشۇپ «خەلققە نېمىنى يەتكۈزدۇق، دېھقانلار بىز يازغان شېئىرلارنى نېمىشقا ئوقۇمايدۇ؟ خەلق بىزدىن قانداق نەپ ئالدى؟» دەپ ئىككى ئېغىزدىن ھال-مۇڭ ئېيتىشمىدى. سۆزلەشكەندە رىيابىلەن سۆزلەشتى. بىر-بىرىدىن چوڭلۇق تالاشتى. يېزىلغان شېئىرلاردىن شېئىرىي ساپا، ئومۇمىي ئېستېتىكا ۋە شېئىرىي ئېتىقاد ھەققىدە ئېغىز ئېچىشقا مۇمكىن بولمىدى. يازغىنىغا ئەمەل قىلغانلارنى ئۇچراتقىلى بولمىدى. تۈنۈگۈن ۋە بۈگۈنكى كۈنلەردە «جەڭچىمەن»، «ۋەتىنىم»، «دېھقان»، «خەلقىم»، «ئانامغا» دېگەندەك تالاي شانۇ-شەۋكەتلىك تېمىلاردا شېئىرلار يېزىلغان بولسىمۇ كىتاب ئىچىدىلا قېپقالدى. شائىرلاردا شائىرلارغا خاس شېئىرىي ئېتىقاد بولمىغاچقا دېھقاننى كۈيلىگەنلەر ئاشۇ دېھقاننىڭ ئۆيىگە بېرىپ، پاخال قالاپ قايناتقان چېيىغا زاغرىسىدىن بىرنى چىلاپ ئىچىپ باقمىدى. ۋەتەن بىلەن ئانىنى كۈيلىگەنلەر ۋەتەن ۋە ئانىسىغا ھەقىقىي سادىق بولالمىدى. بۇ تەنقىدلىرىم ئېغىر كەتكەنلەر «مانا مەن بار!» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ ئوتتۇرىغا چىقىپ باقسۇنچۇ قېنى؟ بوينىمىزغا ئېلىپ كۆتۈرەيلى. بىز ھەممىمىز بۇ جەھەتتە بىر سېسىق كۆلگە كىرىۋېلىپ ئۇرغاچىسىنى كۈيلەپ كۈركىراۋاتقان پاقىلارغىلا ئوخشاپ قالدۇق. خەلق بىزدىن يىراقتا قالدى. بەزىلەر دېيىشى مۇمكىن: «بۇنداق ئىشلارغا شارائىت يوق، ھازىر قىلىپ كېتەلمەيمىز» دەپ. بۇ ھورۇنلۇق ۋە پۇرسەتپەرەسلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ھەقىقىي شېئىرلارنى

خەلق ئارىسىغىچە يەتكۈزۈش ئۈچۈن بەدەل تۆلەشكە ئەرزىيدۇ. خەلق شېئىرنى، شېئىرىي ئانالىزنى چۈشەنمىسە، شائىرلار ئۇلارغا شېئىردىن تەلىم بەرمىسە، شائىر بىلەن شېئىرنىڭ نېمە ئەھمىيىتى؟ خەلق شېئىر ئوقۇمىسا بازىرى كاسات باققال چىۋىن قورۇپ ئولتۇرغاندەك شائىرلار ئۆزى يېزىپ ئۆزى ئوقۇپ ئولتۇرۇدىغان گەپ. شۇڭلاشقا شائىرلار خەلقىمىز ئارىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، تورمۇش ئۆگىنىپ، كلاسسىك شېئىرلار بىلەن ھازىرقىنى سېلىشتۇرۇپ، تارىخنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، شېئىرىيەتكە يۇكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن قاراپ، يازغىنىغا ئەمەل قىلىپ، بىلىم قۇرۇلمىسىنى يېڭىلايدىغان بولسا چوقۇم «تەكلىماكان ئادەملىرى» ياقتۇرۇپ ئوقۇيدىغان «توغراق روھى» نى ئەكس ئەتتۇرۇدىغان بىر توركۇم نادىر شېئىرلار مەيدانغا كەلگۈسى. كلاسسىك شېئىرلار خەلق ئارىسىغا شۇنداق كۆپ ئومۇملىشىشىدىكى سەۋەب كلاسسىك شائىرلار تەقۋالىق بىلەن خەلق ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۇرگەن. خەلقتىن ھېچ نەرسىنى ئايىمىغان. يازغانلىرىغا قاتتىق ئەمەل قىلغان. بۇ جايدا مەن گەپنى سەل قاتتىقراق ئېيتسام، بىز شېئىرنى خەلق ئۈچۈن يازمىدۇق، رىياكار شەيتانغا ئەگىشىپ سۆز ئويۇنى قىلىشتۇق، خالاس. بۇنداق قىلمىسا ئىدى، خەلقىمىزنىڭ شېئىرىيەت ساپاسى بۇ دەرىجىگە چۈشۈپ قالماس ئىدى. بۇ ھەقىقەتكە ئىشەنمىگۈچىلەر تەكلىماكان باغرىدىكى خەلقىمىز - ئاۋام پۇقرالارنىڭ ئارىسىغا بېرىپ «شېئىر قانداق نەرسە» دەپ سوراپ باقسىلا ھەممە ئىش ئايدىڭ بولىدۇ.

يېزىق دۇنياغا كېلىشتىن ئىلگىرى مول ئېغىز ئەدەبىياتىغا - ئېغىز شېئىرىيىتىگە، شۇنداقلا يېزىق ئىجاد قىلىپ تالاي ھېكمەت - پاساھەتلەرگە ئىگە بولۇپ قەلەمگە ئالغان بۇ مىللەتنىڭ ھالا بۈگۈنكى يېزىق ۋە مەدەنىيەت يۇكسەك تەرەققىي قىلغان، مەنىۋى ئېھتىياج ھەسسىلەپ ئاشقان دەۋردە شېئىرىيەت ساۋاتسىزلىقىغا قېلىشى ئۇنى كەلگۈسىدە تېخىمۇ ئېچىنىشلىق مەنىۋى پاجىئەگە قىستايدۇ. مانا بۇلار كرىزىسنىڭ مەنبەسى ۋە ئاقىۋىتى.

سوئال: ئابدۇلباسىت، سىز 2001-يىلىدىن بۇيان «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا جەمئىيەت، مەدەنىيەت، تارىخ ۋە ئېتىقاد بىر گەۋدە قىلىنغان، مۇھاكىمە، تەتقىقات خاراكتېرىنى ئالغان، ئوقۇرمەنلەرنىڭ سۆيۈپ ئوقۇشىغا ئېرىشكەن «كۆي تومۇرى»، «شېئىرنىڭ تەكلىماكانى»، «مەدەنىيەت ئۇدۇمچانلىقى ۋە مەتبۇئات كاساتچىلىقى» قاتارلىق ئېسىل ماقالىلەرنى يازدىڭىز. قايسى خىل كۈچ سىزنى بۇ خىل ماقالىلەرنى يېزىشقا ئۈندىدى؟

جاۋاب: ھاياتلىق بورجىدا سەيلان قىلىۋاتقان دۇنيا بىزنىڭ تەبەسسۇملۇق ۋە تەپەككۇرلۇق رۇخسارىمىزدىن ئوزۇق ئېلىپ تۇرىدۇ. دۇنيانىڭ مەنىۋى خەرىتىسى ۋە يېشىمى پەيلاسوپلار تەرىپىدىن سىزىلىدۇ ۋە شەرھلىنىدۇ. تارىخنى تارىخچىلار يازىدۇ. پەيلاسوپلار بولسا تارىخقا ئانچە ئېتىبار قاراتماستىنلا ئىنسانلارنىڭ مەنىۋى كامالىتىدە ئەكس ئەتكەن روھىيەت جەريانىنى يېزىپ چىقىدۇ. ئەقىللىق كىشىلەر مۇشۇ روھتىن تارىخنىڭ ئەسلىنى كۆرۈپ يېتەلەيدۇ. پەيلاسوپلار نەزىرىدە تارىخ ئانچە مۇھىم نەرسە ئەمەس. مۇھىمى تارىخ يەكۈنلىگەن بۈيۈك روھتۇر. بۇ روھتا بىر مىللەتنىڭ ھاياتلىق زەنجىرى يەنى گېن خەرىتىسى زاھىردۇر. ھەربىر قەۋمنىڭ پەيغەمبەر ۋە پەيلاسوپلىرى بولغان. ئۇلار بۈيۈك ئاگاھلاندۇرغۇچى بىشارەتچىلەر بولۇپ، ئۆز قەۋمى دائىرىسىدىكى ئىجتىمائىي ئىسلاھاتچىلاردۇر. بۇلار مەلۇم ئېتنىك قەۋمگە تەۋە كىشىلەردەك كۆرۈنگىنى بىلەن پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە ئورتاق كىشىلەردۇر. ئىنسانلار يەر يۈزىدە بەرپا ئەتكەن روھ تارىخىغا نەزەر ئاغدۇرۇدىغان بولساق، بۇ جەريانىدا مەيدانغا كەلگەن دەسلەپكى مېتود سوقرات ۋە ئەپلاتون مەپكۇرىسىدىكى قەدىمىي يۇنان - گرېك پەلسەپە مېتودىدۇر. كېيىنكىسى پۈتكۈل دۇنيانى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن ئىسلاھاتقا باي روھىيەت پەلسەپە مېتودى بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەۋەتلىرىدىن باشلانغان ساپ ئىسلامىي ئەقىدە دائىرىسىدىكى روھىيەت، پەلسەپە مېتودىدۇر. ئۇ ۋەھيى ۋە ئىلاھىي ھۆكۈملىرى بىلەن - دىن، سۈننەت ۋە فىقھە ئىلىملىرى بىلەن - قانۇن، شەرىئەت ئەخلاقلىرى بىلەن مۇستەھكەم جەمئىيەت ئىدى. پەيغەمبەر ۋە چاھارىيارلاردىن كېيىنكى ئىسلامىي ئىدېئولوگىيە ئەنئەنىسىنى مۇستەھكەم تۇتقا قىلغان ئاساستا ئۆلىمالارنىڭ ئىجتىھاتلىرى بىلەن يۇكسەك پەلسەپىۋى جەمئىيەتكە قەدەم قويغانىدى. پەلسەپىۋى جەمئىيەت ئىلىم بىلەن قۇپۇرۇلغان جەمئىيەت دېگەنلىكتۇر. بۇ خىل جەمئىيەت ئاسان يىمىرىلىپ كەتمەيدىغان جەمئىيەت بولۇپ، مىللىي روھ، دىنىي ئېتىقاد ۋە ۋەتەن روھى ھەربىر ئېتنىك پۇقرانىڭ ھۇجەيرىسىگىچە سىڭىپ كەتكەن بولىدۇ. بىز غەرب ئويغىنىشىدىن ئىلگىرىكى ئىسلامىيەت شەرقىگە نەزەر ئاغدۇرۇدىغان بولساق، دۇنيانىڭ مەدەنىيەت، ئىلىم - مەرىپەت ۋە پەلسەپە يىلتىزلىرىنىڭ شۇجايدا نەقەدەر چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتەلەيمىز. فارابىي، ئىبنى سىنا، جىملىئىي جابىر، خارەزمىي، ئەلرازىي، مەسئۇدىي، ۋەفا، بىرۇنىي، ئىبنى ھەسەن، ئىبنى روشدىي، نەسرۇددىن توسى، ئىبنى نەفىس، ئىبنى ھىسام، قۇتبىددىن شىرازىي، ئەلكىندىي قاتارلىق ئەللامە-ئۆلىمالار شەرق ئىسلام ئەللىرىگە مەنسۇپ بولغان خىمىيە، ماتېماتىكا، مېدىتسىنا، جۇغراپىيە، فىزىكا، ئاسترونومىيە، ۋەموسىقا (مۇزىكا) ئىلىملىرىگە ئاساس سالغان ۋە راۋاجلاندۇرغان ئۆلىمالار ئىدى. بۇلار گەرچە ئەرەب، تۈرك، ئافغان ۋە پارس تىللىق ئۆلىمالار بولسىمۇ بىر پۈتۈن ئىسلام ئىدېئولوگىيىسى بورجىدا سەير قىلىپ پۈتكۈل دۇنيانى ئۆز مەركىزىگە تارتىپ تۇراتتى. ئەينى دەۋرلەردە پەنلەر ئىنچىكىلىك بىلەن تۈرلەرگە ئايرىلمىغان بولسىمۇ، ھازىرقى ئۆلچەم بويىچە قارىغىنىمىزدا يۇقىرىقى ئۆلىمالار كۆپرەك تەبىئىي پەنگە مايىل ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىجاد - ئىجتىھاتلىرى كۆپىنچە ھاللاردا پەلسەپىۋى ھېكمەت، شېئىرىي پاساھەتلەر ئارقىلىق خاتىرىگە ئېلىناتتى. بۇنىڭ

ئۈچۈن ئۇلۇغ ھەكىم ئىبىن سىنانىڭ «ئۇرجوزە» ناملىق تېببىي داستانىنى مىسالغا ئېلىش مۇمكىن. «ئۇرجوزە» تېبابەت جەھەتتىكى يېگانە قامۇس ئىكەنلىكىگە قارىماي شېئىرىيەتنىڭ ئەڭ يەڭگىل، نەپىس شەكلى بىلەن پۈتۈلگەن بالاغەتلىك، نەزمىي داستان ئىدى. بۇخىل ئىپادىلەشتە تەبىئەت بىلەن ئىجتىمائىيەت بىر گەۋدە بولاتتى-دە ئىلىملەر ئارىسىدا يىراقلىق بولمايتتى. خەلق ئاسان ھەزىم قىلىپ، ئىلمىي قاراشلار ئاسانلا ئادەتكە ئايلىنىپ كەڭ ئاۋام ئارىسىدا تۇرمۇش ئەندازىغا ئايلىناتتى. ھازىرقىغا ئوخشاش تەبىئىي پەن بىلەن ئەدەبىي پەنلەرنىڭ ئارىسىدا يەتكىلى بولمايدىغان ھاڭ شەكىللەنمەيتتى. شەرق مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ بۇ خىل ئىلىم ئۇسلۇبى كۆپىنچە ھاللاردا «قۇرئان» پاساھەتلىرىگە مۇراجىئەت قىلىنغانىدى. ئىسلام پەلسەپىسىنىڭ ئىجتىمائىي تەركىبىگە كۆپ ئىلىم سەمەرىلىرىنى قوشقان مەشھۇر مۇھەددىس ۋە مۇپەسسىر، فىقھە ئۆلىمالاردىن ئىبنى ئابباس (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ)، ئىمام بۇخارىي، ئىمام ئەزەم رەھمەتۇللا، ئىمام شافىئىي رەھمەتۇللا، ئىمام ھەنبەل رەھمەتۇللا، ئىمام مالىك رەھمەتۇللا، تىرمىزىي، مۇسلىم، ئەبۇداۋۇد، بەيداۋىي ۋە باشقا مۇجتەھىت ئۆلىمالاردۇر. مانا بۇلار ئىسلامىي روھىيەت ئەنئەنىسىنىڭ نىشان بەلگۈلىگۈچى ئۆلىمالىرى بولۇپ، ۋەرەسەتول ئەنبىيا (پەيغەمبەر ۋارىسلىرى) مەقامىدىكى مۇجتەھىتلەردۇر.

بىز يەنە ئىسلام روھىدىكى پەلسەپە سىستېمىسىغا رەڭگارەڭ تۆھپە-سەمەرىلەرنى قوشقان ئۆلىمائىي كىراملارنى ئىسلام ئەدەبىياتى مۇنبىرىدىن كۆرەلەيمىز. گەرچە ئىسلام ئەدەبىياتى ئەرەب جاھىلىيەت ئەدەبىياتىنى ئىسلاھ قىلىش داۋامىدا سەل كېيىنرەك راۋاجلانغان بولسىمۇ، ئىسلام دۇنياسىدا ئەدەبىيات يەنىلا شان-شەرەپ تاجىسىغا مۇيەسسەردۇر. ئىسلام ئەدەبىياتى، تىلشۇناسلىقى ۋە تارىخشۇناسلىقىدا چاقنىغان يۇلتۇزلاردىن غەززالىي، زەمەخشەرىي، سەككاكىي، لۇتفىي، جالالىددىن رۇمىي، نىزامىي گەنجەۋىي، سەئىد شىرازىي، ئەبۇلقاسىم فىردەۋسىي، مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەھمەد يۈكنەكىي، نەۋائىي ... قاتارلىقلار نەزەرگە نائىلدۇر.

8-، 9-، 10-، 11-ئەسىرلەردە ئىلىم-ئېرپاندا گۈللەپ ياشناپ پۈتكۈل دۇنيانىڭ زىلزىلىسىگە سەۋەب بولغان ئىسلام دۇنياسى ئۆزىنىڭ روھىيەت ۋە پەلسەپە ئەندازىنى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان تەبىئەت، شەرىئەت، ئەدەبىيات ئۆلىمالىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە قۇرۇپ چىققانىدى. بۇ خىل پەلسەپىۋى قۇرۇلما ئىسلام مىللەتلىرى ئۈچۈن مەڭگۈ پارچىلانمايدىغان روھىيەت سىستېمىسىنى شەكىللەندۈرۈپ بەرگەنىدى. «1350-يىلىدىن كېيىن ئىسلامىيەت دۇنياسى ئارقىدا قالدى.»① بۇخىل ئارقىدا قېلىش غەربنىڭ ئىلىم-پەندە ئىلگىرى كەتكەنلىكىدىن دېرەك بەردى. ئىسلام دۇنياسىنىڭ ئارقىدا قېلىشى ئۇزاق تارىخىي جەرياندا شەكىللەنگەن ئىسلام روھىنىڭ ئىسلام مىللەتلىرى قەلبىدىكى چېكىنىشى بولماستىن خەلىپىلەر ۋە ھاكىمىيەت بېشىدىكى ۋەزىر-ۋۇزرالارنىڭ چىرىكلەشكەنلىكى ۋە بىپەرۋالىقى سەۋەبلىك يۈزگە چىققان مەسىلە ئىدى. ئىسلام دۇنياسىدىكى ئىلىم-پەندە ئارقىدا قېلىش ۋەزىيىتىگە باھا بېرىپ پاكىستانلىق دوكتور، نوبېل فىزىكا مۇكاپاتى ساھىبى ئابدۇسالام مۇنداق دېگەنىدى: «بۇنىڭغا شۇ چاغدا جەمئىيەتتە قايتا-قايتا ئۆزگىرىش بولۇپ كېيىنكى ھۆكۈمدارلار ئۆزلىرىنىڭ قارام ھەرىكەتلىرى بىلەن ئىلىم-پەن ئۇچقۇنلىرىنى ئۆچۈرۈۋەتكەنلىكى سەۋەب بولغان.»② بۇخىل ناچار ۋەزىيەت غەربلىكلەرنى ئىلگىرى كېتىش پۇرسىتىگە ئىگە قىلىپ قويدى. غەربنىڭ خورىكى ئۆسۈشكە ئەگىشىپ ئىسلام دۇنياسىغا قارىتىلغان تارىخىي ئۆچ ئېلىش ھەرىكەتلىرىدىن ئەھلىسەلىپ ھەرىكىتىنى قايتا-قايتا ئېلىپ بېرىپ ئىسلام دۇنياسىنى پارچىلاشقا، زەئىپلەشتۈرۈشكە، ئىدېئولوگىيە جەھەتتىن غەرب قىممەت قارىشىنى تېڭىشقا ئۇرۇندى. لېكىن بۇخىل مەقسەت بىر پۈتۈن ئىدېئولوگىيە سىستېمىسىغا ئىگە، پەيغەمبەر، پەيلاسوپلار ياندۇرۇپ كەتكەن ھەقىقەت نۇرى ئاستىدىكى ئىسلام دۇنياسى ئالدىدا تولۇق ئىشقا ئاشمىدى. شۇنداق تەقدىردىمۇ دوكتور ئەسەد سۇلايماننىڭ «مۇسۇلمانلار شەرقى جىددىي كرىزىسكە دۇچ كەلدى. ئىسلاھات ئۇلارنىڭ بىردىنبىر چىقىش يولى بوپقالدى»③ دېگىنىدەك، پۈتكۈل ئىسلام دۇنياسى قايتىدىن ئىسلاھ قىلىنمىسا بولمايدىغان دەرىجىگە چۈشۈپ قالغانىدى. 18-ئەسىردىن باشلاپ مۇسۇلمان شەرقىدە بىر تۈركۈم ئىسلاھاتچى مۇتەپەككۇر-پەيلاسوپلار مەيدانغا كېلىپ ئىسلام روھىدىكى ئەنئەنىنى زامانىۋى يوسۇندا قايتىدىن شەرھلىدى ۋە ئىسلام ئەللىرى دۇچ كەلگەن كرىزىس تېپىشماقلىرىغا تەتبىقلىدى. ئەلۋەتتە بۇمۇ ئەينى دەۋردە 1000يىللىق ئىسلام روھىنىڭ قايتا چاقنىشى بوپقالغانىدى. جامالىددىن ئافغانىي، ھەسەنۇل بەننا، يۈسۈپ قەرزاۋىي، سەييىد قۇتۇب، مۇھەممەد ئابدۇھ، سەئىد ئەھمەدخان، مۇسا جارۇللا، رىزائۇددىن ئىبنى فەخرۇددىن، ئابدۇقادىر ئىبنى ئابدۇۋارىس كاشغەرىي (ئابدۇقادىر داموللام)، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي، مەمتىلى ئەپەندى قاتارلىق ئىسلاھات ئاۋانگارتلىرى بىرىنىڭ ئىزىنى بىرى بېسىپ ئىسلاھات ئىجتىھاتلىرىنى توختاتمىدى.

جامالىددىن ئافغانىي 1870-يىلى ئىستانبۇلدا سۆزلىگەن بىر قېتىملىق مەشھۇر نۇتقىدا مۇنداق دېگەنىدى: «بىر مىللەتكە نىسبەتەن پەلسەپە دىنىي ئېتىقادقا ئوخشاشلا مۇھىمدۇر. پەيلاسوپلار بىلەن دىن پەيغەمبەرلىرى ئوخشاش بۇرچنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان. ئۇلارنىڭ ئوخشىمايدىغان يېرى، پەيغەمبەرلەر

---

① «ئەرەب ۋە ئىسلام ئەللىرىنىڭ ئىجادىيەت قۇدرىتى»، ئاپتورى: نوبېل فىزىكا مۇكاپاتى ساھىبى، پاكىستانلىق دوكتور ئابدۇسالام، جۇڭگو پەننىي ئومۇملاشتۇرۇش نەشرىياتى شىنجاڭ ئۇيغۇر، قازاق شۆبىسى 1986-يىل سىنتەبىر 1-نەشرى.

② «يۇقىرىقى كىتاب.

③ ئەسەد سۇلايمان: «تەكلىماكانغا دۈملەنگەن روھ»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997-يىل 5-سان؛ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000-يىل ئىيۇل نەشرى.

ئىلهام ۋە ۋەھيى ئارقىلىق ھەقىقەتكە ئېرىشىدۇ. پەيلاسوپلار بولسا تەپەككۇر ئارقىلىق ھەقىقەتنى تاپىدۇ. پەيغەمبەرلەر خاتالىقلاردىن مۇستەسنا بولىدۇ. پەيلاسوپلار تونۇش جەھەتتە خاتالىقلاردىن ساقلىنالمايدۇ. پەيغەمبەرلەرنىڭ تەلىماتلىرى ئومۇمىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ...»[1] جامالىددىن ئافغانىي ۋە ئۇنىڭغا بىر ئەسىرگە يېقىن ياندىشىقان ئاقارتىش روھىغا ئىگە ئالىم-مۇتەپەككۇرلارنىڭ پەلسەپىۋى قاراشلىرى ئاساسىي جەھەتتىن پەرقلەنمەيتتى. جامالىددىن ئافغانىي يەنە بىر تەشەببۇسىدا: «ھەربىر دەۋرنىڭ بىردىن پەيغەمبەرگە موھتاج بولۇشى ناتايىن، چۈنكى ئىسلام ۋە ئۇنىڭ قانۇنى ھەرقانداق دەۋردە ئۆز مۆمىنلىرىنى تەربىيىلىيەلەيدۇ. لېكىن ھەربىر دەۋر ئۆزى ئۈچۈن بىر تۈركۈم پەيلاسوپلارغا موھتاج! پەيلاسوپلار ۋە دەۋر ئىدېئولوگىيىسىنى يېتەكلەپ ماڭىدىغان مۇتەپەككۇرلارسىز ئىنسانىيەتنىڭ گۈللىنىشىدىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ»[2] دېگەنىدى. يېڭى ۋەزىيەتكە قارىتا تېز ئىنكاس قايتۇرالايدىغان ئۆتكۈر پىكىرلىك زىيالىي، مۇتەپەككۇرلارنىڭ دانا يېتەكلىشى نەتىجىسىدە ئىسلام دۇنياسىدا غەربنىڭ ھەربىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەنىۋى مۇستەھكەملىكى پۇت دەسسەپ تۇرالمىدى. قىممەت قارىشى بازار تاپالمىدى.

دېمەك پەلسەپە ئىنسانىيەت ئۈچۈن دۇنيانى بىلىش، ئۆز-ئۆزىنى بىلىش، ئۆزگىنى بىلىش جەھەتتە كەم بولسا بولمايدىغان قىممەتلىك ئىلىمدۇر. مانا مۇشۇ قىممەتلىك ئىلىمنىڭ چوللۇۋورى پەيلاسوپلار ۋە ئىلىم ئەھلىنىڭ قولىدا بولىدۇ. پەيلاسوپلار ۋە ئالىملارنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى ئىجتىمائىي جەمئىيەت پۈتكۈل دۇنياغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان ۋە ئۈلگە بولىدىغان جەمئىيەتتۇر. بىر مىللەتنىڭ تارىختىن بۇيانقى پەلسەپە يۈنىلىشى ۋە مەدەنىيەت مېتودى دەل بۈگۈن قوزۇپ چىقىۋاتقان يېڭىچە دۇنياسىنىڭ خېمىرتۇرۇچى ھېسابلىنىدۇ. ئاتا-ئەجدادلارنىڭ ۋە جەددى - جەمەتلەرنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ھېكمەت - پاساھەتلىرىنى، مەپكۇرە-پەلسە-پىلىرىنى شەرھلەش ۋە قايتا بايان قىلىش يېڭى دەۋر ئىلىم ساھىبلىرىنىڭ مەجبۇرىيىتى.

بىزنىڭ ھازىرقى ساپا ئەمەلىيىتىمىز ۋە ئېھتىياجىمىزنى چىقىش قىلساق، بىز كۆپرەك پەلسەپىگە، پەلسەپىۋى ئۇدۇمنى قېزىشقا ئېھتىياجلىقمىز. بۇ نۇقتىنى خېلى بۇرۇنلا تونۇپ يەتكەن مەرھۇم ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخىنى كۆپ تەرەپلىمىلىك تەتقىق قىلىپ تۇنجى قېتىم ئۇيغۇرلارنىڭ تارىختىكى پەلسەپىۋى روھىنى ئومۇمىي بايان شەكلىدە «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى» دېگەن ئۇنۋان بىلەن كىتابلاشتۇرغانىدى. بۇ بىز ئۈچۈن بىر كۆزنەك نىشاندۇر. ئالىم شۇ كىتابىنىڭ 9-بېتىدە «ھايات دەرىخىدىن يېتىلگەن ئەقىل-ئىدراك مېۋىسىنى، ۋاقىت داۋىنىدا ھاسىل بولغان ھېكمەت-پاراسەت غەزىنىسىنى ئىگىلەش ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆز-ئۆزىنى كامالەتكە ئېرىشتۈرۈشىدىكى زۆرۈر ئۆتكەلدۇر» دېگەنىدى. بىزنىڭ ھاياتلىق جۇغراپىيىمىزدە بىنا قىلىپ چىققان پەلسەپىۋى روھىمىز بىپايان قۇملۇقلار ئارىسىغا كۆمۈلۈپ قالغان قەلئە - شەھەرلىرىمىزگە ئوخشاش بىر مەھەل كۆمۈلۈپ قالغان بولسىمۇ، ئېچىلغاندىن كېيىنكى ئېنېرگىيىسىنى تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. قېزىش ۋە رەتلەش بىر گەپ، شەرھلەش ۋە يېشىش يەنە بىر گەپ.

بىز مەرھۇم ئالىملىرىمىزدىن ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ۋە ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرلەرنىڭ «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى»، «ئۆمۈر مەنزىللىرى»، دوكتور ئەسەد سۇلايماننىڭ «تەكلىماكانغا دۇملەنگەن روھ» (بۇ كىتاب ياش ئالىمنىڭ ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرى ئاساسىدا تۈزۈلگەن. - باش مۇھەررىردىن)، ئابدۇقادىر جالالىددىننىڭ «ئابدۇقادىر جالالىددىن ماقالىلىرى» (مەزكۇر كىتابتىكى ماقالىلەرنىڭ زور كۆپچىلىكى ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان. - باش مۇھەررىردىن)، ئەختەم ئۆمەرنىڭ «ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلايلى» (مەزكۇر كىتابتىكى ماقالىلارنىڭ ئاساسىي قىسمى ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان. - باش مۇھەررىردىن)، ئادىل تۇنىيازنىڭ «پەيغەمبەر دىيارىدا تۈنلەر»، ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىينىڭ «كۆزنىڭ ئىچىدىكى كۆز ۋە سۆزنىڭ ئىچىدىكى سۆز» (مەزكۇر كىتابتىكى ماقالىلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان. - باش مۇھەررىردىن)، نەزىرە مۇھەممەد سالىھنىڭ «شەرق يۇلتۇزلىرىنى ئىزدەپ»، ئابدۇرېھىم دۆلەتنىڭ «مەدەنىيىتىمىز ۋە مەۋجۇدلۇقىمىز» (مەزكۇر كىتاب بۇ ياش ئىزدەنگۈچىنىڭ ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلغان ماقالىلىرى ئاساسىدا تۈزۈلگەن. - باش مۇھەررىردىن) قاتارلىق كىتابلىرىدىن ئۇيغۇر پەلسەپىۋى روھىنىڭ شەرھ - يېشىملىرىنى كۆرگەندەك بولىمىز. بىزنىڭ پەلسەپە ۋە مەدەنىيەت ئىزچىللىقىمىز بىر تۈركۈم قابىل يېتەكلىگۈچىلەرگە ۋە ئىسلاھات روھىغا باي ئالىملارغا موھتاج. جەمئىيەتنى كۆزىتىش ۋە تەتقىق قىلىش، ھاياتنىڭ سىرلىرىنى ئېچىش، دۇنياغا ئىلمىي باھا بېرىش، ئۆزى ۋە ئۆزگىگە بولغان تونۇشنى ئايدىڭلاشتۇرۇش بۈگۈنكى ياش زىيالىيلىرىمىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچىدۇر. ھەربىر زىيالىي يۈكسەك ئىزدىنىش روھى بىلەن ئۆز ئەتراپىنى تەتقىق قىلىپ، تۇرلۇك تېمىلاردا جانلىق ماقالىلارنى يېزىپ، كۆز قاراشلىرىنى دادىل بايان قىلىپ مەتبۇئاتلارغا، ژۇرناللارغا مۇراجىئەت قىلسا بۇ ناھايىتى ياخشى ئەھۋال ئىدى.

سىلەر سورىغان سوئال بويىچە ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام، مەن كۆپرەك كۆزەتتىم. باشقىلار قاراپ چىققان شەيئىي - ھادىسىلەرگە باشقىچىرەك كۆز بىلەن قايتا قاراپ چىقتىم. شۇنىڭ بىلەن مەن

---

[1] ئەسەد سۇلايمان: «تەكلىماكانغا دۇملەنگەن روھ»تىن «20-ئەسىر روھى ۋە تارىمدىكى غېرىبلىق» دېگەن ماقالىسىغا كەلتۈرۈلگەن نەقىل جۈملە. «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1998-يىل 2-، 3-(قوشما) سان؛ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000-يىل ئېيۇل نەشرى.

[2] ئەسەد سۇلايماننىڭ يۇقىرىقى ماقالىسىغا قاراڭ.

خەلقىمىز ئۈچۈن پەلسەپە شۇنداقلا پەلسەپىۋى روھنىكى تەلىم-تەربىيە ۋە ئۆز مەدەنىيىتى بۇرجىدىكى روھىي ئوزۇق بولمىسا بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتىم. تەپەككۇر قىلىش ۋە ئىلمىي يەكۈنلەرگە ئىگە بولۇش بۈگۈنكى دەۋر كىشىلىرىگە نىسبەتەن تولىمۇ مۇھىمدۇر. مېنىڭ سىناق تەرىقىسىدە يازغان ماقالىلىرىم تەپەككۇرۇم ۋە شېئىرلىرىمنىڭ يېشىمىدۇر.

* * *

بىز ئابدۇلباسىت بىلەن سۆھبەتلىشىۋاتقان مەزگىللەردە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى كۆپلىگەن ياش ۋە پېشقەدەم قەلەم ساھىبلىرى بىلەن ئابدۇلباسىت ئەسەرلىرىگە بولغان كۆز قاراشنى ئېلىش ئۈچۈن تېلېفون زىيارىتى قىلغانىدۇق. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك سەمىمىي كۆڭلى ،ياخشى باھاسىنى ئىزھار قىلىش بىلەن بىرگە ئابدۇلباسىتنىڭ تالانتىغا ئاپىرىن ئېيتتى. بىز يەنە ئابدۇلباسىتنىڭ ئەسەرلىرىگە قىزىقىپ ۋە زوقلىنىپ كېلىۋاتقان شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دوتسېنتى مەريەم ساقىم خانىمغا تېلېفون قىلدۇق. مەريەم ساقىم خانىم ئۆزىنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2001-يىل 4-سانىدا ئېلان قىلغان «ئۇلۇغ ئوكياندىن كەلگەن سادا» دېگەن ماقالىسىغا ئابدۇلباسىتنىڭ «ئانا» داستانىدىن بىر پارچىنى كىرگۈزگەنىدى. ماقالىغا دوكتور ئەسەد سۇلايماننىڭ «دېڭىز بىلەن قۇملۇقنىڭ دىئالوگى» دېگەن بىر پارچە ئىلاۋىسى قوشۇپ بېرىلگەنىدى. ماقالىنىڭ ئىجتىمائىي تەسىرى ناھايىتى ياخشى بولغانىدى. تېلېفون زىيارىتىمىزنى قوبۇل قىلغان مەريەم خانىم ھاياجىنىنى بېسىۋالالماي قالدى. «ئانا» داستانى ھەققىدە سۆزلەۋاتقاندا ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى. بىر ئاز سۆزلىگەندىن كېيىن گېپىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى ۋە بىزدىن ئۆزرە سوراپ داستانغا بولغان تەسىراتىنى خەت ئارقىلىق بىزگە يوللايدىغانلىقىنى ئېيتىپ تېلېفوننى قويدى. بىز شۇ چاغدا مەريەم خانىمغا داستاننىڭ ئىنتايىن چوڭقۇر تەسىر قىلغانلىقىنى ئۇنىڭ سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىكى ھالىتىدىن بىلىپ قالدۇق. بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن مەريەم خانىمدىن كەلگەن خەتنى تاپشۇرۇۋالدۇق. بىز ئابدۇلباسىتنىڭ ئەسەرلىرىدىن تەسىرلەنگەن بارلىق ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆڭۈل ئىزھارىغا ۋەكالىتەن مەريەم خانىمنىڭ مەكتۇبىنى بىرلىكتە ئېچىشنى لايىق تاپتۇق.

* * *

«ياش - تالانتلىق شائىرىمىز ئابدۇلباسىت ئابدۇرەھماننىڭ《 شىنجاڭ مەدەنىيىتى》 ژۇرنىلى 1998-يىل 1-سانىغا بېسىلغان《 ئانا 》داستانىنى تەكرار-تەكرار قانچە رەت ئوقۇغىنىمنى ساناپ بېرەلمەيمەن. بۇ داستاننى كۆچۈرۈۋېلىپ ئۆزۈم بىلەن بىللە ئېلىپ يۈردۈم. ياپونىيىدە تۇرغان، غېرىبسىنغان چاغلىرىمدىمۇ كۆز ياشلىرىم بىلەن ئوقۇغانمەن .تەكلىماكاننى مەركەز قىلغان بۇدىياردىكى ئانا تېمىسىنى ئابدۇلباسىت كىشىنىڭ يۈرەك - باغرىنى تىترىتىپ، بۈيۈك ھەقىقەت كەبىي مۇكەممەل ئوبرازلاشتۇرۇشتا ئەڭ يۈكسەك پەللە ياراتتى ،دەپ ئويلايمەن.

2001-يىل 29-مارتتا ياپونىيە - توكيودا 33-قېتىملىق《 قۇياش پەرزەنتلىرى ئۇسسۇل كۆرىكى 》دە《 كروران گۈزىلى》 ناملىق زامانىۋى ئۇسسۇل ئوينالدى. بۇ ئۇسسۇلدا باش رولنى بېيجىن مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇسسۇل فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ،ئۇلۇغ ئىنقىلاب پېشۋاسى مەرھۇم ئەخمەتجان قاسىمىي ئەپەندىنىڭ نەۋرىسى ئاينۇر قاسىمىي ئالغانىدى.

مەن ۋۇجۇدۇم - يۈرىكىم بىلەن بۇ ئۇسسۇلنى كۆردۈم .كەڭ سەھنە، ئۇسسۇل ۋەقەلىكى بىلەن ئۆزگىرىپ بېرىۋاتقان ھەيۋەت دېكوراتسىيە كۆرۈنۈشلىرى، قۇم-بوران ئەۋجىگە تەققاسلانغان مۇزىكىنىڭ شاۋقۇنى، «كروران گۈزىلى»نىڭ لاتاپەتلىك سىماسى بىلەن بىللە ئابدۇلباسىتنىڭ《 ئانا》 داستانىدىكى

ئانا!

ساچىرخانىمنىڭ داچىسى بارمىش،
سېنىڭمۇ بار داچىدەك كەپەڭ.
بارمىش يەنە شاھزادە ئوغلى،
سېنىڭمۇ بار بىر شائىر ئوغلۇڭ.
ساچىرخانىم ئۆزىگە خانىش،
سەن خانىشى تەكلىماكاننىڭ.
سېنىڭ ئاناڭ كروران خانىش...

دېگەن قۇرلار ۋۇجۇدۇمدا، تومۇرلىرىمدا كېزەتتى .مانا شۇ ھېسسىيات ئىچىدە شۇ كېچىلىك ھەققىدە يازغان ماقالەم 《 ئۇلۇق ئوكياندىن كەلگەن سادا》 غا ئەشۇ قۇرلارنى ئىشلەتكەنىدىم.

ھەرقانداق بىر مىللەتتە ئانا تېمىسى ئۇلۇغ ۋە ئەبەدىي تېمىدۇر. ياش شائىرىمىز ئابدۇلباسىت ئۇيغۇر ئانا ئوبرازىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ تەسۋىرلىدى. 20-ئەسىردىكى ئانىلىرىمىز ۋۇجۇدىدىكى رېئاللىق ۋە ھەقىقەتنى تۇرمۇش ھەمدە دەۋر روھى بىلەن يۇغۇرۇپ، ھايات كارتىنىسىنى يارقىن كۆرسىتەلىدى.

ئابدۇلباسىت ئانىغا بولغان سېغىنىشىمىزنى، قەلبىمىزدىكى غېرىبلىق ،رېئاللىق ۋە ئارزۇ-ئۈمىدلىرىمىزنى ئەڭ چوڭقۇر ،ئەڭ نازۇك ھېسسىيات بىلەن سۈرەتلەپ بەردى.

ئابدۇلباسىتنىڭ ئانا ئوبرازىنى بۇ قەدەر سۈرەتلىگەن قەلىمىگە ،يۈرىكىگە، چوڭقۇر تەپەككۇرىغا ئاپىرىن-تەشەككۈرۈمنى ئېيتقۇم كېلىدۇ.

ئىنىم ئابدۇلباسىت:
شېئىرىيەت ئالىمىدە يەنىمۇ يۈكسەلگەيسىز.
سىزگە مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلەيمەن...
يىراقتىن ھەدىڭىز :مەريە .2003-يىل 9-مارت»(M1)

ئافورىزم ۋە «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىكى «تەپەككۇر مېۋىلىرى» توغرىسىدا دەسلەپكى ئىزدىنىش

مۇنەۋۋەر ئابلىز

1

ئافورىزم گرېكچە قىسقا ،ھېكمەتلىك دېگەن سۆزدىن كەلگەن بولۇپ ، ئومۇمەن تولۇق ئاياغلاشقان ئېنىق ئوي-پىكرنى بىلدۈرۈدىغان ئۆزى قىسقا ، مەنىسى چوڭقۇر بولغان ھېكمەتلىك سۆزلەرگە قارىتىلغان .ئۇ ئىنسانىيەت تەپەككۇرىنىڭ جەۋھىرى بولۇپ ، خەلق دانالىقىنىڭ ئىپادىسى بولغان ماقال-تەمسىللەرمۇ ئوخشاشلا ئافورىزملارنىڭ بىر تۈرى ھېسابلىنىدۇ . ئافورىزملار ئىنسانىيەت تەپەككۇر تەرەققىياتىدىكى نامايەندە بولۇش سۈپىتى بىلەن ئەدەبىيات-سەنئەت تەرەققىياتى بىلەن زىچ بىرىككەن ھالدا ئىنسانىيەتنىڭ ئۆزلۈك ئېڭىنى ئىپادىلەپ كەلگەن بولۇپ ، چوڭقۇر پەلسەپىۋى كۆزىتىشلەردىن ئۆتكەن ،گويا خىرۇستالدىن يانغان نۇرغا ئوخشايدىغان ،تۇرمۇش ۋە ھايات پائالىيەتلىرى ئەمەلىيىتىنىڭ ھارارەتلىك پېچلىرىدا سىنالغان ھەم يەنە سىنىلىشقا پۈتۈنلەي بەرداشلىق بېرەلەيدىغان ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە .بۇنداق ھېكمەتكە تويۇنغان «بۈيۈك پىكىرلەرگە ۋاقىتمۇ دەخلى قىلالمايدۇ .ئۇلار كۆپ ئەسىرلەر ئىلگىرى ئۆز مۇئەللىپلىرى مېڭىسىدە قانداق پەيدا بولغان بولسا ، ھازىرمۇ خۇددى شۇنداق جانلىق»① بولۇپلا قالماستىن ،بەلكى يەنە كېيىنمۇ شۇنداق جانلىق تەتبىقلىنىۋېرىدۇ ھەم ئۆز قىممىتىنى ئەبەدىي ساقلاپ قالىدۇ .

ئافورىزملار تەپەككۇرجەۋھىرى .تەپەككۇر بولسا ئويغاق ئىنساننىڭ قەلب كۆزى ،ھەقىقىي ئىنساننى باشقا بارلىق جانلىقلاردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرۇدىغان ئەڭ چوڭ ئەۋزەللىكى ،ئىنسانىي ياشاش ئۇچۇن كۈرەشكە ،ئىنتىلىشكە ،ئىزدىنىشكە ،يېڭىلىق

يارىتىشقا، ئارزۇ-خىيالغا، تەرەققىياتقا يېتەكلەيدىغان ئەڭ يۈكسەك مەنىۋى كۈچ بولۇپ، ئۇ كىرەلمەيدىغان جاي يوق. مانا مۇشۇنداق بۈيۈك ئىجادىي كۈچ ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن ئافورىزملار بولسا ئىنسانىيەت تەپەككۇر دەرىخىدىن ئۈزۈلگەن شىرنىلىك بەقۇۋۋەت مېۋە، ئەقىل بۇلىقىدىن ئۇرغۇپ چىققان زۇمرەت كۆز، تۈيغۇن پىكىر، سەگەك روھ ۋە ئۆتكۈر تەپەككۇرنىڭ تامچىسى ۋە سەمەرىسىدۇر. خەلق ئۆز تارىخىدا تىنىمسىز تەپەككۇرى ئارقىلىق نۇرغۇنلىغان مۇنەۋۋەر ئافورىزملارنى ياراتقان. مەزمۇنى تىرەن ۋە جايىدا قويۇلغان ئافورىزملار خەلق قەلبىدە مەڭگۈ يادلىنىدۇ. ئۇلار ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۆتۈپ، ئەسىرلەر داۋامىدا ئەل قەلبىدە خاتىرە سۈپىتىدە ساقلىنىدۇ.

ئافورىزملارنىڭ تارىخى بىر قەدەر ئۇزۇن. دۇنيادىكى پۈتكۈل خەلق ۋە مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ۋە تەپەككۇر تەرەققىياتى جەريانىدا بارلىققا كەلگەن ئافورىزملىرى بار بولۇپ، ئۇلار شۇ ئەل، شۇ مىللەتنىڭ مەدەنىيەت، تەپەككۇر، ئەدەبىيات-سەنئەت تارىخى تەرەققىياتى ۋە مۇئەللىپىنىڭ رېئال تەرەققىيات سەۋىيىسىنىڭ تەكشىسىزلىكىگە ئاساسەن تارىخى، سەۋىيىسى، ئۆتكۈرلۈكى، مەزمۇن چوڭقۇرلۇقى، ئوقۇرمەنلەرنى يېتەكلەش ۋە ئويلاندۇرۇش قىممىتى قاتارلىق تەرەپلەردىن بەلگىلىك پەرقلىنىدۇ. ئۇلار ئۆز مەزمۇن جۇلاسىنى ئەبەدىي يوقاتمايلا قالماستىن، ھەجمىنىڭ تولىمۇ ئىخچاملىقى، پىكرىنىڭ كۈچلۈكلىكى، تىلىنىڭ ئېنىق ھەم ئاممىباپلىقى، دەللىكى ۋە ئىشلىتىشتىكى قولايلىقلىقى بىلەن ئوقۇرمەننى كۈچلۈك جەلپ قىلىدۇ.

ئافورىزملارنىڭ ئىجاد قىلىنىش جەريانىمۇ كۆپ خىل بولۇپ، ئۇ نوقۇل ھېكمەتلىك سۆز ھالىتىدە مۇئەللىپنىڭ ئۇزۇن مەزگىللىك پەلسەپىۋى كۆزىتىشى، ئۆز تەپەككۇر ھاسىلاتلىرىنى تەكرار-تەكرار تاسقىشى نەتىجىسىدە بارلىققا كېلىدىغان ئۆتكۈر پىكىرلىك ھېكمەتلەر بولۇشىمۇ، مۇئەللىپ قەلىمى ئاستىدىكى بىر پۈتۈن ئىلمىي، نەزەرىيىۋى، پەلسەپىۋى، ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئەخلاقىي تېمىدىكى ماقالە-ئەسەرلەر گەۋدىسىدىن ئۈزۈۋېلىنىشىمۇ ياكى بىر پۈتۈن ئەسەر ئۆزىنىڭ ئاجايىپ ھېكمىتى بىلەن ئافورىزم بوپقېلىشىمۇ مۇمكىن. دېمەك ئۇ ئوقۇرمەنگە ھېچقانداق غەيرىي تۇيۇلمايلا قالماستىن يەنە ھېچقانداق بېسىم كەلتۈرمەيدۇ، بەلكى باغلاپ ئىجادىي پىكىر قىلىشقا، مۇستەقىل مەنىۋى پائالىيەتكە ئۈندەيدۇ. ئۇ ئاپتورنىڭ ئىجتىمائىيەت ھەققىدىكى ئۆتكۈر پىكرى، ھادىسىلەر ۋە شەيئىلەر ئۈستىدىكى ئەقلىي يەكۈنى بولۇپ، ئوقۇرمەننى جىددىي ۋە ئەستايىدىل پىكىر قىلىشقا يېتەكلەيدۇ ۋە ئىدىيە ھەرىكىتىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ. بۇنداق ئۆتكۈر پىكىرلىك ئافورىزملار ۋە ئافورىزملىق تۈسكە ئىگە تەرمەچىلەر بىر پۈتۈن ئۇيغۇر پەلسەپىسى ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ مۇئەييەن سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىغا قارايدىغان بولساق، ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەرگە تەۋە بولغان باشقا كلاسسىك ئەدەبىي نامايەندىلەردە بۇنداق ھېكمەتلىك ئافورىزملارنى ئۇچرىتىپلا قالماي، بەلكى ئۆزىنىڭ ئالەمشۇمۇل ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە ئۆچمەس تۆھپە قوشقان ۋە تۈركولوگىيە پېنىگە ئاساس سالغۇچى ئۇلۇغ تىلشۇناس، ئېنسىكلوپېدىك ئالىم مەھمۇد كاشغەرىيمۇ ئىنسانىيەت مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى بىباھا تەۋەررۈكى «تۈركىي تىللار دىۋانى»غىمۇ كىتاب يېزىلىشتىن ئىلگىرىكى مەزكۇر زېمىندا چوڭقۇر تەسىرگە ئىگە بولغان كۆپلىگەن ئافورىزملارنى كىرگۈزگەن. ئالىم بۇ ئېنسىكلوپېدىك كىتابىنى يېزىشتىكى مەقسىتى ھەققىدە توختالغاندا مۇنداق قەيت قىلىدۇ: «بۇ كىتابنى ھېكمەتلىك سۆزلەر، قاپىيىلىك نەسىرلەر، ماقال-تەمسىللەر، بېيىت-قوشاقلار، رەجەزلەر ۋە نەسرىي پارچىلار بىلەن بېزەپ، مەخسۇس ئېلىپبە تەرتىپىدە تۈزۈپ چىقتىم»②

ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ بوۋىسى، 11-ئەسىر قاراخانىيلار دەۋرىنىڭ ئەڭ ئاتاقلىق دۆلەت ئەربابى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۈيۈك مۇتەپەككۇرى ۋە يېتۈك پەيلاسوپى، ئۇلۇغ قانۇنشۇناس، قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ يىرىك نامايەندىسى يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ ئۇيغۇر پەلسەپە ۋە ئىجتىمائىي پەنلەر تارىخىدا بىر دەۋرنىڭ ئىدېئولوگىيىسى ۋە ئىلىم-پەن تەتقىقات نەتىجىسى مۇجەسسەملەشتۈرۈلگەن، ئاجايىپ ھېكمەتلەر بىلەن تولغان كاتتا داستانى «قۇتادغۇبىلىك»تە ئۆتكۈر مەنىلىك ئافورىزملارنى قالدۇرغان:

152. بىلىمنى بۈيۈك بىل، ئۇقۇشنى ئۇلۇغ،
بۇ ئىككى يۈكسەلتۈر قۇلنىمۇ تولۇق.
302. كىشى ئوغلى سۇندى قوڭۇر يەرگە قول،
بىلىم بىرلە تاپتى ھەر نەرسىگە يول.

ئالىمنىڭ بىلىمنىڭ خاسىيىتى ھەققىدىكى بۇ تەسۋىرىي ھېكمەتلىرىدە بىلىمنىڭ ئادەمنىڭ قەدرىنىلا ئەمەس، بەلكى ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىشتىكى غايەت زور رولىنى كونكرېت قەيت قىلغان بولسا،

181. ئەر ئىككى نېمىدىن قېرىماس ئۆزى،
بىرى ياخشى ئىش، بىرى ياخشى سۆزى.

دېگەن تىرەن پىكىرلىك مىسرالىرىدا ئىنسانىيەت بەخت-سائادىتى ئۈچۈن ياخشى خۇلقلۇق بولۇش، ياخشى ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىش، تىلى گۈزەل بولۇشنى ھەقىقىي بەخت-سائادەت ۋە خاتىرجەملىكنىڭ ئاساسى، دېگەن قارىشىنى ئوتتۇرىغا

قويىدۇ .بۇنداق ئۆتكۈر مەنىلىك ، ئىخچام شەكىللىك پاساھەتلىك ھېكمەتلەر نەۋائىي ،ئەھمەد يۈكنەكىي قاتارلىق ئۇلۇغ كلاسسىكلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرىدىمۇ كۆپ بولۇپ ، ئۇلار ئەسىرلەرنىڭ بوران -چاپقۇنلىرى جەريانىدىمۇ ئوخشاشلا خىرۇستالدەك - كۆزلەرنى قاماشتۇرۇپ تۇرۇشى بىلەن ئەبەدىي قىممەتلىك .

2

ئافورىزملارنىڭ كېلىش مەنبەئىگە نەزەر سالىدىغان بولساق ،ئۇلارنى تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە نۇقتىلارغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ ، دەپ قارايمەن .

1 . ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەرگە تەئەللۇق بولغان ، ھەرخىل تېمىلاردا ،ھەرخىل تۈر ۋە ژانىرلاردا يېزىلغان كىتابلار ،ماقالە-ئەسەرلەر ۋە نۇتۇق ئۈرىگىناللىرى قاتارلىقلارنى ئوقۇغان ئوقۇرمەنلەر تەرىپىدىن ئاپتور پىكرىلا ئەمەس بەلكى خەلق دانىشمەنلىكىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى سۈپىتىدە مەزمۇنەن ئەتىۋارلىنىپ ئۈزۈۋېلىنغان (قىسمەن ئەسەرلەرنىڭ ئۆزى بىر پۈتۈن ھالدا ئەقلىيە بوپقالغان) ،خاتىرىدىن خاتىرىگە ،ئەۋلادتىن ئەۋلادقا كۆچۈپ خەلقنىڭ مەنىۋى بايلىقى سۈپىتىدە رول ئوينىغان ئافورىزملار .مەسىلەن :

بىلمىگەننى سوراپ ئۆگەنگەن ئالىم ،
ئۇيالىپ سورىمىغان ئۆزىگە زالىم .

ئە .نەۋائىي

باللىرىمىز - بىزنىڭ قېرىلىقىمىز . ياخشى تەربىيە - بىزنىڭ بەختلىك قېرىلىقىمىز . يامان تەربىيە بولغۇسى غەم - ئەلەملىرىمىز ، كۆز ياشلىرىمىز ، باشقا ئادەملەر ئالدىدىكى ،پۈتكۈل مەملىكەت ئالدىدىكى ئەيىبىمىز دېمەكتۇر③

ئا . س . ماكارىنكو

بوياق بىلەن بويىغىچە تېشىگىنى ،
بىلىم بىلەن زىننەتلىگىن ئىچىگىنى .

ل .مۇتەللىپ

ياشلىق ئادەمنىڭ زىلۋا بىر چېچەكى ،
تولىمۇ قىسقا ئۇنىڭ ئۆمرى بىراق .
يىرتىلسا كالىندارنىڭ بىر ۋارىقى ،
ياشلىق گۈلىدىن تۆكۈلىدۇ بىر يوپۇرماق .

(ل .مۇتەللىپ «يىللارغا جاۋاپ»)

2 . خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى جەۋھەرلەر ، ئېغىز ئەدەبىياتىدىن تىلىمىزغا ئۆتۈپ ئاغزاكى نۇتۇقتىمۇ ئىشلىتىلىۋاتقان ئەقلىيىلەر ، ماقال-تەمسىللەر (بۇلار يەنە ماقال-تەمسىلگە ياتمايدىغان ،لېكىن ئافورىزملىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە سۆزلەر ھەم ھېكمەتلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) قاتارلىقلار .مەسىلەن :

1 .قاغا بالام ئاپئاق ،كىرپە بالام يۇمشاق .
2 .كۆككە تۈكۈرسەڭ ،يېنىپ چۈشەر يۈزۈڭگە .
3 .ئورنى كەم كولىسا ئۆزى چۈشەر .
4 . بولىدىغان زىرائەت كۆكىدىن مەلۇم .
5 . ئانا كۆرۈپ قىز ئال ، قىرغاق كۆرۈپ بوز ئال .
6 . مەرد بىر قېتىم ئۆلىدۇ ،قورقۇنچاق مىڭ قېتىم .

دېمەك يۇقىرىقىلارنىڭ بەزىسى قىسقا ۋە ئىخچام تۈزۈلگەن ، مول ھەم چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇننى ئۆزىدە تولۇق ۋە روشەن ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان ، ئوبرازچانلىقى ئالاھىدە كۈچلۈك بولغان فرازىئولوگىيىلىك بىرىكمە ھېسابلانغان ماقال-تەمسىللەر بولسا ، بەزىسى يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغان ئادەتتىكى ئەقلىيە سۆزلەردىن ئىبارەت .

3 .ماقال-تەمسىللەر ياكى خەلق ھېكمەتلىرى يازما ئەدەبىياتقا ئۆتۈپ ،ئاپتورلارنىڭ قەلىمى ئاستىدا قايتا ھاياتىي كۈچىنى جەۋلان قىلدۇ . بۇ ئۇسۇلدا يازغۇچى - شائىرلار خەلق دانالىقىدىن - ماقال-تەمسىل ۋە ھېكمەتلەردىن ئوزۇق ئېلىپ ، ئۇنىڭغا تېخىمۇ نۇرانە تۈس بېرىپ ، ئۆز ئىجادىيەتلىرىدە جانلاندۇرىدۇ .مەسىلەن :

تىكەنلىك ، بۇيى يوق ئۈنگەن زىيانلىق ئۈشبۇ گۈللەردىن ،
چىرايى بولمىسا ھەم مەنپەئەتلىك ئوتلار ئۈنگەن خوپ .
جاھاندا يار-يولداشسىز كۈن ئۆتكۈزمەكمىغۇ مۇشكۈل ،
كالىلار بىرلە سۆھبەتتىن يۈرۈپ چۆللەردە ئۆلگەن خوپ .

- ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي ④

4 . مۇئەللىپلەرنىڭ تۇرمۇش ،تەپەككۇر ، پەلسەپىۋى ھاسىلاتلىرى ئاساسىدا مۇستەقىل بارلىققا كېلىدۇ . ئۇلار ھېكمەت ،ئەقلىيە ۋە تەرمەچلەر قاتارلىقلاردىن ئىبارەت .مەسىلەن :

ياشلىق دەۋرى بىلسەڭ بىلىم دەۋرى ،بىلمىسەڭ ئازغۇنلۇق دەۋرى .

- ئابلىكىم روزى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2003-يىل 6-سان .

كىمكى پەندە ئىلگىرىلەپ ،ئەخلاقتا ئاقسىسا ،ئۇ ئالدىغا ئەمەس ،كۆپرەك ئارقىغا كېتىدۇ .

- ئارەستۇ : «تەپەككۇر گۈلشەنى»

دېمەك ، ئافورىزم ياكى تەپەككۇر تامچىلىرى قاتارلىقلارنىڭ كېلىش مەنبەئى ھەر خىل ، مەزمۇن قاتلىمى ئىنتايىن چوڭقۇر ۋە كۆپ تەرەپلىمە بولۇپ ، مەيلى دۇنيا مەدەنىيەت تارىخىدا بولسۇن ياكى ئۇيغۇرنىڭ مەدەنىيەت ، ئەدەبىيات ساھەسىدە بولسۇن ھاياتنىڭ ماھىيىتى ،جىسمانىي ۋە مەنىۋى گۈزەللىكتىن شەخسىي مۇناسىۋەتلەرگىچە ،ئىنسانلىق قەدىر-قىممەت تەرەپلىرىدىن ئەخلاقنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىغىچە ،ئۈمۈر ،ۋاقىت ،خۇشاللىق ، مۇۋەپپەقىيەت ،شان-شەرەپكە مۇئامىلە ،ئېتىقاد ، تەنقىدكە پوزىتسىيە ، ئىنسانىي مەسئۇلىيەت ، ئائىلىۋى مەسئۇلىيەت ،غايە ،ئەمگەك ،ساغلاملىق ، جاسارەت ،جىنايەت ،دانالىق ،خەسىسلىك ، رەھىمدىللىق ، دوستلۇق قاتارلىقلاردىن ئىشتىكى

قەتئىيەت ۋە باللار تەربىيىسىگىچە، ئۆمۈر، ئۈمىد، بېپەرۋالىق، بىلىم، مەنمەنلىك، قىزىقچىلىق، چاقچاق، تەلۋىلىك، تىل، كىتابقا مۇئامىلە، ھەقىقەت، ئادالەت، ھوقۇق، ھەققانىيلىق — ھالاللىقتىن ئىنسانىي پەزىلەت، ۋىجدان، ئىنساب، نىكاھ، مۇھەببەت، قەدىر-قىممەت، ئەخلاق، ئىنسانىي خاراكتېر قاتارلىقلارغىچە ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كەڭ بولغان جەمئىيەت، تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن تاكى ئۇلارغا مۇئامىلە ھەمدە مەدەنىيەتنىڭ ۋارىسلىقى مەسىلىلىرىگىچە، ھاياتنىڭ مەقسىتىدىن ئىجتىمائىي مەجبۇرىيەتكىچە بولغان ھايات قىرلىرىغا مۇناسىۋەتلىك ئوقۇملارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ھەمدە بىلگەن ئاقىل ئىنسان ئۈچۈن ھاياتلىقتىكى تۈرلۈك شەيئىي ۋە ۋەقەلەرگە، جەمئىيەتكە، ئۆزىگە قانداق مۇئامىلە قىلىش، ئۆمۈرنى قانداق ئۆتكۈزۈش ھەققىدە ئەڭ جانلىق ۋە قولايلىق ھالدا ئەقىل ئۆگىتىپ، يول كۆرسىتىش رولىنى ئوينىپلا قالماستىن، بەلكى ئەڭ ئەپچىل يول بىلەن خەلق دانالىقى ياكى دانىشمەنلىكىنىڭ دۇردانىلىرىنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا يەتكۈزىدۇ.

3

ئافورىزملار ناھايىتى كۈچلۈك تەتبىقلىنىش ۋە ئەمەلىي ئىشلىتىش قىممىتىگە ئىگە بولۇپ، ئادەتتە سۆز-نۇتۇقلاردىن ھەرخىل يازمىلارغىچە بولغان يېزىقچىلىق شەكىللىرىدە مۇۋاپىق ھالدا ستاتا، دەلىل، ئېپىگراف سۈپىتىدە قوللىنىش ئارقىلىق ئاپتورپىكىرىنى دەلىللەش، كونكرېتلاشتۇرۇش ۋە قايىل قىلىش رولىنى بېجىرىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ئۇ ئورگان خەت-ئالاقىلىرىنىڭ ئاخىرىغا ئورگانغا ۋاكالىتەن بېسىلغان تامغىغا ئوخشاش ئەمەلىي نوپۇز ۋە قىممەتكە ئىگە. ف. بودېنشتېدتنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلەرنىڭ رولى ھەققىدىكى «ئېنىق بولغان ھېكمەتلىك سۆزلەر كىشىلەرنىڭ مېڭىسىگە سىڭىپ قالىدۇ، يىلتىز تارتىدۇ، گۈللەيدۇ، ھوسۇل بېرىدۇ ۋە دائىملىق تەسىر كۆرسىتىپ تۇرىدۇ» دېگەن باياندىن بىز بۇ نۇقتىنى يەنىمۇ ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز.

دەۋرىمىز ئەدەبىيات ساھەسىنى ئېلىپ ئېيتساق، ئۇزۇن تارىخقا ئىگە بولغان بۇ شەكىلنىڭ جۇڭگو جۈملىسىدىن دىيارىمىزدا بازار ئىگىلىكى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىيات كۈنسايىن مۇكەممەللىشىۋاتقان، ۋاقىت — ئۈنۈم، ۋاقىت — پۇرسەت، ۋاقىت — غەلىبە قارىشى ھەممە كىشىنىڭ ئەمەلىي ھەرىكىتىگە بېرىكىپ، ئېپىزوت، ئېتوت، كىچىك ھېكايە، نەسرىي پارچە قاتارلىق ئەپچىل تۈرلەرنى چوڭ ھەجىملىك ئەسەرلەرگە قارىغاندا بەكرەك ياقتۇرۇۋاتقان، جەمئىيەتنىڭ خىزمەت ۋە تۇرمۇش رىتىمى كۈنسايىن تېز بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە كۆرۈنەرلىك تەرەققىياتقا ۋە ئىخلاسمەن ئوقۇرمەنلىرىنىڭ سۆيۈپ ئوقۇشىغا، يۈكسەك ئالقىشىغا ئېرىشىپ ئالاھىدە مۇكەممەللىشىۋاتقانلىقى ۋە روناق تېپىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس.

بۇ قارىشىمىزنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە، ئۇيغۇر گېزىت-ژۇرنالچىلىقى ساھەسىدە يورۇق يۇلتۇزدەك چاقناپ كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ مەنىۋىيىتىنى نۇرلاندۇرۇپ، دۇنيادىن خەۋەردار بولۇش، ئۆزىمىزنى تونۇش ۋە ئۆزگىلەرنىمۇ چۈشىنىش جەھەتتە ئالاھىدە رول ئويناۋاتقان — «شىنجاڭنىڭ ئەينىكى» دەپ تەرىپلىنىۋاتقان ھەمدە تەپەككۇر ھاسىلاتلىرىنى ئەڭ نۇقتىلىق ھالدا ئىشلىتىۋاتقان، ھېكمەت ۋە مەنىلەرگە باي مۇنەۋۋەر ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» نىڭ ھەربىر سانىغا دېگۈدەك بېرىلىۋاتقان «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسىدىكى «ئەقىل مېۋىلىرى»، «تەپەككۇر تامچىلىرى»، «تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر»، «تەپەككۇر مېۋىلىرى» قاتارلىق سەرلەۋھە ياكى ماۋزۇلار ئاستىدىكى نۇرغۇنلىغان ئەقىل ئۈنچىلىرىنى كۆرۈپ باقساق، كۈنسايىن روناق تېپىپ رەسمىي بىر ژانىرلىق تۈسكە ئىگە بولۇشقا قاراپ سىلجىۋاتقان بۇ تەپەككۇر ئۈنچىلىرىنىڭ مەزمۇن ھەم شەكىل جەھەتتە ئۆزگىچە بىر دۇنيا ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ بەزىسى ھەقىقىي تولۇق مەنىدىكى ئافورىزم يەنى ھېكمەت، بەزىسى ئادەتتىكىچە تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى ياكى تەرمەچلەر، ئەقلىيەلەر، تەسىراتلار ئىكەنلىكىنى، تۈر-خىللىرىنىڭمۇ ئىنتايىن كۆپلىكىنى ھېس قىلىمىز. مەسىلەن:

1. تەپەككۇر تامچىلىرى
2. چولتا يەكۈنلەر
3. سوغۇق تۈيغۇلار
4. ھايات ھېكمەتلىرى
5. روھ چېقىنلىرى
6. روھ تامچىلىرى
7. سەھەردىكى گۈلدۇرماما
8. تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر
9. ئۈزۈك تىنىقلار
10. تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى
11. قانلىق قاداقلار
12. يارىلانغان چوغلار
13. كۈندىلىك خاتىرىدىكى تەپەككۇرلاردىن ئۈنچە
14. تەپەككۇر كۆلەڭگۈسى
15. تەپەككۇردىن سۆز
16. تەپەككۇر ساقىندىلىرى
17. ھەقىقەتتىن قەترە
18. تەپەككۇر ھەرىلىرى

19. ئاداققى ئىدالار
20. تەپەككۇر دۇردانىلىرى
21. كارۋان ھېسلىرى
22. تەپەككۇر يۇلتۇزى
23. ھېكمەتلەر
24. تەپەككۇر ئۇچقۇنلىرى
25. ئاددىي ھەقىقەتلەر
26. غۇنچە ۋە ھاسىلات
27. ئەقىل مېۋىلىرى
28. ھەقىقەت ئىزنالىرى
29. جۇدالىق قۇرلار
30. قەلب سۆزلەشمىلىرى
31. تارىخ ۋە زامان ھېسلىرى
32. تۈن تىۋىشلىرى
33. تەپەككۇردىن تەرمىلەر
34. ئۆزۈك تىنىقلار
35. تەپەككۇر كۆزى
36. نومۇس بىخلىرى
37. ئايىللار مەڭزىدىكى داغ ۋە زىناقلار
38. تەپەككۇر تىنىقلىرىدا
39. خىياللار دەپتىرىمدىن پارچە-پۇراتلار
40. بوۋام شۇنداق دېگەن
41. غېرىب تىنىقلار
42. ئايىللار ئاجايىپ دۇنيا
43. غېرىب تۇيغۇلار
44. ھېكمەت ئۈنچىلىرى
45. سەرگەردان ھېسلار
46. ئېگىرىغان نەپەسلەر
47. سۇكۇناتتىن سادا
48. تامچا ۋە قامچا
49. قەلب چوقانلىرى
50. تەپەككۇر غەلىيانلىرى
51. تۇرمۇشنىڭ ماڭا ئۆگەتكەنلىرى
52. تەنھا ھېسلار
53. تەپەككۇر بىخلىرى
54. تۇرمۇش ھاسىلاتلىرى
55. غاپىل تۇيغۇلار
56. ھەق گەپ - نەق گەپ
57. يىللار ۋە ئەندىشە
58. ھاياتلىق ھېسلىرى
59. غەرەزسىز پىكىر
60. مېنىڭ تەپەككۇرۇم
61. تەسكەيدىكى ئەركەك تىنىقلار
62. تەپەككۇر شولىلىرى
63. چاچما خىياللار
64. ئېگىرىغان نەپەسلەر
65. ئوغلۇمغا دەيدىغانلىرىم
66. ئۆزۈك ئۇلانمىلار
67. ساڭا دەيدىغانلىرىم
68. ئەركىن پىكىرلەر
69. روھ چېقىنلىرى
70. خاتىرەمدىن تەرمىچىلەر
71. ھايات ھەقىقەتلىرى
72. تۇرمۇش سۈرەتلىرى
73. پارچە-پۇرات تەسىراتلار
74. چۆچۈك مېۋىلەر
75. قەلبىمدىكى پىغانلىق ھېسلار
76. بىمەنىلىك
77. سەزگۈ تەرمىچىلىرى
78. كەمتۈك پىكىرلەر
79. ئەقىل تەرمىچىلىرى
80. تەسىراتتىن بىر كەلىمە
81. تۈن تىۋىشلىرى
82. دۇردانىلەر

يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە «ئانامغا دەيدىغانلىرىم» ، «مۇھەببەت ھەققىدە مەردانە خىياللار» ، «ھەممە ئىشنى ئۆزىمىزدىن باشلايلى» قاتارلىق ماۋزۇ-ناملارمۇ خېلى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىمۇ ئەسكەرتىش لازىمكى ، بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان شۇنچە كۆپ سەرلەۋھە نامى ھەر بىرى پەقەت بىر ئەسەرنىڭ ماۋزۇسى ياكى ناملا ئەمەس بەلكى «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسى ئىچىدىكى تەكرار ئىشلىتىلىدىغان سەھىپىلەردىن ئىبارەت . تېما ھەم ھاسىلاتلارنىڭ رەڭدارلىقى سەرلەۋھەلەرنىڭ رەڭدارلىقىنى بەلگىلەيدۇ .

ئۇلاردىن باشقا بۇ ماۋزۇلار ياكى سەرلەۋھە ئىچىدە يەنە كۆپلىگەن كونكرېت ماۋزۇلار بار بولۇپ ، بۇلارنىڭ ھەممىسى بىز توختىلىۋاتقان بۇ تۈرنىڭ كونكرېتنى ئاتىلىشى .تەپەككۇر سەھىپىسىدىكى مۇتلەق كۆپ ئەقلىيەلەر ياكى تامچىلار «تەپەككۇر تامچىلىرى» ، «تەپەككۇر مېۋىلىرى» نامى بىلەن ئاتالغان . يەنە بەزىلىرى سەھىپە بېشىنى چېتىپلا ماۋزۇسىز بېرىلگەن .

4

ئەمدى بۇلارنىڭ تۈرلىرىگە كەلسەك ، بۇ كونا ئەمما يېڭىدىن روناق تېپىۋاتقان شەكىلنىڭ مەزمۇنەن ئىپادىلىنىشى شۇنچىلىك رەڭدار ،ئۇلارنىڭ بەزىسى گويا ئاپتورىنىڭ كىم ، قانداق مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر پەلسەپىۋى كۆزىتىشلەرنى ئىپادىلەپ بېرىش جەھەتتىكى تىرەنلىكى ، ھەجىم جەھەتتىكى ئىخچاملىقى بىلەن دۇنياۋى شۆھرەتكە ئىگە بەزى مۇكەممەل ئافورىزملار-غا خېلىلا يېقىن تۇرىدۇ .مەسىلەن :

– دوزاق نېمە ؟

– ئۈمىدسىزلىك .

– زۆھرەگۈل ئەخەت : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2003-يىل 6-سان .

ياخشىلىق – ئىنسانلارنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتىدىغان خاسىيەتلىك دورا .

– مۇھەممەتجان ھېكىم : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2004-يىل 2-سان .

تەمەننا – داغدام يولدىكى ھاڭ .

– مۇھەممەتجان توختى : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2004-يىل 2-سان

ھورۇنلۇق – بەختسىزلىكنىڭ ئانىسى .

– ئابدۇرېھىم قادىر : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2002-يىل 3-سان .

پۇرسەت گويا بىر چاقماق ،لىپ قىلىپ ئۆچەر ، تەس ئۇنى تاپماق .

– مۇنەۋۋەر ئوبۇلھەسەن : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2004-يىل 3-سان .

بۇ خىلدىكى ھېكمەتلەر مۇئەللىپنىڭ تەپەككۇر جەۋھەرلىرىنى ئەڭ ئېنىق ۋە بىۋاستە ئىپادىلەپ بېرىش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولۇپ ، بۇنداق تامچىلارنى ھەقىقىي ئافورىزم ياكى تەپەككۇر دۇردانىلىرى دېيىشكە بولىدۇ . بۇلار خۇددى «دېھقان بولساڭ كۆز ھەيدە ، كۆز ھەيدىمىسەڭ يۈز ھەيدە» دېگەن ھېكمەتلەرگە ئوخشاش ئىبرەتلىك ھەم ھېكمەتلىك .

ئافورىزملارنىڭ 2-خىلى جۈملە تۈزۈلۈشى جەھەتتىن سەل ئۇزۇنراق بولۇپ ، ئوي-پىكرىنى بىۋاستە ئىپادىلەپ بېرىشمۇ ياكى ۋاستىلىق تۈستە ئىپادىلەپ بېرىشمۇ مۇمكىن . يەنە بەزىلىرى خېلىلا ئىخچاملىنىشغا قارىماي ئوي-پىكرنى ئوبرازلىق ۋە كونكرېت ئىپادىلەش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە .مەسىلەن :

ئادەم گۆشتۇر ،ئېتىقاد ئۇمۇرتقا .

– ئابدۇرەقىپ ئابدۇغەنى : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلى 2003-يىل 3-سان .

چۆگۈن تاشسا ئۆزىنىڭ بويىنغا تاشىدۇ ، دېيىش ھەقىقەتكە قىلىنغان ھاقارەتتۇر .ئويلاپ باقمامدۇق ،ئۇ تېشىشقا سەۋەب بولغان ئوتنى ئۆچۈرىدۇ ئەمەسمۇ ؟ !

– غوپۇرجان ياقۇپ (سەگەك) : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلى 2003-يىل 6-سان .

مانا بۇ خىلدىكى تەرمەچلەر ۋاستىلىق ، كونكرېت ،ئوبرازلىق بولۇپ ،ئوقۇرمەننى مۇئەللىپنىڭ پىكرىگە يانداشتۇرۇپ چوڭقۇر ئويلىنىشقا يېتەكلەش قىممىتى بىلەنمۇ ئالاھىدە خاراكتېرلىك .

تەپەككۇر تەرمەچلىرىنىڭ 3-خىلى ئۆزگىچە بولۇپ ، ئۇ مۇئەللىپنىڭ تەپەككۇر ئەلگىكىدىن ئۆتكەن جەۋھەرلەرنى بىۋاستە ئەمەس ،بەلكى ئىنتايىن چوڭقۇر مەنىلىك ،پەلسەپىۋى مەزمۇنغا تويۇنغان كىچىك ھېكايە ،ۋەقەلىك ياكى ۋەقە پارچىسىغا سىڭدۈرۈۋېتىدۇ .ئۇ بىر قارىسا كىچىك ھەجىمدىكى ئەدەبىي ئەسەرگە ئوخشايدۇ .ئەمما ئىنچىكىلەپ مۇئامىلە قىلغاندا ،ئۇ تەپەككۇر سۈيى بىلەن سۇغۇرۇلۇپ ،رېئاللىق تەگنىسىدە يۇغۇرۇلۇپ ۋايىغا يەتكەن خېمىر ھاسىلاتىغا ئوخشايدۇ . ئۇ ، كىشىنىڭ مەيلىنى شۇنچىلىك تارتىدۇ ۋە مەسىلىگە باغلاپ قايتا ئىجادىي پىكىر قىلىشقا ۋە قايىل بولۇشقا يېتەكلەيدۇ .مەسىلەن :

«زەھەرلىك يىلان»ماۋزۇلۇق تەپەككۇر مېۋىسىگە قاراپ باقايلى :

مەن تەجرىبىلىك بىر ئوۋچىدىن سورىدىم :

– يىلاننى ئۇچراتقىنىمىزدا ئۇنىڭ زەھەرلىك ياكى زەھەرسىز يىلان ئىكەنلىكىنى قانداق پەقلەندۇرىمىز ؟

– ناھايىتى ئاسان .سېنىڭ شەپەڭنى سېزىپ دەرھال ئارقىغا بۇرۇلۇپلا قاچقان يىلان زەھەرسىز يىلان . بېشىنى چاتقالنىڭ ئىچىگە تىقىپ قۇيرۇقىنى چىقىرىپ ،يوشۇرۇنۇۋالغان يىلان سۆزسىز زەھەرلىك يىلان .ئەڭ ياخشىسى سەن دەرھال ئۆزۈڭنى دالدىغا ئال ، – دېدى ئوۋچى .

مەن يەنە ئوۋچىدىن سورىدىم :

–مىسال ئۈچۈن بىر قانچەيلەن چاتقاللىقتا ماڭدۇق دەيلى . زەھەرلىك يىلاننىڭ چېقىۋېلىشىدىن ئەڭ ئەنسىرەيدىغىنى ئالدىدا ماڭغان يولباشچى بولغاندىكىن ، ئارقىدا ئەگىشىپ ماڭغانلار ئەنسىرىمىسىمۇ بولغىدەك-ھە ؟

– ياق .زەھەرلىك يىلان چاتقاللىقتا يول باشلاپ ماڭغۇچىنىڭ شەپىسىنى سەزگەن ھامان ئالدىراپ ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلمايدۇ .ئەكسىچە ،دەرھال باش قىسمىنى يوشۇرۇپ ھۇجۇم قىلىشنىڭ ئەپلىك پۇرسىتىنى كۈتۈپ ،يولباشچىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقانلارغا ھۇجۇم قىلىدۇ ، – دېدى ئوۋچى كۈلۈپ تۇرۇپ .ئۇ يەنە چوڭقۇر ئويلانغان ھالدا مۇنداق دېدى :

– زەھەرلىك يىلانمۇ خۇددى دۈشمىنىڭگە ئوخشايدۇ . دۈشمىنىڭ ساڭا ئالدىراپ ھۇجۇم قىلمايدۇ .سەن دۈشمىنىڭنىڭ بىپەرۋالىقىنى كۆرۈپلا : «ماڭا ۋاقىتىنچە خېيىمخەتەر بولمايدىكەن» دەپ ھوشيارلىقىڭنى سۇسلاشتۇرۇپ ،مۇداپىئەسىز قالما .كونىلار ئېيتقاندەك : ئىت ھامان ئىتلىقىنى قىلىدۇ .كۆپ ھاللاردا ئالدىنقىلارنىڭ كەم ئەقىللىقى ،سەۋەنلىكلىرىدىن كېيىنكىلەر تولدۇرۇۋالغۇسىز پۇشايمان ۋە ئاۋارىچىلىقلارغا يولۇقىدۇ .بۇ خۇددى بىزدىكى «ئەجدادى ئوق يېگەن ، ئەۋلادى پوق يېگەن»دېگەن ماقالنىڭ نەق ئۆزى شۇ .

– ئابدۇرېشىت ئوسمان : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2004-يىل 1-سان .

ئاپتورنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋەتلەر ھەققىدىكى چوڭقۇر پەلسەپىۋى قارىشى ۋاستىلىق ھالدا

يەكۈنلەنگەن بۇ خىل تەرمەچلەر ئۇقۇرمەننى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ ۋە قايىل قىلىدۇ .

بۇ خىلدىكى تەرمەچلەرنىڭ يەنە بەزىلىرى قىزىقارلىق ۋەقەلىك ئۈستىدە يۇمۇرىستىك تىللار ئارقىلىق جەمئىيەتتىكى نامۇۋاپىقلىقلارنى كىنايە قىلىش خۇسۇسىيىتىگىمۇ ئىگە .مەسىلەن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى »ژۇرنىلىنىڭ 2002 -يىل 1 -سانىدىكى «چوڭ بولغاندا سەمرىيمەن» ، «ئەمەلىي ياردەم» قاتارلىقلار .

تەپەككۇر مېۋىلىرىنىڭ 4 -خىلى . ئۇنىڭدا ۋەقەلىك بولمايدۇ .ئەمما ھەجمى ئۇزۇنراق بولۇپ ، مەلۇم مەسىلە ياكى قاراش ھەققىدە خېلى مۇكەممەل مۇلاھىزىگە ئورۇن بېرىدۇ . بۇنداق تەرمەچلەر پەقەت ئوقۇرمەننى بىۋاستە قايىل قىلىش رولىنى ئوينايدۇ .مەسىلەن ، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2002 -يىل 1 -سانىدىكى «تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر »سەھىپىسىگە بېرىلگەن ئابلەت قەييۇمنىڭ «ئويلىنىش »سەرلەۋھىلىك تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى بىلەن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى »ژۇرنىلى 2003 -يىل 4 -سانىدىكى ئابابەكرى ئابدۇقادىرنىڭ «ھەيران قالدىم »قاتارلىق تەرمەچلىرىگە ئوخشاش .

ۇنىڭدىن باشقا «تەپەككۇر كۆزى »سەھىپىسىگە بېرىلىۋاتقان بىر قىسىم ئەسەرلەر يۇقىرىقى تۆت خىلغا ئوخشىمايدۇ .ئۇلاربىر قەدەر چوڭ ھەجىمدىكى ماقالىلەر بولۇپ ،ئۇلاردا ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىرلەر ھەرگىز ئاپتورنىڭ تەپەككۇر ئەينىكىدىن يالت قىلىپ ئۆتكەن ھاسىلات بولماستىن ،بەلكى ئىنسانىيەت ،جەمئىيەت ، مىللەت ، مەدەنىيەت ھادىسىلىرى ،ئىجتىمائىي ئاڭ ،قانۇن ، پۇقرا ،تارىخ ، كەلگۈسى ۋە باشقىلار ھەققىدىكى تەپەككۇر جەريانى قاراشلىرى ئوقۇرمەنلەرنى كەڭ-كۇشادە ھالدا ئورتاقلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە . بۇنداق ئەسەرلەر ماقالىدىكى تەپەككۇر قاتلىمى ۋە سالمىقى بىلەن ئوخشاشلا قىممەتلىك .مەسىلەن ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىينىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2002 -يىل 4 -سانىدىكى «كۆزنىڭ ئىچىدىكى كۆز ، سۆزنىڭ ئىچىدىكى سۆز »ماۋزۇلۇق سەپەر تەرمەچلىرى ، يەنە مۇتەللىپ ئىقبالنىڭ بۇ ژۇرنالنىڭ 2003 -يىل 6 -سانىدىكى «تەپەككۇر قىلىۋاتقان ئادەم »سەرلەۋھىلىك تەپەككۇر دەۋەتلىرىگە ئوخشاش .

تەپەككۇر مېۋىلىرىنى مەزمۇن ۋە ئىپادىلىنىشتىكى پەرق نۇقتىسىدىن خېلى كۆپ تۈرلەرگە ئايرىش مۇمكىن . ئەمما بۇلار يەنىلا يۇقىرىقى تۆت نۇقتىدىن يىراقلاپ كېتەلمەيدۇ .ئۇنىڭ ئۈستىگە ھاياتلىق ، تارىخ ،ئىنسانىي پەزىلەت . . . قاتارلىق كەڭ ساھەلەر بويىچە ئاپتورلارنىڭ كۆزىتىشلىرى ۋە ئويلىغانلىرىنى ئەڭ ئىخچام ۋە ئەڭ قايىل قىلارلىق ھالدا ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان بۇ شەكىلدىكى بەزى ئافورىزملار گويا نەچچە قىسىملىق رومان ،ترىلوگىيە ،نەچچە قىسىملىق كىنو ياكى چاتما تېلېۋىزىيە تىياتىرى ۋە ياكى مۇرەككەپ ھېكايە-پوۋېستلار ،ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا يېزىلغان بەزى ئىلمىي ، پەلسەپىۋى ماقالىلارنىڭ مەنىسىگە ئوخشاش مول مەنالارنى قىسقا بىر-ئىككى قۇر ياكى جۈملىگە يىغىنچاقلاپ بېرەلەيدىغانلىقى بىلەنمۇ قىممەتلىك .

بۇنداق تەپەككۇر تامچىلىرى ئاپتورنىڭ تەپەككۇر ئەينىكىدىن يالت قىلىپ ئۆتكەن نۇردەك ياكى ھېقىقەتتەك سۈزۈك ھېسلار بولۇشىمۇ ،تەپەككۇر ئەلگىكىدە قايتا-قايتا تاسقالغان جەۋھەرلەر بولۇشىمۇ ، شۇنداقلا ھەقىقىي مەنىدىكى ھېكمەتلەرگە تولغان ئافورىزم بولۇشىمۇ ۋەياكى ھايات ھېسلىرى ،تەپەككۇر شولىلىرى سوۋغا قىلغان تۇرمۇشنىڭ دىئالېكتىك ۋە مەنتىقىي تەرەققىياتى چۈشىنىشلىك قىلىپ يىغىنچاقلاپ بېرىلگەن تاسادىپىي تەرمەچلەر ، ئەقلىيەلەر ،ئىبرەتلەر ،ئاتىلار سۆزى ۋە پەلسەپىلىك تەۋسىيەلەر ،ھەتتا جەمئىيەت ئەھۋالى ،مەدەنىيەت ھادىسىلىرى ،ئىجتىمائىي ،ئەخلاقىي مەسىلىلەر ، باشقىلار ۋە ئۆزىمىز ، تەرەققىيات ۋە زىددىيەت قاتارلىقلار ھەققىدىكى تەپەككۇر چوڭقۇرلۇقى ۋە كەڭلىكىگە ئىگە ماقالىلار بولۇشىمۇ مۇمكىن . مەسىلەن :

ئالىم بولساڭ ئالەم سېنىڭ .

ئەخلاقسىز گۈزەل قولۇڭدىكى مۇچ (لازا)غا ئوخشايدۇ . ئىچىڭنىڭ ئېچىشىشىغا چىدىساڭ يېگىن .

- كەنجى خۇمارجان : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2002 -يىل 2 -سان .

نادان ئاتا-ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرى قۇربانلىق مالدۇر .

- يۇسۇپجان سەمەت : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2004 -يىل 2 -سان .

كۆرگىنىڭدىن كۈپتۇر كۆرمىگىنىڭ ،
كۆرمىگەننى كۆرۈرسەن ئۆلمىگىنىڭ .
دېگەنلەرگە ئوخشاش .

مەزكۇر ماقالىدا بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن يۇزگە يېقىن «تەپەككۇر مېۋىلىرى »نامى بىزنىڭ يۇقىرىقى قارىشىمىزنى دەلىللەيدۇ .دەرۋەقە تەپەككۇر ئۇقۇمى بىلەن ئىپنىقلانغان بۇ نامىلارنىڭ بەزىلىرىنى ئاپتورلار ئۆزلىرى قويغان بولۇشى ،بەزىلىرىنى ئەسەرنىڭ ئومۇمىي خاراكتېرىگە ئاساسەن مۇھەررىرلىرىمىز قويغان بولۇشىمۇ مۇمكىن .نېمىلا بولمىسۇن ، بۇلارنىڭ خېلى كۆپ قىسمىدا ماۋزۇغا خاس بەلگىلىك پەرقلىق خۇسۇسىيەت بار .

ئاخىرىدا شۇنىمۇ دېيىش زۆرۈركى ، ھەقىقىي مەنىدىكى ئافورىزملارنىڭ ئۆزى تەپەككۇر دۇردانىلىرى ياكى ھېكمەتلەر بولۇپ ، گويا قىرلىق ئەينەك ياكى خرۇستالدەك چاقنايدۇ .ئۇ ساپلىقى ، سۈزۈك ۋە نۇرلۇقلىقى بىلەن ئەسىرلەردىن ئەسىرلەرگە خاتىرىدە ساقلىنىدۇ ۋە يۈكسەك دەرىجىدە

ئىشلىتىش ،تەتبىقلىنىش ،قايىل قىلىش قىممىتىگە ئىگە بولىدۇ . مەزكۇر ژۇرنالدا ئېلان قىلىنىۋاتقان يەنە بەزى تەرمەچىلەرنىڭ خېلى زور قىممىتى بولسىمۇ ،ئەمما زامان ،ماكان ،دەۋر خاسلىقى كۈچلۈك ،پىكىر نىسبەتەن تېيىز ، مەزمۇنى ئاددىيراق ،بەزىلىرىنىڭ ھەجىمىمۇ ئۇزۇنراق .ئۇلار رېئاللىقنىڭ سىنىقىغا بەرداشلىق بېرەلىسىمۇ ،ئەمما ئەبەدىيلىك ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولالىشى ناتايىن .بۇ دېگەنلىك ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى يوق ، دېگەنلىكتىن دېرەك بەرمەيدۇ .شۇڭا بۇ خىلدىكىلىرىنىڭ ھەقىقىي ئافورىزملىق خۇسۇسىيىتى كەمچىلرەك .

بۇيەردە يەنە شۇنىمۇ ئىزاھلاش زۆرۈركى ، ئافورىزملار ۋە تەپەككۇر ئۇقۇمى بىلەن ئېنىقلانغان ھاسىلاتلارنىڭ ھەممىسىلا تەپەككۇر مېۋىلىرىدۇر . ئۇلار ئىپادىلىنىش جەھەتتىن قىسقا نەسىرلەر ياكى نەسرىي پارچىلارغا ئوخشىشىپمۇ قالىدۇ .ئەمما ئۇلار ھەرگىز قىسقا نەسىر ياكى نەسرىي پارچىنىڭ ئۆزى ئەمەس . چۈنكى نەسىرلەر بىز يۇقىرىدا توختىلىپ ئۆتكەن تەپەككۇر مېۋىلىرىدىن تۈپلۈك پەرقلىنىدۇ . ئېنىقكى ، شەيئىيلەرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ۋە ئۆزئارا ئوخشىشىپ كېتىدىغان شەكىللەرنىڭ ئۆزىگە خاس ئايرىمچە پەرقلىرىنى بىلىۋېلىش ، ئۇلارنى ئۆز ئالاھىدىلىكلىرى بويىچە راۋاجلاندۇرۇش ۋە تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈشتە ئاچقۇچلۇق رول ئوينايدۇ ، ئەلۋەتتە .

ئاخىرىدا شۇنى دېگۈم كېلىۋاتىدۇ : «شىنجاڭ مەدەنىيىتى »ژۇرنىلى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ كۆڭلىدىكى گەپ-سۆزلىرىنى ،ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ، كۆڭۈل سوۋغىلىرىنى ئىپادىلەشتە كۆۋرۈكلۈك رول ئويناپلا قالماستىن ،بەلكى خەلقنىڭ قەلبىنى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇدىغان مەنىۋى رىشتە بولۇش سۈپىتى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ ياخشى دوستىغا ئايلاندى . «شىنجاڭ مەدەنىيىتى »ژۇرنىلى دېمە بىرەر قېتىم قولىغا ئالمايدىغان ، بىرەر قېتىم بولسىمۇ ئوقۇپ باقمايدىغان ئادەملەر يوق دېيەرلىك .بولۇپمۇ قەشقەردىكى قىز-ئاياللارنىڭ ھەرخىل سورۇنلىرىدا مەزكۇر ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان ھەرخىل تېمىدىكى ئەسەرلەر ئۈستىدە قىزغىن مۇنازىرىلىشىدىغان ، پىكىر ئالماشتۇرۇدىغان ئەھۋاللار خېلى كۆپ . بولۇپمۇ ئافورىستىك مەزمۇنلار ئىپادىلەنگەن يۇقىرىقىدەك يۈزگە يېقىن كۆزنەك سەھىپىدە ئېلان قىلىنغان ھېكمەتلەردىن ئۆزى خالىغانلىرىنى يادلىۋېلىپ ،ئۇنى سورۇنغا تەتبىقلاپ ، سورۇن ئەھلىنى تەپەككۇر قىلىشقا ئۈندەيدىغان ،ئەھمىيەتلىك ۋە ئىلمىي پاراڭلار ئارقىلىق سورۇنغا مەنىۋى تۈس بېرىدىغان ئەھۋاللار ئاز ئەمەس .بۇنداق تەلەپچان ، مەسئۇلىيەتچان ۋە ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر جەمئىيەتتە خېلى كۆپ .

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن :يۇقىرىقىلار مېنىڭ «تەپەككۇر »ھاسىلاتلىرى بەرگەن ئىلھاملار ئاساسىدىكى تەپەككۇر ۋە تەھلىلىي چۈشەنچىلىرىم . چۈنكى تىرەن مەنىلەرگە باي ھەم رەڭدار تەپەككۇرغا بېقىنغان «تەپەككۇر كۆزى »سەھىپىسىدىكى تەرمەچىلەر رەڭدار بولغىنىغا ئوخشاش ،تەپەككۇر ۋە تەپەككۇر جەۋھەرلىرى ھەققىدىكى تەھلىل . مۇھاكىمىلەر ،ئادەملەرنى ئىنساندەك پىكىر قىلىپ ياشاشقا تەۋسىيە قىلىدىغان تەپەككۇرانە دەۋەتلەرمۇ ئىجتىمائىي ئاڭنىڭ ،ئىجتىمائىي پەن ۋە تەتقىقاتنىڭ ، كىشىلەرنىڭ تەپەككۇر ۋە تەپەككۇر شەكىللىرى ، تەپەككۇرنىڭ ئىنسانىيەت ھاياتىدىكى رولى قاتارلىقلار ھەققىدىكى بىلىشى ۋە ئىشىنىشىنىڭ كۈنسايىن چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ ،مېنىڭ دەسلەپكى ، يۈزەكى ۋە كىچىككىنە ئىزدىنىشىمنىڭ تۈرتكىسى ئاستىدا ئۆزلۈكسىز چوڭقۇرلاپ بارغۇسى دېگەن ئۈمىدتىمەن .

پايدىلانغان مەنبەلەر ۋە ستاتا مەنبەلىرى

1 . «ئەدەبىيات ئاتالغۇلىرى لۇغىتى» ،مىللەتلەر نەشرىياتى1988-يىل نەشرى ،ئۈرۈمچى .

2 . «تەپەككۇر گۈلشەنى» ،قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1988-يىل نەشرى ،ئۈرۈمچى .

3 . «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تېزىسلىرى» ،قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى باسما زاۋۇتى .

4 . «تۈركىي تىللار دىۋانى»1-توم ،شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشرى .

5 . «قۇتادغۇبىلىك ھەققىدە بايان» ،1- ،2- ،3- ،4-توم ،قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشرى ،ئۈرۈمچى .

6 . «لوتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى» ،شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشرى ،ئۈرۈمچى .

7 . «شىنجاڭ مەدەنىيىتى »ژۇرنىلىنىڭ مۇناسىۋەتلىك سانلىرى .

①③ «تەپەككۇر گۈلشەنى» .

② «تۈركىي تىللار دىۋانى»1-توم .

④ «ئەدەبىيات ئاتالغۇلىرى لۇغىتى» .

ئاپتور :قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ لېكتورى(M2)

تەپەككۇر مېۋىلىرى

▲مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «قىزىق نۇقتا ھەققىدە سۆھبەت» پروگراممىسىنى كۆرۈپ، ھەقنى سۆزلەيدىغان ئاخبارات ۋاستىسى بار دۆلەتنىڭ بىر پۇقراسى بولغانلىقىمدىن پەخىرلەنسەم، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇغاندا، ئەل قەلبىدىكىنى يېزىپ ھەقنى ياقلاپ خەلق بىلەن ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدا كۆۋرۈكلۈك رول ئويناۋاتقان بايراقدار نەشر ئەپكارى بار بولغان مىللەتنىڭ بىر ئەزاسى بولغانلىقىمدىن پەخىرلىنىمەن.

- ئەيساجان نىزامىددىن

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى شىمالىي رايون ئېلېكتر - تېخنىكا ئىنستىتۇتى ئېلېكتر تېخنىكىسى 2000-يىللىق 4-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ كۈچلۈكلەر «ھۆررا» ئۈچۈن، ئاجىزلار «تۇۋا» ئۈچۈن يارالدىمىكىن؟

▲ئاجىز ئادەملەر قاچان غەلىبە قىلىدىكىن؟

- ئۆزىدىكى يوشۇرۇن كۈچنى بايقىيالىغاندا.

▲ ئىت ئۆز خوجىسىغا قانچىلىك قۇللۇق قىلمىسۇن، ئاچلىق هامان ئۇنى خوجىسىنىڭ پاقالچىقىدىن ئېلىشقا مەجبۇرلايدۇ.

▲ باشقىلار ماختىغان كىشىلەرنىڭ هەممىسىنىڭلا ياخشى بولۇشى ناتايىن، ئەمما ياخشى دەپ قارالغانلارنىڭ زور كۆپىنچىسى ئۆز ۋۇجۇدىدىكى ماهىيەتنى يوشۇرۇشقا ماهىر كىشىلەردۇر.

▲ ئون قېتىم هاياجانلىنىشتىن بىر قېتىم ئويلىنىش ئەلا.

▲ باشقىلارنىڭ چىرايلىق سۆزىگە قاراپ ئالدىراپ ياخشى دېمىگىن. تارىختا قارىساڭ، ئەڭ خۇنخور جاللاتلار ئەڭ شېرىن سۆزلەر ئارقىلىق خەلقنى ئۆزىگە مايىل قىلغان.

▲ جەمئىيەت تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلگەن باللار جىنايەتكە قاراپ ماڭسا، ئوقۇتقۇچى تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلگەن باللار هالاكەتكە قاراپ ماڭىدۇ.

▲ تارىختىن مەلۇمكى، «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» قىلالمىغانلار، مۇقەررەركى ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرايدۇ.

▲ شەيئىينىڭ يالىڭاچلىنىشى ئادەمنىڭ شۇ شەيئىيگە بولغان قىزىقىشىنى يوقىتىدۇ.

▲ بەشبۇرجەكلىك بىنا ئىراقتىكى پۇقرالارنىڭ تۇرالغۇسىغا راكېتا ئاتسا، هولليۋود ئېتىقادىنىڭ تايىنى يوق ئاجىزلارنىڭ ۋۇجۇدىغا راكېتا ئېتىۋاتىدۇ.

▲ ئۆز-ئۆزىنى قۇتقۇزغانلار هەقىقىي غالىبلاردۇر، باشقىلارنى قۇتقۇزغانلار ئالىيجانابلاردۇر، ئۆزىنىمۇ هەم باشقىلارنىمۇ هەقىقىي تۇردە قۇتقۇزالايدىغانلار ئارىمىزدىكى ئەڭ ئۇلۇغ كىشىلەردۇر.

▲ ئادەم مۇنداق ئۈچ خىل ئەهۋالدا غەلىبە قىلالمايدۇ:

1. باشقىلارنىڭ ئىدىيىسىگە قامالغاندا.

2. هاياجانلىنىپ ئاسانلار بىر ئىشقا قول سالغاندا.

3. سۆيگۈ-مۇهەببەتنىڭ ئېغىر سىنىقىدا قالغاندا.

▲ ئوغۇللار قىزلارغا قاش ئاتسا كومېدىيە، قىزلار ئوغۇللارغا قاش ئاتسا تراگېدىيە مەيدانغا كېلىدۇ.

▲ تارىخىمىزدا تار مەنىدىكى سۆيگۈ-مۇهەببەت ئۈچۈن قۇربان بولغانلارنىڭ سانى كۆپ بولغاچقىمىكىن، هەقىقىي مۇهەببەتنى چۈشىنىدىغانلار بارغانسېرى ئازلاۋاتىدۇ.

▲ سەھرالار شەھەرلەرگە ئايلانماقتا، شەھەردىكى ئادەملەر مېخانىكىلاشماقتا. مانا بۇ بىزنىڭ بۈگۈنكى ئاچچىق رېئاللىقىمىز.

▲ نېمە ئۈچۈن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ چوڭ-كىچىك ئاپتورلىرى يىلسېرى كۆپىيىدۇ؟ چۈنكى بۇ ژۇرنال رەهبەرلىرىنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا ئەڭ كۆپ سانلىق ئاممىنىڭ يەنى دېهقانلارنىڭ تۈپ - هەقىقىي مەنپەئىتى ئۈچۈن هەق گەپ قىلالىدى ئەمەسمۇ!

▲ ئېتىقادى سۇسلاشقان ئەلنىڭ ئايالىلىرى پايخانە، ئەرلىرى سەرسانە، دانىشمەنلىرى دىۋانە هالەتتە تۇرمۇش كەچۈرىدۇ.

▲ غەم قىلغان ئاجىز ئەمەس، غەملىيەلمىگەن هەقىقىي ئاجىزدۇر.

▲ كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى خارلايدىغان، چوڭلار كىچىكلەرنى ئالدايدىغان جەمئىيەتتە ئادالەت نېمىش قىلسۇن؟

▲ ساڭا بىرسى ئۆز كۆڭلىنى هەدىيە قىلدى. ئەمما سەن قوبۇل قىلمىدىڭ. ئەمما سەن ئۇنىڭدىن ئايىغان كۆڭلۈڭنى باشقا بىرسىگە بېرىشنى ئىختىيار قىلىپ قالدىڭ، ئەمما ئۇ ئېلىشنى خالىمىدى. سەن شۇنىڭدىن باشلاپ مۇهەببەت ئازابىنىڭ مەنبەسى بوپقالدىڭ.

▲ ئۇلۇغ ئىشلار قورقۇمسىز يۈرەكلەر بولغاچقىلا ۋۇجۇدقا چىققان.

▲ سەن هەقىقىي پىشىپ يېتىلگەندە بىر قىزنىڭ مۇهەببىتىگە نائىل بولالماسلىقىنىڭ راستتىنلا هاياتتىكى ئەڭ چوڭ بەختسىزلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالىسەن.

▲ پەرزەنتلەرگە قىلغان بىر قېتىملىق ئېسىل تەربىيىنىڭ خاسىيىتى ئۇلارنى كەلگۈسىدىكى بىر قېتىملىق زور پاجىئەدىن ساقلاپ قالىدۇ.

▲ تەبىئىي يەنى تەرەققىي قىلغان مىللەت يوقالمايدۇ، ئىجتىمائىي يەنى ۋايىغا يەتكەن مىللەت ئۇنتۇلمايدۇ.

▲ موهتاجلىقتا قالماسلىق ئۈچۈن موهتاج بولماسلىق كېرەك. شۇڭا قولۇڭدا بارنى چىڭ تۇت.

▲ دانىشمەنلىرىمىز هەرگىز يولتۇزغا ئوخشاپ قالمىسۇن. چۈنكى بىز ئۇلارغا ئەڭ موهتاج بولىدىغان بۇلۇتلۇق كۈنلەردە ئۇلار بولمىسا مەنزىلگە قانداقمۇ تېنىمەي يېتىپ بارغۇلۇق؟

▲ سۆز بىلەن هەممە ئىشنى باشقا ئاچىققىلى بولسا پۇتنىڭ نېمە كېرىكى؟

▲ قويلارنىڭ قورسىقىنى زىيادە تويغۇزۇش ئادەملەرنىڭ نەپسى ئېهتىياجى. ئادەملەرنىڭ قورسىقىنى زىيادە تويغۇزۇشنىڭ باردۇر نېمە ۋەجى؟!

▲ ئاجىزلارنىڭ ئاجىزلارغا قىلالايدىغان ياردىمى پەقەتلا ياخشى تىلەك.

▲ تارىختىن مەلۇمكى، ئاجىزلارنىڭ تارىخنى كۈچلۈكلەر يازغاچقا ئۇنىڭ چىنلىقىدىن ساختىلىقى كۆپ بولىدۇ.

- شىرمۇهەممەت تۇردى (تارىم)

ئاپتور: غۇلجا ناهىيە 1-ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 2-يىللىق (A) سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر تامچىلىرى

▲ مىللىتىمىزنىڭ سەرخىل ئوغۇل-قىزلىرى بىلەن تونۇشۇشنى ئويلىساڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىغا مۇشتەرى بولغىن.

▲ ھەيۋەتلىك مۇقاۋىلانغان نەچچە يۈز بەتلىك بەزى رومانلىرىمىزدىكى مەزمۇنلار «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر مېۋىلىرى» سەھىپىسىگە بېرىلگەن بىر نەچچە قۇر ھېكمەتلىك سۆزلەرچىلىك كىشىگە زوق ئاتا قىلالمايۋاتىدۇ.

▲ شائىرلىقىڭنى بىلدۈرىمەن دەپ باشقىلارغا پەش قىلىپ يۈرمە. ئەگەر خەلقىڭنىڭ كۆڭلىگە ياققۇدەك شېئىرلارنى يازالىغان بولساڭ شېئىرلىرىڭنى خەلق ئۆزى تېپىپ، ئىزدەپ يۈرۈپ ئوقۇيدۇ. مۇھەممەتجان راشىدىن، روزى سايىت شېئىرلىرى شۇلارنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

- ئەبەيدۇللا نىزام

ئاپتور: شىخو شەھەر 6-باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

ئويلار

▲ ئەرلەر ئاياللارنىڭ ئۆزىنى ئېتىراپ قىلىشىغا موھتاج. چۈنكى ھېسسىيات جەھەتتە ئەزەلدىن ئاياللار ئەرلەرنى يېقىندۇرۇپ كەلگەن.

▲ تەقدىرنىڭ تاپانچىسىدا پەقەت بىر پايلا ئوق بار. ئېتىلغاندا بىر ئادەم ئۆلەر، ئېتىلمىغاندا مىڭ ئادەم.

▲ ئاياللار قول بولۇشقا رازىكى، قۇللارنى سۆيمەيدۇ.

▲ قوياش - يېيىشكە بولمايدىغان نان، ۋەتەن - بېرىشكە بولمايدىغان جان.

▲ ۋەتىنى يوق - ئىت، ئۆيى يوق - مۈشۈك.

▲ ئادەم بەكمۇ ئاجىز ماشىنا، ماشىنا بەكمۇ يېقىمسىز ئادەم.

▲ قەپەستىكى قۇشنىڭ ئۈنى - ئەڭ نادىر زوۋان. بۇ، سەنئەتنىڭ ئېچىنىشلىق جەريانى.

▲ ئېتىقاد - ئوق ئۆتمەيدىغان قالقان.

▲ ئۆلۈم - جان بايرىمى.

▲ سەنئەت ئەزەلدىن ئاچ-يالىڭاچ ۋە ماكانسىز.

▲ ئىبادەت، سىياسەت، تىجارەت ئالمىشىپ كېتىۋاتىدۇ.

▲ ئۆلۈم دەرۋازىسىنى تاقىمايدۇ.

▲ قىزلار تېنىدىن زېرىكمەكتە.

▲ ئىنسان ئايىغىدىن ئۇزۇن يول يوق، ئىنسان بويىدىن ئېگىز تاغ يوق.

▲ ئىنسانىيەتنىڭ قۇچاقلاشقۇسى بار، لېكىن مىلتىق - نەيزىسى تاقىشىدۇ.

▲ ئادەملەرنىڭ بىلىمى ئاشقانچە ئېتىقاد ساۋاتسىز بوپقالماقتا.

▲ ھايات يالىڭاچلىنىپ ئايالغا ئايلانماقتا. ياشار ئۇندا ئەركەكلەر سەرسان.

▲ قىزلار ئىشتانبېغىنى يىتتۈرۈۋەتتى.

▲ كۆز يېشى رېئاللىقنى يىرگىنىشلىك ۋە پاتقاق قىلىۋېتىدۇ.

▲ نۇر چېچىشنى بىلمىسەڭ، باشقىلارنىڭ كۆلەڭگىسى بولۇپ ياشايسەن.

▲ پېشانەمدىكى داستانلارنى ئوقۇپ، خۇدانىڭ ئەڭ كاتتا رېئالىزم شائىرى ئىكەنلىكىنى بىلدىم.

- غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت

ئاپتور: گۇما ناھىيە قوشتاغ يېزىسىدا، دېھقان

تەپەككۇر چېقىنلىرى

▲ ئۆزىنىڭ قىلمىشىدىن ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى سۆيۈندۈرەلىگەنلەر قەدىرلىك، باشقىلارغا ئۈمىد ئاتا قىلالىغانلار سۆيۈملۈك بولىدۇ.

▲ مەنسەپدارلارنىڭ «پىكىر ساندۇقى»نى ئېسىپ قويۇپ ئاچقۇچىنى ئۆزلىرىنىڭ ئىگىلىۋالغانلىقىغا قاراپ دېموكراتىيىنىڭ ساختىلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

▲ قائىدە-تۈزۈملەرنى تۈزگەنلەر ئۇنىڭ ماھىيىتىنى بىلگەچكە چاندۇرماي خىلاپلىق قىلالايدۇ.

▲ دۇنيانىڭ مۇرەككەپلىكىنى ئىدىيىۋى تونۇشنىڭ كۆپخىللىقى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

▲ ئىنسانلارنىڭ رەزىللىكىنى جانىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ياسىغان دورىلارنىمۇ ساختا ياسىغانلىقىدىن تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

▲ ئادەملەرنىڭ ئەقلىي بالاغىتى ھاياجانلانغان چاغدىكى ھەرىكىتى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

▲ ئاددىي ئىشلاردىن ئاددىي بولمىغان يەكۈنلەرنى چىقىرىش ئىجادكارغا خاس ئالاھىدىلىكتۇر.

▲ چىرايلىق سۆزلەر ئارقىلىق باشقىلارنى ئالداپ يېيىش تاشنى يالاپ تېشىشكە ئوخشايدۇ.

▲ ھازىرقى ئىدارە-ئورگانلاردىكى باشقۇرغۇچىلارنىڭ ئەمەلىي ئىشلەيدىغانلاردىن كۆپ بولۇشى تەرەققىيات پەيدا قىلغان زامانىۋى قۇللۇق تۈزۈمدۇر.

▲ دۇنيادا باشقىلارنى چۈشىنىشتىن ئۆزىنى چۈشىنىش قىيىن. چۈنكى ئۆزىنى ئەپۇ قىلىش ئاسان، باشقىلارنى ئەپۇ قىلىش تەس.

▲ ئارقاڭدىكى ئىزلىرىڭغا قاراپ تۇرۇپ قالساڭ، ئالدىڭدا باشقىلارنىڭ ئىزىنى كۆرىسەن.

▲ زۇلۇم ئىلمىيلاشقاندا ئالدامچىلىققا يۈزلىنىدۇ.

▲ بىرپارچە شېئىر پەيلاسوپلارنىڭ ئېغىزىدىكى بىر جۈملە سۆزدۇر.

▲ خائىنلار ئەڭ ئاۋۋال ئۆزىگە ئەڭ يېقىن

كىشىلەرگە ساتقىنلىق قىلىدۇ.

▲ئۈمىد - روھ بىلەن تەن ئوتتۇرىسىدىكى كۆۋرۈك.

▲مەنسەپدارلاردىن ئەڭ قورقۇپ يۈرۈدىغان كىشىلەر بىلىمسىزلەر ۋە خۇشامەتچىلەردۇر.

▲قانۇننىڭ ھۆرمىتى ئىنساني قەدىر-قىممەتنى ھەقىقىي قوغدىيالىغاندا ئاندىن تىكلىنىدۇ.

▲دەسلەپتە ساڭا قىيىن تۇيۇلغان ئىشلار باشقىلار قىلىپ نەتىجە قازانغاندىن كېيىن ئاسان بىلىنسەئۈزۈڭنىڭ ئەڭ ئاۋۋال جەمئىيەتنىڭ ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلىنىدىغانلىقىڭنى قىياس قىلساڭ بولىدۇ.

▲مەدەنىيەتنى قارىغۇلارچە قوبۇل قىلىدىغان مىللەتلەردە ئەڭ ئاۋۋال ئاياللار كىيىم-كېچەكتە، ئەرلەر ئەيش - ئىشرەتتە بەسلىشىدۇ.

▲ باللار ئەخلاقنى ئائىلىدىن، ئەقىلنى مەكتەپتىن، سۆزلەشنى جەمئىيەتتىن ئۆگىنىدۇ. ئاندىن قانداق ياشاشنى ئۆزى بەلگىلەيدۇ.

▲ئەدەبىياتىمىزدىكى «خەۋەر يازىدىغان شائىر» لار ۋە قەسىدىچىلەر شېئىرىيەت كوچىسىدىكى تىلەمچىلەردۇر.

▲تارىختىن مەلۇمكى، بىلىملىكلەر ئۈچەنلەشكەن دەۋردە ھۆكۈمرانلارنىڭ قىلىچىدىن دائىم قان يۇراپ تۇرىدۇ.

- قۇربان ئابلىمىت

ئاپتور: يېڭىشەر ناھىيە يامانيار يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

ئەقىل ئۈنچىلىرى

▲يۈرەكلىك گەپ قىلىشقا بولمىغان يەردىن يۈرەكلىك ئىش قىلىدىغان ئادەمنى تاپماق قىيىن. ئەركىن پىكىر يۈرگۈزەلمىگەن ئادەملەردە ئىجادچانلىق روھى بولۇشى تەس. چۈنكى ئادەملەر ماشىنا ئادەمنى ياساپ ئۈنىڭدىن پايدىلاندى، لېكىن ھازىرغىچىلىك بىرەر ماشىنا ئادەم بىرەر يېڭى كەشپىياتنى بارلىققا كەلتۈرۈپ باقمىدى.

▲ تۈتالمساڭ ھەلقۇم يېرىدىن،
ۋەھشي يولۋاس بولۇر بىچارە.
تۈتالمساڭ ئاجىز يېرىدىن،
توشقان جېنىدا قىلار ئاۋارە.

▲مەيلى نىمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئالىيجاناب غايە - ئېتىقادىڭنى يوقاتما. سەپسەتە چىقارغان تەتۈر قۇيۇن، قۇم-بورانلار ھامان توختايدۇ. كارۋانلارنىڭ قۇملۇقلاردا بوران چىققاندا تۆگىسىنى چۆكتۈرۈپ قىمىر قىلماي جىم تۇرۇۋېلىشىمۇ چولڭ بىر ھەقىقەت.

▲قىلماقچى بولغان ئىشلىرىڭنى ئاز ئويلا، قىلغان ۋە قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭنى كۆپ ئويلا، شۇنداق قىلساڭ قىلماقچى بولغان ئىشلىرىڭ ئاسانلىشىدۇ.

▲ ئېتىقادسىز ئادەم قەسەمگە ئۇستا، ۋەدىگە ماھىر، ئالداشقا قادىر كېلىدۇ.

▲قىلىچ ھېچقاچان سازغا تەسلىم بولمايدۇ.

▲ سېنىڭ قانداق ئادەم بولۇشىڭ تۇرمۇشنى نېمىگە ئوخشىتىشىڭ بىلەن باغلىق.

- مۇھەممەتجان ئابدۇغېنى

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە خەلق قورالىق بۆلۈمىدە

تۇيغۇ پەرىشتىسى

▲نوچى بولۇش ئۈچۈن ئۇ ماڭغان يول بىلەن مېڭىپ ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ كېتىش ھاجەت ئەمەس، يېڭى بىر يول بىلەن مەنزىلگە ئۇنىڭدىن بۇرۇنراق بارساق بولۇۋېرىدۇ.

▲ ئالداش ئالدانغانلارنىڭ نورغۇن ھەسرەتلەردىن كېيىن ئېرىشكەن پاتېنت ھوقۇقى.

▲ ناۋادا مەن كومپاس بولۇپقالغان بولسام ئىدىم، بايلىق ئىزدىگۈچىلەرگە ئۆزىنىڭ كالللىسىنى كۆرسىتىپ بەرگەن بولار ئىدىم.

▲تارىختىن مەلۇمكى، ئۆز تەقدىرىنى يېڭى مەدەنىيەت يارىتىشقا ئەمەس بەلكى ناخشا-ئۇسسۇل سەنئىتىگە باغلىغان مىللەت، ئاقىۋەتتە باشقىلارنىڭ كۆڭۈل خۇشى ئۈچۈن خارابلىشىدىغان قونچاقتۇر.

▲بىر ئالىم بىر ئېشەككە ئون يىل دەرس ئۆتكەندى، ئېشەك يەنىلا ھاڭراشتىن باشقىنى بىلمىدى. بىر ئىت بىر كىچىك بالىنى قورقۇتۇپ قويغاندى، ئۇ شۇ كۈندىن ئېتىبارەن شۇ مەھەللىدىن تاياق كۆتۈرۈپ ئۆتىدىغان بولدى. دېمىسىمۇ ئادەملىك بىلەن ھايۋاننىڭ پەرقى بەكلا كىچىك يەردە.

- ئەلى روزى تەركي

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش — قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىگىلىك 3-دىۋىزىيە 53-پولك (مارالبېشى - پىچاقچى ناھىيىسى) دوختۇرخانىسىنىڭ ۋراچى

تەپەككۇر مېۋىلىرى

▲بىر كىشىنى چۈشەنمەي ھەسەت قىلىش ھەسەت قىلغۇچىنىڭ بىلىمسىز - نادانلىقىنى، چۈشىنىپ ھەسەت قىلىش قارشى تەرەپنىڭ ھەقىقەتەن قالتىسلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

▲يېڭىنى ئالماشتۇرمىغىچە كونىنىڭ كونىلىقى چانمايدۇ.

▲تويىنىڭ مۇھەببەتنىڭ گۆرىگە ئايلىنىپ كېتىشىدىكى سەۋەب - قەلبلەر ئىنتىلىشىنىڭ قەلبلەر كونتروللۇقىغا ئورۇن بوشاتقانلىقىدىندۇر.

▲جەمئىيەت تەرەققىي قىلغانسېرى «دوست» سۆزى بىلەن «تونۇش» سۆزى ئۆزئارا يېيىشىپ كېتىدۇ. «دۈشمەن» سۆزى بولسا «رىقابەتچى» سۆزىگە ئورۇن بوشىتىدۇ.

▲ كىچىكىدىن ئاتا-ئانىسىنىڭ قويۇقىدىن چىقماي ئەگىشىپ يۈرۈيدىغان رايىش باللارنىڭ كەلگۈسىدىمۇ ئاتا-ئانىسىنىڭ كەينىدىن چىقماي «تىرىكچىلىك قىلىدىغان» بېقىندى بالا بولىدىغانلىقىنى بىلسە ئىدى ، ياش ئاتا-ئانىلار ئاشۇ «ياۋاش-يۇمشاق» پەرزەنتلىرىدىن ھەرگىزمۇ پەخىرلەنمىگەن بولاتتى .

▲ ياخشى خىسلەتلىرىمىزنى ئۆزىمىز قازىمىز ، يامان خىسلەتلىرىمىزنى باشقىلار قازىدۇ .شۇڭىمۇ جاھاندا ياخشىلىقتىن يامانلىق ،گۈزەللىكتىن رەزىللىك كۆپ .

▲ باشلانغۇچ ،ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىق تېزلا ئۇنتۇلۇپ كېتىدۇ ،ئالىي مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىق مېھرى بولسا ئۆلگۈچە ئۇنتۇلمايدۇ .بۇ بەلكىم ئالدىنقىلىرىنىڭ يېنىمىزدىلا ، كېيىنكىلىرىنىڭ يىراق-يىراقلاردا بولغانلىقىدىندۇر .

▲ چۆچەكلەردىكى تۇرمۇش نېمىشقا شۇنچە گۈزەل ،تاتلىق ؟چۈنكى ئۇنىڭدا ئارزۇ-ئارمان ، ئىنتىلىش يېزىلغان .ھېكايە نېمىشقا شۇنچە ئاچچىق ؟ چۈنكى ئۇنىڭدا رېئاللىق يېزىلغان .

▲ ئادەمئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانىنىڭ شەيتانىنىڭ دامىغا چۈشىشى ئىنسانىيەتنى بارلىققا كەلتۈرگەن بولسا ،ئىنسانلارنىڭ شەيتانىنىڭ دامىغا چۈشىشى قىيامەتنى يېقىنلاشتۇرماقتا .

- ئايگۈل تۇرسۇن

ئاپتور : يېڭىسار نامىيە توپلۇق يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ فىزىكا مۇئەللىمەسى

ئاياللىق ئىلتىجالىرى

▲ تارىخ ئاجىزلارنىڭ تەقدىرىنى كۈچلۈكلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزىدۇ .پەقەت كۈچلۈكلەرلا ئۆز تەقدىرىنىڭ تۆمۈرچىسى .

▲ ئاياللىرى ھاماقەت مىللەتنىڭ ئەرلىرى ھىيلە-مىكىرگە ئۇستا كېلىدۇ .ئەرلىرى ھاماقەت مىللەتنىڭ ئاياللىرى بۇزۇق - پەسكەش كېلىدۇ .

▲ ئايالى دىتسىز ئەر ئاسان قېرىيدۇ ،ئېرى دىتسىز ئايال ئاسان يولدىن چىقىدۇ .

▲ ئاياللار ھېيىقتۇدەك ئەرلەر قالمىغاچقا ، ئاياللار ھايا پەردىسىنى يىرتىپ تاشلىماقتا .

▲ ئەرنىڭ شىجائىتى ئايالغا ئايال بولۇشنى ئۆگەتسە ،ئايالنىڭ مۇلايىملىقى ئەرگە ئەرلىك خاراكتېر ئاتا قىلىدۇ .

▲ ئاياللارنىڭ بۇزۇلۇشى ئائىلىنى ۋەيران قىلسا ،ئەرلەرنىڭ بۇزۇلۇشى پۈتكۈل دۇنيانى ۋەيران قىلىدۇ .

▲ ئاياللار پەسكەش ئەلدە ئەخلاق بۇزۇلسا ، ئەرلەر پەسكەش ئەلدە ھەممە نەرسە بۇزۇلىدۇ .

▲ ئەركىشى دۇنيانى لايىھىلىسە ،ئايال كىشى ئەرنى لايىھىلەيدۇ .

▲ سەن ئاۋۋال ئايالىڭغا ئۇنىڭ «ئايال»لىقىنى ھېس قىلدۇر ،ئاندىن ئۇ سېنىڭ «ئەر»ئىكەنلىكىڭنى ئېيتىپ بېرىدۇ .

▲ ئاياللارنىڭ بەختسىزلىكى - كۆڭۈلدىكىدەك ئەر بىلەن تۇرمۇش قۇرالمىغانلىقىدىن بولسا ، ئەرلەرنىڭ بەختسىزلىكى ئۆزلىرىنىڭ دىتسىزلىقىدىن بولىدۇ .

▲ ئاياللار ئەرلەرنىڭ كۆڭۈل خۇشلۇقىغا ئايلىنىپ قالغاندا ، ئەرلەر ئاياللارنىڭ ئويۇنچۇقىغا ئاي-لىنىپ قالىدۇ .

- ئايىمنىسا سۇلايمان

ئاپتور :خوتەن مائارىپ ئىنستىتۇتى ئوقۇغۇچىسى

ئاياللار ھەققىدە ئاچچىق ئويلار

▲ ھازىرقى ئوبيېكتىپ شارائىتتا پاھىشىلەرنى مۇنداق ئۈچ تەبىقىگە يىغىنچاقلاش مۇمكىن .ئۇلار :

1 .تۇرمۇش ئېھتىياجى ياكى جەمئىيەتنىڭ قىستىشى سەۋەبىدىن تېنىنى سېتىپ جان بېقىۋاتقانلار . بۇلار ئىپتىدائىي پاھىشىلەر تەبىقىسىگە مەنسۇپ .

2 .ئۆزى ئارزۇ قىلغان مۇددىئاغا يېتىش ئۈچۈن ياكى ئۆزىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى تىكلەش ئۈچۈن گۈزەل ھۆسنى -جامالى ۋە ئاجايىپ ناز-كەرەشمىلىرى بىلەن ھوقۇقدارلار ،سىياسىيئونلار ۋە پۇلدارلارنى ئازدۇرۇۋاتقانلار .مانا بۇلار سىياسىي پاھىشىلەر تەبىقىسىدىكىلەردۇر .

3 . «غايەڭ بولمىسىمۇ ،ئېتىقادىڭ بولمىسىمۇ ، جەمئىيەتتە ھېچقانداق ئورنۇڭ بولمىسىمۇ مەيلى ، لېكىن خەجلەيدىغانغا پۇلۇڭ ،ئوينايدىغانغا ئاشناڭ بولسىلا بولدى»دەيدىغان ماڭقۇرتلار بولۇپ ،بۇلار زامانىۋى پاھىشىلەردۇر .

▲ ئاياللار بىرى زىيادە سەزگۈرلۈكتىن ،يەنە بىرى زىيادە گومۇشلۇقتىن بەختسىزلىككە ئۇچرايدۇ .

- ياسىنجان ئۆمەر

ئاپتور :پىچان نامىيە تۇيۇق يېزا 1-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇر ئۇۋاقلىرى

▲ شەھەرلىكلەر يەرشارىلاشتى ،يەرشارى تارلاشتى ،دېھقانلارچۇ ؟بىز (شەھەرلىكلەر)دىن يىراقلاشتى .مانا بۇ ھەقىقىي كرىزىس ،چىن پاجىئە .

▲ ئىدىيە - ئېتىقادىڭ باشقىلار تەرىپىدىن «مونوپول»قىلىنسا ،سەن قۇلغا ئايلىنىسەن .

ئىدىيە-ئېتىقادىڭ ئۆزۈڭ تەرىپىدىن «مونوپول» قىلىنسا ، «دونكىخوت»قا ئايلىنىسەن ،خالاس .

- ئادىل ئالماس

ئاپتور : ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى قانۇن-ئىقتىساد فاكۇلتېتى ئوقۇغۇچىسى

ئەقىل ئۈنچىلىرى

▲ دۇنيادا ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئارزۇلار ئۈچۈن ياشاش ئۆزىنى ئاستا-ئاستا ئۆلتۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس .

▲ كىشىلەر ئادەم قىلالىغانى ئادەم قىلالايدۇ دېيىشىدۇ .ئەمەلىيەتتە بۇ پۈتۈنلەي خاتا گەپ . ھەرقانداق كىشى پەقەت قۇربىتى يەتكەن ئىشنىلا قىلالايدۇ .

▲ ئادەمگە ئىلاھلىق (مەڭگۈ خاتالاشماسلىق) تەلىپىنى قويۇش بىزنى ئادەمدىنمۇ ،ئىلاھتىنمۇ يىراقلاشتۇرۇپ قويىدى .

▲ يامان ئاقىۋەتلا بىزگە ياخشى تەربىيىنى ئېتىراپ قىلغۇزالايدۇ .

▲ باشقىلارنىڭ قايغۇ-ئازابلىرىدىن بىئارام بولۇۋاتقان چېغىمىزدىلا ئىنسانىنىڭ باشقىلار ئۈچۈن ياشايدىغانلىقىنى ھېس قىلىشقا باشلىغان بولىسەن .

▲ قۇتۇلۇش مۇمكىن بولمايدىغان رېئاللىق دەل بىزنىڭ ئۇنى ئۆزگەرتىش ئىقتىدارىمىزنى سىناش ئۈچۈندۇر .

▲ يول يوق يەردە يول بار ! - مانا بۇ غالىبلارنىڭ شوئارى .

▲ مىللىي ئىپتىخار ھەرگىزمۇ ئۆتمۈش بىلەن شۇنداقلا ئاجايىپ-غارايىپ گۈزەل كەلگۈسىدە ئەمەس ، بۈگۈندە ،ھازىرنىڭ ئۆزىدە دۇنيانى ئېتىراپ قىلدۇرۇۋاتقان نەتىجىدۇر ۋە بۇنداق ئۇلۇغۋار نەتىجىلەرنى روياپقا چىقارغان ۋە چىقارغۇچى جانلىق روھتۇر .

▲ ئادەم ئۆزىدىن باشقا ھەممە نەرسىنى يېڭەلەيدۇ .

▲ قەلەم ئەھلىنىڭ مەغلۇبىيىتى ئۆز ھېسسىياتىنى خەلق ھېسسىياتىدىن ئۈستۈن قويۇشتىن باشلىنىدۇ .

▲ بىز ياشاۋاتقان دۇنيا بىزدىن كۈچ-قۇۋۋەتكە يەنى ھاياتلىق رىقابىتىدە پۈت تىرەپ تۇرالىغۇدەك كۈچ ، مەغلۇبىيەت-ئازابلارغا چىداشلىق بېرەلىگۈدەك سەۋر-تاقەتكە ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ .

▲ ئىلغارلىق بىر خىل ئالدىدا مېڭىش سالاھىيىتى بولۇپلا قالماي ، ئالدىدا مېڭىۋاتقانلاردىن ئىجادىي قوبۇل قىلىش ماھارىتىدۇر .

▲ ئەگەر بىز پەرزەنتلىرىمىزنىڭ كۆزىدىن يېڭى ھاياتنىڭ نۇر-جۇلاسىنى كۆرەلمەي كىشىنىڭ ئىچىنى سىقىدىغان بىر خىل خىرەلىك ۋە ئازابنى كۆرسەك ئۇ چاغدا بىزنىڭ كۆزىمىزدىكى ئۈمىد ئاللىقاچان يوقالغان بولىدۇ .

▲ ئانىنىڭ ياكى ئانا بولغۇچىنىڭ خاتالىقى نەچچە ئەۋلاد ئادەمنىڭ خاتالىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ .

- ئابدۇرەھمجان يۈسۈپ ئۈمىد

ئاپتور :يوپۇرغا ناھىيە 1-ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

قايىللىق تۇيغۇلىرى

▲ ھەرقانداق بىر مۇھەررىر «شىنجاڭ مەدەنىيتى»ژۇرنىلى مۇھەررىرلىرىگە ئوخشاش ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلالىغان بولسا ئىدى ،ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدا (نۆۋەتتە)گۈللىنىش ۋەزىيىتى شەكىللەنگەن بولاتتى .

▲ بىزدە يازغۇچى - شائىرلار ناھايىتى كۆپ . ئەمما ئەدەبىياتقا چىن ئىشتىياقى بىلەن ئۆزىنى ئاتىغانلار تولىمۇ ئاز .بىزدە مۇھەررىرلەر كۆپ .ئەمما بۇ مۇقەددەس مەسئۇلىيەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغانلار ئاز . قاچانكى نەشرىيات خادىملىرىمىز «شىنجاڭ مەدەنىيتى »ژۇرنىلى مۇھەررىرلىرىدەك ئۆز مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلىدىكەن ،ئۇيغۇر ژۇرنالچىلىقىدا «ھەممە ئېقىملار بەس-بەستە سايراش »ۋەزىيىتى بارلىققا كېلىدۇ .

▲ ھەرقانداق مۇھەررىر «شىنجاڭ مەدەنىيتى» ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرلىرىدەك ئاپتورلارنىڭ بىر جۈملە ئەسىرىگىمۇ ئېتىبارسىز قارىماي ، ئەجىر-مېھنىتى ۋە قان-تەرىنى سىڭدۈرۈدىكەن ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا چوقۇم باھادىر يازغۇچىلار يېتىشىپ چىقىدۇ .

- ئابدۇللا روزىمۇھەممەت

ئاپتور : قاراقاش ناھىيە كاۋاك يېزا خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كادىرى

پارچىلار

▲ رەزىللىك ھەقىقەت تونىغا ئورالغان .ئۇ رەزىللىك بايرىقىنى ھەقىقەت ھاسىسىغا تايىنىپ كۆتۈرىدۇ (چىقىرىدۇ) .شۇڭا ئۇ بىزگە بۈيۈك ھەقىقەتتەك كۆرۈنىدۇ .

▲ ئەگەر سەن سۆيۈش مەقسىتىدە ئىككى كىشىنى سىلىشتۇرغان بولساڭ ، ئۇ چاغدا ھەر ئىككىسىنى چىن دىلىڭدىن سۆيمىگەن بولىسەن .

▲ ۋاقىتنىڭ قىممەتلىكى ئۇنىڭ ئارقىغا ياناماسلىقى ۋە پۇلغا سېتىلماسلىقىدا .

▲ بىز ئۆزىمىزدىكى نەرسىلەرنى باشقىلارنىڭ قولىدا كۆرگەندە ئۇنىڭ نەقەدەر گۈزەللىكىنى ھېس قىلىمىز .

▲ دېھقانلارنىڭ قولىدىكى قاداقلارنى كەتمەن سالغان (پەيدا قىلغان) ،دىلىدىكى قاداقلارنى بولسا ئۇ ھەقسىز ،مىننەتسىز بېقىپ كېلىۋاتقان ئاقسۆڭەكلەر

قالدۇرغان .

▲ گۈزەللىك ئىنسانلار قوغلىشىپ ،مەنىسىنى بىلمەي ئۆتۈپ كېتىدىغان پەلسەپە .

▲ ۋىجدان سوتىدا ئاقلانمىغانلار ھەقىقىي جىنايەتچىلەردۇر .

▲ سۇ تېنىڭنى پاكلىسا ، ياخشى ئەسەر بېسىلغان گېزىت-ژۇرنال روھىڭنى پاكلايدۇ .

- ھاشىمجان رەھمەت

ئاپتور : ئاقتۇ ناھىيە 1-ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3-يىللىق 5-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تۈن تىۋىشلىرى

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنى نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئۇلۇغلاپ ،تالىشىپ ئوقۇيمىز ؟چۈنكى ئۇنىڭغا دېھقانلارنىڭ دۇئاسى سىڭگەن .

▲ ئاتاڭنىڭ ئۆلۈمىنىڭ سەۋەبىنى بوۋاڭنىڭ تارىخىدىن ئىزدە .

▲ نادانغا قورال تۇتقۇزساڭ ئالىمنى ئاتىدۇ .

▲ رىقابەتچىڭنى دۈشمىنىم دەپ تونۇدۇڭمۇ - يېڭىلگىنىڭ شۇ .

▲ تارىختىن مەلۇمكى ، ئادالەت بولمىغان جەمئىيەتتە قانۇن ئاجىزلار ئۈچۈن تۈزۈلۈپ كۈچلۈكلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ .

▲ نادان كىشى باشقىلارنىڭ كەمچىلىكى ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى كۆز-كۆز قىلىدۇ . دانا كىشى بولسا باشقىلارنىڭ كەمچىلىكى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى تۈزىتىدۇ .

▲ پۇشايمان - يېڭىلىشىنىڭ ئاق بايرىقى .

▲ ئىككى خىل ئادەمنى يالغان سۆز بىلەن ئالدىيالايسەن : بىرى ئاشىقنى ، يەنە بىرى نامراتنى . چۈنكى ھەر ئىككىلىسى موھتاج بولغۇچىدۇر .

▲ ئەر-ئاياللار باراۋەرلىكى كۆچەپ تەكىتلىنىۋاتقان بۈگۈنكى جەمئىيەتتە ئاياللىڭنى باشقۇرمىساڭ پەرزەنتلىرىڭ ، ئاياللىڭنى باشقۇرساڭ ئائىلەڭ بۇزۇلىدۇ .

▲ ئانىنىڭ دۇئاسى ئوغۇلغا كۈچ - قۇۋۋەت بەرسە ، ئانىنىڭ دۇئاسى ئەقىل-پاراسەت بېرىدۇ .

▲ باشقىلارنىڭ خاتالىقىغا بىرىنچى قېتىم يول قويۇش ئاقىلانىلىق ، ئىككىنچى قېتىم يول قويۇش ئادەمىيلىك ، ئۈچىنچى قېتىم يول قويۇش نادانلىقتۇر .

▲ ئانا چىدىغان خورلۇققا ئاتا چىدىمايدۇ .

▲ قورۇ تېمى ئېگىز ئائىلىنىڭ ئوغرىسى كۆپ بولىدۇ .

▲ «مەدەنىيەتلىشىش»نىڭ قايسى دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى ھېس قىلالمىساڭ ،كۆزۈڭنى چوڭ ئېچىپ ئاياللار دۇنياسىغا يوشۇرۇنچە نەزەر سال .

▲ قورقما ،ئەڭ كۆپ داۋراڭ سالىدىغانلار ئەڭ تېز مەغلۇپ بولغۇچىلاردۇر .

▲ «ئەتە»نىڭ غېمىنى بۈگۈن قىلىش ئاقىلانىلىق ، «ئەتە»نىڭ ئۆزىدە قىلىش تەۋەككۇلچىلىك ، «ئەتە»نىڭ ئۆزىنى خۇشال ئۆتكۈزۈش غەلىبە .

▲ ئۆزۈڭدىن يۇقىرىدىكىلەرگە ئەقىل كۆرسىتىشكە ئالدىرىما ،بولمىسا ئاسانلا دۈشمەنگە ئايلىنىسەن .

- قاسىمجان ئەمەت

ئاپتور : ئاقتۇ ناھىيە بارىن يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر تەرمەچىلىرى

▲ كېچىكىپ كەلگەن ئەقىل-پاراسەت ئوڭۇشسىز شارائىتتا يېتىلگەن مەغلۇبىيەت تەجرىبىلىرىنىڭ ئىنكاسىدۇر .

▲ نائەھلىلەر ۋە قورقۇنچاقلار كۆپەيسە ،ھېچكىم ھېچكىمگە ئىشەنمەيدىغان بولۇپ كېتىدۇ .

▲ بىزارلىق تۇيغۇسى روھىي جەھەتتىكى قېرىلىقنىڭ ئالامىتىدۇر .

▲ چىن دوستلۇقنى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىن ئىزدەش - ئاقىللارنىڭ ئىشى .

▲ لاچىن پەرۋاز قىلىدۇ كۆكتە ،
كۆپ سايرىغان قۇشلار قەپەستە .

- ئابلىمىت ئىبراھىم

ئاپتور :يېڭىشەھەر ناھىيە ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ ئاشپىزى

تەپەككۇر تەرمىلىرى

▲ ئەرلەرنىڭ نامەردلىشىشى ،ئاياللارنى ئۆز تېنىگە موھتاج قىلىدۇ .

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنى كۆرسىڭىزلا «مەدەنىيەت» ئوقۇمىنىڭ نېمىلىكىنى چۈشىنىسىز .

▲ ئەخلاق بىلەن سەممىيەتنىڭ بازىرى كاساتلاشقىنى يوق ،ئىنسانلىق مەرتىۋە ۋە ئەقىدە كاساتلاشتى .

- مۇھەممەتئېلى باران

ئاپتور : ئاقتۇ ناھىيە پىلال يېزا يۇقىرىقى ئاقتېچى كەنتىدە ، دېھقان

ئايتۇرسۇن قىزنىڭ تۇنجى تەپەككۇرى

▲ ساختىلىق ئۇلۇغ نەرسىلەرنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنغان بولسا، بىزنىڭ ئۇنى پەرق ئەتمىكىمىز ناھايىتى قىيىنغا توختايدۇ.

▲ مائارىپىمىزدىكى ئەڭ چوڭ خاتالىق — ئۆزىنى تونۇش تەربىيىلىگەنلەرنى سەبىيلەرنى تەربىيىلەشكە قويۇشتىن ئىبارەت.

▲ ھەرقانداق بىر ئىش قۇربان بېرىش بەدىلىگە كېلىدۇ. گەپ شۇيەردىكى، سەن قۇربان بېرىش ئارقىلىق قانداق يېڭى نەرسىگە ئېرىشتىڭ؟

— ئايتۇرسۇن ئابدۇللا

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە 1-ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3-يىللىق 5-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

ھايات تەلقىنلىرى

▲ بىلىش ئادەمنى ئىككىلا يولغا باشلايدۇ: بىرى سائادەت يولى، يەنە بىرى ئاپەت يولى.

▲ يۇمىلاق شەھەر، يۇمىلاق بازار، يۇمىلاق ئۈستەل يىغىنى، يۇمىلاق، يۇمىلاق... گويا ھەممە نەرسە يۇمىلاق، ھەتتا ئادەملەرمۇ...

ھوقۇقنىڭ سىمۋولى مۆھۈر — تامغىلارمۇ؟...

▲ بۇرۇن «ئېغىز يۇگرۈكى باشقا، پۇت يۇگرۈكى ئاشقا» دېيىلەتتى. ھازىر — «گەپ ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بولسا «ئېغىز يۇگرۈكى ھەم باشقا ھەم ئاشقا ھەم تاجغا» بولدى. لېكىن «پۇت يۇگرۈكى بولسا ئاشقا» تېخى بولمىدى. ئىشەنمىسىڭىز دېھقاندىن سوراڭ.

▲ دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنى دۆلىتىمىزنىڭ ھەممە يېرىدە ئوخشاش، لېكىن ئىجرا قىلىنىشى ئوخشاش ئەمەس. «تەرەققىيات» تىكى پەرق بەلكىم شۇنىڭدىن بولسا كېرەك.

— ئابدۇرېھىمجان ئابلىز

ئاپتور: يەكەن ناھىيە ئىشقول يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

ھايات ھەقىقەتلىرى

▲ ھايات قىسمەتلىرىدىن شۇنەرسە ئايان بولدىكى، بىزنىڭ دۈشمىنىمىز ئۈچ تۈرلۈك: بىرى، ئۆزىمىز، لاياقەتلىك ۋە مەڭگۈلۈك دۈشمەن؛ ئىككىنچى بىرى ئەۋلادلىرىمىز، لاياقەتسىز ئەمما ئىنتايىن خەتەرلىك دۈشمەن؛ ئۈچىنچىسى بولسا باشقىلار، ئۇلار ھەمىشە بىزگە پۇتلىكاشاڭ بولىدۇ.

▲ قۇللۇق ئورنىغا چۈشۈپ قالغانلار ئۈچۈن مەۋجۇدلۇق، خىرامان يۈرگۈچىلەر ئۈچۈن كەلگۈسى مەۋجۇد بولمايدۇ.

▲ يالغانچى ئادەم «ئەتە» نى ئەڭ كۆپ ئىشلىتىدۇ.

▲ تەپەككۇرنىڭ مېغىزى ئەقىدە-ئېتىقادتۇر. بۇ «مېغىز» غا ئېرىشىش ئۈچۈن بىلىمدىن ئىبارەت قاتتىق تاش تولىمۇ زۆرۈر.

▲ ئېتىقادسىز ئادەمنىڭ دۈشمىنى بولمايدۇ.

▲ كۆتۈش دەقىقىلىرىگە يوقاتقانلىرىمىزنىڭ ئىسمى يېزىلغان.

▲ بىر قەۋمنى ئۈمىدسىزلىك قاپلىسا ھەممەيلەن شەخسىيەتچىلىشىپ كېتىدۇ.

▲ ئەخلاقنىڭ تراگېدىيىسى — ھالاكەتتىن ئالدىن بېرىلگەن سىگنال.

— ئابدۇرېھىم قادىر

ئاپتور: لوپ ناھىيە ناۋا يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇردىن تامچىلار

▲ ھەقىقەت كۈچلۈكلەرنىڭ قولىدا.

▲ ئەل ئوڭشالغىچە ئەسىر ئۆتەر.

▲ ھوقۇق — ئازابلىق لەززەت.

▲ تارىختىن مەلۇمكى، مەھكۇم ئەلنىڭ خائىنى ئەزىز بولىدۇ.

▲ ئاجىزنىڭ تەقدىرى كۈچلۈكنىڭ قولىدا، كۈچلۈكنىڭ تەقدىرى تەڭرىنىڭ قولىدا.

▲ تىنچلىق — دوست-دۈشمەننى ئايرىغۇزمايدىغان تۇمان.

▲ خۇشامەت — ئازابلىق ھېجىيىش.

▲ تارىختىن مەلۇمكى، ساختا تەشۋىقاتقا ئېسىلىۋالغان چىرىكلەشكەن ھاكىمىيەت خۇددى تېشى قىزىل، ئىچى سېسىق ئالمىغا ئوخشايدۇ.

▲ پۇت-قولغا سېلىنغان كىشەن يىللاپ، روھقا سېلىنغان كىشەن ئەسىرلەپ.

▲ تارىختىن مەلۇمكى، دىكتاتورا ۋە نەيرەڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنىڭ ھاياتى.

▲ بيۇروكرات جەمئىيەتتە ئادەملەر شاتۇتىغا ئايلىنىدۇ.

▲ كۈچلۈك قۇسۇرچى، ئاجىز خۇدۇكچى.

▲ ھەرقانداق جىگەرلىك ئەرمۇ تۆت نەرسە ئالدىدا ئامالسىز: بىرى سىياسىي، بىرى ئىقتىساد، بىرى جانغا تاقالغان كېسەل، بىرى سەتەڭ ئاياللار ھىيلىسىدىن ئىبارەت.

▲ تارىختىن مەلۇمكى، ئۆز تارىخىدىن نومۇس قىلىدىغانلار ئاۋۋال باشقىلارنىڭ تارىخىنى بۇرمىلايدۇ.

▲ تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىشتىن ئاسان. چۈنكى ئالدىنقىسىغا تەر تۆكۈلگەن بىلەن كېيىنكىسىگە قان-ياش تۆكۈشكە توغرا كېلىدۇ ئەمەسمۇ.

▲ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىگە ھەرخىل تون-چاپان كىيگۈزۈپ، تۈرلۈك ناملار بىلەن چۈشەندۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق، پەقەت باي بىلەن نامراتلىقلا مەڭگۈلۈك تېما.

▲ ھازىربەزى مەتبۇئاتلاردا پۇل ۋە مۇناسىۋەت-لەرگە تايىنىپ ئېلان قىلىنىۋاتقان «ئىلمىي ماقالە»لەر ئىلىم-پەنگە قىلىنغان مەسخىرە ۋە ھاقارەتتۇر.

▲ تارىختىن مەلۇمكى، ھەقىقەتنى سۆزلەپ بېشىغا بالا تېرىۋالغۇچى بۈگۈن ئەخمەق، ئەتە قەھرىمان ھېسابلىنىدۇ.

▲ تارىختىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار نامراتلارنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆلگەن ئەمەسمۇ؟ بۈگۈنكى نامراتلارنى كۆرگىنىمدە ئۇلارنىڭ بىھۇدە ئۆلۈپ كەتكىنىگە تېخىمۇ قاتتىق ئېچىنىدىغان بولدۇم.

▲ ئېتىقاد بىلەن ئىقتىسادتىن ئايرىلغان كىشىدىن ئەخلاق ۋە ۋىجداننى سورىما.

▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى، دۆلەتنى قانۇن ئارقىلىق باشقۇرسا ئاۋامغا پايدىلىق، سىياسەت ئارقىلىق باشقۇرسا مەنسەپدارغا پايدىلىق. سىياسىي مۇتلەق ئۈستۈن جەمئىيەتتە «قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇش» قۇرۇق سۆزدىن ئىبارەت.

▲ بىز ھازىرغىچە نېمىنىڭ ياخشى، نېمىنىڭ يامان؛ نېمىنىڭ ئىلغار، نېمىنىڭ قالاق؛ نېمىنىڭ توغرا، نېمىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئايرىيالماي كېلىۋاتقانلىقىمىزدىنلا، ئىنسانلارنىڭ نەقەدەر بىچارە ئالدانغۇچى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. شۇڭا بىز ھازىرغىچە بىلىپ-بىلمەي قارغايدىغان نەرسىلەرنى ماختاپ، ماختايدىغان نەرسىلەرنى قارغاپ كەلدۇق ئەمەسمۇ؟

▲ قانۇن ئۈستۈن جەمئىيەتتە كىشىلەر قانۇنغا، ھوقۇق ئۈستۈن جەمئىيەتتە مۇناسىۋەت بىلەن پارىغا تايىنىدۇ.

▲ مۇناسىۋەت - بارلىق سىياسەت، قانۇن-تۈزۈم، ئەخلاق-پرىنسىپلارنىڭ قاتىلى.

تارىختىن مەلۇمكى، مۇستەبىت جەمئىيەتتە ئادەمنىڭ سۆزى بىلەن ئىدىيىسى تەتۈر تاناسىپ بولىدۇ.

- قۇربانجان ھېكىم

ئاپتور: موڭغۇلكۈرە ناھىيە 4-ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

ئۈزۈك تىنىقلار

▲ قانۇننىڭ تولۇق بولماي قالغان جايلىرى قانۇن ئىجراچىلىرىنىڭ ئىنسابىنى ئۆلچەشكە قالدۇرۇلغان تارازىدۇر.

▲ كۈنلەمچى - پاكىتسىزلا كېسىم چىقارغۇچى زاسېداتېل.

▲ غۇرۇرلۇق ئايالنىڭ سۆزى غۇرۇرسىز ئەرنىڭ مۇشتىدىن قاتتىق.

- ئەكبەرجان ئەخمەتنىياز ئۇيغۇر ناپىمش

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە كەسپىي - تېخنىكا تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ ئەگەر ھەممىگە ئىنكار قىلىش پوزىتسىيىسى بىلەن باقساڭ ئەتراپىڭدىكى گۈزەللىكلەردىن ھۇزۇر ئالالمايسەن. ئەگەر ھەممىگە زوق-شوق قارىساڭ ئەتراپىڭدىكى پاسىقلىقلارنىمۇ ئوخشاشلا بايقىيالمايسەن.

▲ ئاتىنىڭ قەھرى بالا ئۈچۈن مېھرىبانلىق، ئانىنىڭ سەۋرى بالا ئۈچۈن دۈشمەنلىك.

▲ ئاياللارنىڭ ئانا بولغاندىن كېيىنكى ھاياتى ئۆزى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئېرى ۋە پەرزەنتلىرى ئۈچۈن داۋاملىشىدۇ.

تۇيغۇ بۆلجۈرگەنلىرى

▲ ئىنسان ئاجىز بولسا ھاياتى كۈچلۈكلەرنىڭ ۋە مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. كۈچلۈك بولسا ئاجىزلارنىڭ ھاياتى ۋە مۇھىتىغا تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ.

▲ ئېھتىياج ۋە ئۇنى قاندۇرۇش يولىدىكى كۈرەشنىڭ پەرقى ئاخىرىدا قانائەت ياكى جىنايەتتە ئىپادىلىنىدۇ.

▲ بىز دېيىشنى ئەڭ خالايدىغان سۆزلەرنى ئاسانلىقچە دېيەلمەيمىزيۇ، دېيىشنى خالاپ كەتمەيدىغان سۆزلەرنى ئەڭ ئالدىدا، ئەڭ قىزغىن دېيىشكە ماھىرمىز.

▲ يىغلاش پىسخىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاشنىڭ ئەڭ ئاددىي، ئەڭ ئاجىز ئۇسۇلى.

▲ سەن شەخسىيەتچىمۇ؟ ئۇنداقتا قەلبىڭ ئۆزۈڭ ئۈچۈن تىنماي ئىزدىنىدۇ. سەن ئاق كۆڭۈلمۇ؟ ئۇنداقتا خىسلىتىڭنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىسەن. سەن كەمتەرمۇ؟ ئۇنداقتا باشقىلار تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىشقا تەقەززاسەن. سەن ماختانچاقمۇ؟ ئۇنداقتا رەشك ۋە رىقابەتكە مەنبە بولىسەن.

- ھەلىمە مەھمۇت

ئاپتور :يېڭى ناھىيە تۈېۋق يېزا پەنجەن باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمەسى

ئاچچىق تىنىقلار

▲ كېچىنىڭ ئۇزۇن ياكى قىسقىلىقىنى بىتاب بولغاندا ھەقىقىي ھېس قىلىسەن .
▲ ئىنسان ئۆلۈمدىن باشقا ھەرقانداق ئىشقا باھانە-سەۋەب كۆرسىتىپ كەلدى .
▲ ئىنساننىڭ ئېرىشەلمىگەن نەرسىسى ئەڭ قەدىرلىك بىلىنىدۇ .
- مەمتىمىن ھېكىم

ئاپتور : ئاقتۇ ناھىيە بارىن يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ ئەمەلدارلار چىرىگەنسېرى گالۋاڭلىشىدۇ .
خەلق نامراتلاشقانسېرى نادانلىشىدۇ .
▲ مەنسەپدارلار ئادىل بولسا قانۇن مۇقەددەس بولىدۇ ،رەزىل بولسا قانۇن چاكىنىلىشىدۇ .چاكىنا قانۇن بىلەن باشقۇرۇلغان دۆلەت - رەزىللەرنىڭ ئىشرەتخانىسىدۇر .
▲ ھۆكۈمەت ئىشلىرىدىكى يالغانچىلىق - جىنسىي مۇناسىۋەتتىن كەلگەن ئەيدىز كېسىلىدەك دەسلەپكى خۇشاللىق ،ئاقىۋىتى ئېچىنىشلىق .
▲ سەتەڭ گۈزەللىكىنى يوقاتقاندا گىرىمگە تەشنا .
مەنسەپدار پاكلىقىنى يوقاتقاندا يالغانغا ئاشنا .
▲ «ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى ئەمەلىيەت»مۇ ياكى «باشلىقلارنىڭ پەرمانى»مۇ ؟ئالدىنقىسى تەشەببۇس قىلىنىدۇ ، كېيىنكىسى ئىجرا قىلىنىدۇ .
▲ تەبىئەت غەزەپلەنسە گۈزەللىكىنى يوقىتىدۇ ،
پادىشا غەزەپلەنسە - ئادالەتنى تۆگىتىدۇ .
▲ قار-يامغۇر تەبىئەتنى كۆكلىتىدۇ ،
ئالىم - شائىرلار جەمئىيەتنى يېتەكلەيدۇ ،
سىياسىيئونلار جېدەلى ئۇرۇشنى كەلتۈرىدۇ .
▲ مەنسەپدارلىق تاجىسىنى كىيىپلا غادايغىچە ، مەنسەپكە ئېرىشىش يولىدىكى پەسكەشلىكىڭنى ئويلىغىن ،شۇندىلا ئۆزۈڭنىڭ كىملىكىڭنى بىلەلەيسەن .
▲ رەقىبى ئالدىدا ياش تۆككەن كىشى - ئۆمرىنى ئاخىرلاشتۇرغان بولىدۇ .
▲ ھەققانىيەت ئۈچۈن يىقىلساڭ خەلقىنىڭ قۇچىقىغا چۈشىسەن ، رەزىللىك ئۈچۈن يىقىلساڭ تاپىنىغا .
▲ تارىختىن مەلۇمكى ، قورسىقى ئاچ بوۋاقنى پەپىلەپ ئۇخلاتقىلى بولمىغىنىدەك ،ئويغانغان خەلقنى ئالداپ توختاتقىلى بولمايدۇ .
▲ جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ مۇقەددىمىسى دېھقانلاردىن باشلىنىپ مۇشتۇمزور پومېشچىك ، زالىم بەگ - تۆرىلەرنىڭ تاجۇ-تەختىنى ۋەيران قىلغانىدى .
دېھقانلارنىڭ قېنىنى شوراۋاتقان پارازىتلار ھېلىھەم ئاگاھ بولۇڭلار !
▲ زۇڭلى ۋېن جىياباۋ «بەش يىلدا دېھقانچىلىق بېجى ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ »دېدى .ھالبۇكى ، نامرات رايونلاردا ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرسلىك كىتاب پۇلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇۋېدى ئۇنىڭ ئورنىنى «قوشۇمچە پايدىلىنىش ماتېرىيال پۇلى»ئىگىلەپ كەتتى . دېھقانىنىڭ تەقدىرىمۇ يەنە شۇنداق بولارمۇ ؟
- توختى ناسىر

ئاپتور :قاراقاش ناھىيە كەسپىي-تېخنىكا تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

ئويلار

▲ مەن ئويلايمەن ، بىز خىزمەتچىلەر پۇتبولغا ئوخشايمىز ،بىز دەل تۇرمۇش تەرىپىدىن پاس بېرىلگەن بىر پۇتبول . يەنى تۇرمۇش بىزنى ئىش ئورنى ،ئائىلە ۋە كەسپتىن ئىبارەت ئۈچ قىرلىق مەيداندا پاس بېرىپ قېرىتىپ ۋارتاسىغا كىرگۈزمەكچى .
▲ بەزى كىشىلەر شېئىرلارنى «گۈڭگا» ، «ئەركىن» ، «لىرىك»دېگەندەك چىرايلىقناملار بىلەن سۈپەتلىۋاپتۇ .مېنىڭچە ، شېئىر ئۇنى چۈشىنىپ ھەزىم قىلالىغانلار ئۈچۈن ئوچۇق ، چۈشىنەلمىگەنلەر ئۈچۈن مەڭگۈ «گۈڭگا» . . .
▲ پىچاقنىڭ گاللىشىپ قېلىشى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ تىغىنىڭ ناچارلىقىدىن ئەمەس ،بەلكى ئىشلىتىلمەي تاشلىۋېتىلىشىدىن .
▲ كۆپ خامخىيال سۈرۈش - ئىپتىدائىي تەپەككۇرنىڭ باشلىنىشى ، ئورۇنلۇق خىيال سۈرۈش - ئەقلىي تەپەككۇرنىڭ باشلىنىشى ، ماھىيىتىدىن ، قارشىسىدىن خىيال سۈرۈش - ماتېماتىكىلىق تەپەككۇرنىڭ باشلىنىشى .
▲قايەرنى مەينەتچىلىك قاپلىسا شۇيەردە كېسەللىك باكتېرىيىلىرى ۋە ھەرخىل كېسەللىكلەر كۆپ بولىدۇ .قايەردە ۋىجدانسىزلار ،غۇرۇرسىزلار كۆپەيسە شۇيەرنى ئەڭ بالدۇر جاھالەت باسىدۇ .
ۋەھھابجان قۇربان تەۋرروك

ئاپتور :تاجىك ، ئاقتۇ ناھىيە تار تاجىك مىللىي يېزا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

ئۈنىڭدىن - بۈنىڭدىن تەسىراتلار

▲ ھازىرقى ئادەملەرنى مۇنداق ئۈچ نەرسە

كاردىن چىقىرىۋاتىدۇ :بىرسى زىيادە بېسىم ،بىرى زىيادە ئازادلىق ،يەنە بىرسى بولسا زىيادە ماختاش .

▲زىيالىيلارنىڭ بىچارىلىكى ئالدى بىلەن ئاياللار ئالدىدا ئىپادىلىنىدۇ .

- مەھمۇت روزى

ئاپتور : كېرىيە يېزا ئىگىلىك رادىئو-تېلېۋىزىيە مەكتىپىنىڭ شوپۇرى

كۆڭۈل خاتىرەمدىن

▲غەربلىشىش دېگەنلىك - غېرىبلىشىش دېگەنلىكتۇر .

▲ كىشىلەرگە ھەقىقەت يولىنى كۆرسىتىپ بەرگۈچىلەر توغرا چۈشىنىلمىدىغان ئىش بولسىدى ، ئالدى بىلەن پەيغەمبەرلەر ئەزىيەتلەرگە ئۇچرىمىغان ، پىتنە-پاساتقا قالمىغان ،ھەتتا بەزىلىرى ئۆلتۈرۈلمىگەن بولاتتى .

▲ئانا يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ ئىككى نەرسىگە يەتتىم : بىرى يۇرت قەدرى ، يەنە بىرى بولسا يۇرتۇمدىكى ئىشلارنىڭ تېگى-تەكتى .

▲ مۇمكىن بولسا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى كاۋاپدان ،ئاشخانا ئورنى تالىشىپ جېدەللىشىۋاتقان ، بىر-بىرىنى چانىشىۋاتقانلارنى ،گۆدەك باللىرىمىزنى ئالداپ ياكى باشقا يوللار بىلەن ئىچكىرىگە ئەكېلىپ ئوغرىلىققا سېلىش ئارقىلىق نابۇت قىلىۋاتقان ، ئۇلارنى ھەم ئاتا-ئانىلىرىنى زار قاقشىتىپ جۇدالىق ئازابىغا سېلىۋاتقانلارنى ھەمدە مېھمانخانا - قاۋاقلاردا نومۇسىنى سېتىۋاتقانلارنى بىريەرگەجەم قىلىپ ، ھەپتىسىگە بىرسائەت بولسىمۇ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇپ بەرسەم دەيمەن .

- ئەخمەتجان ئابلىز

ئاپتور : ۋۇخەن ئۇنىۋېرسىتېتى سۇ ئىنشائاتى سۇ - ئېلېكتر قۇرۇلۇشى فاكۇلتېتى 2000-يىللىق 2-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

كۈندىلىك خاتىرەمدىن تەرمىلەر

▲ ساختا شان-شۆھرەت تۇيغۇسىدىن ۋاز كېچىش ئەمەلىيەتكە يۈزلىنىشنىڭ تۇنجى قەدىمى .

▲چەكتىن ئاشقان سىپايىلىق ، كەمتەرلىك ، ئىلمىيلىك ئىنسان خاراكتېرىنى رايىشلاشتۇرۇۋې-تىپ ، ئەركەكلىك - پىكرىي مۇستەقىللىقتىن مەھرۇم قىلىدۇ . «رايىش موللا»لار ئۆز ھەقىقىتىنى باشقىلارنىڭ قەسىدىسىدىن كۈتىدىغان كىشىلەردۇر . ھالبۇكى ، ئۆز ھەقىقىتىنىڭ توغرىلىقىغا ھۆكۈم قىلىش ئەقىل ئىگىسىدىن خەقنىڭ قاش - كۆزىگە قاراپ ئولتۇرماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ .

▲ئۆز ئېتىقادى ،ئۆز يولى ،ئۆز مەيدانىدىن ۋازكەچكەنلەر باشقىلارنىڭ قورغىنىدىكى مەھبۇسقا ئايلىنىدۇ .

▲ جۈرئەت قىلىشنىڭ ئۆزى يېرىم غەلىبە . ئاقمۇەتتىن قانچە قورققانسېرى شۇنداق ئاقىۋەت بىزگە شۇنچە يېقىنلىشىدۇ .

▲ ساپ ئەقىل ، ساپ تەسىرات كىتابتىن مۇستەسنا ھالدا پەيدا بولىدۇ . كىتاب كۆرۈپ بولۇپلا قەلەمنى قولۇڭغا ئالساڭ ، تۆكۈلگەن سىياھتىن پۈتۈپ چىققىنى پۈتۈنلەي سەن ئوقۇغان كىتابلارنىڭ ساقىندى قۇرلىرىدىن ئىبارەت . ھەقىقىي ئىجادىيەت ئىلگىرىكى تەسىراتلار كالللىدىن تولۇق تازىلىنىپ بوقالغاندا ئاندىن پەيدا بولىدۇ .

▲«موسكۋا كۆز يېشىغا ئىشەنمەيدۇ» . شۇڭلاشقا ئۇ 2-دۇنيا ئۇرۇشىدا گېرمانلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمىگەن .

▲بىخۇدلۇق ،ۋاقىتلىق راھەت قوغلىشىش ، كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ ئۆزىنى كونترول قىلالماسلىق - بۈگۈنكى دەۋر ياشلىرىدىكى ئورتاق كېسەللىك .

▲ ئۆزىنى ئەقىل-ئىدراك بۇيرىغان ئىشلارغا مەجبۇرلىيالمىغان ئادەم - مەڭگۈ ئۆز تەقدىرىنىڭ خوجايىنى بولالمايدۇ .

- ۋارىسجان مۇسا

ئاپتور : ئونسۇ ناھىيە گۈلئاۋات يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇر تامچىلىرى

▲ دادامدىن : بۇرۇن «تېلېۋىزور» دېگەن گەپنىڭ «دىلھۇزۇر» دەپ تەرجىمە قىلىنمىغانلىقىغا ئەپسۇسلىناتتىم ، ھازىر «دىلبۇزۇر» دەپ تەرجىمە قىلىنمىغانلىقىغا ئۆكۈنىمەن ،دېگەن ئەپسۇسلىرىنى ئاڭلاپ ھەيران قالدىم .

▲دەريا ئەگرى-توقاي بولغانلىقى ئۈچۈن ھايات يولىغا ئوخشىتىلسا ، ھاياتنى كاپالەتلەندۈرگۈچى سۇ بىلەن تەمىنلىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلۇغدۇر .

▲ئوغۇللارنى ئىككى نەرسە ئاسان بۇزىدۇ : بىرى ، مېھنەتسىز پۇل ، يەنە بىرى ، گۆدەكلىكىدە بەرگەن ۋەدە .

▲ پۇلغا موھتاج ۋاقتىمىزدا پۇل خوجايىن ، ئېرىشكەندە بولسا بىز خوجايىن .

▲ بۇرۇن كىشىلەر ئىككى سورۇندا تەڭ ئىدى : بىرى تەڭرى (خۇدا) ئالدىدا ،يەنەبىرى قەبرە ئالدىدا . ھازىر «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ ئىسسىق بەتلىرىدە تەڭلىشەلەيدىغان بوپتۇ .

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ يۇقىرى نوپۇزغا ئىگە بولۇشىدىكى يەنە بىر سەۋەب شۇكى ،

كىشى كۆپ كۆرۈپ ،ئاڭلاپ سىبىق كېكىرىپ «ھۆ» بوپكەتكەن ئىلان بەتلىرىنىڭ بولمىغانلىقىدا بولسا كېرەك .

- مۇھەممەترەجەپ مەمتىمىن

ئاپتور : چىرا ناھىيە 1.ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 2.يىللىق 2.سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

يۈرەك سۆزۈم

▲ ئارىمىزدىكى ئىختىساسلىق كىشىلەرنىڭ ئازلىقىدىن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنىڭ مۇقاۋىسىغا چىقىدىغان كىشىلەرنى سېغىنىدىغان بوپقالدىم .

▲ ئەگەر پۇلۇم بولسا بانكىغا قويماستىن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى سېتىۋالاتتىم . چۈنكى ئۇ يوقىرى ئۆسۈملۈك تەپەككۇر بانكىسى ئىكەن ئەمەسمۇ !

- ئابلىمىت نوختى

ئاپتور : شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد باشقۇرۇش فاكۇلتېتى 2000.يىللىق 1.سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

«ئۆتنە ئالەم»

▲ كۆلىۋەرمەڭ كۆلكىنى ،
سورىقى بار بىر كۈنى .
توخۇ يېگەن تۈلكىنى ،
بۆرە يەيدۇ بىر كۈنى .
- پاتىمە ئابدۇغەنى

ئاپتور : قەشقەر شەھەر 3.ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇقسىز 3.يىللىق 9.سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ روھىي ساغلاملىقتا ،ۋىجدان يۈكسەكلىكىگە ، ئېتىقاد خاسلىقىغا ئېرىشمەكچى بولساڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنى ئوقۇغىن .

▲ ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ تەقدىرى ئالىملار ۋە ساتقىنلار بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان بولىدۇ .

▲ بۈگۈنكى دۇنيا ۋەزىيىتى شۇنى كۆرسەتتىكى ، ئاجىزلار بۈرۈن كۈچلۈكلەر تەرىپىدىن قورال-ياراغ ئارقىلىق تاجاۋۇزچىلىققائۇچرىغان بولسا ، بۈگۈن مەدەنىيەت ، تىل ، ئىدېئولوگىيە تاجاۋۇزچىلىقىغا ئۇچراۋاتىدۇ . بۇنداق تاجاۋۇزچىلىقتا ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى غەرب دۇنياسى بىر جانلىق مىسال .

▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى ، پۇت-قولغا سېلىنغان كىشەندىن ئىدىيىگە سېلىنغان كىشەن ئەڭ پاجىئەلىك بولىدۇ .

- نۇرغۇن پەيزۇللا

ئاپتور : ئاتۇش شەھەر كاتتايايلاق يېزا رادىئو-تېلېۋىزىيە پونكىتىنىڭ مەسئۇلى

رەڭدار ئۇنچىلەر

▲ دۈشمىنىڭگە دۈشمەنلىك كۆزىدە ئەمەس ، رەقىبلىك كۆزىدە قارا ، شۇ چاغدا سەن ئىلگىرىلەش-نىڭ ئېھتىياجىنى چۈشىنىسەن .

▲ كۈچلۈكلەرنىڭ سېنى كۆزگە ئىلمىغىنى «سەنمۇ مېنىڭدەك بول»دېگىنى .

▲ قىش كۈنى ئاپئاق قارنى قولۇمغا ئېلىپ سىقىپ بېقىۋېدىم ، ئۇنىڭدىكى قاپقارا سۇلار مانا مەن دەپ ئېقىشقا باشلىدى .توۋا ! مانا بۇ يوشۇرۇنۇش بولسا كېرەك .

▲ غەرب ئېيتىدۇ : «مۇشتۇممىنى كۆردۈڭمۇ» دەپ ؛ شەرق ئېيتىدۇ :«يۈرىكىمنى كۆردۈڭمۇ» دەپ .

▲ ئۆزىنىڭ ئەقىلسىزلىقى سەۋەبىدىن گۇناھ ۋە خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويۇپ :«ئىنسان بالىسى خام سۈت ئەمگەن»دەپ ئۆز ئانىسىنى گۇناھقا شېرىك قىلغۇچىلارغا خەلقىمىزدىكى مۇنۇ ھېكمەتنى سوۋغا قىلغۇم بار :«ئانا سۈتى بىلەن كىرمىگەن ئەقىل كالا سۈتى بىلەن كىرمەس» .

▲ «ئاناڭنىڭ بارىدا ئوينا ،ئاتاڭنىڭ بارىدا ئوينا» . دوستۇم ، ئوينىغىنىمىز ھېلىمۇ يېتەر ، «ئاناڭنىڭ بارىدا ئويلا ،ئاتاڭنى بارىدا ئويلا» . . .

▲ كالا قاياقتا مېڭىشىنى بىلگەن بولسا چۈلۈك ئارقىلىق باشقۇرۇلمىغان بولاتتى .

▲ «ئاللا بەندىلىرىمنى ئۆزۈمگە ئوخشاش قىلىپ ياراتتىم»دەپتىكەن . ئۆزىمىزنى سۆيەيلى ، بۇ ، تەڭرىنى سۆيگەنگە باراۋەر .

▲ بىراۋ بىلەن ھەمسۆھبەت بولغاندا بېشىڭنى بەكمۇ يېقىن ئەكېلىۋالما ، بولمىسا ئويلىمىغاندا ئۇسسۇشۇپ كېتىشىڭ مۇمكىن .

▲ مۇشتى بىلەن سېنى قاتتىق نوقۇۋەتكەن دۈشمىنىڭگە رەھمەت ئېيت .چۈنكى ئۇ سېنى بىخۇدلۇق ئۇيقۇسىدىن ئويغاتتى ئەمەسمۇ !

▲ ئەخلاق ۋە ئېتىقادتىن ئايرىلىپ قالغان پەن-تېخنىكا «ئۇر توقماق»قا ئايلىنىپ قالىدۇ .

- ئىبراھىم ھاجى زىبا

ئاپتور :شىخۇ شەھەر 2.ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3.يىللىق 3.سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ ئۆز خاتالىقلىرىنى ،يامان ئىللەتلىرىنى تەدرىجي تۈزىتىۋاتقان ئادەم پەرىشتىلەر كۆلۈمسىرەپ قاراۋاتقان ئادەمدۇر .

▲ ئادەمنىڭ ئاجىزلىقى چۈشكۈنلەشكەندە ئىپادىلىنىدۇ .

▲ مېنىڭ ئەڭ بەختلىك مىنۇتلىرىمنىڭ بىرى ، ناھىيىمىزدىكى مەدەنىيەت بوشۇكلىرىنىڭ بىرى بولغان «بۇلاق كىتابخانىسى» دىن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ يېڭى سانلىرىنى سېتىۋېلىش .

ـ مۇھەممەدۇن جەلىل

ئاپتور : لوپ ناھىيە «مۇزتاغ» سېمونت چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى لابوراتورىيە بۆلۈمىدە

▲ دۇنيا ھامان يېڭى ، پەقەت بىز ئۇنىڭدىن زېرىككەن چاغدىلا ئۇ كونىراپ كەتكەندەك تۇيۇلىدۇ .

▲ ئەل ئىبغىزىغا چىققان گەپ ـ پىلىكىگە ئوت تۇتاشقان بومبا .

▲ بىر مىللەتتىكى كونا ئادەتلەر كۆپىنچە نامرات كىشىلەر تەرىپىدىن ساقلىنىپ قالىدۇ .

▲ ئادەم سىرلىقلىقى بىلەن ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ياپىدۇ .

▲ ھەرقانداق بىر قىيىن ئىش بىزنىڭ جېنىمىز ىلەن ئويناشقان تەقدىرىدىمۇ ، بۇ بىز ئۈچۈن بىر ىناق ، خالاس .

▲ بىزنىڭ ھودۇقۇش ۋە قورقۇشلىرىمىز ، ئەقلىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ھېسسىيات بىلەن ئىش كۆرگەنلىكىمىزدىن بولىدۇ .

▲ رەھىمدىللىك ھەقىقەتنىڭ قاتىلى .

▲ ساختا كەمتەرلىك ـ ئۇلۇغلۇقنى دەپسەندە قىلغانلىقتۇر .

▲ ئەرلەر غەزەپلەنگەندە ئاياللارنىڭ يىغلىشى زورايانلىقتىن ، ئاياللار غەزەپلەنگەندە ئەرلەرنىڭ باش ئېگىپ (قاراپ) تۇرۇشى قۇللۇقتىن دېرەك بېرىدۇ .

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ـ ئۇيغۇر مەدەنىيىتى بىلەن باشقا مەدەنىيەتلەر شۇنداقلا ئۇيغۇرنىڭ تەپەككۇرى بىلەن شەرق ۋە غەربنىڭ تەپەككۇرى ئۇچرىشىدىغان سورۇندۇر .

ـ مەھمۇتجان ئابدۇۋەلى

ئاپتور : ئاقتۇ ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 1 ـ يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇغاندىن كېيىن مەن ئۆزۈمنى قايتىدىن تونۇدۇم ۋە دۇنياغا تەپەككۇر كۆزى بىلەن قارايدىغان بولدۇم .

مەھمۇت تۇرسۇن

ئاپتور : ئۈرۈمچى «ئۇلتاش» تىل تەربىيىلەش مەركىزىدە ئىنگلىز تىلىدىن ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتىدۇ (M1)

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى مۇھەررىرلىرىنىڭ تەھرىرلىك مەسئۇلىيەت نومۇرى

باش مۇھەررىر : قۇربان مامۇت (M1)　مۇئاۋىن باش مۇھەررىر : رىسالەت مۇھەممەت (M2)

قۇمۇل ناخشىلىرىنىڭ كامالەتكە يەتكەن ئىجراچىسى، قابىل سەنئەت تەشكىلاتچىسى
ئايەت سەدىرىددىن خانىم

تەرجىمشۇناس، پەن- تېخنىكا ساھەسى بويىچە قابىل ژۇرنالىست ئابدۇللاجان كېرەم ئەپەندى

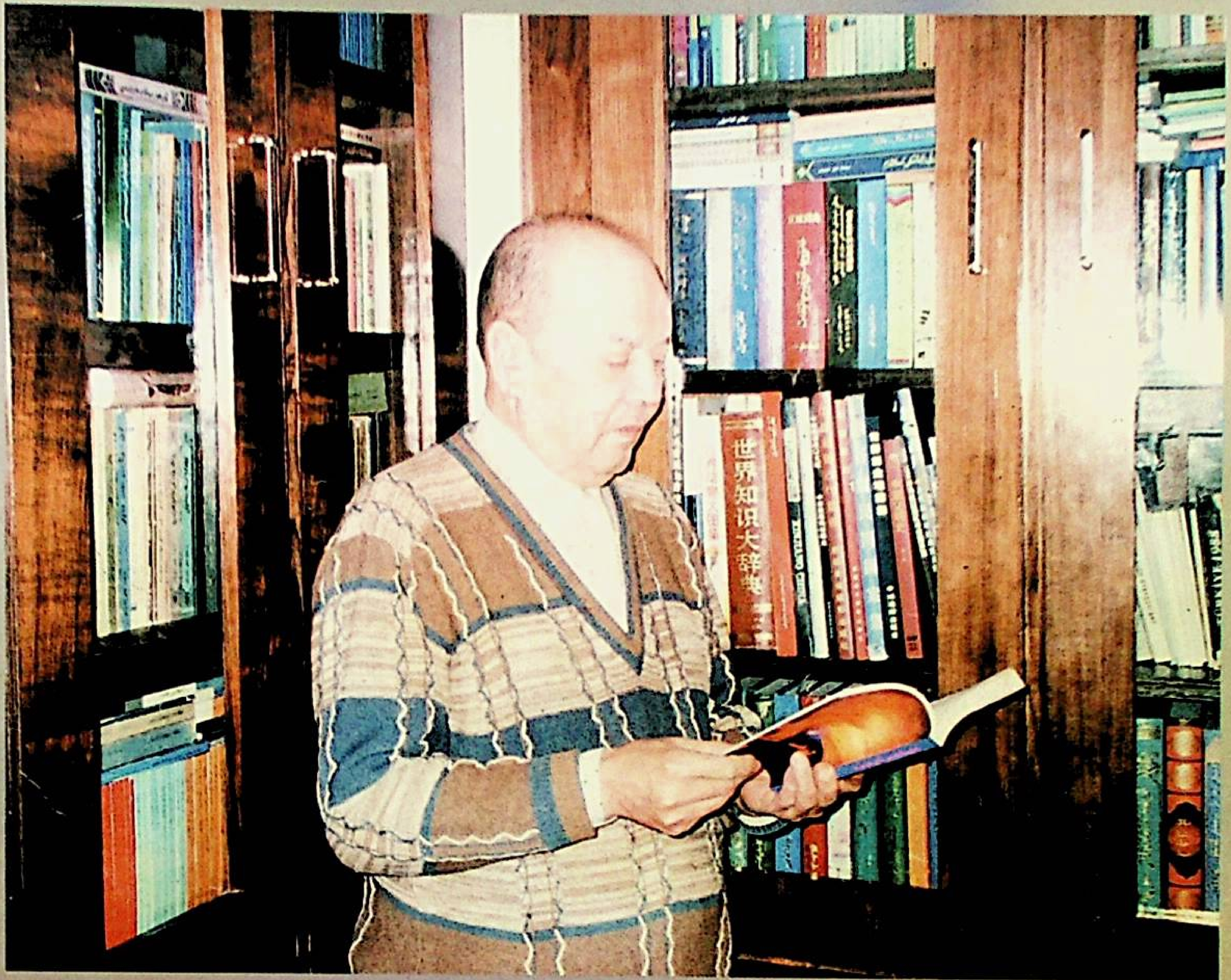

《新疆文化》 （维吾尔文）
综合性文学双月刊

主管：新疆维吾尔自治区文化厅
主办：新疆维吾尔自治区 艺术研究所
编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号：ISSN1008-6498
国内统一刊号：CN65-1073/I
海外发行：中国图书进出口（集团）总公司出口部
代理者地址：中国北京朝阳区工体东路16号
P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, china
海外发行代号：6498BM
发行范围：国内外发行
地址：乌鲁木齐市团结路72号
邮编：830001 电话：(0991) 2856942
印刷：《新疆日报》印务中心
发行：乌鲁木齐市邮局
订阅：全国各地邮局

邮发代号：58－22 定价：5元

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2004- يىل 4- سان
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر سەنئەت تەتقىقات ئورنى
تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب ئىمپورت- ئېكسپورت (گۇرۇھ) باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالەت نومۇرى: 6498BM
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72- قورۇ
پوچتا نومۇرى: 830001 تېلېفون نومۇرى: 2856942 (0991)
باسقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 22-58 باھاسى: 5 يۈەن